

809T
Le 5

ЛЕСАЖ
ІСТОРІЯ
ЖІЛЬ БЛАЗА
ІЗ САНТІЛЬЯНИ

ЛЕСАЖ
ІСТОРІЯ
ЖІЛЬ БЛАЗА
ІЗ САНТІЛЬЯНИ

Д Е Р Ж А В Н Е
Л І Т Е Р А Т У Р Н Е
В И Д А В Н И Ц Т В О

ALAIN - RENÉ LE SAGE
(1668 — 1747)

**HISTOIRE DE GIL BLAS
DE SANTILLANE**

(1715 — 1735)

TOME DEUXIÈME

(Livres VI à XII)

ÉDITIONS LITTÉRAIRES D'ÉTAT
1935

АЛЕН - РЕНЕ ЛЕСАЖ

(1668 — 1747)

**ІСТОРІЯ ЖІЛЬ БЛАЗА
ІЗ САНТІЛЬЯНИ**

(1715 — 1735)

ТОМ II

(книги VI — XII)

**ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
1935**

Переклад з французької за редакцією В. Державина

Редактор *Микола Новицький*.
Худ. оформлення та гравюри
на дереві *М. Котляревської*.
Техкер *А. Квінт*. Коректор
С. Брагинська.

КНИГА ШОСТА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Про те, що зробили Жіль Блаз і його товариші, покинувши графа де Полана, про важливий проект Амбросіо і про те, як його було виконано

Добру половину ночі граф де - Полан провів, дякуючи та запевняючи нас, що ми можемо розраховувати на його вдячність, а потім покликав господаря, щоб порадитись, як безпечно дістатись до Туніса, куди він мав намір рушати. Давши змогу цьому сеньйору вжити належних заходів, ми вийшли з корчми і попростували тим шляхом, який Ламелі заманулось вибрати.

Через дві години подорожування світанок застав нас біля Кампільо. Ми мерщій подались до гір, що між цим містечком та Рекеною. Там ми відпочили день та підрахували наші фінанси, яких дуже побільшало від грошей злодіїв, бо в їх кишенях знайшлось понад три сотні пістолів усякою монетою. Як почало поночіти, ми рушили далі й другого ранку опинились у Валенсійському королівстві. Ми поховалися в першому лісі,

що трапився нам на очі, заглибилися в нього і прибули до одного місця, де протікав хрустальний струмок, що поволі ніс свої води до Гвадалавіара. Холодок від дерев та трава, що її у цьому місці було вдосталь для коней, спонукали б нас спинитись тут, навіть якби в нас не було вже такого наміру. Отож ми не поїхали далі.

Ми спішилися і гадали провести день дуже приємно, але, захотівши снідати, помітили, що в нас зосталось надто мало харчів. Хліба бракувало, а міх зробився, як те тіло без душі.

— Панове,— обізвався до нас Амбросіо,— найчарівніші куточки не будуть до смаку без Вакха та Церери.¹ Я такої думки, щоб нам сьогодні поновити харчі. Для цього я рушаю до Хельви. До цього гарненького міста немає й двох миль звідси. Я скоро справлюсь!

Сказавши так, він нав'ючив коня міхом та торбою, сів верхи і виїхав з лісу так швидко, начебто мав вернутись незабаром.

Ми мали підставу швидко сподіватись його і чекали з хвилини на хвилину, та Ламела вернувся не скоро. Більша половина дня минула, ніч уже збиралася вкрити своїми чорними крилами дерева, і тоді тільки ми побачили нашого постачальника, що почав турбувати нас своїм запізненням. Вернувся він із стількома речами, що даремно ми непокоїлись. Привіз він не лише міх, повний чудесного вина, та торбу, набиту хлібом та всякою пряженою дичиною,— на коні в нього був ще товстий пакунок вбрання, на яке ми подивились дуже уважно.

Він помітив це і сказав, посміхнувшись:

— Вас дивує, панове, це вбрання, та це можна про-

бачити — ви ж не знаєте навіщо його куплено в Хельві. Цього не розгадав би ні дон Рафаель, ні цілий всесвіт.

На цьому слові він розв'язав пакунок, щоб ми роздивились кожному річ окремо. Він показав плащ та довжелезну чорну рясу, дві камізельки з штанами, одне з тих писарських приладь, які складаються з двох частин, зв'язаних шнурком, і в яких чорнильниця відокремлена від пірниці, десть доброго білого паперу, висячий замок з величезною печаткою та зеленим сургучем, і коли нарешті він розклав перед нами всі гостинці, дон Рафаель сказав жартівливо:

— Добру купівлю, треба признатись, зробили ви, дон Амбросіо! Прошу вас, який же вжиток, гадаєте ви, буде з цього?

— Чудесний! — відповів Ламела. — Усі ці речі коштують мені тільки десять дублонів,² а я певен, що ми на них заробимо понад п'ять сотень — будьте певні! Я ж не буду обтяжувати себе непотрібним мотлохом; і щоб довести, що я не по-дурному накупив усе це, я зараз оповім, який проект я видумав — проект, безперечно, з найдотепніших, які будьколи винаходив людський розум. Ви побачите самі, — я певен, що ви захопитесь, почувши про нього. Слухайте! Запасшись хлібом, — мовив він далі, — я зайшов до смажельника, де звелів покласти на рожен шість куріпок та стільки ж курчат і кролят. Поки м'ясо пряжилось, трапився якийсь чоловік, він був сердитий і скаржився на якогось міського купця. — „От, свідчусь святим Іаковом, — сказав він, — немає в місті чуднішого купця за Самуеля Сімона. Допіру при повній крамниці він образив мене. Цей скнара не захотів дати мені набір шести ліктів сукна, хоч добре знає, що я ремісник заможний і що на мені

не втратиш. Як вам подобається ця тварюка? Набір він охоче дає значним людям і воліє важити з ними, ніж без ризику прислужитись чесному міщанину. Який шал! Хай його лишень обдурять, проклятого єврея! Мої побажання колись здійсняться, а купців, що будуть згодні зі мною, знайдеться чимало! — Слухаючи цього ремісника, що наказав ще багато всякої всячини, я з примхи захотів помститись за нього і зіграти одну штуку з Самуелем Сімоном. — „Друже, — обізвався я до чоловіка, що скаржився на цього купця, — якої вдачі ця людина, про яку ви говорите?“ — „Дуже поганої, це один з найзажерливіших лихварів, хоч і вдає з себе чесного; сам він єврей-вихрест, але в глибині душі зостався таким євреєм, як той Пілат,³ бо кажуть, що від віри своєї він відступився тільки через те, що це вигідно“. — Я пильно прислухався до всіх цих балачок ремісника і, вийшовши від смажельника, відразу розпитався, де живе Самуель Сімон. Мене провели, показали. Я кинув оком на крамницю, оглянув її, і в моїй уяві, такій слухняній, з'явилося певне шахрайство. Я його обміркував, і воно, на мою думку, гідне лакея сеньйора Жіль Блаза. Я йду до тандитника, купую там це вбрання, яке привіз, одне — для ролі інквізитора,⁴ друге — для писаря, а третє — для альгвазила. Ось що я зробив, панове, — додав він, — і це трохи затримало мій приїзд.

— Ах, любий Амбросіо! — перебив його на цьому місці дон Рафаель, неймовірно зрадивши. — Чудесна ідея! Прекрасний план! За одну таку щасливу вигадку я залюбки віддав би найбільші подвиги мого життя. Так, Ламела, — мовив він, — я бачу всю розкіш твого задуму; не турбуйся про виконання. Тобі на допомогу

треба двох добрих акторів. Так вони ж є! У тебе побожний вигляд, ти дуже добре вдаватимеш інквізитор, я — писаря, а сеньйор Жіль Блаз, якщо захоче, альгвазила. От і ролі розподілено! — сказав він. — Завтра ми зіграємо п'єсу, і якщо не трапиться якоїсь перешкоди, що провалює й найкраще обмірковані задуми, я ручусь за успіх.

Я все ще неясно уявляв собі проект, який дон Рафаель вважав за такий прекрасний, але за вечерею мені пояснили його, і вигадка видалась мені дуже дотепною. Знищивши частину дичини та зробивши міхові достатнє кровопускання, ми розляглись на траві і незабаром поснули. Та не довго тривав наш сон, немилосердний Амбросіо за якусь годину побудив нас.

— Вставайте! Вставайте! — закричав він удосвіта. — Людям, що перед ними здійснення великої справи, не слід лінуватись!

— От напасть, — сказав дон Рафаель, негайно прокинувшись. — Та й моторні ж ви, пане інквізитор! Це не віщує нічого доброго Самуелю Сімону.

— І я такої думки, — мовив Ламела. — Скажу вам більше, — додав він, зареготавши, — цієї ночі мені снилось, що я висмикнув йому волосся з бороди. Чи не поганий це для нього сон, пане писарю?

Ці жарти — а за ними пішло безліч інших — створили нам гарний настрій. Ми весело поснідали, а потім почали готуватись до своїх ролей. Амбросіо вдягся в довгу рясу та плащ, так що в нього був справді вигляд комісара святої служби. Ми з дон Рафаелем, одягшись, теж стали дуже схожими на альгвазила та писаря. На переряжання минуло чимало часу, і була вже друга година по півдні, коли ми виїхали з лісу до Хельви.

Правда, нас ніщо не гнало, комедія наша мала початись, як споночіє. Отож ми посувались повагом і, чекаючи заходу сонця, спинились біля міської брами.

Скоро це сталось, ми покинули коней у цьому місці на дон Альфонса, радого, що для нього немає іншої роботи. Ми, тобто дон Рафаель, Амбросіо та я, спочатку пішли не до Самуеля Сімона, а до корчмаря, що жив за два кроки від нього. Пан інквізитор був попереду. Він увійшов і поважно сказав господареві:

— Хазяїне, я хочу поговорити з вами наодинці, я вас повідомлю про одну справу, що стосується служби інквізиції і, відтак, дуже важлива.

Господар провів нас до зали, де Ламела, побачивши, що він сам з нами, сказав:

— Я комісар святої служби.

На цьому слові корчмар зблід і відповів тремтливим голосом, що, на його думку, він не давав святій інквізиції приводу скаржитись на нього.

— Та вона й не думає робити вам прикrostі,— ласкаво сказав Амбросіо.— Вона прагне кари, але, з божої ласки, не повинна змішувати злочин та правоту. Вона сувора, але справедлива. Одне слово, даремно кари не буває. Не заради вас прибув я до Хельви, а через одного купця, на прізвище Самуель Сімон. Про нього та про його поведінку нам подано дуже прикрий звіт. Кажуть, що він зостався євреєм, що й вихрестився він тільки з людських інтересів. Іменем святої служби наказую сказати нам, що ви знаєте про цього чоловіка. Ви сусіда, а може й приятель йому; тому бережіться, не думайте його захищати, бо заявляю вам — ви самі загинете, якщо у вашому свідченні я помічу хоч найменше милосердя до нього. Отже, пи-

сарю,—мовив він, повернувшись до Рафаеля,—виконуйте свій обов'язок!

Пан писар, що вже тримав у руках папір та чорнильницю, сів за стіл і, прибравши найсерйознішого вигляду, зібрався записувати свідчення господаря, який, із свого боку, обіцяв казати щиру правду.

— Виходить, треба тільки починати,—промовив комісар-інквізитор.—Відповідайте лише на мої запитання, більш нічого не вимагаю від вас. Чи часто Самуель Сімон ходить до церкви?

— Не зважав на це,—відповів корчмар,—не пригадую, чи бачив я його в церкві.

— Гаразд,—скрикнув інквізитор,—пишіть, що його ніколи не бачили в церкві.

— Я не кажу цього, пане,—відказав господар.—Я кажу тільки, що я його не бачив там. Можна бути в одній церкві й не помітити.

— Ви забуваєте, друже, що у зізнанні вам не треба виправдувати Самуеля Сімона. Я казав про наслідки. Ви повинні казати тільки те, що проти нього, і жодного слова на його користь.

— У такому разі, пане ліценціат,—сказав господар,—невелика користь вам буде з мого свідчення. Я не знаю купця, про якого йде мова, і нічого ні гарного, ні поганого не можу сказати про нього; але якщо вам хочеться знати, як він живе у себе вдома, то я зараз покличу Гаспара, його служника. Ви й допитаєте його. Цей хлопець часом приходить випити сюди з своїми приятелями. Можу вас запевнити, що в нього добрий язик. Він набалакає стільки, скільки ви захочете, розкаже все про життя свого господаря і, от вам мое слово, завдасть клопоту вашому писарю.

— Мені подобається ваша щирість,— промовив тоді Амбросіо.— Те, що ви називаєте чоловіка, знайомого з життям Сімона, свідчить про вашу відданість святій службі. Я доведу це до відома інквізиції. Пошліть лишень швидше по цього Гаспара, про якого ви говорите; але робіть це таємно, щоб його господар не запідозрив, що тут є.

Корчмар виконав доручення дуже обережно й швидко. Він привів служника. Це був справді дуже балакучий парубок, саме такий, якого нам треба було.

— Милості просимо, дитино моя,— сказав йому Ламела.— Перед вами інквізитор, настановлений святою службою для слідства у справі Самуеля Сімона, якого обвинувачують в іудействі. Ви живете в нього; отже ви свідок більшості його вчинків. Гадаю, не варт застерігати, що ви повинні говорити все, що знаєте про нього, якщо я накажу іменем святої інквізиції.

— Пане ліценціат,— відповів служник,— вам не пощастило б знайти іншого чоловіка, який мав би більшу охоту оповісти все те, що вам треба знати, і я ладен задовольнити вас щодо цього без усякого наказу святої служби. Якби мого господаря розпитували про мене, я певен, він не жалів би мене; отже і я не милуватиму його, і насамперед скажу, що це відлюдько — не знаєш, що в нього на душі; він прикидується святошею, а справді зовсім нечеснотливий, щовечора він ходить до якоїсь жіночки...

— Дуже радий дізнатись про це,— перебив його Амбросіо,— з ваших слів бачу, що це людина розбещена; але відповідайте достеменно на запитання, які я вам даватиму. Мені доручено взнати особливо його відношення до релігії. Скажіть, ви в себе вдома їсте свинину?

— Не пригадаю, чи нам хоч двічі довелось їсти за той рік, що я в нього,— відповів Гаспар.

— Дуже добре,— промовив інквізитор,— пишіть, писарю, що свинини в Самуеля Сімона ніколи не їдять. Зате,— вів він далі,— безперечно, часом їдять ягнятину?

— Так, часом,— відповів служник,— приміром, їли за останніх пасхальних свят.

— Слушний час!— скрикнув комісар.— Пишіть, писарю, що Самуель Сімон справляє пасху.⁵ Йдеться дуже добре, і мені здається, що ми одержали гарні відомості.— Скажіть же ще, друже,— мовив Ламела,— чи вам ніколи не доводилось бачити, щоб ваш господар пестив маленьких діток?

— Тисячу разів,— відповів Гаспар.— Коли повз нашу крамницю проходять маленькі хлопчики, він спиняє їх і жалує, якщо вони гарненькі.

— Пишіть, писарю,— перебив його інквізитор.— На Самуеля Сімона є велике підозріння, що він заманює до себе християнських дітей з метою зарізати їх. Гарний вихрест! О, пане Сімон, слово честі, ви матимете справу з святою службою! Не думайте, що вона дозволить вам безкарно робити ваші варварські жертви! Сміливіше, ревний Гаспар,— сказав він служникові, оголошуйте все, доказуйте! Цей удаваний католик тепер більше ніж будьколи, полюбляє іудейські звичаї та церемонії? Правда ж, один день на тиждень він геть нічого не робить?

— Ні, не помічав цього,— відповів Гаспар.— Зауважував тільки, що бувають дні, коли він замикається в себе в кабінеті і зостається там дуже довго.

— Та оце ж воно і є!— скрикнув комісар.— Я не інквізитор, якщо він не справляє шабаш. Відзначте,

писарю, відзначте, що він ревно додержує посту під шабаш. Ах, мерзенна людина! Мені залилось спитати тільки про одну річ. Чи не говорить він також про Єрусалім?

— Дуже часто! — відповів служник. — Він оповідає нам історію іудеїв і знищення єрусалімського храму.

— Правильно! — сказав Амбросіо. — Не пропустіть цієї речі, писарю. Пишіть великими літерами, що Самуель Сімон мріє про відновлення храму та денно і нічно помишляє про відтворення єврейського племені. Більш нічого не хочу знати, даремно ставити ще якісь запитання. Цього, що допіру посвідчив правдивий Гаспар, цілком досить, щоб спалити цілу єврейську вулицю.

Пан комісар святої служби, допитавши таким способом служника, сказав йому, що він може йти, але іменем святої інквізиції заборонив йому казати господареві про те, що тут сталося. Гаспар пообіцяв послухати і вийшов. Після нього і ми не забарились, вийшли з корчми так само статечно, як і ввійшли туди, і скоро постукали у двері Самуеля Сімона. Він сам вийшов відчиняти і був дуже здивований, побачивши таких людей, як ми; але ще дужче здивувався він, коли Ламела, звернувшись до нього, владно сказав:

— Пане Самуель, іменем святої інквізиції, що в неї маю честь бути за комісара, наказую вам дати цієї хвилини ключа від вашого кабінету. Я хочу подивитись, чи не знайдеться там чогось, що стверджувало б відомості, подані проти вас.

Купець, збентежений такою мовою, відступив на два кроки назад, ніби від стусана в живіт. І гадки не маючи про обман, він щиро повірив, що якийсь таємний ворог намагається обмовити його перед святою службою;

а може він, не відчуваючи себе добрим католиком, мав підставу побоюватись слідства. Як би воно не було, а мені не доводилось бачити більш зляканого чоловіка. Він послухався без спору і з тією пошаною, яка тільки буває в людини, що боїться інквізиції. Він відчинив нам кабінет.

— Ви хоч не повстаєте проти наказів святої служби,— сказав йому Амбросію, ввійшовши туди.— Але,— додав він,— вийдіть до іншої кімнати і не заважайте мені виконувати обов'язок.

Самуель покорився і цьому наказу однаково, як і першому; він залишився в крамниці, а ми втрьох ввійшли до кабінету, де негайно почали шукати гроші. Ми без труднощів знайшли їх, вони лежали в незамкненій скриньці, і, як виявилось, там їх було багато більше, ніж можна було понести з собою. У торбинках, накиданих одна на одну, було самè срібло. Ми воліли б золото, але нічого іншого не знайшлось, доводилось миритися з тим, що маєш,— ми понабивали кишені дукатами, понасипали їх у штани та в інші місця, які, на нашу думку, були придатні до схову. Кладь у нас була важка та непомітна, завдяки спритності Амбросію і дон Рафаеля, які довели, що це значить — знатись у своєму ремеслі.

Погрівши собі так добре руки, ми вийшли з кабінету, а тоді — з причини, яку легко відгадати читачеві — пан інквізитор вийняв замок, власноручно почепив його на двері, наклав печатку і потім сказав Самуелю Сімону:

— Пане Самуель, іменем святої інквізиції забороняю вам торкатись до цього замка, а так само й до печатки, яку ви позинні шанувати, як печатку святої

інквізиції. Завтра о цій самій порі я вернусь, щоб зняти її, і принесу вам накази.

На цьому слові він звелів відчинити вуличні двері, якими ми весело вислизнули один по одному. Відійшовши за якихось п'ятдесят кроків, ми подались так моторно й легко, що, не зважаючи на свою кладь, ледве торкались землі. Незабаром ми опинились за містом і, сівши на коней, погнали їх до Сегорби, благословляючи бога Меркурія за таку щасливу пригоду.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Про те, що надумали після цієї пригоди дон Альфонс і Жіль Блаз

За своєю похвальною звичкою, ми їхали цілу ніч і на світанку опинились біля невеличкого сільця, що за дві милі від Сегорби. Ми були зморені, тому охоче покинули шлях і звернули до верб, що їх ми побачили під пагорком за якусь сотню кроків від села, де нам не вигідно було спинятись. Під цими вербами був приємний холодок, і струмок протікав біля самих дерев. Місце вподобалось, і ми задумали провести тут цілий день.

Ми спішились, розгнуздали коней, щоб пустити їх пастись, а самі полягали на траві. Відпочивши трохи, ми до краю спорожнили торбу та міх. Після поживного сніданку, ми потішили себе рахуванням грошей, взятих у Самуеля Сімона,—їх було понад три тисячі дукатів. Таким чином, з цією сумою та з тим, що було раніше, ми могли похвалитись багатством. Треба було їхати по харчі, тому Амбросіо та дон Рафаель, скинувши вбрання інквізитора та писаря, сказали нам, що вони хочуть взяти ці клопоти на себе, що пригода в Хельві тільки розохотила їх і що в них є бажання

поїхати до Сегорби — поглянути, чи не трапиться там нагоди для нового діла.

— Ви почекайте нас під цими вербами, — додав син Люсінди, — та ми не забаримось вернутись.

— Говоріть це комусь іншому, дон Рафаель! — скрикнув я, засміявшись. — Скажіть краще, щоб ми чекали вас після дощика в четвер. Якщо ви нас покинете, то можна сподіватись, що ми довгенько з вами не побачимось.

— Ця підозра ображає нас, — відповів сеньйор Амбросіо, — та це по заслuzі. Після того, що ми зробили у Вальядоліді, вам можна простити недовіру до нас, і ви можете думати, що ми без зазору покинемо вас, як і своїх товаришів у тому місті. Та ви помиляєтесь. Товариші, з якими ми порвали зносини, були люди дуже поганої вдачі, і їхнє товариство почало нам обридати. Треба бути справедливим до людей нашої професії: у громадському житті не буває спільників, для яких грошовий інтерес важив би так мало; але, коли в нас немає спільності в нахилах, наша дружба може порушитись, як і в інших людей. Отже, сеньйор Жіль Блаз, — мовив Ламела, — прошу вас та дон Альфонса мати трохи більше довіри до нас і не турбуватися тим, що в мене та дон Рафаеля з'явилося бажання їхати до Сегорби.

— Дуже легко позбавити їх підстави до турбот, — сказав тоді син Люсінди, — покиньмо в них гроші, це буде в їх руках доброю запорукою нашого повороту. Самі бачите, сеньйор Жіль Блаз, — додав він, — ми ставимось до цього по-діловому. Ви обидва матимете заклад, і можу вас запевнити, що ми з Амбросіо поїдемо без боязні, що ви схопите цей коштовний заклад.

Чи віритимете ви нам після такого вияву нашої щирості?

— Так, панове,— сказав я, — тепер ви можете робити, що хочете.

Вони з торбою та міхом відразу поїхали, а ми zostалися з дон Альфонсом під вербами.

— Мушу відкритись вам, сеньйор Жіль Блаз,— сказав він після їх від'їзду.— Я картаю себе, що досі по-блажливо воджуся з цими шахраями. Не можете уявити, скільки разів я каявся, скільки прикрих міркувань було в мене вчора увечері, коли я стеріг коней. Я думав, що юнакові, який ще не втратив честі, не годиться жити з такими розбещеними людьми, як Рафаель та Ламела. А якщо, на нещастя, колись — і це може статись дуже скоро — ми попадемо до рук правосуддя, то я буду ганебно засуджений разом з ними як злодій і потерплю безчесну кару. Ці картини безперестанно постають передо мною, і, признатись вам, я надумав розлучитися з ними навіки, щоб не бути причетним до їх лихих учинків. Гадаю,— мовив він далі,— ви не засудите мого наміру.

— Ні, запевняю вас,— відповів я.— Хоч я й виконував роль альгвазила в комедії з Самуелем Сімоном, проте не думайте, що мені до смаку п'єси такого роду. Заприсягаюсь, що, граючи ту прекрасну роль, я казав собі: „Їй - богу, пане Жіль Блаз, якби вас правосуддя схопило за шиворот, то ви цілком заслужили б того гостинця, який воно вам приділило б“. У мене, пане дон Альфонс, не більше охоти до такого товариства, що й у вас. Якщо вам буде приємно, то я поїду з вами. Коли ці панове повернуться, ми попросимо відділити нам гроші і завтра вранці або навіть цієї ночі розлучимося з ними.

Коханий прекрасної Серафіни похвалив мою пропозицію.

— Дістанемось до Валенсії і відпливемо до Італії, там ми зможемо стати на службу у Венеціанській республіці,— сказав він.— Чи не краще зробитись військовим, ніж жити так злочинно й підло, як ми! З тими грішми, які будуть у нас, ми навіть зможемо гарненько прибратись. Це не значить,— додав він,— що я без гризоти згоден користатися з добра, нажитого так погано, алеж до цього змушує необхідність, а крім того, я заприсягаюсь, що скомпенсую Самуеля Сімона, якщо хоч трохи збагатію на війні.

Я запевнив дон Альфонса, що й сам такої думки; одне слово, ми поклали собі завтра вдосвіта покинути товаришів. Нам не кортіло скористатись з їх відсутності, тобто втекти відразу з грішми. Довіра, яку вони виявили, покинувши нас з готівкою, не дозволяла нам цього і на помислі мати, хоч їх витівка у мебльованому готелі могла б до деякої міри виправдати цю крадіжку.

Наприкінці дня Амбросіо та дон Рафаель вернулися з Сегорби. Передусім вони сказали нам, що їх подорож була дуже щасливою, що вони добре налагодили одне шахрайство, яке, за всіма ознаками, мусить бути ще вигіднішим, ніж те, що напередодні. При цьому син Люсінди захотів оповісти нам докладно про справу, але тоді заговорив дон Альфонс і чемно заявив їм, що, не почуваючи себе народженим для такого життя, яке вони провадять, він вирішив розійтися з ними. Я в свою чергу сказав, що теж такої думки. Даремно вони намагались умовити нас брати участь в їх походах,— наступного ранку, після рівного розподілу грошей, ми розлучилися з ними і рушили до Валенсії.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

*Після якої події дон Альфонс опинився на вершині радощів
і з якої нагоди Жіль Блаза раптом спіткало щастя*

Ми весело доїхали до Буноля, де, на лихо, довелось спинитись. Дон Альфонс занедужав, його схопила тяжка пропасниця, і були такі напади, що я боявся за його життя. На щастя, тут не було лікарів, і я приплатився самим тільки страхом. Через три дні небезпека минула, а мій догляд остаточно поставив його на ноги. Його дуже зворушило все те, що я зробив для нього, і ми, відчуваючи прихильність один до одного, заприсяглись у вічній дружбі.

Ми знову пустилися в дорогу, думаючи, як і раніш, приїхавши до Валенсії, при першій нагоді дістатись до Італії. Та нас чекало щастя, і сталось інакше. Біля брами одного прекрасного замку ми побачили селян та селянок, що танцювали в круга й гуляли. Дивна несподіванка чекала тут дон Альфонса, коли ми підїхали ближче, щоб поглянути на їх свято. Він побачив барона фон-Штейнбаха, і той, впізнавши його, кинувся до нього з обіймами і радісно сказав:

— Невже це ви, дон Альфонс! Яка приємна зустріч! Ви самі нагодились, а вас же скрізь шукають!

Мій супутник мерщій сплигнув з коня і обійняв барона, радість якого здавалась надзвичайною.

— Ходімо, сину мій, — сказав йому згодом цей добрий старий. — Зараз ви довідаєтесь, хто ви, і радітимете з щасливої долі.

Сказавши це, він повів його до замку. Я, спішившись і прив'язавши коней до дерева, пішов з ними. Першого ми зустріли господаря замку, що був чоловік років п'ятидесяти і дуже вродливий.

— Сеньйор,— сказав йому барон фон-Штейнбах, представляючи дон Альфонса,— перед вами ваш син.

На цьому слові дон Цезар де-Лейва (таке було прізвище господаря замку) обійняв дон Альфонса і, плачучи з радощів, промовив:

— Любий сину, я ваш батько! Якщо я довго крився від вас з вашим високим походженням, то повірте, що мені було дуже прикро присилувати себе до цього. Я страждав і зітхав, але не міг зробити інакше. Я одружився з вашою матір'ю з любові, а вона далеко нижчого походження за мене. Я залежав від суворого батька, який примусив мене критися з шлюбом, що відбувся без його згоди. Один барон фон-Штейнбах знав таємницю, і от, по згоді зо мною, він виховав вас. Мого батька не стало, і я можу оголосити вас єдиним своїм спадкоємцем. Це не все,— додав він,— я вас одружу з одною молодою дамою, однакової благородності зо мною.

— Сеньйор,— перебив його дон Альфонс,— не силуйте мене платити такою дорогою ціною за щастя, почуте від вас. Я взнав, що маю честь бути вашим сином, навіщо ж ви хочете зробити мене нещасним? Ах, сеньйор, не будьте ще жорстокішим за свого батька. Він неприхильно ставився до вашого кохання, алеж іншої жінки не силував вас брати.

— Сину,— відповів дон Цезар,— я й на думці не маю бути для вас тираном. Тільки погляньте на даму, вибрану для вас— я більше нічого не вимагаю від вашої слухняності. Це значна особа і дуже вигідна для вас партія, але даю слово не примушувати вас до одруження з нею. Вона в замку. Ходімо зо мною. Кращого створіння не буває, ви самі згодитесь.

Сказавши це, він повів дон Альфонса до покоїв, куди за ними зайшов і я з бароном фон-Штейнбахом.

Тут був граф де-Полан з обома дочками, Серафіною та Юлією, і дон Фернандо де-Лейва, його зять, що доводився племінником дон Цезареві. Були ще й інші дами та кавалери. Дон Фернандо, як уже говорилося, викрав Юлію, і саме на весілля цієї закоханої пари зібрались гуляти сьогодні селяни. Коли з'явився дон Альфонс, і батько представив його товариству, граф де-Полан встав і обійняв його, сказавши:

— Милості просимо, визволителю мій! Дон Альфонс,—звернувся він до нього,—взнайте, яку велику владу чеснота має над великодушними людьми! Ви вбили мого сина, але врятували мені життя,—я жертвую помстою і навіть віддаю за вас Серафіну, якій ви врятували честь. Цим я розраховуюся з вами.

Син дон Цезаря висловив при цій нагоді графу де-Полану своє безмірне зворушення з такої ласки, і хто-зна, чому саме він більше зрадив—чи тому, що взнав своє походження, а чи тому, що став нареченим Серафіни. Через кілька днів, на велику радість зацікавлених сторін, справили цей шлюб.

Я теж був одним із визволителів графа де-Полана; тому цей пан, впізнавши мене, сказав, що він і про мене подбає; та я подякував за таку великодушність і не захотів кидати дон Альфонса, який настановив мене на свого управителя і вшанував своєю довірою. Маючи на сумлінні штуку, зіграну з Самуелем Сімоном, він відразу ж по весіллі послав мене відвезти цьому купцеві всі гроші, украдені в нього. Отож я мав повернути гроші: свою професію управителя я почав тим, чим її закінчують.

КНИГА СЪОМА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Про кохання Жіль Блаза та пані Лоренси Сефори

Я відвіз до Хельви доброму Самуелю Сімону три тисячі дукатів, украдених у нього. Признатись щиро, дорогою мені кортіло привласнити ці гроші, щоб управління почалось під щасливою прикметою. Це сміливо можна було зробити: треба було проблукати днів п'ять - шість, а потім вернутись, ніби виконавши доручення. Дон Альфонс та його батьки були дуже прихильні до мене, вони не сумнівалися б у моїй чесності. Усе мені сприяло. Та я не піддався спокусі; можу навіть сказати, що я переміг її, як чесний хлопець. Це було дуже похвально, як на юнака, що водився з великими шахраями. Небагато таких сумлінних між тими, що знаються з самими лише чесними людьми; особливо ті, кому звіряють чуже майно, яке можна взяти собі без будьякої шкоди для репутації, могли б чимало розповісти про це.

Віддавши купцеві відшкодування, — а він ніяк цього не сподівався, — я вернувся до замку Лейви. Графа де-Полана там уже не було: він з Юлією та Фернандо виїхав до Толедо. Господар був закоханий ще дужче, ніж раніш, у Серафіну, а Серафіна — в нього, і дон Цезар тішився з такої пари. Я старався заслужити дружбу цього ніжного батька, і мені пощастило в цьому. Мені довелось порядкувати всім: я одержував гроші від орендарів, витрачав їх, мав деспотичну владу над лакеями, але не зловживав могутністю, хоч це й водиться в людей моєї професії. Служників, які мені не подобались, я не проганяв і не вимагав від челяді цілковитої відданості. Якщо вони звертались з якимось проханням до дон Цезаря чи його сина безпосередньо, я не шкодив цьому, а сам замовляв слівце за них. Обидва господарі завжди були прихильні до мене, і це примусило мене щиро служити їм. Я тільки їхні інтереси мав на увазі, ніяких штук у моєму господарюванні не припускалось, — з мене був управитель, яких не знайти.

Я радів із щастя, маючи таку службу, і любов, ніби ревнива до послуг фортуни, і собі захотіла обдарувати мене своїми ласками: вона викликала в серці першої покоївки Серафіни, пані Лоренси Сефори, палке кохання до пана управителя. Як правдивий історик, скажу, що моїй кокетці було вже під п'ятдесят. Проте свіжий вигляд, чепурне обличчя та очі, якими вона ловко володіла, робили її гарненькою. Я бажав би тільки більшого рум'янцю, бо вона була дуже бліда, та це я без вагань приписав суворому безшлюб'ю.

Довго спокушала мене ця дама закоханими поглядами, але я не відповідав і прикидався, що не догадуюсь про її намір. Тому вона мала мене за новака в

коханні, і це вподобалось їй. Переконавшись, що самими очима не порозмовляєш з юнаком, який видався їй менш досвідченим, ніж це було насправді, вона в перше побачення, коли ми зійшлись, цілком ясно призналась у своєму почутті, щоб я нарешті дізнався про нього. Вона повелась при цьому, як жінка, що пройшла добру школу: при розмові ніби зніяковіла і, сказавши геть чисто все, що хотіла сказати, сховала обличчя, щоб я повірив, що їй стало соромно. Мені довелося поступитись. Правда, в мене було більше пустославності, ніж почуття, але я дуже чутливо поставився до такого вияву прихильності, прикинувся навіть настирливим і так добре розіграв пристрасного, що навіть викликав докори. Лоренса радила бути стриманішим, але сама була така ласкава зо мною, що, як видно було, ніяк не розсердилась на брак стриманості в мене. Я завів би діло ще далі, якби моя кохана не боялась, що при легкій перемозі в мене буде погана думка про її чесноту. Ми розлучились до нового побачення: Сефора — будучи певна, що удаваний опір зробив її в моїй уяві якоюсь весталкою, а я — захоплений надією довести цю пригоду до кінця.

Отак добре стояли мої справи, коли лакей дон Цезаря сказав мені одну новину, що зменшила мою радість. Цей хлопець належав до тих цікавих слуг, які намагаються знати все, що робиться в господі. Він ретельно упадав за мною і щодня частував мене якоюсь звісткою. Одного ранку він сказав, що йому пощастило довідатись про чудну річ, якою хотілось поділитись зо мною при умові, що триматиму її в таємниці, бо мова йде про Лоренсу Сефору, чієї помсти він, мовляв, боїться. Мені дуже кортіло почути, що він скаже,

і я пообіцяв мовчати. Не виявляючи й найменшої цікавості, я якнайхолодніше спитав, яким це відкриттям він хвалиться.

— Лоренса щовечора пускає до себе сільського хірурга, — промовив він, — що дуже гарний собою, і цей пустун довгенько застається там. Думаю, — додав він лукаво, — що це мабуть зовсім невинна річ; але погодьтесь — хлопець, який таємно прокрадається до кімнати дівчини, викликає погані думки про неї.

Ця звістка так прикро вразила мене, наче я справді був закоханим; та я старався не показувати цього: я примусив себе засміятися з цієї звістки, що краяла мені душу. Зате, залишившись сам, я надолужив. Я сипав прокльони, лаявся, думаючи, що мені зробити. То я, з зневаги до Лоренси, збирався кинути її, навіть не порозмовлявши з цією кокеткою, то певний, що честь вимагає переслідувати хірурга, доходив до виклику на дуель. Останнє переважило. Увечері я пішов на засіди і справді побачив, як той хлопець нишком увійшов до покоїв моєї дуеньї. Без цього я може б і охолов трохи, але це ще дужче обурило мене. Я вийшов із замку і став вартувати на тій дорозі, якою коханець мав вертатись. Я сміливо чекав його, і кожної хвилини мені чимраз дужче хотілось битись. Нарешті ворог з'явився. Я чванливо підступив до нього на кілька кроків; але хто-зна, з якого біса мене, як гомерівського героя, раптом охопив страх, і я спинився. Я так схвилювався, як той Паріс, коли він став до бійки з Менеласом. Я почав роздивлятися цього чоловіка; він видався мені вельми дужим, а його шпага — неймовірно довгою. Усе це справило на мене належне враження, але, хоч небезпека уявлялась мені ще більшою, ніж це було насправді,

і хоч кортіло вернутись, я, спонуканий честю чи чимось іншим, насмівся наблизитись до хірурга і вихопити шпагу з ножен.

Мій учинок здивував його.

— Що з вами, сеньйор Жіль Блаз? — скрикнув він. — До чого ця поведінка мандрівного рицаря? Вам, мабуть, хочеться пожартувати?

— Ні, пане цирюльнику, — відповів я, — ні, все це цілком серйозно. Мені хочеться знати, чи у вас і сміливості стільки, скільки джигунства? Не сподівайтесь, що я спокійно дозволю вам любитися з тією дамою, яку ви таємно відвідуєте в замку.

— От тобі святий Косма,⁶ потішна пригода! — сказав хірург, — та, дякувати богу, не завжди очі правду кажуть.

Почувши це, я подумав, що в нього не більше охоти до бійки, ніж у мене, і зробився зухвалішим.

— Іншим кажіть, друже! — перебив я його. — Не думайте, що мені годі самого заперечення.

— Бачу, доведеться говорити, — мовив він, — а то станеться нещастя або зо мною, або з вами. Хоч люди нашої професії не можуть бути занадто скромними, та я вам відкрию зараз таємницю. Пані Лоренса для того приводить мене нишком до своїх покоїв, щоб челядь не знала про її хворобу. У неї на спині застарілий рак, і я щовечора ходжу робити перев'язку. Оце причина цих візитів, які вас стривожили. Отже ви можете заспокоїтись. Проте, — сказав він, — якщо мало вам і цього пояснення, і хочеться битись, то тільки скажіть. Я не з тих, що відмовляються.

На цьому слові він витяг свою довжелезну рапіру, від якої я затремтів, і став на захист з таким виглядом, що не віщував нічого доброго.

— Цього годі,— промовив я,— вклавши шпагу в ножни.— Чи я тварюка, що й доказів не слухатиму! Після такої звістки ви не ворог мені. Обіймімося ж!

Переконавшись з цих слів, що я не такий лихий, як видався попервах, він із сміхом сховав назад свою шпагу, протяг мені руку, і ми розійшлись найкращими друзями в світі.

З того дня Сефора втратила в моїй уяві всю свою привабу. Я уникав усякої нагоди, коли вона призначала побачення насамоті,— я так дбав про це, і це в мене виходило так виразно, що вона помітила. Її здивувала така велика зміна, вона захотіла дізнатись причини і, знайшовши нарешті спосіб поговорити зо мною, сказала:

— Поясніть, будь ласка, пане управителю, чому ви й від поглядів моїх тікаєте? Ви вже не шукаєте, як колись, зустрічі зо мною, а навмисне уникаєте мене. Правда, я освідчилась перша, алеж і ви відповіли. Пригадайте, прошу вас, ту розмову, що була між нами: ви тоді горіли, а тепер, як лід. Що це значить?

Як на звичайну людину, запитання було аж надто делікатним. Отож я вельми зніяковів. Не пригадаю, яка була моя відповідь далі, тільки одне ясно — вона їй надзвичайно не сподобалась. Сефора, дарма що її, завдяки ласкавому та скромному вигляду, можна було мати за ягня, ставала тигром, коли її охоплював гнів.

— Я думала, що роблю велику честь такому чоловіку, як ви, признавшись у своєму почутті, яке викликати і для благородного кавалера щастя,— промовила вона, кинувши на мене погляд, повний зневаги й лютості.— Так мені й треба за те, що я негідно принизилась до якогось нещасного пройдисвіта.

Це було не все — я надто легко спекався б її так. Її язик, оскаженілий від гніву, обдарував мене сотнею епітетів, кращих один від одного. Гаразд знаю, що мені треба було б сприйняти їх байдуже і не забувати, що я, понехтувавши перемогою над чеснотою, спокушеною мною, вчинив злочин, якого жінки не прощають. Та я надто розгарячився, щоб терпіти прокльони, які іншого на моєму місці тільки розсмішили б, і в мене урвався терпець.

— Пані, нам краще обійтись без зневаг! — сказав я. Якби ці благородні кавалери, про яких ви кажете, побачили вашу спину, я певен, що їх цікавість цим би й обмежилась.

Скоро я це вимовив, як навіжена дуенья припаяла мені найважчого ляпаса, якого будьколи давала ображена жінка. Я не чекав другого і, подавшись навітікача, врятувався від граду ударів, що мали посипатись на мене.

Я радів, що позбувся такої небезпеки, і думав, що мені нічого більш боятись, бо дама вже помстилась. Здавалось, в її ж інтересах було замовчувати цю пригоду. Справді, минуло два тижні, і балачок не чулось. Я почав навіть забувати про це, коли взнав, що Сефора занедужала. Я гадав, що ця сердечна закохана жінка, не здолавши вгамувати любові, до якої так погано поставились, занедужала саме через це. Засмутившись, я уявив собі, що причина хвороби — це я, і жалів її, хоч і не міг любити. Як погано я судив про неї! Від ніжності в неї не зосталось і сліду, вона ненавиділа мене і тільки помишляла про те, як би мені нашкодити.

Раз уранці, будши з дон Альфонсом, я побачив, що

цей кавалер дуже смутний і задумливий. Я чемно поцікавився, що з ним.

— Мені прикро, що Серафіна слаба, несправедлива, невдячна! — сказав він. — Ви здивовані, — додав він, помітивши, що це мене вразило, — та це все правда. Не знаю, що за привід ви дали пані Лоренсі до такої ненависті, але можу запевнити — вона вас так не терпить, що, як каже, неодмінно помре, якщо ви не виїдете найшвидше з замку. Ви не повинні сумніватись, що Серафіну, якій ви дорогі, спочатку тільки обурило ця несправедлива й безпідставна зненависть. Але на релігії — вона ж жінка. Вона ніжно любить Сефору, бо вона її вихованка; ця дуенья — як мати для неї; не вдоволивши Сефору, їй, на її думку, довелося б дорікати самій собі за Сефорину смерть. Але я, яка б не була моя любов до Серафіни, ніколи не дозволю собі згодитися з такою думкою. Хай пропадають про падом усі дуеньї в Іспанії, а я не пущу від себе чоловіка, який мені скоріше брат, ніж слуга.

Коли дон Альфонс висловив таке, я сказав йому: — Сеньйор, я народився забавкою для фортуни. Я гадав, що вона перестане переслідувати мене у вас, де все йшло до такого щасливого та спокійного життя. Та як би не було тут гарно, доведеться піти геть.

— Ні! — скрикнув великодушний син дон Цезаря, — дозвольте мені переконати Серафіну. Хай не буде сказано, що вас принесли в жертву вередам якоїсь дуеньї, якій і без того надто потурають!

— Сеньйор, ідучи проти волі Серафіни, ви тільки розсердите її, — відповів я. — Краще піти геть, ніж сварити таке гарне подружжя. У цьому нещасті я не втішився б все життя.

Дон Альфонс заборонив мені робити по-своєму, і в нього був такий намір підтримати мене, що Лоренса напевно була б зневажена, якби я настоював. Я й зробив би так, якби прислухався тільки до своєї досади. Були хвилини, коли, обурений на дуенью, я хотів не пожаліти її, але я почув співчуття до неї, коли моя думка дійшла того висновку, що викриття її сорому вб'є це сердечне створіння, що до всього нещастя спричинився я і що дві невигойні хвороби разом доведуть її до могили. Маючи себе за людину небезпечну, я мусив сумлінно відновити своїм відходом спокій у замку. Так я й зробив другого дня вдосвіта, а з господарями не попрощався, щоб вони не запротивились з дружби до мене. У себе в кімнаті я залишив записку з точним звітом про своє управління.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Що сталося з Жіль Блазом після того, як він вийшов із замку Лейви, і про щасливі наслідки його невдачі в коханні

Маючи у чемодані двісті пістолів, з яких краща частина дісталась від забитих бандитів та від трьох тисяч дукатів, украдених у Самуеля Сімона (бо дон Альфонс, повернувши цю суму цілком, не вимагав від мене моєї частки), я сів на доброго коня, що належав мені самому. Вважаючи, що, завдяки відшкодуванню, моє добро стало законним, я без зазору тішився з нього. Крім віри у власну гідність,—а її завжди маєш такого віку,—у мене були гроші, а з ними не боїшся майбутнього. До того ж, у Толедо міг бути в мене добрий притулок. Я не сумнівався, що граф де-Полан з радістю прийме і примістить у себе одного з своїх

визволителів. Та до цього сеньйора я думав удатись тільки під скруту і вирішив перед тим, як мати допомогу від нього, витратити частину грошей на подорожування по Мурсійському та Гренадському королівствам,⁷ які мені особливо хотілось побачити. З цим наміром я й рушив до Альманси, звідки, ідучи своєю дорогою від міста до міста, дістався до самої Гренади без жодної лихої пригоди. Здавалось, фортуна, задоволена стількома штуками, зіграними зо мною, захотіла нарешті дати мені спокій. Та, як видно буде згодом, ця зрадниця ще готувала мені їх чимало.

Одною з перших осіб, яких я зустрів на вулиці Гренади, був сеньйор дон Фернандо де-Лейва, що доводився, як і дон Альфонс, зятем графу де-Полану. Ми обидва однаково здивувалися з цієї зустрічі.

— Невже ви, Жіль Блаз, у цьому місті? — скрикнув він.—Що вас привело сюди?

— Сеньйор,—відповів я,—ви здивовані, зустрівши мене в цих краях. Та ви ще більше здивуєтесь, як узнаете, через що я покинув службу в дон Цезаря та його сина.

Не криючись ні з чим, я оповів усе, що сталося між Сефорою та мною. Він щиро посміявся, а потім серйозно сказав:

— Друже мій, я пропоную вам посередництво в цій справі. Я напишу до своякині...

— Ні, сеньйор,—перебив я його,—прошу вас, не пишіть! Не на те я вийшов із замку Лейви, щоб вертатись туди. Ви добрі до мене,—отож допоможіть мені, будь ласка, в іншому. Якщо комусь із ваших друзів треба секретаря чи управителя, то благаю вас, замовте словечко про мене. Насмілюсь запевнити, що вам не дорікатимуть за мене, як за негідника.

— Залюбки виконаю вашу просьбу,—промовив він.— Я приїхав до Гренади відвідати хвору тітку, пробуду ще тижнів три, а потім вернусь до себе в замок Лоркі, де я покинув Юлію. Живу я в цьому домі,—він показав на будинок, що був за якусь сотню кроків від нас.—Заходьте цими днями, може вже буде підходяща посада.

Справді, в перший раз, як ми побачились, він сказав:

— Моєму родичеві й другу, пану гренадському архієпископу, хотілося б мати в себе людину з літературною освітою і добрим почерком, щоб начисто переписувати його твори, бо це великий письменник. Він написав безліч казань, щодня промовляє їх, і їх хвалять; гадаючи, що ви згодитесь, я запропонував вас, і він обіцяв узяти вас. Представтесь йому від мого імени. З того, як вас приймуть, ви побачите, чи я добре говорив про вас.

Саме такої посади начебто й слід було бажати. Підготувавшись, щоб якнайкращим показатись прелатові, я вранці пішов до архієпископа. Якби я наслідував складачів романів, то подав би величний опис єпископського палацу в Гренаді, докладно змалював би архітектуру, похвалив би багатство обмебльовання, поговорив би про статуї та картини, що були там, не помилював би читача і оповів би найнезначніші сюжети на них. Та досить сказати, що величністю він дорівнював палацам наших королів.

У покоях я застав духовних осіб і людей із шпагами, здебільшого службовців монсеньйора,⁸ його священників, почотників, зброєносців та камердинерів. Лакеї були в розкішній одежі, їх скоріше можна було мати за сеньйорів, ніж за слуг. Вони були горді й удавали

з себе значних людей. Дивлячись на них, я не міг стриматись від сміху та не поглузувати в душі.

— Щасливі ці люди, що носять ярмо рабства і не помічають цього,— думав я.— Якби вони це почували, то поводитися б не так бундючно.

Я звернувся до поважного гладкого чоловіка, що стояв біля дверей архієпископського кабінету, щоб у разі потреби відчиняти та зачиняти їх. Я чемно спитав, чи не можна поговорити з монсеньйором.

— Зачекайте,— сухо сказав він,— його преосвященство зараз ітимуть до служби. Коли вони проходилимуть повз вас, то на хвилину дадуть вам аудієнцію.

Я нічогосінько не відповів і, озброївшись терпінням, намагався зав'язати розмову з кимось із службовців, та вони оглядали мене з ніг до голови, і словечком не обдарувавши, а потім ще й дивились один на одного, гордовито посміхаючись, що я насмівся пристати до їх бесіди.

Признатись, я зовсім зніжковів від такого поводження челяді зо мною. Я ще не позбувся свого замішання, коли двері кабінету відчинились. З'явився архієпископ. Між службовцями, в яких зухвала поведінка змінилась на пошану перед владикою, настала глибока тиша. Цей прелат, віком літ шістдесяти дев'яти, дуже скидався на мого дядька, каноніка Жіль Переса, тобто був гладющий та куций. Він був ще й кривоногий і такий лисий, що тільки на потилиці зостався пучок волосся, через що йому доводилось начіпляти на голову вовняну шапку з довгими навушниками. Не зважаючи на все це, він видався мені чоловіком значним — безперечно саме тому, що я вже знав, хто він такий. Ми, прості люди, дивимось упереджено на великих

сеньйорів, а це часто надає їм величного вигляду, хоч природа насправді відмовила їм у цьому.

Архієпископ насамперед підійшов до мене і надзвичайно ласкаво спитав, що мені треба. Я сказав, що я той самий молодик, про якого йому говорив сеньйор дон Фернандо де-Лейва. Він не дав мені говорити далі.

— Так це ви, той самий, якого він так хвалив! — скрикнув він. — Я беру вас до себе на службу. Ви для мене — гарне придбання. Побудьте тут.

На цьому слові він обперся на двох зброєносців і вийшов, вислухавши перед тим священиків, які мали дещо сказати йому. Ледве він опинився за кімнатою, де ми були, як ті самі службовці, що раніш нехтували розмовою зо мною, почали запобігати передо мною. Вони оточили мене, шанувались, висловлювали радість з приводу того, що я став двірським в архієпископстві. Вони чули, що сказав їх владика, і їм дуже кортіло дізнатись, чим я буду в нього; але, помщаючись за зневагу, я лукаво не задовольнив їхньої цікавості.

Монсеньйор скоро вернувся. Він провів мене до свого кабінету, щоб наодинці поговорити зо мною. Я догадувався, що він хоче зробити мені іспит. Я вирішив бути обережним і приготувався зважувати кожне слово. Спочатку він розпитував про гуманітарні науки; відповідь моя була непогана, він побачив, що я достатньою мірою обізнаний з грецькими та латинськими авторами. Потім він вдався й до діалектики, а я цього й сподівався. Він переконався, що в цьому я добре підкований.

— Непогане виховання було у вас, — сказав він, трохи здивувавшись, — побачимо, як ви пишите.

Я виняв із кишені аркуш, навмисне принесений мною. Мого прелата це зовсім задовольнило.

— Мені подобається ваша рука,— скрикнув він,— а розум ваш— ще більше. Я подякую моєму племінникові дон Фернандо за те, що він дав мені такого гарного хлопця. Це справжній гостинець!

Розмову перебили нам гренадські сеньйори, що прийшли на обід до архієпископа.

Я покинув їх і вийшов до службовців, що тепер зробились щедрими на почесі. Я пішов з ними до столу, коли настав цей час. Вони пильно оглядали мене за обідом, але й я їх теж. Який скромний вигляд був у духовних осіб! Вони видавались святими, настільки саме місце навівало пошану. Про лицемірство я й не подумав, ніби його й не буває у князів церкви.

Сидіти випало мені біля старого камердинера, на прізвище— Мельхіор де-ла-Ронда. Він старався частувати мене найкращими шматками; я ж був таким уважним до нього, як і він до мене, і моя чемність сподобалась йому.

— Сеньйор кавалере,— сказав він мені пошепки після обіду,— мені хотілося б поговорити з вами наодинці.

І тоді ж він відвів мене в куточок палацу, де нас ніхто не міг підслухати, а там звернувся до мене з такою мовою.

— З першої хвилини, як я побачив вас, сину мій, я відчув до вас прихильність. Я хочу довести це, давши дружні застереження, що згодяться вам. Ви потрапили в дім, де є й справжні праведники, і лицеміри. Чимало часу треба, щоб обізнатися з усім, а я позбавлю вас такого довгого й неприємного вивчання, описавши

характери тих і тих. Після цього ви знатимете, як поводитись.

— Почну з монсеньйора,— сказав він.— Цей прелат дуже благочестивий, в нього тільки й турботи, щоб повчати народ, виводити його на путь праведну своїми надзвичайно моральними казаннями, написаними ним самим. Років із двадцять тому він покинув двір, щоб цілком присвятити себе своїй отарі. Це людина вчена, великий промовець, уся радість його в проповідуванні, і слухачі захоплено слухають його. Може, в його вдачі є трохи пустославності, та людського серця не розгадаєш, і не годиться мені вишукувати вади в людині, яка мене годує. Якби дозволено було ганити в чомусь владику, то я б осудив його за суворість; коли йому треба відпустити гріхи за провини духовним особам, у нього не буває жалю. Особливо немилосердний він до тих, хто, покладаючись на свою невинність, іде проти його авторитету і вдається до суду. Ще й інша є в нього хиба, звичайна для багатьох значних людей: він любить челядь, але на службу не зважає; в його домі постарієш, а він і не подумає якось забезпечити тебе. Часом дасть якийсь гостинець, та й то завдяки добрості тих, хто замовить словечко; а сам він ніколи не догадається щось зробити.

Ось що сказав мені старий камердинер про свого господаря. Потім він висловив свою думку про духовних осіб, що обідали з нами, і так змалював їх, що це ніяк не пасувало до їх поведінки. Правда, він не казав, що вони безчесні люди, а тільки говорив, що з них погані священики. Проте кільком він зробив виняток, дуже похваливши їх за чесноту. Більше вже я не ніяковів перед цими панами. За першою ж вече-

рею я удавав із себе мудру людину,—адже це не було важко. Немає нічого дивного, що на світі так багато лицемірів.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Жіль Блаз робиться улюбленцем архієпископа гренадського і роздавальником його милостей

Сходивши після обіду по свої речі та коня до корчми, де я оселився, я вернувся на вечерю до архієпископа. Там мені приготували дуже чепурненьку кімнату та ліжку з пуховою периною. Рано-вранці другого дня, монсеньйор покликав мене до себе, щоб переписати казання, але запропонував мені зробити це якнайточніше. Я справився з цим, не забувши ні про наголоси, ні про крапки, ні про коми. Він не тільки зрадив, а й здивувався.

— Споконвічний отче, як рідко так правильно пишуть!— захоплено скрикнув він, нашвидку переглянувши кожен аркуш моєї копії.— Ви так переписуєте, що з вас мусить бути добрий граматик. Скажіть відверто, друже мій, чи під час роботи ви не знайшли нічого такого, що вам не вподобалося б: якоїсь неохайності в стилі, чи якогось неточного вислову? У творчому запалі це легко може трапитись!

— О, монсеньйор,— скромно відповів я,— я не такий освічений, щоб робити критичні зауваження; та коли б я й мав освіту, то однаково—я певен, що твори вашого преосвященства вищі за мою критику!

Прелат посміхнувся на мою відповідь. Він не сказав нічого, але, не зважаючи на всю його благочестивість, видно було, що авторська слава не залишилась для нього безкарною.

Цими лестощами я остаточно придбав його прихильність. День - у - день я ставав дорожчим для нього, а від дон Фернандо, який дуже вчашав до нього, я дізнався, що завдяки такій любові мені можна бути певним у своєму становищі. Незабаром довів це й сам архієпископ, і ось як. Якось увечері він з ентузіазмом перечитав передо мною в кабінеті казання, яке треба було йому завтра промовляти в соборі. Він не тільки цікавився моєю думкою взагалі, а й настоював, щоб я назвав ті місця, які справили на мене найбільше враження. Мені пощастило процитувати саме те, що найдужче подобалось йому, його улюблені уривки. Через це він почав вважати мене за людину, що тонко розуміється на справжніх красотах твору.

— Оце називається мати смак та почуття!— скрикнув він. — Запевняю тебе, мій друже, що в тебе не беотійські⁹ вуха! — Одне слово, він був такий вдоволений з мене, що в надпориві сказав: — Не турбуйся, Жіль Блаз, про свою долю! Я подбаю, щоб тобі було якнайкраще. Я тебе люблю і на доказ цього роблю тебе своїм довірником.

При цих словах я з подякою впав до ніг його преосвященства. Я щиро поцілував йому криві ноги і вважав себе за людину, що скоро забагатіє.

— Так, дитино моя, — знову заговорив архієпископ, якого я перебив був своїм учинком, — я хочу зробити тебе охоронцем моїх найтаємніших думок. Слухай уважно, що я скажу. Я люблю проповідувати. Господь благословляє мої казання: вони зворушують грішників, примушують їх схаменутись і спонукають до каяття. Я маю радість бачити скнару, що, зляканий змалюваними мною наслідками свого користолюбства,

відкриває скарби і роздає їх щедрою рукою; я відриваю хтивця від насолоди, заселяю честолюбцями пустині і приковую до родинних обов'язків дружину, запаморочену облесливим коханцем. Ці часті перетворення самі вже повинні спонукувати мене до праці. Проте, признаюсь тобі в своїй слабості, я ставлю перед собою ще й іншу мету — мету, за яку даремно дорікає мені моя уразлива чеснота: це — пошана, яку мають у світі до витончених і оброблених писань. Слава гарного промовця бавить мене. Твори мої вважають за сильні й разом з тим витончені, але мені хотілося б уникнути вади багатьох гарних авторів, які надто довго пишуть, і врятувати собі всю свою славу. Отож, мій любий Жіль Блаз, — мовив далі прелат, — я вимагаю тільки одного від твоєї старанності: коли ти помітиш, що на моє перо впливає старість, коли ти побачиш, що мій талант занепадає, невідмінно застережи мене. На самого себе я не покладаюсь, мене може обманути самолюбство. Тут треба безсторонності. Вибір мій падає на тебе, я тебе знаю і звіряюсь на твій суд.

— Вам, дякувати богам, ще далеко до того часу, — сказав я. — Більше того, розум такого складу, як у вашого преосвященства, збережеться краще, ніж у інших; а правильніше було б сказати, що він завжди буде однаковим. У вас багато спільного з кардиналом Хіменесом,¹⁰ що його надзвичайний геній з роками не тільки не знесилювався, а навпаки, ніби дужчав.

— Не підлещуй, друже, знаю я, що можу раптом занепасти, — перебив він мене. — Мого віку починаєш відчувати немощі, а немощі тілесні впливають і на розум. Повторюю тобі, Жіль Блаз, якщо ти помітиш,

що розум у мене послабнув, скажи це. Не бійся, будь щирим і відвертим, я сприйму цю звістку, як вияв любові до мене. Та й сам ти в цьому зацікавлений: якщо, на нещастя для тебе, мені донесуть, що в місті говорять, ніби в моїх проповідях вже немає колишньої сили, і мені, мовляв, пора йти на спочинок, я відверто тобі заявляю, що ти втратиш не тільки мою дружбу, а й обіцяну фортуна. Такий буде наслідок твоєї дурної скромності.

На цьому місці мій патрон замовчав, щоб вислухати мою відповідь, і я пообіцяв зробити те, що він бажає. З цієї пори він нічогісінько не ховав від мене — я зробився в нього фаворитом. Уся челядь, за винятком Мельхіора де-ла-Ронди, заздрила цьому. Треба було бачити, як почотники та зброєносці упадали тоді за довірником монсеньйора: вони не соромились робити заради моєї прихильності такі підлі вчинки, що я не міг вважати їх за іспанців. Розуміючи їхню зацікавлену чемність, я все ж робив їм послуги. Монсеньйор архієпископ, за моїм проханням, клопотав за них. Одному з них він звелів дати роту і подбав про пристойне життя його у війську. Другого він надіслав до Мексики на значну посаду. Для свого ж друга Мельхіора я домігся доброї нагороди грішми. Я переконався, що прелат принаймні рідко відмовляє на прохання, хоч сам перший не думає про це.

Та про те, що я зробив одному священику, варт, мені здається, розповісти докладно. Якось наш метрдотель¹¹ представив мені ліценціата Луїса Гарсіаса, людину ще молоду й дуже вродливу.

— Сеньйор Жіль Блаз, — сказав він, — цей чесний священик — найбільший мій друг. Він був духівником

у черниць. Лихослів'я не жаліє чесноти. Його обмовили перед монсеньйором, а той наклав на нього заборону¹² і, на нещастя, такий упереджений проти нього, що ніякого клопотання слухати не хоче. Даремно ми, щоб виправдати його, вдавались до найзначніших людей у Гренаді: наш владика непохитний.

— Дуже попсована справа, панове, — сказав я їм. — Краще б не клопотались за сеньйора ліценціата: гогану послугу роблять йому, бажаючи прислужитись. Я знаю монсеньйора, — прохання та заступництво тільки збільшують в його очах вину грішника. Недавно я чув, як він сам сказав: чим більше священник, який схибив, примушує людей говорити передо мною про себе, тим більший скандал, і тим суворіший я до нього.

— Погана справа, — промовив метрдотель, — мій друг був би у великій скруті, якби не мав гарного почерку. На щастя, він чудесно пише і, завдяки цьому таланту, якось перебивається.

Я поцікавився, чи його письмо краще за моє. Ліценціат мав із собою зразок, він показав сторінку, і вона дуже вподобалась мені. Це була робота немов учителя каліграфії.¹³ Розглядаючи цей прекрасний почерк, я додумався до одної речі. Я попросив Гарсіаса залишити мені цей аркуш, сказавши, що, завдяки цьому, я зроблю щось корисне для нього, хоч зараз нічого не поясню і тільки завтра зможу сказати більше. Ліценціат, якому метрдотель мабуть хвалив мене за розум, пішов такий радий, начебто йому вернули вже його посаду.

Мені справді хотілось, щоб він мав її, і того ж дня я почав клопотати про це, і саме ось як. Я був в архієпископа і показав йому письмо Гарсіаса. Видно

було, що моєму патрону воно сподобалось. Тоді, при цій нагоді, я сказав:

— Монсеньйор, ви не бажаєте друкувати своїх казань, тому я хотів би, щоб вони хоч переписані були так, як це.

— Мене задовольняє і твоє письмо, — відповів прелат, — та, признатись, я б охоче придбав копію своїх творів такої руки.

— Вам тільки варт сказати, ваше преосвященство, — промовив я. — Той чоловік, що так добре пише, один мій знайомий ліценціат. Він буде тим більше радий прислужитись вам, що таким чином зможе заслужити на ваше милосердя і позбудеться свого теперішнього сумного становища.

Прелат поцікавився прізвиськом цього ліценціата.

— Звуть його Луїс Гарсіас, — відповів я. — Він у розпачі, що накликав на себе вашу немилість.

— Гарсіас, якщо я не помиляюсь, був духівником у жіночому монастирі, — перебив він мене. — Він зазнав церковної кари. Мені пригадуються доповідні записки проти нього. Він розпусно поводився.

— Монсеньйор, — перебив я його в свою чергу, — я не думаю виправдувати його, але знаю, що в нього є вороги. Можливо, що автори тих записок мали на думці більше нашкодити йому, ніж сказати правду.

— Це може бути, — відповів архієпископ. — Трапляються дуже небезпечні люди. Але, якщо його поведінка й була бездоганна, то він міг покаятись, і, на решті, треба мати милосердя до грішників. Приведи цього ліценціата, я зніму з нього заборону.

Отож найсуворіші люди зменшують свою суворість, якщо самі в цьому зацікавлені. Хоч архієпископ від-

мовляв наймогутнішим заступникам, алеж легко згодився, з пустославної втіхи бачити свої твори добре переписаними. Я мерщій переказав цю звістку метрдотелеві, який повідомив про це свого друга Гарсіаса. Другого ж дня цей ліценціат прийшов подякувати за здобуту ласку. Я представив його монсеньйору, той обмежився легенькою доганою і доручив йому начисто переписати казання. Гарсіас так добре зробив це, що його відновили на посаді. Він домігся навіть парафії в Габії, чималому містечку в околицях Гренади. Це цілком доводить, що бенефіції¹⁴ не скрізь дістаються чесноті.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

З архієпіскопом трапилась апоплексія. Скрута, в якій опинився Жіль Блаз, та як він її позбувся.

Тим часом, як я робив людям послуги, дон Фернандо де-Лейва зібрався кинути Гренаду. Щоб подякувати ще раз за чудесну посаду, виклопотану для мене, я відвідав його перед від'їздом. Я видався йому таким радим, що він сказав:

— Любий Жіль Блаз, мені приємно, що ви вдоволені з мого дяді архієпіскопа.

— Мене зачарував цей великий прелат, — відповів я, — отож так і повинно бути. Цей сеньйор дуже чемний, до того ж він такий добрий до мене, що я не можу в достатній мірі віддячити йому. Так тільки й можна втішитися в тому, що не живеш уже в дон Цезаря та його сина.

Я певен, що вони обоє дуже жалкують, утративши вас, — відповів він. — Та може ви не навіки з ними розлучились, може доля зведе вас колись до купи.

Мене зворушили ці слова. Я зітхнув і відчув у цю хвилину таку любов до дон Альфонса, що залюбки покинув би архієпископа разом з тими прекрасними надіями, якими він вабив мене, і якби тільки не та перешкода, що прогнала мене з замку Лейви, я вернувся б туди. Дон Фернандо помітив моє хвилювання і так розчулився, що обняв мене, кажучи, що вся їх родина завжди цікавитиметься моєю долею.

Через два місяці після того, як цей кавалер виїхав, саме коли я був у найбільшій милості, в єпископському палаці стався великий переполох. З архієпископом трапилась апоплексія. Йому так швидко допомогли і так добре почали лікувати, що за кілька днів він ніби одужав, та мозок його був дуже пошкоджений. З першої написаної проповіді я помітив це, і ріжниця, здавалось мені, між цим і попередніми казаннями була така позначна, що можна було зробити один лише висновок — промовець почав занепадати. Щоб краще дізнатись, якої думки бути, я чекав другого казання,—тоді вже сумніву не було. Добрий прелат повторювався, то підносився надто високо, то спускався надто низько. Це була велеречива балаканина, риторика відсталого вчителя, якась капуцинада.¹⁵

Не сам лише я зауважив це. Більшість слухачів, ніби вся їх робота теж була розбирати такі речі, перешіптувалась між собою: „У цій проповіді чути апоплексію“.

— Будьте готові, пане судде казань,—сказав я собі,—до виконання свого обов'язку. Самі бачите, монсеньйор занепав; ви повинні застерегти його не тільки, як охоронець його думок, але й тому, щоб хтось із його друзів по щирості не випередив вас—

а що в цьому разі станеться, ви знаєте: вас викре-
слять із заповіту, де вам, безперечно, має припасти
краще майно, ніж бібліотека ліценціата Седільйо.

Після цих міркувань я зважив і протилежні, — не-
приємно робити таке застереження. Я догадувався, що
автор, закоханий у свої твори, може сприйняти його
погано; але, уявивши собі, що він не може сердитися,
бо сам поставив таку настійну вимогу, я відкинув цю
думку. Треба додати, що я думав поговорити з ним
обережно і піднести цю пілюлю якнайлагідніше. На-
решті, буди певним, що я більше ризикуватиму, до-
держуючи мовчанки, ніж порушуючи її, я поклав собі
говорити.

Мені важко було через одне: я не знав, як почати.
На щастя, сам промовець допоміг мені, — він спитав,
що кажуть про нього, і чи подобається його остання
проповідь. Я відповів, що його казання завжди викли-
кають захоплення, але останнє начебто не справило
на слухачів такого враження, як попередні.

— Невже, друже, знайшовся якийсь Арістарх? ¹⁶

— Ні, монсеньйор, — відповів я, — ваші твори не
такі, щоб їх хтось наслідився критикувати. Вони всім
подобаються. Ви пропонували мені бути відвертим і щи-
рим, тому я дозволю собі сказати, що остання пропо-
відь здається не такою сильною, як попередні. Чи ви
думаєте інакше?

На цьому слові мій владика зблід і з вимушеною
посмішкою сказав:

— Отже, пане Жіль Блаз, ця річ вам не до смаку?

— Я не сказав цього, монсеньйор, — перебив я його,
зовсім зніяковівши. — Вона, на мою думку, чудесна,
тільки трохи гірша від ваших попередніх творів.

— Розумію, — відповів він. — Вам здається, що я наспаді, чи не так? Говоріть просто. Ви гадаєте, що мені час іти на спочинок?

— Я не насмівся б говорити так вільно, якби не наказ вашого преосвященства, — промовив я. — Я тільки слухаюсь і смиренно благаю вас не гніватись на мене за сміливість.

— Боронь боже! Боронь боже, я не дорікатиму! — мерщій перебив він мене. — Я був би дуже несправедливим. Мені здається, нічого поганого немає в тому, що ви висловлюєте мені свою думку — сама лише ваша думка, по-моєму, погана. Я надзвичайно помилився, не помітивши обмеженості вашого розуму.

Я був розбитим, проте все таки намагався знайти якийсь вихід, щоб залагодити справу; але хіба втихомириш роздратованого автора, та ще й автора, звиклого до похвали!

— Не будемо більше говорити про це, дитино моя, — сказав він. — Ви ще надто молоді, щоб відрізняти правду від фальші. Знайте, що мені ніколи ще не щастило скласти кращого казання за те, яке, на лихо, не заслужило на вашу похвалу. Слава богу, розум мій ще не втратив мужності. Надалі я краще вибиратиму собі довірників; для вирішення таких справ мені треба мати здатніших. Ідіть, — мовив він, підштовхуючи мене межи плечі з кабінету, — скажіть скарбничому, хай виплатить вам сто дукатів, і йдіть з богом з цими грішми! Прощайте, пане Жіль Блаз! Бажаю вам усякого добра і трохи більше смаку.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Що надумав Жіль Блаз після того, як його звільнив архієпископ. Яким чином він зустрівся з ліценціатом, що був таким зобов'язаним перед ним, і як той віддячив йому.

Я вийшов із кабінету, проклинаючи примху чи, краще сказати, слабість архієпископа, і не так був засмучений втратою його ласки, як сердитий на нього. Якийсь час я навіть вагався, чи брати мені сто дукатів, та, добре поміркувавши, не захотів бути таким дурним, щоб і від цього відмовитись. Гадаючи, що ці гроші не позбавляють мене права висміювати прелата, я дав собі слово використовувати кожну нагоду, коли розмова заходитиме про проповіді.

Я сходив по сто дукатів до скарбничого, жодним словом не натякнувши, що сталося між моїм господарем та мною. Потім я розшукав Мельхіора де-ла-Ронду, щоб навіки з ним попрощатись. Він дуже любив мене, і моє нещастя зворушило його. Смутне зробилось у нього обличчя, коли я оповідав. Хоч як він шанував архієпископа, але не міг не погудити його; та коли я, будиши в гніві, запрягся, що прелат заплатиться і що я примушу все місто кепкувати з нього, мудрий Мельхіор сказав:

— Послухайте мене, любий Жіль Блаз! Вгамуйте свій смуток. Прості люди завжди повинні поважати значних, який би не був привід скаржитись на них. Я згоден, багато є нікчемних сеньйорів, що не варті ніякої пошани; але їх треба боятись, вони можуть нашкодити.

Я подякував старому за добру раду і дав слово не забувати її. Після цього він сказав:

— Якщо ви будете в Мадріді, навідайте там мого племінника Хосефа Наварро. Він за буфетника в сеньйора дон Бальтазара де - Зуньїги; наслідуюсь сказати, що це хлопець вартий вашої дружби. Він відвертий, моторний, чемний, догідливий. Мені хочеться, щоб ви познайомилися з ним.

Я відповів, що неодмінно відвідаю цього Хосефа Наварро по приїзді до Мадріда, куди я думав незабаром рушити. Потім я вийшов з єпископського палацу, щоб більше ніколи не вертатись туди. Якби в мене був ще кінь, я може відразу виїхав би до Толедо, та під час свого фавору я продав його, думаючи, що він більше уже ніколи не знадобиться. Я вирішив наняти собі мебльовану кімнату, гадаючи якийсь місяць пожити у Гренаді, а після цього поїхати до графа де - Полана.

Коли надійшов час обіду, я спитав у господині, чи немає десь поблизу корчми. Вона відповіла, що за два кроки від дому є чудесна, що там добре готують і що чимало статечних людей ходить туди. Я попросив показати її і незабаром пішов туди. Це була велика зала, що досить скидалась на трапезну. Чоловік із дванадцять сиділи за довгим столом, укритим брудною скатертиною, і розмовляли, ївши кожен свою маленьку порцію. Подали й мені; в інший час я, безперечно, пожалів би за втраченими обідами, але я був такий сердитий на архієпископа, що простота корчми здавалась мені кращою за його добробут. Я закидав йому надмірну розкіш в обіденних стравах і, міркуючи в дусі вальядолідського лікаря, казав собі: „Нещасний той, хто сидить за згубним столом, де треба весь час берегтись сластолюбства, щоб надто не обтяжити

собі шлунку. Краще трохи поїсти, ніж переїсти!“ Через поганий настрій я хвалив правила, якими досі нехтував.

Поки я споживав свою порцію, не боячись перехопити через край, у залі з'явився ліценціат Луїс Гарсіас, настановлений, як сказано, на парафіального священника в Габії. Помітивши мене, він відразу привітався, як людина, що надзвичайно зраділа такій зустрічі: він схопив мене в обійми, і мені довелось вислухати чимало приємних речей, аж обрид він мені з своїми подяками.

— О, любий мій заступнику,— сказав він, сівши біля мене,— доля звела нас, і ми не розлучимось без випивки. Та в цій корчмі немає гарного вина, тому, коли ваша ласка, я після цього нікчемного обіду поведу вас в одне місце, де зможу почастувати пляшкою сухенької люсени і чудесним фонкаральським мускатом. Нам треба погуляти: будь ласка, не відмовляйте мені в цій приємності. Яке було б щастя, якби ви хоч кілька днів погостювали в моєму священницькому домі в Габії! Вас там прийняли б, як великодушного мецената,¹⁷ якому я завдячений своїм теперішнім радісним і спокійним життям.

За цими промовами і йому принесли обід. Він почав їсти, все таки час від часу кажучи мені щось приємне. Я скористався з цього, щоб і собі заговорити. Він не забув спитати про свого друга метрдотеля, тому я не робив таємниці з того, що пішов від архієпископа. Я оповів йому якнайдокладніше про свою немилість, а він вислухав це дуже уважно. Після всього, що він допіру наказав мені, треба було чекати, що він, зворушений співчуттям та смутком, обуриться на архі-

єпіскопа. Та цього в нього й на думці не було; навпаки, він зробився холодним, задумливим, дообідав, не сказавши жодного слова, потім раптом встав зза столу, байдуже поклонився й подався до виходу. Бачачи, що я йому вже непотрібний, цей невдячний чоловік навіть не постарався прикинутись. Мене тільки розсмішила така невдячність, і я, по заслuzі зневажливо провожаючи його очима, вголос, щоб чути було, скрикнув:

— Гей, ви, преподобний пан - отче черничий, звеліть прохолодити те добре люсенське вино, яким збирались частувати!

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Жіль Блаз відвідує виставу гренадських комедіантів. Як він здивувався, побачивши одну актрису, і що сталося з цього

Гарсіас ще тільки виходив із зали, як увійшли два кавалери, дуже чепурно вбрані, і сіли біля мене. Між ними почалась розмова про комедіантів гренадської трупи та про нову п'єсу, що виставлялась тоді. Як виходило з їх балачок, ця п'єса вчинила великий гомін у місті. Мені захотілось сьогодні ж піти на виставу. У Гренаді я не бував у театрі: я жив увесь час в архієпіскопа, де таке видовище віддано анафемі; тому я остерігався такої втіхи,—самі лише казання були мені за розвагу.

Перед початком вистави я був уже в театральній залі, де сиділо багато людей. Поки п'єса не починалась, навколо чулись розмови про неї, і я помітив, що кожен намагався судити. Одні були за, другі проти.

— Ніколи не траплялось кращого твору!—казали з правого боку.

— Який жалюгідний стиль! — скрикували з лівого.

Безперечно, якщо трапляються погані письменники, то, ясна річ, буває ще більше поганих критиків. Коли я подумав про прикrostі, яких зазнають драматурги, то здивувався — звідки в них береться сміливість не боятись неуцтва юрби та небезпечної цензури всяких дилетантів, які часом перекручують присуд публіки.

Нарешті, починаючи сцену, представився „граціозо“.¹⁸ При його появі всі заплескали. Видно було, що це один із тих розпещених акторів, яким партер прощає все. Жодне слово, жоден жест цього комедіанта не проходив без оплесків. Надто виявляли радість, яку викликав його виступ; а він і зложивав цим. Я помітив, що він часом забувається на сцені й надто випробовує прихильність до себе. Зчаста було б справедливішим, якби замість оплесків почувся свист.

Заплескали й кільком іншим акторам, особливо одній актрисі, що виконувала роль покоївки. Я почав роздивлятись її; і немає слів, щоб висловити моє здивування, коли я впізнав в ній Лауру, мою любу Лауру, яка, як я гадав, і досі мала жити в Арсенії в Мадридi. Безперечно, це була вона. Стан, риси обличчя, тембр голосу — усе переконувало в тому, що помилки не було. Не ймучи віри своїм ушам та очам, я спитав її прізвище в одного кавалера, що сидів поруч мене.

— Та звідки ви? — сказав він. — Ви певно приїжджий, коли не знаєте прекрасної Естелли!

Помилки не могло бути, так вона була схожа на Лауру. Я догадався, що Лаура, змінивши професію, змінила й ім'я, і, зацікавившись її справами, та й через те, що публіка знає діла театрального свту, я спитав

у цього самого чоловіка, чи в Естелли є якийсь значний коханець. Він відповів, що вже два місяці в Гренаді живе великий португальський сеньйор, на прізвище маркіз де - Маріальва, який витрачає на неї багато грошей. Він сказав би більше, якби я не боявся обриднути йому своїми запитаннями. Мене більш цікавила звістка, почута щойно від цього кавалера, ніж комедія, і якби при виході в мене спитали про сюжет п'єси, я не знав би, що сказати. Думки в мене були тільки про Лауру, про Естеллу, і я вирішив завтра сходити до цієї актриси. Мене все ж таки турбувало, як вона мене прийме; я думав, що при такому блискучому стані її справ їй не дуже приємно буде бачити мене, і навіть припускав, що така гарна комедіантка, заради помсти на чоловікові, на якого в неї були підстави образитись, може вдати, що вона зовсім мене не знає. Усе це не лякало мене. Після легкої вечері — у моїй корчмі інших не було — я вернувся до себе в кімнату, нетерпляче чекаючи завтрішнього дня.

Мало я спав цієї ночі і на світанку був уже на ногах. Коханка такого великого сеньйора, на мою думку, не могла приймати так рано, тому я з години чотири чепурився, голився, пудрився, напахувався; я хотів з'явитись перед нею таким, щоб вона не почервоніла через мене. Я вийшов о десятій годині і, спитавши в театрі, де вона живе, пішов до неї. Мешкала вона у великому будинку, де займала перші покої. Покоївці, що відчинила двері, я сказав, що один юнак бажає поговорити з пані Естеллою. Покоївка пішла доповідати, і я скоро почув, як її господиня сказала підвищеним тоном:

— Що за юнак? Чого він хоче від мене? Приведи його.

З цього я догадався, що прийшов невчасно: її португальський коханець був тут під час убирання, і вона так голосно говорила тільки для того, щоб переконати його, що вона не з тих дівчат, до яких ходять підозрілі посланці. Помилки не було — майже кожного ранку маркіз де-Маріальва був з нею. Отож я сподівався догати, коли ця дивна актриса, ледве забачивши мене, побігла до мене з обіймами, з вигуками великої радості:

— Невже це ви, мій брате? — на цьому слові вона поцілувала мене безліч разів, а потім повернулась до португальця:

— Пробачте, сеньйор, що при вас я піддалась почуттю кривдності, — сказала вона. — Мій ніжно люблений брат мусить переконатися в моїй дружбі, я ж три роки не бачила його. Розкажіть, любий Жіль Блаз, — мовила вона, звернувшись до мене, — які новини в родині, в якому стані ви покинули її?

Спочатку ця розмова збентежила мене, та я скоро відгадав намір Лаури і, пособляючи їй в лукавстві, припасував свої відповіді до цієї сцени, яку ми мали розіграти вдвох.

— Слава богу, сестро, батьки в доброму здоров'ї.

— Вам мабуть дивно, що я зробилась комедіанткою в Гренаді? — спитала вона. — Але не дорікайте, не вислухавши. Як вам відомо, три роки тому батько начебто добре примістив мене, одруживши з капітаном дон Антоніо Сельо, який відвіз мене з Астурії до себе на батьківщину в Мадрид. Та через півроку по нашому приїзді в мого чоловіка через його запальну вдачу сталась дуель. Запідозривши одного кавалера в упаданні за мною, він забив його. А той кавалер належав до

людей значних, дуже впливових. Мій чоловік не міг нічим таким похвалитись і, забравши самоцвіти та гроші, що знайшлися в домі, втік до Каталонії. Звідти він відпливає до Барселони, пробирається до Італії, стає на службу до венеціанців і нарешті в Мореї¹⁹ гине в бою з турками. Тим часом наш маєток конфіскували, і я стала найбільшньою вдовою. Що мені робити було в такій крайній скруті? Молодій чесній вдові дуже важко жити. Вернутись до Астурії не було змоги, та й що б я там робила? Родина мені тільки співчувала б, ото й усієї втіхи! Поринути в розпусту — я не могла дозволити собі цього, бо надто добре вихована. На що б я могла зважитись? Щоб зберегти свою славу, я зробилась комедіанткою.

Мені так кортіло зареготати, коли я дослухав Латурин роман, що стриматись було важко. Проте я переміг себе і навіть серйозно сказав:

— Похваляю вашу поведінку, сестро, і дуже радий, що ви так пристойно влаштувалися в Гренаді.

Маркіз де-Маріальва не пропустив жодного слова з цих балачок і геть чисто всьому повірив, що заманулось оповісти вдові дон Антонію. Він навіть сам став до розмови, спитав, чи я служу в Гренаді, а чи десь інде. Я трохи вагався, чи не збрехати йому, але в цьому не було потреби, і я сказав правду. Я оповів усе, як став до архієпископа і як пішов від нього. Це надзвичайно потішило португальського сеньйора. Правда, не зважаючи на обіцянку, дану Мельхіорові, я трохи посміявся з архієпископа. Найцікавіше було те, що Латура, уявивши собі, що і я за її прикладом вигдавав байку, зареготала — чого вона ніколи не зробила б, якби знала, що я не брешу.

Коли я доказав своє оповідання — а кінчив я його на нанятій мною кімнаті — доповіли, що стіл накрито. Я хотів відразу вернутись до себе й пообідати в корчмі, та Лаура спинила мене.

— Що за думка, брате? — сказала вона. — Ви обідатимете зо мною. Я навіть не потерплю, щоб ви далі жили в мебльованій кімнаті. Я настоюю, щоб ви обідали в мене і мешкали теж тут. Накажіть сьогодні ввечері принести сюди ваші речі. Тут знайдеться ліжко для вас.

Сеньйору португальцеві мабуть не вподобалась така гостинність.

— Ні, Естелло, у вас не так вигідно, щоб ще когось приймати, — промовив він. — Ваш брат здається мені гарним хлопцем, і те, що він так зворушує вас, зацікавило й мене. Мені хочеться взяти його до себе на службу. Він буде в мене за найулюбленішого секретаря. Я зроблю його своїм довірником. Хай цієї ночі він ночує в мене, я звелю приготувати для нього покої. Даю йому чотириста дукатів платні, коли ж далі — а я сподіваюсь, що це буде так — у мене будуть підстави бути вдоволеним з нього, то я подбаю, щоб він не жалів за своєю надмірну щирість з архієпископом.

Я подякував маркізові. Лаура зробила це ще палкіше.

— Годі говорити про це, — перебив він її, — справа скінчена.

На цьому слові він уклонився своїй театральній принцесі і вийшов. Вона відразу відвела мене до кабінету, де, крім нас, нікого не було.

— Якщо далі не сміятись, я задушусь, — скрикнула вона. Вона впала в крісло і, взявшись в боки, шалено

зареготала. Я теж не міг втриматись від сміху, і коли ми нареготались досхочу, вона сказала:—Ну, Жіль Блаз, і розіграли ж ми щойно потішну комедію! Та я не сподівалась такої розв'язки. Я думала тільки здобути тобі стіл та приміщення і, щоб зробити це пристойно, видала тебе за брата. Я дуже рада, що для тебе випадково знайшлась така гарна посада. Маркіз де-Маріальва—це щедрий сеньйор, він зробить ще більше, ніж обіцяв. Інша якась на моєму місці,—мовила вона далі,—не так ласкаво прийняла б чоловіка, що кидає друзів, не попрощавшись з ними. Але я з тих добреньких дівчаток, які завжди з радістю зустрінуть коханого колись пройдисвіта.

Я щиро визнав, що повадився нечемно, і попросив пробачення. Після цього вона повела мене до дуже пристойної їдальні. Ми сіли за стіл, звертаючись одне до одного, як брат та сестра, бо в нас були тут свідки—покоївка та лакей. Після обіду ми знову вернулись до того кабінету, де розмовляли раніш. Там моя незрівняна Лаура, охоплена звичайним для неї веселим настроєм, розпитала в мене про все, що сталося зо мною після розлуки. Я щиро все розказав, і коли їй більше нічим було цікавитись, вона так почала оповідати про себе.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Історія Лаури

Зараз я якнайкоротше розкажу тобі, як я зробилась актрисою.

Великі події стались після того, як ти так чемно мене покинув. Моя господиня Арсенія, розчарувавшись в світі, а скоріш—стомившись від нього, відмовилась

від театру і взяла мене з собою до свого прекрасного маєтку біля Замори, недавно купленого на гроші чужоземців. У цьому місті в нас скоро завелись знайомства. Ми частенько наїздили туди, проводили там день, другий, а потім знову замикались у себе в маєтку.

Під час одної з таких поїздок мене випадково побачив дон Фелікс Мальдонадо, єдиний син корегідора, і я йому сподобалась. Він шукав нагоди поговорити зо мною без свідків, і, не криючись, скажу, що я сама трохи допомогла йому. Цьому кавалеру не було й двадцяти літ, він був такий прекрасний, як сам Амур — хоч малюй! — а повадився він так чемно й великодушно, що цим ще дужче вабив, ніж своєю вродою. Він так мило й настійно запропонував мені той великий бриліант, що був у нього на пальці, що я не могла відмовитись. З радощів я не тямилася себе, що маю такого гарненького коханця. Але як не обачно бідним дівчаткам кохатися з паничами, в яких є могутні батьки! Той найсуворіший з корегідорів, бувши попереджений про нашу дружбу, поспішив запобігти наслідкам. Він наказав кільком альгвазилам схопити мене, і вони, не зважаючи на мої зойки, відвели мене до доброчинного госпіталю.

Там, без ніякого слідства, начальниця зняла з мене перстень та пляття і вбрала мене в довгу рясу із сірої саржі, стягнену посередині широким шкіряним паском, з якого звішувались великі чотки аж до самих п'ят. По цьому мене відвели до якоїсь зали, де я предстала перед ченцем невідомо якого ордену; і він умовляв мене покаятись — приблизно так, як пані Леонарда радила тобі терпіння в льоху. Він казав, що я повинна дякувати людям за ув'язнення, що це ве-

лика послуга мені — вирвати мою душу з тенет диявольських, в яких вона, на лихо, заплуталась. Щиро признаюся в своїй невдячності: я не шанувала тих, хто дав мені цю радість, і кляла їх та проклинала.

Вісім днів я побивалась, але на дев'ятий,—я ж лічила і хвилини,—доля моя начебто мала змінитись. Проходивши якимось через дворик, я здибалась з економом будинку — а йому всі підлягали, навіть начальниця слухалась його. Він давав звіт про своє господарювання самому тільки корегідору, від нього тільки й залежав, і той цілком вірив йому. Прізвище його було Педро Зендоно, народився він у Біскаї,²⁰ в містечку Сальседоні. Уяви собі здоровенного блілого, змарнілого чоловіка, з якого можна писати „доброго розбійника“. Сестер він ледве помічав. Ти хоч і в архієпископа жив, а ніколи не бачив такої лицемірної фігури.

Отож,—мовила вона далі,—зустрілась я з сеньйором Зендоно.—„Утіштеся, дівчино,—промовив він, спинивши мене,—ваше нещастя зворушило мене“.—Більше він нічого не сказав і пішов далі, дозволивши мені тлумачити як хоч цю лаконічну фразу. Вважаючи його за людину порядну, я щиро подумала, що він потурбувався розслідувати, чому я ув'язнена, і, не знайшовши за мною вини, що виправдувала б таке знущання, захотів поклопотати перед корегідором. Не знала я цього біскайця — не того йому бажалось. Він забив собі в голову мандрівку, про яку й розповів через кілька днів.—„Люба Лауро,—сказав він,—мене так зворушило ваше нещастя, що я вирішив покласти йому край. Знаю, що пропаду, але я сам не свій, і мені хочеться жити тільки для вас. Душу мені крає ваше становище. Я думаю завтра звільнити вас із в'язниці

і відвезти до Мадріда. Усім пожертвую для вашого визволення!”

Я думала, що зомлію від радості при цих словах Зендоно, який, зробивши з моєї подяки висновок, що я не бажаю нічого кращого за втечу, насмілився другого дня викрасти мене, і ось як саме. Він сказав начальниці, що має наказ привезти мене до корегідора, що жив на дачі за дві милі від міста, і зухвало посадив мене біля себе на бричку, запряжену парою добрих мулів, куплених для цього. З нами тільки й челяді було, що лакей, який правив мулами і був цілком відданий економові. Ми рушили, та не до Мадріда, як я думала, а до португальського кордону; туди ми прибули раніше, ніж корегідор міг довідатись про нашу втечу і послати своїх шпигунів по наших слідах.

Перед в'їздом до Браганси біскаєць примусив мене переодягтися в костюм кавалера, обачно запасений, і, вважаючи мене зв'язаною з собою, на постійному дворі, де ми допіру спинились, сказав: „Не сердьтесь, прекрасна Лауро, що я завіз вас до Португалії. Корегідор Замори звелів би шукати нас на батьківщині, як злочинців, яким Іспанія не повинна давати притулку; але в чужому королівстві, хоч воно й підлягає нині іспанській владі, ми зможемо сховатись,— додав він.— Принаймні нам тут буде безпечніше, ніж у нашій країні. Дозвольте переконати вас, мій ангеле! Не кидайте чоловіка, що обожнює вас! Ми оселимось у Коїмбрі. Там я служитиму, як шпигун святої служби, і під тінню цього страшного трибуналу наш вік безтурботно промине в спокійних радощах“.

Ця рішуча пропозиція довела, що я маю справу не з таким кавалером, який з любові до рицарської слави

стає за провідника для інфанта. Я зрозуміла, що він дуже розраховує на подяку, а ще дужче — на мої злидні. Правда, ці речі говорили на його користь, але я гордо відмовилась від того, що він пропонував. У мене були дві поважні причини до такої обережної поведінки: він мені не подобався і був, на мою думку, небагатим. Та коли він, настоюючи на своєму, запропонував спершу одружитись і показав справді, що його економство дало йому коштів на довгий час — не криюсь, я поставилась до нього уважніше. Золото та коштовні самоцвіти, які він розклав передо мною, засліпили мене, і я відчула, що вигоди можуть зробити таку саму зміну, що й кохання. Мій біскаєць непомітно ставав у моїх очах іншою людиною. Його величезне сухорляве тіло прибрало стрункого стану, його блідість видавалась мені прекрасною білістю, навіть його лицемірному вигляду я підшукала якусь іншу назву. Тоді я без огиди прийняла його руку перед небом, яке він узяв за свідка нашого заручення. Після того від мене вже не було більше заперечень. Ми знову пустилися в дорогу, і незабаром Коїмбра побачила в своїх мурах двох молодих.

Мій чоловік накупив мені досить пристойних платів і подарував кілька бриліантів, між якими я впізнала й бриліант дон Фелікса Мальдонадо. З цього я відразу догадалась, звідки в нього взялись ті коштовні самоцвіти, які я бачила, і переконалась, що одружилася з несуворим виконавцем сьомої заповіді.² Та вважаючи себе за першу причину його злочинів, я простила їх. Жінка прощає найгірші вчинки, заподіяні через її красу. Якби не це, він здавався б мені лихим чоловіком!

Місяців з три я до певної міри були задоволена з нього. Він завжди гарно поводився і начебто ніжно любив мене. Та його дружня поведінка була дуже облудною. Мерзотник обдурив мене і готував зраду, якої тільки їй повинна сподіватись усяка дівчина, спокушена нечесним чоловіком. Раз уранці, вернувшись з церкви, я знайшла дома голі стіни. Меблі, навіть мої плаття—усе винесли. Зендоно та його вірний лакей так добре впорались, що менше ніж за годину геть чисто все вибрали з дому. Я, як та Аріадна, покинута зрадником,²² зосталась у самому платті, що було на мені, та з перснем дон Фелікса, який, на щастя, був у мене на пальці. Та, запевняю тебе, я не нарікала. Я скоріш благословляла небо, що спекалась пройдисвіта, який рано чи пізно опинився б у руках правосуддя. Прожитий з ним час я вважала за пропачий і поклала собі надолужити. Якби мені захотілось жити в Португалії і стати до якоїсь пані, я якось знайшла б собі місце; але, чи то з любові до батьківщини, чи то така моя доля,—але я мріяла тільки про поворот до Іспанії. Я вдалась до одного ювеліра, який оплатив вартість бриліанта золотими грішми, і виїхала з одною старою іспанкою, що подорожувала до Севільї коляскою.

Ця дама—звали її Доротея—приїздила до Коїмбри відвідати одну свою родичку і верталась додому в Севілью. Ми відчули одна до одної таку симпатію, що з першого ж дня заприятелювали, а за дорогу так подружились, що по приїзді дама забажала неодмінно оселити мене в себе. Я не жаліла за те знайомство. Ніколи мені не доводилось бачити жінки кращої вдачі. Своїм обличчям та жвавими очима вона мабуть багатьох примушувала колись грати на гітарі. Вона кілька

разів була замужем і, зробившись удовою, статечно зажила на свою вдовину спадщину.

Багато в її вдачі було гарного, і вона дуже вболівала нещастями дівчат. Коли я розказала їй про свої, вона так чуло поставилась до мене, що не раз кляла Зендоно.

— І трапляються ж між чоловіками такі собаки!— вона це сказала так, ніби їй зустрічався якийсь економ.—Негідники! Живуть же такі шахраї, що їм розвага—обдурювати жінок! Як видно з вашого оповідання, ви не зв'язані з тим зрадником - біскайцем, і це втішає мене, люба дитино! Як виправдання, ваш шлюб досить добрий, але він не може бути заборонаю для кращого одруження, якщо трапиться нагода.

Кожного дня я ходила з Доротеєю до церкви або в гості. Це був засіб до нового знайомства. Я привернула до себе погляди кількох кавалерів. Багатьом кортіло попробувати броду. Вони забалакували з моєю старою господинею, але в одних не було, на що влаштуватись, а інші не дійшли до повноліття, і це позбавляло мене будьякої охоти вислухувати їх. Я ж мала досвід у цьому. Раз якось нам з Доротеєю забажалося подивитись на виставу севільських комедіантів. Вони оголосили, що виставлять *La famosa comedia, el Embaxador de si-mismo* яку написав Лопе де Вега - Карпіо.²³

Між актрисами, що з'явилися на сцені, я впізнала одну з колишніх подруг. Це була Феніса, та гладка жартівниця, яка при тобі була покоївкою у Флорімонди і з якою ти не раз вечеряв у Арсенії. Я знала, що Феніса два з чимось роки тому виїхала з Мадріда, але не чула, щоб вона зробилась комедіанткою. Мені

так кортіло обняти її, що п'єса здалась мені дуже довгою. Мабуть у цьому були винуваті ті, що виставляли,— вони грали не так добре і не так погано, щоб розважити. Я люблю посміятись, і, признатись, мене однаково потішає і гарний актор і справді смішний.

Нарешті надійшов сподіваний момент, *La famosa commedia* скінчилась, ми з удовою пішли за куліси, де Феніса, пишаючись та маніжачись, слухала ласкаве цвірінькання якогось молодого птаха, що, очевидно, попався на принаду її декламації. Ледве вона помітила мене, як відразу ласкаво покинула його, підбігла до мене з обіймами і виявила таку дружбу, яку тільки можна уявити. Та і я поцілувала її від щирого серця. Ми обидві признались, що раді зустрічі, але час і місце не дозволяли нам пуститися в довгі балачки, і тому ми умовились поговорити з нею завтра докладніше.

Охота до теревенів — це одна з найбільших пристрастей у жінок, а особливо в мене. Цілісіньку ніч я не могла заплющити очей, так мені хотілось відвести душу з Фенісою і розпитати в неї про всяку всячину. Я ніяк не полінилася встати й піти туди, де, як показала вона, було її приміщення. Уся трупя жила у великому мебльованому готелі. Служниця, що зустрілась мені при вході і яку я попросила провести мене до покоїв Феніси, повела мене коридором, вздовж якого були з двадцять кімнат, відокремлених тільки сосновими перегородками і занятих веселою трупю. Моя проводирка постукала у двері, і їх відчинила сама Феніса, якій язик свербів, однаково, що й мені. Отож, як сіли, так і заторохтіли та пустилися в розпити. Нас цікавило стільки речей, що запитання та відповіді йшли дивно легко.

Коли ми оповіли одна одній свої пригоди й ознайомилися з теперішнім станом справ, Феніса спитала в мене, як же я житиму далі. Бож нарешті,—сказала вона,—треба щось робити: особі твого віку не дозволено бути в суспільстві безкорисною.—Я відповідала, що, чекаючи чогось кращого, вирішила приміститись до будьякої панни.

— Та що ти! І не думай!—скрикнула моя подруга. Чи тобі, любонька, не остогидло служити? Чи не обридло тобі бути під чужою волею, потурати вередам, вислухувати лайку, бути рабинею, одне слово? Чи не краще, за моїм прикладом, стати до театру? Це якнайбільше личить людям розумним, але небагатим і безрідним. Цей стан — щось середнє між дворянством і міщанством, звання наше вільне й незалежне від незручних пристойностей світського життя. Гроші нам виплачує публіка з своїх капіталів. Живемо ми завжди весело і заробіток свій витрачаємо, як і заробляємо.

— Особливо для жінок театр — сприятлива річ,—мовила вона.—За життя у Флорімонди,—я червонію, згадуючи це,—мені доводилось вислухувати прислужників трупи Принца,—жоден пристойний чоловік не звертав уваги на мою вроду. А чому це? Та тому, що я була не на виду. Найкраща картина не справить враження без належного освітлення. Але як змінилось усе з того часу, як я на п'єдесталі, тобто на сцені! По містах, де ми проїздимо, я оббираю найблискучішу молодь. Багато є приємного у професії комедіантки! Якщо вона розважлива — я хочу сказати, якщо вона задовольняється одним коханцем за раз,—то її вважають за диво чесноти, хвалять за скромність, а коли

вона змінює любовника, на неї дивляться, як на справжню вдову, що одружується вдруге. Ту ще й зневажають, коли вона справляє третє весілля,— кажуть, ніби вона ображає цим делікатність чоловіків, а комедіантка, здається, тільки дорожчає в міру збільшення своїх коханців. Після сотні любовників це вже ласий шматок для справжнього сеньйора.

— Для чого ж казати це? — перебила я її в цьому місці.— Чи ви думаєте, я сама не знаю, що краще? Я часто міркувала над цим і не критимусь від тебе,— це дуже вабить таку дівчину, як я. Мене навіть тягне до комедії, але цього мало. Треба таланту, а в мене його немає. Не раз я пробувала декламувати Арсенії: їй не подобалось, і це відбило в мене охоту до театру.

— Та й легко ти зневіряєшся! — відказала Феніса.— Хіба ти не знаєш, що великі актриси звичайно завидющі? Вони, хоч і пустославні, бояться, щоб їх не затерли інші. Одне слово, я не звірилася б на Арсенію, вона не щира. Кажу тобі без лестощів — ти народилася для театру. Ти природна, поводишся вільно й граціозно, голос приємний, груди гарні, а до всього цього ще й личенько! Ах, баламутнице, як би ти причарувала кавалерів, коли зробилася б актрисою!

Чимало ще наговорила вона спокусливого; і тільки для того, щоб я сама переконалась у своїх прекрасних здібностях до сцени, примусила мене продекламувати кілька віршів. Не те сталось, коли вона мене вислухала. Вона розхвалила мене і поставила мене вище від усіх мадрідських актрис. Я вже не могла після того сумніватись у своєму таланті. Арсенія була виведена на чисту воду, як заздрісна й несправедлива. Довелось згодитись, що я чарівна особа. В цю хвилину зайшли

два комедіанти; Феніса й перед ними примусила мене прочитати вірші вже раз декламовані. Якийсь екстаз охопив їх; тільки прийшовши до себе, вони привітали мене похвалами. Якби вони пішли об заклад, хто більше перехвалить мене, то й тоді не вживали б таких гіперболічних висловів. Проти такої хвальби моя скромність не встояла. Я почала вірити, що я чогось варта, і забила собі в голову комедію.

— Гаразд, моя люба,— сказала я Фенісі.— Я послухаюсь твоєї поради і стану до трупи, якщо це їй впадає.

При цих словах моя подруга обняла мене з великою радістю, а обидва її товариші, здавалось, були не менш від неї раді з такого наміру. Ми умовились, що завтра вранці я прийду до театру і там перед усією трупою продемонструю цей самий зразок, в якому щойно виявився мій талант. У Феніси склалась про мене гарна думка; але, коли я в присутності всіх комедіантів прочитала якихось двадцять віршів, вони поставились до мене ще прихильніше. Вони охоче прийняли мене до свого товариства. Після цього я була дуже заклопотана своїм дебютом. Щоб зробити його блискучим, я витратила всі гроші, що zostались від персня,— на багате вбрання їх було мало, але я зуміла надолужити розкіш тонким смаком.

Нарешті, я вперше з'явилась на сцені. Як плескали! Як хвалили! Стримано кажучи, мій друже, я захопила глядачів. Треба було бути свідком того шуму, який я зчинила в Севільї, щоб повірити цьому. Усе місто балакало про мене. Цілих три тижні публіка юрбами сходилась до театру, трупа знову привабила цією новою глядачів, що почали були віднажуватись. Усіх

я зачарувала своїм дебютом; а дебютувати отак — це однаково, що оголосити торги на згоду віддати себе тому, хто останній найбільше набавить. Чоловік з двадцять кавалерів виявили бажання взяти клопоти про мою особу на себе. Якби я йшла за своїми вподобаннями, то вибрала б наймолодшого й найкрасивішого; але в нашій професії треба мати на меті тільки вигоду та честолюбність, коли йдеться про те, як влаштуватись: це — загальне правило в театрі. Саме тому дон Амбросіо де-Нісана — вже старий і невродливий чоловік, але багатий, щедрий і могутній андалузський сеньйор — мав перевагу. Правда, я обійшлась йому недешево. Він мені купив прекрасний будинок, дуже розкішно обмеблював його, дав доброго кухаря, двох лакеїв, покоївку та тисячу дукатів на щомісячні видатки; до цього ще багаті плаття та чимало коштовних самоцвітів. І в Арсенії ніколи не було більшого блиску! Як змінилась моя доля! Мій розум не міг витримати цього. Я сама собі раптом здалась іншою людиною. Не дивно, що дівчата, які завдяки тому чи тому сеньйору позбулись нікчемності та злиднів, скоро забувають про них. Щиро признаюсь тобі: оплески публіки, улесливі розмови, що чулися з усіх боків, заохоченість дон Амбросіо — усе це зробило мене пустославною до безкраю. Я мала свій талант за якийсь дворянський титул. Я надала собі вигляду значної жінки і зробилась скупюю на зазивні погляди, на які доти була такою щедрою; бо я вирішила спиняти увагу тільки на герцогах, графах та маркізах.

Щовечора сеньйор де-Нісана приходив до мене вечеряти з кількома своїми приятелями. Я й собі старалася збирати найцікавіших наших комедіанток. Добру

частину ночі ми сміялись та гуляли. Я дуже звикла до такого приємного життя, але тривало воно тільки півроку. Сеньйори дуже зрадливі; якби не це, вони були б надто гарні. Дон Амбросіо покинув мене ради одної молодой гренадської кокетки, яка недавно прибула до Севільї і мала не тільки граціозність, а й талант використовувати її. Та я побивалась лише одну добу. На звільнене місце я вибрала одного кавалера двадцяти двох років, дон Луїса д'Алькасера, з яким мало хто з іспанців міг зрівнятися в красі.

Безперечно, ти питаєш мене (і матимеш рацію), чому я взяла в коханці такого молодого сеньйора, бо я знала ж, що зв'язки з такими кавалерами небезпечні. Але в дон Луїса не було ні батька, ні матері, він уже порядкував власним майном, а крім того, я тобі скажу, що такого зв'язку слід боятись тільки дівчатам низького стану та нещасним авантюрицям. Жінки нашої професії — особи титуловані: ми не відповідаємо за те, що робиться через наші чари — тим гірше для родин, чиїх спадкоємців ми обскубуємо.

І я, і д'Алькасер так дуже покохались, що, на мою думку, ніколи жодна любов не дорівнювалась тій, яка охопила нас. Ми були немов зачаровані — так шалено ми любились. Ті, хто знав про нашу дружбу, вважали нас за найщасливіших коханців на світі, а ми були мабуть найнещаснішими. Дон Луїс був дуже гарний собою, але разом з тим такий ревливий, що кожної хвилини доводив мене до розпачу своїми несправедливими підозрами. Потураючи йому в цій слабості, я стримувала себе аж до того, що не насмільювалась поглянути на якогось чоловіка; та його вигадлива недовіра зводила нанівець мою стриманість, він завжди

накидав мені всілякі злочини. Коли я грала на сцені, йому здавалось, що я переморгуюся з якимось молодим кавалером, і він безперестанно дорікав мені,— одне слово, наші ніжні розмови ніколи не обходились без сварок. Не було змоги запобігти цьому; нам не стало терпіння, і ми розійшлись по-дружньому.

Чи повіриш ти, що останній день нашого спільного життя був найприємнішим для нас обох? Стомлені пережитими муками, ми тільки зраділи з розлуки. Ми були, як ті два нещасні бранці, яким після немилосердного рабства повернули волю.

Після цієї пригоди я вже остерігаюсь кохання. Мені не хочеться більше такого зв'язку, що порушує мій спокій. Нам не годиться зітхати, як іншим. Ми не повинні відчувати приватно тієї пристрасті, з якої ми робимо сміховище перед публікою.

Тим часом я дбала про свою славу: про мене скрізь говорили, як про незрівняну актрису. Волею богині слави, гренадські комедіанти листовно запросили мене стати до їх трупи; а на доказ того, що їх пропозицією не варт нехтувати, вони надіслали мені відомості про свої щоденні видатки та прибутки, які, здавалось, були для мене вигідні. Я згодилась, хоч мені шкода було кидати Фенісу та Доротею, яких я любила так, як тільки може любити жінка жінку. Першу я покинула в Севільї, заклопотану розтоплюванням посуду одного купчика-ювеліра, що з пустославності хотів мати коханкою комедіантку. Я й забула тобі сказати, що, ставши до театру, я з примхи змінила ім'я Лаури на Естеллу; під цим ім'ям їй приїхала до Гренади.

Дебютувала я тут так само щасливо, що й у Се-

вільї, і мене скоро оточили кавалери. Але, бажаючи вибрати тільки добре забезпеченого, я була обережною і цим пускала їм пил в очі. Проте, щоб через поведінку, невігідну й зовсім невластиву для мене, не пошитися в дурні, я вже збиралась вислухати одного молодого ойдора²⁴ з міщан, який удавав із себе сеньйора завдяки своїй посаді, доброму столу та екіпажам, коли побачилася з маркізом де - Маріальвою. Цей сеньйор, що з цікавості подорожував по Іспанії, проїздом спинився в Гренаді. Він пройшов до театру. Того дня я не грала. Він дуже уважно оглядав актрис, що з'являлись перед його очима; одна з них сподобалась йому. Наступного дня він познайомився з нею і згоден був скласти угоду, коли я з'явилась на сцені. Мій вигляд і міни відразу повернули флюгер, мій португалець став прихильним тільки до мене. Слід сказати правду — я знала, що моя товаришка вподобалась цьому сеньйору; тому я не жаліла нічого, щоб відбити його від неї, і мені пощастило. Я добре знаю, що вона сердита на мене, але я не могла зробити інакше. Вона повинна була б і сама догадатись — це ж така природна річ для жінок, що й найкращі подружки не посовістяться повестись так.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Як прийняли Жіль Блаза гренадські комедіанти, і кого з своїх знайомих він побачив у театральному фойє

Саме тоді, як Лаура закінчувала свою історію, прийшла якась стара комедіантка з її сусідок, щоб разом з нею піти до театру. Ця статечна театральна героїня годилася б для ролі богині Котіс.²⁵ Сестра відразу ж

представила брата цій престарій особі, і з цього приводу стався взаємний обмін компліментами.

Сказавши вдові економа, що ми ще побачимося в театрі, коли я віднесу свої речі до маркіза де-Маріальви, приміщення якого вона показала мені, я покинув їх. Спочатку я сходив до нанятої кімнати, звідки, розплатившись з господинею, пішов з одним чоловіком, що ніс мій чемодан, до великого готелю, де жив мій новий господар. При вході я зустрівся з його управителем, що спитав мене, чи я, бува, не брат пані Естелли. Я відповів, що так.

— Милості просимо, сеньйор кавалере,— промовив він.— Маркіз де-Маріальва, в якого я маю честь бути управителем, звелів мені прийняти вас. Вам приготували кімнату, Прошу, я проведу вас сам, щоб ви знали дорогу.

Він провів мене аж на горище до такої маленької кімнати, що в ній ледве містилось вузеньке ліжко, шафа та два стільці. Це були мої покої.

— Вам тут буде не дуже просторо,— сказав мій проводир,— зате даю слово, що в Ліссабоні у вас буде розкішне приміщення.

Я замкнув чемодан у шафу, сховав ключ від неї і спитав, о якій годині вечеря; мені відповіли, що сеньйор португалець звичайно не їсть дома і кожному слугі дає певну суму щомісячно на харчі. Я ще дечим поцікавився і довідався, що слуги маркіза — це щасливі ледарі. По цій короткій розмові я покинув управителя, щоб піти до Лаури, охоплений приємним передчуттям, завдяки своїй новій посаді.

Ледве я з'явився на порозі театру і назвав себе братом Естелли, як усе передо мною відчинилось на-

стіж. Сторожі поспішили зробити мені прохід, наче я належав до найзначніших гренадських сеньйорів. Усі службовці, контролери тощо, зустрічаючи мене, низько вклонялись. Хотілося б змалювати читачеві той урочистий прийом, який мені зробили у фойє, де була вся труппа, вже одягнена й готова до вистави. Комедіанти та комедіантки, яким мене представила Лаура, кинулись до мене: Чоловіки лізли з обіймами, а жінки й собі, торкаючись своїми загримованими обличчями до мого, вимазали мене рум'янами та білилами. Нікому не хотілось відстати,—вітаючи мене, вони заговорили всі разом. Я не мав би змоги відповісти їм усім, та сестра допомогла, її досвідчений язик нікогісінько не залишив без відповіді.

На обіймах акторів та актрис не скінчилось. Довелось вислухати привітання декоратора, скрипачів, суфлера, лампаря та підлампаря, а крім того — всіх театральних лакеїв, які, почувши про мій прихід, поприбігали поглянути на мене. Начебто всі ці люди були підкидьки, які зроду-віку не бачили брата.

Тим часом почалась п'єса. Кілька дворян, що були у фойє, побігли на свої місця, щоб не пропустити вистави; а я, як свій хлопець, і далі розмовляв з тими акторами, яким не треба було виходити на сцену. Хтось із них назвав когось Мельхіором. Це ім'я вразило мене. Я уважно поглянув на чоловіка, до якого так звернулись, і мені здалось, що я його ніби десь бачив. Нарешті, я згадав і впізнав у ньому Мельхіора Запату — того нещасного мандрівного комедіанта, який, як згадувалося в першому томі моєї історії, обмочував скоринки хліба в джерелі.

Я відразу відвів його набік.

— Якщо не помиляюсь, ви той самий сеньйор Мельхіор Запата, з яким я мав честь снідати одного дня біля ясного джерела, між Вальядолідом і Сеговією,— сказав я.— Я був тоді з голяром - учнем. У нас було трохи харчів, які разом з вашими дали нам непогане снідання, приправлене всілякими приємними розмовами.

Запата подумав якийсь час, потім відповів:

— Ви говорите мені про річ, яку мені не важко згадати. Я вертався тоді після мадрідського дебюту до Замори. Пригадую навіть, що справи в мене були тоді дуже погані.

— Я теж добре пригадую, і доказом тому були ваша камізелька, підбита театральними афішами,— відказав я.— Я не забув, що ви тоді скаржились на надмірну чесноту своєї дружини.

— О, тепер я не скаржусь на це,— жваво промовив Запата,— слава богу, молодичка позбавилась цього, отож і камізелька тепер у мене краще підбита.

Я хотів поздоровити його з тим, що дружина в нього тепер розважливіша, але йому довелось покинути мене, бо це був саме його вихід. Поцікавившись його дружиною, я підійшов до одного комедіанта, прохаючи показати її мені.

— Та ось вона,— сказав той, показавши її,— це Нарцісса, найпрекрасніша з наших дам після вашої сестри.

Я догадався, що перед тим, як маркіз де - Маріальва побачив Естеллу, йому вподобалась ця актриса, і я не помилився.

Після закінчення п'єси я провів Лауру додому, де кілька куховарів готували розкішну вечерю.

— Ти можеш вечеряти тут,— сказала вона мені.

— Ні, маркіз мабуть радий буде побути з вами наодинці,— відповів я.

— Та ні! Він прийде з двома своїми товаришами і одним із наших. Від тебе залежить бути шостим. Тобі відомо, що в комедіанток секретарі мають привілею їсти разом з господарем.

— Це правда,— сказав я,— але мабуть ранувато становити себе на одну ногу з улюбленими секретарями. Спочатку, очевидно, треба виконати якесь конфіденціальне доручення, щоб заслужити на це почесне право.

Сказавши це, я вийшов від Лаури і попростував до корчми, куди думав ходити щодня, бо в мого пана не було тут господарства.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

З якою надзвичайною людиною він вечеряв того вечора і що було між ними

У залі я помітив якогось чоловіка, вбраного в грубу сіру одежину, схожого на старого ченця. Вечеряв він сам у кутку. Я з цікавості сів напроти і дуже учтиво привітався до нього, на що й він відповів так само чемно. Мені принесли мою порцію, яку я й почав їсти з великим апетитом. За вечерею я мовчав, частенько поглядаючи на цього чоловіка, який не зводив з мене очей. Мені обридло це уважне вперте розглядання, і я звернувся до нього з запитанням:

— Чи не доводилось нам, отче, бачитись десь в іншому місці? Ви так дивитесь на мене, начебто я вам знайомий.

— Я спиняю на вас свій погляд тому, що мене вражає дивна різноманітність пригод, відзначена на вашому обличчі,— спокійно відповів він.

— Як бачу, ваше преподобіє захоплюється мето-
скопією,²⁶ — насмішкувато спитав я.

— Можу похвалитись, що гаразд знаю її,— відповів
чернець,— я давав віщування, які потім здійснювались.
Не менше знаю я і хіромантію. Насмілюсь сказати, що
мої прорікання непогрішні, коли я зрівнюю наслідки
огляду руки та обличчя.

Хоч у цього старого вигляд був людини мудрої, я
мав його за божевільного і засміявся йому просто у
вічі. Він не образився на мою нечемність, а посміх-
нувся і, оглянувши залу та переконавшись, що нас
ніхто не підслухує, сказав далі ось що:

— Мене не дивує, що ви такі упереджені проти двох
наук, які тепер мають за шарлатанство. Їх довго й тяжко
вивчати, це відлякує вчених. Вони не визнають і зне-
славлюють їх з досади, що не можуть збагнути. Щодо
мене, то я не побоявся темряви, яка їх оточує, а так
само й труднощів, на які безперестанно натрапляєш у
шуканні хемічних таємниць та в чудесному вмінні пе-
ретворювати метали на золото.

— Але я забув,— мовив він, поправляючись,— що
говорю з молодим кавалером, якому мої розмови мо-
жуть здаватись маячінням. Зразок мого вміння приму-
сить вас прихильніше судити про мене і краще вплине
на вас, ніж усе, що я можу сказати.— На цьому слові
він виняв із кишені пляшечку, наповнену якимось чер-
воногарячим течивом, потім сказав:— Ось елексир,
який я зробив сьогодні вранці з соків деяких рослин,
очищених перепусканням; бо я, як Демокріт,²⁷ при-
святив усе своє життя вивченню властивостей хеміч-
них елементів та мінералів. Ви зараз переконаєтеся в
його силі. До вечері нам подають дуже погане вино,

воно стане чудесним.—Тоді ж він влив дві краплини свого елексиру мені в пляшку, і вони зробили моє вино добрішим від найкращих іспанських вин.

Чудесне вражає уяву, а коли вона опанована, в людини вже немає здорового розуму. Зачарований цією прекрасною таємницею і певний, що для винаходу її треба бути трохи дужчим від диявола, я захоплено скрикнув:

— О, мій отче, прошу вас, пробачте! Я спочатку мав вас за якогось старого божевільця. Тепер я бачу, з ким маю справу. Мені не треба більш ніяких доказів; я вірю, що при бажанні ви відразу перетворите залізний брус на шмат золота. Яким би я був щасливим, якби опанував цю прекрасну науку!

— Боронь боже вас від цього!—перебив мене старий, глибоко зітхнувши.—Ви не знаєте, сину мій, чого ви бажаєте. Не заздрити, а жаліти треба було б за ту працю, що зробила мене нещасним. Я завжди в турботі. Я боюсь, що мене викриють, і тоді довічне ув'язнення буде мені нагородою за всі мої труди. Цей страх примушує мене мандрувати, передягатись то попом, то ченцем, то кавалером, то селянином. Яка ж вигода робити золото такою ціною? І чи багатство не справжня мука для людей, які не можуть спокійно втішатися з нього?

— Ці міркування здаються мені розумними,—сказав я тоді філософу.—Немає нічого кращого за спокійне життя! Ви відбили в мене охоту до філософського каменя.²⁸ Досить буде, коли я почую від вас, що станеться зо мною.

— Залюбки зроблю це, дитино моя,—відповів він.—Я вже роздивився ваше обличчя, а тепер погляньмо

па руку.— З довірою, яка мені зробить мало честі в деяких читачів, що на моєму місці мабуть повелися б так само, я показав йому руку. Він дуже уважно вивчав її і потім сказав з ентузіазмом:— О, які переходи від лиха до радощів і від радощів до лиха! Як дивно чергуються бідування та достаток! Та ви вже перетерпіли більшість цих змін фортуни. Вам зосталось мало лиха, і якийсь сеньйор зробить приємним ваше життя, що потім уже не змінюватиметься.

Ствердивши, що це прорікання напевне збудеться, він попрощався зі мною і вийшов із корчми, а я зостався заклопотаний тим, що почув допіру. Безперечно, маркіз де-Маріальва, це й буде той самий сеньйор, про якого говорилося; отже ніщо не здавалось мені таким можливим, як здійснення цього прорікання. Але якби не було й найменшого натяку на його здійснення, то й це не заважало б моїй цілковитій довірі. Таку владу придбав він надо мною завдяки своєму елексиру. Щоб швидше прийшло те віщоване щастя, я поклав собі служити маркізові відданише, ніж будьякому з усіх моїх господарів. Дійшовши такого вирішення, я вернувся до мебльованого готелю такий радий, що й висловити не можна; і жінці ніколи не доводилось виходити від ворожки такою задоволеною.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Яке доручення дав маркіз де-Маріальва Жіль Блазу і як цей вірний секретар виконав його

Маркіз ще не вернувся від своєї комедіантки, і в його покоях я застав камердинерів, які, чекаючи на нього, грали в приму.²⁹ Я познайомився з ними, і ми

весело розважались до другої години ночі, коли з'явився наш господар. Він трохи здивувався, побачивши мене; видно було, що він прийшов з вечірки дуже задоволений, бо він добродушно спитав:

— Чому ж це ви, Жіль Блаз, досі не спите?

Я відповів, що хотів спочатку взнати, чи мені нічого не буде наказано.

— Може завтра вранці дам вам доручення,— мовив він,— але у вас і тоді буде час узнати про мої бажання. Йдіть спати і запам'ятайте, що я звільняю вас від обов'язку чекати на мене ввечері. Мені потрібні тільки камердинери.

Після цього попередження, такого приємного для мене, бо воно звільняло мене від залежності, не раз прикро відчуваної, я покинув маркіза в його покоях і вернувся до своєї кімнатки на горищі. Я ліг у постіль. Але, не можучи заснути, я послухався поради Пфагора³⁰ пригадувати ввечері все зроблене за день, щоб похвалити себе за добрі вчинки і погудити за погані.

Не така чиста совість була в мене, щоб я був задоволеним собою; отож я картав себе за те, що допоміг Лаурі в брехні. Даремно я виправдовував себе, що не міг повестись чесно і викрити в брехні дівчину, яка думала зробити мені приємне, і що якимось чином я був змушений до цієї шахрайської мови,— це виправдання не задовольняло мене; я казав собі, що не треба було заводити справу так далеко і що це велика зухвалість — ставати на службу до сеньйора, на довіру якого зовсім не заслужив. Нарешті, після суворого іспиту, я згодився, що коли я й не був шахраєм, то мені небагато чого бракувало для цього.

Дійшовши до наслідків, я подумав, що граю небез-

печну гру, обдурюючи значну людину, яка, через мої гріхи, може колись довідатись про це. Це слушне міркування нагнало страху на мене; але думки про втіху та вигоду незабаром розвіяли його. Та й саме віщування того чоловіка з елексиром повинно було заспокоїти мене. Приємні мрії захопили мене, я почав робити арифметичні дії, вираховуючи в пам'яті ту суму, що її дасть мій заробіток через десять років. Я додав до цього нагороди, які одержуватиму від господаря; і міряючи їх по його щедрій вдачі, чи то пак по своїх бажаннях, я, завдяки своїй уяві, не бачив межі багатству. Така сила достатку поволі засипила мене, і я заснув, будуючи повітряні замки.

Другого дня, щоб одержати наказ від свого патрона, я встав до восьмої години, але, відчинивши двері своєї кімнати, здивувався, побачивши його перед собою в халаті та в нічному ковпаку. Він був сам.

— Жіль Блаз,— сказав він,— учора ввечері я обіцяв сестрі прийти до неї сьогодні вранці, але через одну важливу справу не можу додержати слова. Перекажіть їй від мого імени, що я дуже засмучений цим, і запевніть, що сьогодні я вечерятиму з нею. Це не все,— додав він, поклавши мені в руку гаманець та невеликий шагреньовий футляр, оздоблений самоцвітами,— віднесіть їй мій портрет, а собі залиште цей гаманець з п'ятдесятьма пістолями, як знак моєї дружби до вас.

Я взяв в одну руку портрет, а в другу — гаманець, так мало заслужений. Я відразу побіг до Лаури, кажучи собі з великих радощів: „Добре! На очах збувається прорікання. От щастя — бути братом гарної дівчини, ласої до кохання! Шкода тільки, що в цьому не стільки честі, як вигоди й приємності!“

Всупереч звичаю осіб її професії, Лаура мала звичку вставати вранці. Я застав її за туалетом, де, чекаючи на свого португальця, вона додавала до своєї природної краси всілякі допоміжні чари, яких могло надати їй мистецтво кокетування.

— Люба Естелло, принадо чужоземців,— сказав я, ввійшовши до неї,— тепер я можу їсти вкупі з моїм паном, він ушанував мене дорученням, яке дає мені цю привілею, і я прийшов здійснити його. Він не може мати приємності бачити вас сьогодні вранці, як думалось йому, але, на втіху вам, сьогодні ввечері він повечеряє з вами. Він посилає вам свій портрет, який, здається мені, може бути ще більшою втіхою.

Я відразу передав їй футляр, на якому сяли бриліанти, так прикрашаючи його, що на нього приємно було дивитись. Лаура відкрила футляр і, неуважно зиркнувши на портрет, закрила його та знову почала милуватись самоцвітами. Вона похвалила їх за красу і сказала з посмішкою:

— Театральним жінкам такі копії подобаються більше за оригінали.

По тому я сказав, що щедрий португалець, вручаючи цей портрет, подарував мені гаманець з п'ятдесятьма пістолями.

— Вітаю тебе з цим!— мовила вона,— цей сеньйор починає з того, чим інші рідко навіть кінчають.

— Це вам, моя люба, я завдячений таким гостинцем,— відповів я,— це ж сталось тільки через те, що я ваш брат.

— Мені хотілося б, щоб він щодня робив таке,— сказала вона.— Висловити не можу, до якої міри ти мені дорогий. З першої хвилини, як я побачила тебе,

я так прив'язалась до тебе, що навіть час не здолав знищити цього почуття. Коли я втратила тебе в Мадриді, мене не кидала надія знову зійтися з тобою, і вчора, коли ти прийшов, я зустріла тебе, як людину, що неодмінно мала вернутись. Одне слово, мій друже, ми призначені одне для одного. Ти станеш моїм чоловіком, тільки спочатку треба збагатіти. Обачність вимагає, щоб ми почали з цього. Ще три - чотири коханці, і твоє діло вигорить.

Я чемно подякував за бажання взяти на себе клопоти про мою особу, і ми непомітно пробалакали до півдня. Тоді я вернувся, щоб доповісти господарю про те, як прийняли його гостинець. Хоч Лаура не дала мені інструкцій щодо цього, та я дорогою сам придумав прекрасний комплімент, гадаючи переказати його від її імени. Та це було ні до чого. Коли я прийшов до готелю, мені сказали, що маркіз щойно ви-йшов, і більше не довелось мені бачитися з ним, як про це можна прочитати в наступному розділі.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Про яку звістку дізнався Жіль Блаз і яка це була для нього несподіванка

Я заїшов до корчми, де, зустрівшись з двома приємними розмовниками, пообідав і залишився з ними за столом аж до початку вистави; тоді ми попрощались. Вони пішли в своїх справах, а я попростував до театру. Слід зауважити, що я мав усі підстави до прекрасного настрою: розмова з кавалерами була весела, обличчя в моєї фортуни було дуже радісним; а проте на мене напав смуток, якого не можна було позбутись.

І кажуть же після цього, що нас не гнітять наступні нещастя!

Ледве я дійшов до фойє, як Мельхіор Запата підійшов до мене і пошепки попросив піти за ним. Відвівши мене в закуток будинку, він почав такими словами:

— Сеньйор кавалере, вважаю за свій обов'язок дати вам дуже важливе застереження. Ви знаєте, що маркізу де-Маріальві спочатку подобалась моя дружина Нарцісса, він уже навіть призначив день, щоб поласувати моєю половиною, коли лукава Естелла зуміла перебити їй і відвернути від неї цього португальського сеньйора. Самі подумайте, чи комедіантка втратить таку здобич без жалю! Це лягло моїй дружині на серце. Вона нічим не понехтує для помсти, і, на нещастя для вас, їй випала прекрасна нагода. Учора, як пригадуєте, всі наші службовці збіглись, подивитись на вас. Помічник лампаря сказав кільком чоловікам із трупи, що він упізнав вас і що ви зовсім не брат Естелли.

— Ця чутка,— мовив далі Мельхіор,— дійшла сьогодні й до Нарцісси. Вона відразу розпитала самовидця, і той службовець ствердив, що він, мовляв, знав вас як лакея Арсенії за тих часів, коли Естелла, під ім'ям Лаури, ще служила в неї в Мадриді. Моя дружина, рада з цієї звістки, поділиться нею з маркізом де-Маріальвою, який повинен сьогодні ввечері прийти до театру. Майте ж це на увазі! Якщо ви справді не брат Естелли, то я по-дружньому, як давній ваш знайомий, раджу подбати про свою безпеку. Нарцісса потребує тільки одної жертви, і вона дозволила попередити вас, щоб ви якнайшвидше втекли і уникли певної сумної події.

Не варт було говорити мені більше. Я подякував акторові за це застереження; а він із того, як я злякався, побачив, що в мене й на думці немає суперечити помічнику лампаря, бо в мене справді не було охоти доводити до цього своєю зухвалістю. Мені навіть не захотілось прощатися з Лаурою, щоб вона не умовила мене покластись на відвагу. Я добре знав, що вона не погана комедіантка і зуміє вийти з такого прикрого становища; але для себе я передбачав неминучу кару, а нехтувати цим не міг, бо був недостойсь закоханим для цього. Я думав тільки про те, як би врятуватися з своїми пенатами,³¹ тобто з речами. За одну мить я зник із готелю, схопивши свій чемодан та віднісши його до погонича мулів, що завтра о третій годині ранку мав виїздити до Толедо. Мені хотілось бути вже в графа де-Полана, бо його дім здавався мені єдиним безпечним притулком. Але я ще не дістався туди і не міг спокійно думати про той час, який треба перебути ще в місті, де, як я побоювався, з ночі вже почнуть мене шукати.

Я все таки пішов вечеряти до своєї корчми, хоч так тремтів, як той боржник, який знає, що на його слід натрапили альгвазили. Те, що я з'їв того вечора, мабуть ніяк не перетравилося в моєму шлунку. Жалюгідна забавка страху — я оглядав усіх, хто входив до зали, і коли, на лихо, з'являлись підозрілі люди (а це нерідко трапляється в таких місцях), я тремтів з переляку. Повечерявши в безперестанній тривозі, я встав зза столу і вернувся до погонича мулів, де впав на свіжу соломку, чекаючи від'їзду.

Можна сказати, що за цей час моє терпіння було дуже випробовано. Тисячі неприємних думок облягли

мене. Якщо часом я й засипав, то відразу бачив перед собою несамовитого маркіза, який нівечив гарненьке личико Лаури і трощив усе в її домі; або ж мені вчувалось, що він наказував челяді забити мене до смерті палицями. Я відразу прокидався, і прокид, звичайно такий приємний після кошмару, був ще тяжчим за сон.

На щастя, погонич позбавив мене такої муки, повідомивши, що мули запряжені. Я відразу схопився і, навіки вилікувавшись від Лаури та хіромантії, виїхав з міста. В міру того, як ми віддалялись від Гренади, мені повертався спокій. Я почав забалакувати з погоничем, кілька чудних анекдотів, які він оповів, розсмішили мене, і я поволі позбувся свого переляку. В Убеді, де ми заночували першої доби, я спокійно виспався, а четвертого дня ми прибули до Толедо. Найперша моя справа була розпитати, де живе граф де-Полан, і я пішов туди певний, що він не потерпить, щоб я жив десь в іншому місці, а не в нього. Та мої розрахунки були помилкові. Дома я застав самого швейцара, який сказав, що господар напередодні виїхав до замку Лейви, куди його покликали через небезпечну хворобу Серафіні.

Я не сподівався, що не застану графа. Це зменшило радість мого перебування в Толедо і спричинилось до іншого наміру. Мадрід був недалеко, тому я вирішив поїхати туди. Мені здавалось, що я зможу висунутись при дворі, де, за чутками, надзвичайний талант не обов'язково потрібний для цього. Другого ж дня я скористався з візника, що повертався туди, і рушив до цієї столиці Іспанії. Доля вела мене туди для більших ролей, ніж траплялись досі.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

Жіль Блаз оселяється в мебльованому готелі. Він знайомиться з капітаном Чінчільєю. Що за чоловік був цей офіцер і яка справа привела його до Мадріда

Відразу по приїзді до Мадріда я наняв собі приміщення в мебльованому готелі, де жив також старий капітан, який приїхав з найглухіших кутків Нової Кастидії клопотати при дворі про пенсію, на його думку, цілком заслужену. Прізвище його було дон Аннібал де - Чінчілья. Не без подиву побачив я його вперше. Йому було років шістдесят, він був велетенського зросту й надзвичайно худий. Його густючі вуси зміями здіймались з обох боків до висків. До того ж йому бракувало руки та ноги, одне око було затулене величезним пластирем із зеленої тафти, а обличчя було в багатьох місцях пошрамоване. В усьому іншому він був, як і всі люди. Більш того, йому не бракувало розуму, а поважності й поготів. Чесним він був аж до дріб'язковості, а особливо діткливим — у справах честі.

Після двох - трьох розмов зі мною він ушанував мене довірою. Незабаром я знав усі його справи. Він оповів, при яких обставинах він утратив око в Неаполі, руку в Ломбардії, ногу в Нідерландах. Найбільш у його оповіданнях про бої та облоги подобалось мені те, що він уникав чванства, не вихвалявся собою, хоч я охоче простив би хвальбу тій половині, що залишилась у нього, за втрату другої. Ті офіцери, що вертаються з війни живими та здоровими не завжди такі скромні.

Але він сказав мені, що найбільш його засмучує одна річ: під час походів він прожив чимало майна,

так що в нього залишилась якась сотня дукатів ренти, а цього ледве ставало, щоб доглядати за вусами, оплачувати приміщення та переписувати прохання.

— Бо, дякуючи богові, сеньйор кавалере, я їх подаю щодня,— додав він, потискуючи плечима,—і на них ніхто не звертає найменшої уваги. Можна сказати, що тут змагання між першим міністром та мною: кому з нас швидше обридне — мені подавати, чи йому приймати. Я маю честь частенько подавати їх і королю, але піп співає не краще за діакона, а тим часом мій замок Чінчілья обертається без ремонту на руїну.

— Не треба журитись,— сказав я тоді капітану,— відомо, що двірської ласки годиться трохи зачекати; може, за ваші муки та подвиги вас завтра нагородять з достатком.

— Не варт покладати надії на це,— відповів дон Аннібал.— І трьох днів немає, як я розмовляв із секретарем міністра, і якщо вірити його словам, то доведеться підтягти пасок.

— Що ж він сказав, сеньйор офіцере?— спитав я.— Чи ви, не зважаючи на свій стан, не видаєтесь йому вартим нагороди?

— Посудіть самі,— сказав Чінчілья.— Цей секретар заявив мені просто: „Сеньйор дворянин, не хваліться так своєю ретельністю та відданістю; ви наражались на небезпеки ради батьківщини, але це ж ваш обов'язок. Сама слава, зв'язана з подвигами, становить достатню нагороду, і вона повинна найбільше задовольняти іспанця. Треба вас оброзумити, якщо ви клопочетесь про нагороду, немов правлячи якийсь борг. Якщо з вами згодяться, то цією ласкою ви будете завдячені тільки добрості короля, що бажає вва-

жати себе зобов'язаним перед тими підданцями, які добре послужили державі". — З цього ви бачите, — мовив далі капітан, — що я сам ще не віддав усього, і що мені мабуть доведеться вернутись таким, як приїхав.

Коли добра людина страждає, то співчуваєш їй. Я радив капітану не падати духом і запропонував йому безплатно переписувати всі його прохання. Я навіть відкрив йому свій гаманець і умовляв його взяти, скільки йому треба грошей. Та він був не з тих людей, яким у подібних випадках не доводиться повторювати. Зовсім навпаки, він з делікатності гордо подякував мені за добре бажання; потім сказав, що, не бажаючи бути зобов'язаним ні перед ким, він привчив себе жити так скромно, що його задовольняють найпростіші харчі. Це була правда. Він живився самою цибулею; через це й zostались у нього самі кістки та шкіра. Щоб ніхто не бачив його злиденних обідів, він на той час звичайно замикався в себе в кімнаті. Проте я ублагав його обідати та вечеряти разом зі мною і, щоб не ображати його гордощів, я з винахідливості, яку дає нам співчуття, наказував приносити багато більше м'яса та вина, ніж було потрібно. Я захоплював його їсти; він спочатку відмовлявся, та нарешті поступився перед моєю настирливістю. Після цього, потроху стаючи сміливішим, він допомагав мені впоратися з смаженням та опорожнити пляшку. Випивши склянок з п'ять вина та набивши шлунок добрими стравами, він весело казав:

— Та й звабливі ж ви які, сеньйор Жіль Блаз! Ви примусите зробити по-своєму, бо так ласкаво обходитесь, що не боїшся зловжити вашою добрiстю.

Мій капітан, здавалось, зовсім позбувся своєї соромливості, і якби я захотів тієї хвилини ще раз попросити його прийняти мій гаманець, то він, на мою думку, не відмовився б. Та я не вдався до цього іспиту, задовольнився тим, щоб мати його за співтрапезника, і взяв на себе клопіт не тільки переписувати його прохання, а й складати їх разом з ним. Мені довелося переписати чимало проповідей, тому я навчився будувати фразу і зробився мало не письменником. Старий офіцер і собі пишався вмінням красенько висловитись. Отож, обидва завзято працюючи, ми давали зразки красномовності, гідні найславетніших професорів із Саламанки. Але даремно ми морочили собі голову, сіючи риторичні квіти в цих проханнях, посів наш падав на пісок. До яких зворотів ми не вдавались, щоб примусити оцінити заслуги дон Аннібала — двір не зважав на них; отже в цього старого інваліда не було підстав хвалити тих офіцерів, що розоряються на війні. Під поганий настрій він проклинав свою долю і чортував Неаполь, Ломбардію та Нідерланди.

Ще дужче він був обурений, коли раз при ньому одного поета, представленого королю герцогом д'Альбою, за прочитаний ним сонет на честь народження інфанти нагородили пенсією в п'ятсот дукатів. Напевне, каліка - капітан збожеволів би, якби я його не оброзумив.

— Що з вами? — спитав я його, бачачи, що він сам не свій. — У цьому немає нічого такого, що мусило б обурювати вас. З давніх-давен поети примушують володарів платити дань їх музам. Немає жодної коронованої особи, що не мала б у себе кількох цих добродіїв за пенсіонерів; і, між нами кажучи, такі пенсії лише

рідко не доходять до нащадків. Вони увічнюють щедрість королів, тим часом як від інших немає ніякої користі їхній славі. Скільки Август³² роздав нагород, скільки платив пенсій, про які ми нічогосінько не знаємо! Але найдальші нащадки знатимуть, як і ми, що Віргілій одержав від цього імператора понад двісті тисяч червінців нагороди.

Щоб я не говорив дон Аннібалу, нагорода за сонет важким тягарем лягла йому на серце, і, не можучи стерпіти цього, він вирішив кинути все. Проте, щоб не нарікати на себе, він подумав ще раз подати прохання герцогу де - Лермі. Ми пішли вдвох до цього першого міністра. Там ми зустріли якогось молодика, що вклонився капітану й доброзичливо обізвався до нього.

— Невже це ви, мій любий пане? Яка справа привела вас до монсеньйора? — сказав той хлопець. — Якщо вам потрібна буде людина, якій вірять, не жалійте мене — я до ваших послуг.

— Що це, Педрільйо? Ви, якщо судити з ваших слів, мабуть посідаєте якусь значну посаду в цьому домі, або що? — скрикнув офіцер.

— В усякому разі я маю досить влади, щоб зробити приємність чесному гідальго, як от ви.

— Гаразд, вдаюся до твоєї протекції, — сказав, посміхнувшись, капітан.

— Дарую вам її, — мовив Педрільйо. — Ви тільки повідомте, в чому справа, і я ручусь, що вам щось перепаде від першого міністра.

Ми відразу оповіли про справу цьому хлопцеві, охопленому таким добрим бажанням; він спитав, де живе дон Аннібал, потім, запевнивши, що другого дня будуть новини, зник, не сказавши, що саме він

гадає робити, і чи він справді служить у герцога де-Лерми.³⁸ Я поцікавився, хто такий цей Педрільйо, який видався мені таким моторним.

— Кілька років тому цей хлопець служив у мене, — сказав капітан, — і через злидні покинув мене, щоб знайти собі кращу посаду. Я не серджусь на нього: цілком природна річ — шукати кращого. Хитряк цей — не позбавлений розуму і такий інтриган, як усі чорти разом. Але, не зважаючи на всю його спритність, я не покладаю надій на його щойно засвідчену відданість.

— Може він і згодиться вам, — промовив я. — Якщо він, приміром, належить комусь із найстарших службовців герцога, він може зробити послугу. Відомо ж, що у вельмож усе робиться підступами та змовами: ними заправляють улюблені прислужники, якими в свою чергу правлять їх лакеї.

Другого дня опівдні до нас у готель навідався Педрільйо.

— Панове, — сказав він, — я вчора не пояснив вам, як саме можу стати в пригоді капітану де-Чінчільї, але місце не дозволяло бути таким відвертим з вами. Більше того, мені хотілось зробити розвідки нишком, перед тим як відкритись вам. Знайте, що я довірений лакей дон Родріго де-Кальдерона,³⁴ першого секретаря герцога де-Лерми.³⁵ З мого господаря великий бабник, він щовечора вечеряє з одною арагонською пташкою, яку тримає у клітці в двірському кварталі. Це молода, дуже гарненька дівчина з Альбарасіна. Вона не дурна і чудесно співає, тому й називають її сеньйорою Сіреною³⁵. Я щоранку ношу їй любовні записки і сьогодні тількищо бачився з нею. Я запропонував їй видати дон Аннібала за свого дядька і примусити свого

коханця заступитись за нього. Вона хоче взятись за цю справу. Крім того, що вона передбачає тут маленьку вигоду для себе, їй дуже приємно виставити себе племінницею хороброго дворянина.

Сеньйор де-Чінчілья тільки скривився на ці слова. Йому гидко було брати участь у цій витівці, і тим більше — терпіти наругу якоїсь авантюрниці над своїм родом. Його ображала ця вигадка, вона здавалась йому ганебною для його предків. Така делікатність, на думку Педрільйо, була не до речі, і він обурився.

— Чи ви смієтесь, чи що? — крикнув він. — Отакі ви всі, збіднілі дворяни! Чудна ваша пустославність! Сеньйор кавалере, — мовив він, звернувшись до мене, — чи подобається вам така діткливість? Далебі! Хіба при дворі слід приймати такі речі близько до серця? В якому негідному образі не з'явилася б фортуна, за неї все таки хапаються.

Я згоден був з Педрільйо, ми почали переконувати капітана і, не зважаючи на його опір, примусили його зробитись дядьком Сірени. Коли ми перемогли в цьому його гордість, — а це було не так легко, — нам усім довелося взятись за складання нового прохання. Ми його переглянули, збільшили й виправили. Я потім переписав його начисто, а Педрільйо відніс його арагонці, яка того ж вечора вручила це прохання сеньйору дон Родріго. Вона так говорила з ним, що цей секретар подумав, ніби вона справді племінниця капітана, і пообіцяв поклопотати за нього. Наслідки цього маневру виявились через кілька днів. Педрільйо знову з'явився в нашому готелі, і цього разу — з тріумфом.

— Гарна звістка! — сказав він Чінчільї. — Король

робитиме розподіл командорств,³⁶ бенефіцій та пенсій, і вас не забудуть — мені доручено запевнити вас у цьому. Але разом з тим мені звеліли спитати вас, який гостинець ви дасте Сірені. Для себе я не хочу нічого, всьому золоту на світі я волю приємність допомоги, від якої покращають справи мого колишнього господаря. Не те з нашою альбарасінською німфою: вона дуже сувора, коли йдеться про послугу ближньому — ця маленька хиба є в неї, вона здере гроші і з рідного батька. Уявіть же, чи вона відмовиться від цього, маючи справу з підставним дядьком.

— Хай вона скаже, що вимагає від мене! — відповів дон Аннібал. — Якщо вона хоче щороку одержувати третину майбутньої пенсії, то я обіцяю їй, і цього їй має бути досить, хоча б навіть мова йшла про всі доходи його католицької величності.³⁷

— Я поклався б на ваше слово, воно гідне віри; але ви маєте справу з дівчинкою, дуже недовірливою зроду, — сказав посланець дон Родріго. — До того ж, для неї далеко краще — одержати від вас разом дві третини готівкою.

— Звідки я в чорта візьму ці гроші? — грубо перебив офіцер. — Чи вона має мене за контадор-майора?³⁸ Треба було сказати, в якому я стані.

— Пробачте, — сказав Педрільйо. — Вона знає, що ви вбогі, як Іов, — після моїх слів вона певна цього. Та не турбуйтеся, я чоловік спритний на вигадки. Я знаю одного шахрая-ойдора, який позичає гроші під десять процентів. Ви нотаріально зробите передачу вашої пенсії за перший рік і дасте йому розписку на цю суму, яку ви справді одержите, за винятком процентів. А щодо закладу, то кредитор задовольниться

вашим замком Чінчільею, хоч би яким він був. З приводу цього у вас не буде суперечки.

Капітан заявив, що він прийме ці умови, якщо йому пощастить мати якусь частку з тих милостей, що розподілятимуться завтра. Так воно й сталося. Його нагородили пенсією в триста пістолів, які мало виплачувати одне командорство. Довідавшись про це, він дав усі заклади, яких вимагали від нього, зробив свої справи і повернувся до Нової Кастілії з кількома пістолями, що залишились у нього.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Жіль Блаз зустрічає при дворі свого любого друга Фабріція. Як дуже вони зраділи обов, куди пішли, і яку цікаву розмову провадили між собою

Я завів звичку щоранку ходити до короля, де проводив дві - три години, дивлячись, як входять і виходять вельможі, що, здавалось мені, не мали тут такого блиску, як по інших місцях.

Раз, коли я прогулювався так в апартаментах, маючи, як і багато інших, досить дурний вигляд, я помітив Фабріція, якого покинув у Вальядоліді на службі управителя госпіталю. Мене здивувало, що він фамільярно розмовляв з герцогом де - Медіна - Сідонією та маркізом де - Санта - Крусом. Ці сеньйори, як видно було, з охотою слухали його. До того ж, він був одягнений зовсім як благородний кавалер.

— Чи не помиляюсь я, — сказав я самому собі, — невже це син цирюльника Нуньеса? Це мабуть якийсь схожий на нього молодий царедворець. — Недовгими були мої сумніви. Сеньйори вийшли, а я підійшов до

Фабріція. Він відразу впізнав мене, взяв за руку, і ми, пробившись крізь натовп, вийшли з апартаментів.

— Любий Жіль Блаз, — сказав він, — обіймаючи мене. — Який я радий, що бачу тебе! Що ти робиш у Мадріді? Ти служиш? Чи в тебе якась посада при дворі? Розкажи все, що сталося з тобою після твого швидкого виїзду з Вальядоліда.

— Про багато чого запитав ти разом, — відповів я, — а ми не в такому місці, де можна оповідати про пригоди.

— Маєш рацію, — промовив він, — ходімо краще до мене. Я проведу тебе. Це недалеко. Я вільний, живу добре, квартира й меблі непогані; я задоволений і щасливий, бо вважаю себе за щасливого.

Я погодився і пішов з Фабріцієм, який привів мене до прекрасного будинку, де, за його словами, він жив. Ми пройшли через подвір'я, де з одного боку були великі сходи до розкішних покоїв, а з другого — маленькі й темні, якими ми й зійшли до розхваленого приміщення. Це була одна кімната, яку мій винахідливий друг розбив сосновими перегородками на чотири. Перша правила за передпокої до другої, де була його спальня, у третій він зробив собі кабінет, а в останній — кухню. Спальня та передпокої були обвішані географічними картами, філософічними тезисами, а меблі відповідали шпалерам: велике ліжко з потертою парчею, старі стільці, оббиті жовтою саржею і прикрашені шовковими гренадськими торочками такого ж самого кольору, стіл на золочених ніжках, укритий шкірою, що була колись червоною, і обведений каймою під золото, почорнілою від часу, ебенова шафа, оздоблена грубо вирізьбленими фігурами. За бюро

йому правив у кабінеті невеличкий стіл, а бібліотека складалася з кількох книжок та багатьох зв'язок паперу, що лежали на полицях, прибитих уздовж стіни одна над одною. Кухня не відрізнялась від інших кімнат; там був тільки горщик та ще трохи іншого необхідного посуду.

Коли я оглянув його покої, Фабріцій сказав мені:

— Що ти думаєш про моє господарство та приміщення? Чи подобається?

— Звісно, що так, — сказав я з посмішкою, — мабуть твої справи непогані в Мадриді, якщо в тебе така розкіш. Ти, безперечно, маєш якусь посаду?

— Боронь боже, — відповів він, — моє становище вище від усіх служб. Той значний чоловік, якому належить цей будинок, дав мені кімнату, з неї я зробив чотири і обмеблював їх, як бачиш. Я займаюсь тільки тим, що мені подобається, і не бідкаюсь.

— Кажіть ясніше, — перебив я його, — мені ще дуже хочеться знати, що ти робиш.

— Гаразд, зараз довідаєшся, — сказав він. — Я зробився письменником, я вдався до дотепу, я пишу вірші й прозу, я мастак на всі руки.

— Ти — улюбленець Аполлона! ³⁹ — скрикнув я, зареготавши. — Ніколи не догадався б! Щось інше менше здивувало б мене. Що ж звабливого знайшов ти в становищі поета? Цих людей, на мою думку, зневажають у громадському житті, і вони обідають не щодня.

— Отакої! — скрикнув він у свою чергу. — Ти мені говориш про нещасних авторів, чиї твори — покидьки видавців та комедіантів. Що ж тут дивного, що не шанують таких письменників? Але гарні письменники,

мій друже, краще почувають себе в світі, а я — скажу тобі без хвальби — належу саме до них.

— Я не сумніваюсь, ти хлопець розумний, — сказав я. — Те, що ти пишеш, повинно бути непоганим. Важко тільки догадатись, як з'явилась у тебе охота до писання. Цим, по-моєму, варт поцікавитись.

— Це справді дивно, — відповів Нуньєс. — Я був таким задоволеним із свого місця в сеньйора Мануеля Ордоннеса, що більше нічого не хотів. Та мій талант поволі піднісся над рабством, як у Плавта:⁴⁰ я написав комедію, її виставили у Вальядоліді комедіанти, що грали там. Хоч вона ні к бісу не годилась, але мала дуже великий успіх. З цього я зробив висновок, що публіка — це добра молочна корова, яку легко доїти. Це міркування та шалена охота до складання нових п'єс відвернули мене від госпіталю. Любов до поезії вбила в мені любов до багатства. Я вирішив поїхати до Мадріда, як до центру дотепу, щоб тут удосконалити собі смак. Я попросив звільнення в управителя, і той з великим жалем згодився на це: він дуже звик до мене. — „Чому ти, Фабріцію, хочеш покинути мене? — спитав він. — Чи, може, я ненароком чимось розсердив тебе?“ — „Ні, — відповів я, — мало таких гарних господарів, як ви, ви були завжди добрі до мене, але, самі знаєте, доводиться йти за своєю зіркою. Я почуваю, що народився, щоб увічнити своє ім'я в красному письменстві!“ — „Яка дурниця! — сказав цей добрий міщанин. — Ти вже обжився в госпіталі, з тебе був би гарний економ чи, може, навіть управитель. Ти хочеш кинути твердий ґрунт, заморочивши собі голову нісенітницями. Тим гірше для тебе, мій хлопче!“ — Управитель, бачачи, що даремно відмов-

ляти мене, виплатив заробіток і дав подарунок у п'ятдесят дукатів за мою службу. Отже, з цим та з тими, що перепадали мені з дрібних доручень, звірюваних на мою чесність, я міг, прибувши до Мадріда, добре одягтись. Це я й зробив, хоч письменники нашої нації вбираються не дуже чепурно. Незабаром я познайомився з Лопе де - Вега - Карпіо, Мігелем Сервантес - де - Сааведрою⁴¹ та з іншими відомими літераторами; але волів я інших, і вибрав собі за вчителя молодого кордовського бакалавра, незрівнянного дон Луїса де - Гонгору,⁴² найпрекраснішого генія, який будьколи народився в Іспанії. Він не хоче друкувати творів за життя і обмежується читанням їх своїм друзям. Його особливість — це те, що природа обдарувала його рідким талантом в усіх галузях літератури. Чудовий він переважно в сатиричних творах, — у цьому його сила. Це не Луцілій,⁴³ що, як той брудний потік, несе з собою багато мулу; він, як Тахо, що котить чисті води по золотому піску.

— Ти змалював мені прекрасний портрет цього бакалавра, — сказав я Фабріцію, — напевне, нікому з цих людей не заздять так!

— Усі письменники, і гарні, і погані, накидаються на нього, — відповів він. — Він любить високий стиль, дотепи, метафори та плутанину, — каже один. — Його вірші такі темні, як пісні салійських жреців, яких співали у процесіях і яких ніхто не розумів,⁴⁴ — каже другий. Дехто докоряє навіть за те, що він пише то сонети та ромansi, то комедії, дрібні вірші та летрильї,⁴⁵ нібито він захопився безумною думкою перевершити найкращих письменників в усіх галузях. Усі ці стріли заздрощів тільки притупляються об його музу, що подобається і вельможам, і широкій публіці.

— Під керівництвом такого тямущого вчителя я закінчив свою науку і без хвальби наслідуюсь сказати, що це помітно. Я так перенявся його духом, що пишу вже глибокі речі, які він хвалить. За його прикладом, я ходжу декламувати у великі дома, де мене чудесно приймають і де я маю справу з людьми, не дуже вибагливими. Правда, я розмовляю приємно, а це не шкодить моїм творам. До того ж, я приятелюю з багатьма сеньйорами, а особливо з герцогом де-Медіа-Сідонією, з яким живу, як Горацій з Меценатом. Ось як я зробився письменником,— мовив далі Фабріцій.— Мені нічого більше оповідати. Твоя черга, Жіль Блаз, оспівувати свої подвиги.

Тоді заговорив я і, обминувши незначні подробиці, докладно оповів йому те, що він просив. Тим часом надійшла пора обідати. Він виняв із своєї ебенової шафи серветки, рештки баранячої ноги, пляшку чудесного вина, хліба, і ми сіли за стіл, веселі, як друзі, що зустрілись після довгої розлуки.

— Сам бачиш, яке в мене вільне й незалежне життя,— сказав він мені.— Якби я хотів брати приклад з моїх товаришів, то щодня їв би з дворянами; але часто мене тримає дома любов до праці, а крім того, я, як той Арістіпп: мені байдуже— чи великий світ, чи самотність, чи достаток, чи недостатки.

Вино було таке добре, що довелося взяти з шафи і другу пляшку. Наприкінці обіду я сказав, що був би дуже радий ознайомитися з якимось його твором. Він відразу розшукав між своїми паперами один сонет і захоплено прочитав його мені. Проте, не зважаючи на гарне читання, твір видався мені таким темним, що я не зрозумів нічого. Він помітив це.

— Цей сонет видається тобі не дуже ясним, чи не так? — спитав він.

Я признався, що хотів би трохи більшої ясності.
Це розсмішило його.

— Якщо цей сонет не дуже зрозумілий, то тим краще, мій друже! — сказав він. — Сонети, оди та інші твори, що прагнуть величності, не вкладаються в простоту та природність. Їх вартість тільки в темноті. Досить того, якщо сам поет думає, що він розуміє.

— Ти глузуєш з мене, — перебив я його. — Здоровий розум та ясність повинні бути в усіх поезіях, до якого б роду вони не належали, і якщо твій незрівнянний Гонгора пише не ясніше від тебе, то, признатись, моя думка про нього гіршає. Такий поет може обдурити тільки свій вік. Погляньмо лишень тепер на твою прозу!

Нуньєс показав мені передмову, яку він, за його словами, мав дати до збірника комедій, що були вже в друку. Потім він спитав мене, якої я думки про це.

— Твоя проза мені не більш подобається, що й вірші, — відповів я. — Твій сонет — це високомовна нісенітниця, а в твоїй передмові образи надто вишукані, слова, які не ввійшли до вжитку, фрази закручені, якщо можна так сказати. Одне слово, стиль у тебе чудний якийсь. Книги наших добрих і старих письменників написані не так, як це.

— Сердечний неук! — скрикнув Фабріцій, — ти не знаєш, що кожен прозаїк, який сьогодні прагне слави добірного письменника, вдається до такого чудного стилю, до заплутаної образності, яка тебе обурює. Нас є чоловік із шість сміливих новаторів, ми взялись змінити зовсім мову і дійдемо цього, наперекір тому Лопе

де-Вега, Сервантесу та всім іншим дотепникам, що закидають нам новотвори в мові. Нам допомагає чимало поважних прихильників, у нашому гуртку є й богослови.

— Одне слово, наш намір похвальний, — вів він далі, — і якщо не зважати на забобони, то ми більшого варті від тих звичайних письменників, що користуються мовою простого народу. Не знаю, чому їх шанує стільки поважних людей. Це було дуже добре для Афін та Риму, де весь світ мішався; там Сократ міг говорити Алквіадові,⁴⁶ що найкращий вчитель мови — це народ. Але в Мадриді ми маємо гарні й погані мовні звичаї, і наші царедворці висловлюються інакше, ніж міщани. Повір мені, наш новий стиль кращий, ніж у наших супротивників. Я хочу, щоб ти в одній характерній рисі відчув різницю між привабою нашого стилю та банальністю їхнього. Вони, наприклад, кажуть зовсім просто: „інтермедії⁴⁷ прикрашають комедію“, а ми кажемо красивіше: „інтермедії становлять красу в комедії“. Зауваж: „становлять красу!“ Чи відчуваєш ти блиск, добірність, ніжність цього вислову?

Мій регіт перебив цього новатора.

— Ну й чудний же ти, Фабріцію, з твоєю добірною мовою! — сказав я.

— А ти йолоп з твоїм природним стилем! — „Йдіть! — додав він, пристосовуючи до мене слова архієпископа гренадського, — йдіть до скарбничого, хай він вам виплатить сто дукатів і ступайте з богом з цими грішми. Прощайте, пане Жіль Блаз! Бажаю вам трохи більше смаку!“

Я знову зареготав з цього жарту, а Фабріцій, прощаючи мені неповагу до його писання, не втратив свого прекрасного настрою. Ми допили й другу пляшку,

потім встали зза столу, обидва в належному стані. Вийшли ми, маючи намір прогулятися в Прадо, але, проходячи повз одного продавця напоїв, завернули до нього.

У цьому місці звичайно збиралось добре товариство. У двох окремих залах були кавалери, що всіляко розважались. В одній грали в приму та шахи, а в другій чоловік з дванадцять слухали суперечку двох завзятих дотепників. І здалеку було чути, що предмет їхнього диспуту — якийсь метафізичний тезис, бо вони сперечались так запально і захоплено, немов двоє біснуватих. Я подумав, що якби їм до носів прикласти перстень Елеазара,⁴⁸ то з їх ніздрів виплигнули б демони.

— Ото, господи, жвавість, ото легені! — сказав я своєму товаришу. — Ці диспутанти ніби народилися громадськими вістунами. Більшість людей діє не на своєму місці.

— Справді, ці люди, мабуть, із породи Новія, того римського банкіра, що заглушав своїм голосом візників.⁴⁹ Але найгірше в їх розмовах те, що вуха дурно глухнуть.

Ми відійшли від цих галасливих метафізиків, і завдяки цьому я позбувся мігрені, що почала мучити мене. Ми сіли в кутку другої зали, де, попиваючи холодливі напитки, почали розглядати кавалерів, що входили та виходили. Нуньес знав майже всіх їх.

— Їй-богу, диспут наших філософів кінчиться не скоро, — скрикнув він. — Прибувають свіжі сили! Оці троє, що входять, візьмуть участь. Але чи бачиш тих двох диваків, що входять? Той смуглявий сухорлявий чоловічок з довгим і рівним волоссям, що однаково спадає і спереду і ззаду, на прізвище дон Хуліано де - Вільянуно — молодий ойдор, що удає великосвітського панича. Цими днями я з одним товаришем зайшов

до нього пообідати. Ми його застали за досить чудним ділом. Він розважався в себе в кабінеті тим, що кидав великому хорту теки одного процесу, що його мав доповідати, і собака, виконуючи його накази принести теку назад, рвав папери вщент. Отой ліценціат з червоним обличчям, що йде з ним, на прізвище дон Черубіно Тонто — канонік толедського собору, дурень яких мало. Проте він з вигляду такий веселий та спритний, що його можна мати за розумного. Блискучі очі, тонка й лукава посмішка начебто виявляють дотепність думки. Якщо читають перед ним якийсь тонкий твір, він слухає так уважно, ніби в усьому розбирається, але кожного разу нічогісінько не тямить. Він був тоді на обіді в ойдора. Говорилось там чимало всяких приємних речей, дотепних словечок. Дон Черубіно мовчав, але виявляв свою похвалу такими мінами та жестами, що здавались навіть досконалішими від наших дотепів.

— Чи знайомий ти з тими двома нечепурами, що обперлись ліктями на стіл і шепочуть у кутку, дихаючи один одному в обличчя? — спитав я Нуньеса.

— Ні, ці мені незнайомі, — відповів він. — Але, за всіма ознаками, це ті політики з кав'ярень, що гудять уряд. Поглянь на цього гарненького кавалера, який посвистує, прогулюючись по залі, і присідає то на одну ногу, то на другу. Це дон Августін Морето, молодий поет; він не без таланту, але облесники та неуки зробили його мало не божевільним. Той чоловік, що підходить до нього, — один з його товаришів, він пише римовану прозу, і на нього Діана⁵⁰ теж розгнівалася.

— А он іще письменники! — скрикнув він, показуючи мені двох людей із шпагами, що ввійшли. — Начебто вони всі дали слово прийти сюди на показ тобі. Це

дон Бернардо Десленгвадо і дон Себастьяно де - Вілья-Вісіуса. Перший з них — людина надзвичайно жовчна, письменник, народжений під зіркою Сатурна, лиходійний смертний, ненавидить усе чисто на світі, — його ніхто не любить. Щодо дон Себастьяно, то це совісний хлопець і такий письменник, що нічого не хоче мати на своєму сумлінні. Він недавно виставив у театрі п'єсу, що мала надзвичайний успіх, і він друкує її, щоб не зловживати більше пошаною публіки.

Милостивий учень Гонгори збирався й далі пояснювати образи цієї рухомої картини перед нами, коли з'явився якийсь дворянин від герцога де - Медіна - Сідонії.

— Сеньйор дон Фабріцію, — перебив він нас, звернувшись до нього, — я вас шукав. Маю попередити, що пан герцог дуже хоче поговорити з вами. Він чекає на вас у себе.

Нуньєс, який знав, що ніколи не поспішиш, надто виконуючи якусь забаганку великого сеньйора, в одну мить покинув мене й пішов до свого мецената. Я був дуже здивований, почувши таке звертання як „дон“ і бачачи, що з ним поводяться, як із дворянином, хоч його батько, майстер Крісостом, був цирюльник.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Фабріцій приміщає Жіль Блаза до графа Галіано, сіцилійського магната

Мені так хотілось побачити Фабріція, що другого ж дня рано - вранці я був уже в нього.

— Привіт сеньйору дон Фабріцію, квітці, чи то пак грибу астурійського дворянства, — сказав я, увійшовши до нього.

На цьому слові він зареготав.

— Так ти помітив, що мене тут вшановують дон-ном?— скрикнув він.

— Авжеж, мій дворянин,— відповів я,— і дозвольте мені сказати вам, що вчора, оповідаючи про свою зміну в житті, ви забули найважливіше.

— Згоден,— сказав він,— але я, справді, прийняв цей почесний титул не так на догоду своїй пустославності, як для пристосування до інших. Для них нічого не значить чесний чоловік, якщо в нього, на лихо, немає майна та благородного походження. Скажу тобі більше, мені доводиться бачити стільки всяких людей, які звуться дон Франсіско, дон Габріель, дон Педро, або ще якийсь дон, що дворянство, треба погодитись, річ зовсім звичайна, і коли простий чоловік зараховує себе до нього, то робить йому честь.

— Та змінімо розмову,— додав він.— Учора ввечері, за вечерею в герцога де-Медіна-Сідонії, де між іншими гостями був граф Галіано, сіцилійський магнат, зайшла розмова про те, до яких смішних наслідків доводить самолюбство. Бажаючи розважити чимось товариство, я почастував його історією з проповідями. Уявляєш, як усі зареготали і розправилися з твоїм архієпископом! Це ніяк не пошкодило тобі, бо тебе пожаліли, і граф Галіано, задавши мені силу запитань про тебе, на які—ти можеш бути певен—я відповідав як слід, доручив привести тебе до нього. Він, очевидно, хоче запропонувати тобі бути одним з його секретарів. Я не раджу відкидати цієї можливості: тобі всіма сторонами буде добре в цього сеньйора, він багатий і витрачає стільки грошей, як посол; кажуть, що він прибув до двору на пораду з герцогом де-

Лермою про королівські маєтки, які цей міністр має намір вивласнити в Сіцилії. Нарешті, граф Галіано, дарма що сіцилієць, видається великодушним, справедливим і відвертим. Нічого кращого ти не зробиш, якщо станеш до цього сеньйора. Мабуть це він тебе збагатить, як прорікалось тобі в Гренаді.

— Я думав ще трохи побити байдики і почекати з службою, але ти наговорив мені такого про того сіцилійського графа, що думка в мене змінилась,— сказав я Нуньєсу.— Мені хотілося б уже бути в нього.

— Напевне ти незабаром там і будеш,— відповів він.

Ми обидва разом пішли до графа, який займав будинок свого друга дон Санчо д'Авіли, що був тоді на селі.

У дворі тинялась безліч пажів та лакеїв у багатих і пишних лівреях, а в передпокоях — багато зброєносців, почотників та інших службовців. Вони всі ходили в такому величному вбранні та з такими чудними обличчями, начебто це був гурт мавп, передягнених іспанцями. Треба признатись, що трапляються такі чоловіки та жінки, яким жодне мистецтво не пособить.

Доповівши про дон Фабріція, його відразу провели до покоїв. З ним пішов і я. Граф сидів на канапі в халаті і пив шоколад. Ми привітались до нього з глибокою пошаною, він і собі вклонився нам і так ласкаво поглянув, що я відразу відчув до нього дружбу. Яке приємне — хоч це звичайна річ — враження справляє на нас ласкавий прийом у вельмож! Треба надзвичайно поганого прийому, щоб нам не вподобалось.

Випивши шоколад, цей сеньйор пожартував трохи з великою мавпою, на ім'я Купідон, що була біля нього. Не знаю, чому назвали ім'ям цього бога ту тва-

рину, може через її лукавство, бо більше в неї не було нічого спільного з ним. Та, не зважаючи на це, вона полюбила господареві, якому так подобались її витівки, що він весь час тримав її на руках. Хоч Нуньєса та мене не дуже забавляли мавпині пляшки, проте ми удавали, що це нас зачаровує. Це дуже вподобалось сіцілійцеві.

— Друже мій, від вас самого залежить, чи ви будете в мене секретарем,—припинивши свою розвагу, сказав він мені.—Якщо це вам підходить, я щороку виплачуватиму вам двісті пістолів. Для мене досить, що дон Фабріцій вас представляє і ручиться за вас.

— Так, сеньйор,—скрикнув Нуньєс,—я сміливіший за Платона,⁵¹ який не наважився відповідати за якогось із своїх друзів, посилаючи його до тирана Діонісія.⁵² Я не боюсь, що будуть нарікання.

Я вклонився астурійському поету на його ласкаву сміливість, потім, звернувшись до патрона, запевнив його у своїй відданості та вірності. Цей сеньйор відразу побачив, що його пропозиція мені приємна, і покликав до себе управителя, якому щось прошепотів.

— Жіль Блаз,—сказав він мені потім,—я повідомлю пізніше, в чому полягатимуть ваші обов'язки в мене. Йдіть зараз із моїм довірником, він має накази про вас.

Я так і зробив, покинувши Фабріція з графом та Купідомом.

Управитель, хитрючий мессінець, провів мене до своїх покоїв, засипаючи почестями. Він послав по кравця, що одягав усіх у домі, і наказав йому зробити мені якнайшвидше таке саме розкішне вбрання, що й в інших головних службовців. Кравець зняв мірку й вийшов.

— Щодо приміщення, то в мене на прикметі є підходяща кімната,— сказав мені мессінець.— А чи снідали ви?— спитав він по тому.

Я відповів, що ні.

— Чому ж ви не сказали, сердечний хлопче?— промовив він.— Ви в такому домі, де одне ваше слово— і бажання виконано. Ходімо, я відведу вас туди, де, дякувати богам, нічого не бракує.

На цьому слові ми зайшли з ним до буфетної, де застали метрдотеля - неаполітанця, що був вартій мессінця. Про нього та управителя можна сказати, що вони один одного кращий. Цей поважний метрдотель сидів із шістьма своїми приятелями, що обжирались шинкою, бичачими язиками та іншою солониною, яку треба було запивати раз за разом. Ми приєднались до цих молодців і допомогли їм пити найкращі вина пана графа. Поки в буфетній коїлись такі речі, щось подібне відбувалося й на кухні. Куховар теж частував трьох чи чотирьох своїх знайомих міщан, що не жаліли вина, як і ми, набиваючи собі черево пряженими кролями та куріпками. Навіть кухарчуки весело тягли, що тільки могли. Здавалось, що цей дім покинули на грабунок. Та це ніщо: я бачив дрібниці проти того, чого ще не бачив.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

Яку посаду дав Жіль Блазу граф Галіано у своєму домі

Я сховався по своїй речі і приніс їх у нове житло. Вернувшись, я застав графа за столом з кількома сеньйорами та поетом Нуньєсом, який був радий давати прислужувати собі та втручатись до розмови. Я помітив, що кожне його слово подобалось товариству.

Хай живе розум! Коли його не бракує, то можна грати всі ролі, які схочеш.

Щодо мене, то я обідав із службовцями, яких частували майже так само, що й патрона. Після обіду я пішов до себе в кімнату, де задумався над своєю посадою.

— Ну, от, Жіль Блаз, ти вже і в сіцилійського графа, а хто він такий, ти зовсім не знаєш!— сказав я собі.— Як з усього видно, тобі буде в цьому домі, як рибі у воді. Але не треба думати так, ти ж не повинен звірятись на свою зірку, її лиходійство дуже часто давалося взнаки. Крім того, тобі невідомо, на кого тебе настановлюють. У нього є секретарі та управитель— яких же послуг хоче він від тебе? Очевидно, він має намір зробити з тебе носія кадуцея. Ну, що ж, на щастя, у сеньйора немає кращої посади, щоб швидко вибитися в люди. З чеснішими обов'язками посуваєшся крок за кроком, та ще й не завжди дійдеш до мети.

Поки я був захоплений цими прекрасними міркуваннями, прийшов лакей і сказав, що всі кавалери, які обідали в готелі, розійшлись додому, і що пан граф просить мене до себе. Я відразу полетів до його покоїв, де застав його на канапі,— він збирався спочивати разом з мавпою, що була біля нього.

— Підійдіть, Жіль Блаз, візьміть стільця й вислухайте мене,— сказав він мені.

Я виконав його наказ, і ось що він сказав мені:

— Дон Фабріцій говорив мені, що, крім усяких інших гідностей, ви віддані господарям, і що ви людина непідкупна. Ці дві речі спонукали мене запропонувати вам стати до мене. Мені потрібний щирий слуга, який піклувався б про мої інтереси і пильно доглядав за

моїм добром. Щоправда, я багатий, але мої видатки щороку більші від прибутків. Чому ж це? Та тому, що мене обкрадають, тому, що мене грабують. Я в своєму домі, як у лісі, де повно злодіїв. Напевне метрдотель та управитель змовились між собою; а якщо я не помиляюсь, то цього більш ніж досить, щоб розорити мене вщент. Чому ж,— скажете ви,— вважаючи їх за злодіїв, я не прожену їх? Але де взяти кращих? Отже я змушений задовольнитись догляданням якоїсь людини, що мала б право стежити за їх поведінкою. Саме вас, Жіль Блаз, я обрав для цього. Якщо ви добре впораєтесь з цим, то будьте певні, за це вам віддячать. Я подбаю знайти для вас прекрасну посаду в Сіцилії.

По цій розмові він відпустив мене, і того ж вечора всій челяді оголосили, що я головний управитель дому. Спочатку мессінець та неаполітанець не дуже засмутились, я їм видався людиною добрячою, і вони гадали, що, поділивши зо мною пиріг, вони й далі поведуть своє діло. Але дуже відчули вони свою помилку наступного дня, коли я їм заявив, що я ворог усякої розтрати. Я запропонував метрдотелеві дати звіт про провізію, навідався до льоху, оглянув усе, що було в буфетній, тобто срібло та білизну; я порадив берегти хазяйське добро, заощаджувати на рахунках і кінчив свою пораду заявою, що попереджатиму сеньйора про всі помічені лихі вчинки.

Я не обмежився цим. Мені захотілось мати шпиґа, щоб дізнатись, чи є між ними змова. Я обрав одного кухарчука, який, спокусившись на мої обіцянки, сказав, що він може краще, ніж будьхто, доповідати про все, що коїться в домі; що метрдотель та управитель у

змові між собою і палять свічку з обох країв, що вони крадуть щодня половину харчів, купованих для дому, що неаполітанець старається для дами, яка живе проти колегії св. Фоми, а мессінець утримує й собі таку жінку, що мешкає біля Сонячної брами; що ці два добродії кожного ранку посилають для своїх німф усіляку провізію; що куховар і собі теж відсилає добрі страви до одної знайомої вдови в сусідстві; що, завдяки послугам першим двом, він так само, як і вони, порядкує винами в льоху; одне слово, саме ці три службовці спричинились до таких жахливих видатків у пана графа.

— Якщо ви сумніваєтесь у моєму оповіданні, то приходьте лишень сьогодні на сьому годину до колегії св. Фоми; ви там побачите мене з корзиною, вона розвіє ваш сумнів!— додав кухарчук.

— Так ти за посланця в цих любих постачальників?— спитав я.

— Я на побігунках у метрдотеля, а один із моїх товаришів— в управителя,— відповів він.

Це оповідання, здавалось, варто було перевірити. Другого ж дня я з цікавості прийшов о призначеній годині до колегії св. Фоми. Я недовго чекав свого шпига. Незабаром він з'явився з величезною корзиною, наповненою м'ясом від різника, птицею та дичиною. Я записав усі речі і вніс до записної книжки невеличкий протокол, збираючись показати господареві; а кухарчукові сказав, що він може виконувати, як звичайно, своє доручення.

Сеньйор сіцілієць, людина дуже гарячої вдачі, першої хвилини хотів прогнати неаполітанця й мессінця, але роздумав, звільнив тільки останнього, давши його

місце мені. Таким чином моя посада головного управителя була скасована незабаром після створення, і, щиро кажучи, я не жалів. По суті, це був почесний обов'язок шпиґа — посада, в якій не було нічого солідного; тим часом, як пан управитель, я був господарем каси, а це — найголовніше. Цей слуга завжди на першому місці у великому домі, і управительство дає стільки дрібних вигід, що, навіть будиши чесним чоловіком, непомітно збагатієш.

Мій неаполітанець не вичерпав до краю всіх своїх хитрощів; помітивши таку мою брутальну відданість і те, що я кожного ранку оглядаю куповані харчі та записую їх, цей шахрай перестав красти, але й далі брав ту саму кількість кожного дня. Він мав право на остачу страв, а тому, завдяки цій хитрості, в нього була можливість посилати своїй любовниці коли не свіжину, то готову їжу. Він нічого не втратив, а граф майже нічого не виграв на своєму дивному управителі. Та я помітив надмірний достаток в обідах, догадався про нову штуку і відразу віддав суворий наказ зменшити зайвину в харчах. Це я зробив так обачно, що ощадності не було помітно. Достаток був однаковий, а проте цією економією я значно зменшив видатки. Саме цього й вимагав патрон; йому хотілось, щоб було і ощадно, і розкішно. Чванливість перемагала в нього скнарість.

Я не обмежився цим, а запобіг ще й іншому злочину: вино виходило надто швидко, і тут у мене з'явилося підозріння про обман. Справді, коли за столом сеньйора сиділо, приміром, дванадцять кавалерів, то вина випивалось до п'ятидесяти, а часом і шестидесяти пляшок. Це здивувало мене. Я порадився з моїм ора-

кулом, тобто з кухарчуком; ми з ним розмовляли на-
одинці, і він щиро оповів про все, що говорить та
робиться в кухні, де не крились від нього. Він при-
знався, що ця шкода, на яку я скаржусь, викликана
новою змовою між метрдтоелем, куховаром та лаке-
ями, що розносять напої. Вони виносили наполовину
початі пляшки і розподіляли їх потім між собою.
Я поговорив з лакеями, нахвалився, що виставлю їх
за двері, якщо знову примічу такі речі, і цього було
досить — вони почали чесно виконувати свій обов'язок.
Господар мій, — а я його старався повідомляти про
найдрібніші заходи щодо збереження його добра, —
хвалив мене і день - у - день ставав прихильнішим до
мене. Щоб нагородити кухарчука за такі гарні послуги,
я настановив його на помічника куховарові. Отак вір-
ний слуга вибивається в люди по добрих домах.

Неаполітанець лютів, бо скрізь стикався зо мною;
а найгірша досада йому була від того, що я кожного
разу сперечався з ним за рахунки, бо, щоб дужче вко-
ротити йому кігті, я навіть ходив на базар дізнаватись
про ціни на харчі. Він приходив після мене і йому
кортіло зшахраювати, тому я ловив його на гарячому.
Він напевне проклинав мене по сто разів на день, але
мені нічого було боятись, що ці прокльони дійдуть
до мене. Не знаю, як він міг опиратись такому утис-
кові і не кинув служити в сеньйора сіцілійця; напевне,
не зважаючи на все це, він мав ще якісь бариші.

Фабріцій, якого я бачив час від часу і якому опові-
дав про всі свої управительські подвиги, нечувані доти,
не так хвалив мене за таку поведінку, як гудив.

— Дай боже, щоб після всього цього твоя безко-
рисність була добре нагороджена! — сказав він одного

разу.—Між нами кажучи, тобі не гірше було б, якби ти був не таким жорстоким з метрдотелем.

— Алеж цей злодюга нахабно ставить у рахунку десять пістолів за рибу, а вона йому коштує чотири; невже ти хочеш, щоб я не зважав на це?—мовив я.

— А чому ні?—байдуже зауважив він,— треба тільки взяти собі половину баришу, і все буде гаразд. Слово честі, мій друже,—сказав він, похитавши головою,— як на розумного чоловіка, ви поводитесь дуже погано. Ви справжнє лихо в домі, і ви напевне сподіваєтесь служити довго, коли не чистите в'юна, поки він у вас в руках. Знайте, що фортуна скидається на тих жвавих і легковажних кокеток, які тікають від коханців, що надто чемно поводяться з ними.

Нуньес тільки розсмішив мене своїми словами; та щоб переконати мене, що це говориться несерйозно, він і сам зареготав: йому було соромно марно давати погані поради. Я був непохитним у думці служити віддано й щиро. Я не змінився і, насмілююсь сказати, за чотири місяці зекономив господареві принаймні три тисячі дукатів.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

*Що сталося з мавпою графа Галіано, як це засмутило сеньйора.
Як занедужав Жіль Блаз і які були наслідки його хвороби*

Після цього спокій, що панував у готелі, був порушений одним чудним випадком, який здасться читачеві справжнісінькою дурницею, а проте він мав серйозні наслідки для челяді і особливо для мене. Купідон, ця мавпа, про яку я говорив, ця улюблена тварина патрона, раз, перестрибуючи з одного вікна на друге, зробила це так незграбно, що впала в двір і вибила

ногу. Коли граф довідався про це нещастя, він закричав, як жінка, напався з розпачу на всіх слуг і ледве зовсім не порозганяв усіх. Та його гнів обмежився прокльонами нашої необачності, він вилаяв нас, не жалючи слів. Він відразу покликав найтямущіших мадрідських хірургів, фахівців щодо звихів і переломів кісток. Вони оглянули поранену ногу, виправили і забинтували її. Але хоч вони й запевняли всіх, що нічого серйозного немає, проте господар залишив одного в себе, щоб той був біля тварини, аж поки вона не видужає.

Я не можу обминути мовчанкою, як мучився та турбувався цей час сіцілійський сеньйор. Подумайте, він цілий день не кидав свого дорогого Купідона! Він був присутній під час перев'язок, і по два-три рази вночі вставав, щоб навідатись до нього. Найнеприємніше в цьому було те, що всій челяді, а особливо мені, треба було бути весь час на ногах, щоб негайно бігти туди, куди заманеться йому послати для послуг мавпі. Одне слово, ніякого спокою не було в готелі, поки клята тварина, очунявши від свого падіння, не почала знову робити свої звичайні плижки та переверти. Чи після цього не повіриш оповіданню Светонія,⁵³ коли він каже, що Калігула⁵⁴ так любив свого коня, що подарував йому розкішно обмебльований будинок з челяддю до послуг і хотів навіть призначити його консулом? Мій патрон не менше любив свою мавпу, він охоче настановив би її на корегідора.

Найгірше для мене було те, що я ретельніше від усіх лакеїв упадав за сеньйором і так доглядав Купідона, що сам занедужав. Мене схопила така гарячка, і мені було так погано, що я втратив свідомість. Не

пам'ятаю, що було зі мною перші два тижні, коли я перебував між життям та смертю. Знаю тільки, що моя молодість так добре боролася з гарячкою, та мабуть і з ліками, які мені давали, що я очунав. Насамперед я помітив, що лежу не в своїй, а в іншій кімнаті. Мені захотілося взнати, чому це сталося так, і я спитав про це в літньої жінки, що сиділа біля мене; але вона відповіла тільки, що мені не можна говорити, бо лікар це суворо заборонив. Коли почуваєш себе добре, то звичайно глузуєш з цих лікарів, але, занедававши, слухаєшся їх наказів.

Я волів мовчати, хоч мені дуже хотілось порозмовляти з сиділкою. Я міркував над цим, коли до кімнати ввійшло двоє якихось дуже моторних франтів. На них було бархатне вбрання, дуже гарна білизна з мереживом. Я подумав, що це сеньйори з друзів мого пана, які з поваги до нього прийшли відвідати мене. Через це я хотів підвестись і пошанливо зняв ковпак, але сиділка поклала мене назад на ліжко, пояснивши, що ці сеньйори — мій лікар та мій аптекар.

Доктор підійшов до мене, помацав пульс, оглянув обличчя і, помічаючи всі прикмети скорого видужання, дуже зрадів, наче це чимало залежало від його праці; він сказав, що треба ще тільки раз дати ліки, і все буде гаразд; після цього, мовляв, він зможе похвалитись прекрасним лікуванням. Отак балакаючи, він звелів аптекареві записати рецепт і почав диктувати його, поправляючи волосся перед дзеркалом і так кривлячись, що я, не зважаючи на свій стан, не міг стриматись від сміху. Потім він, зовсім як кавалер, кивнув головою і вийшов, заклопотаний своєю особою більше, ніж прописаними ліками.

Після його виходу аптекар, який не просто так собі прийшов до мене, приготувався, зрозуміла річ, до чого. Чи то він боявся, що стара не зуміє впоратися з цим, чи то, щоб набити собі ціну, він захотів оперувати сам. Але, не зважаючи на всю його вмілість, я, ледве закінчилась операція — сам не знаю, як це воно сталося — вернув назад усе і добре опорядив йому бархатний костюм. До цього він поставився, як до лиха, без якого не обійтись у фармакопеї. Він взяв серветку, витерся і вийшов, не сказавши ні слова — певен, що мені доведеться заплатити за чистку, в яку, безперечно, треба було послати костюм.

Другого дня він прийшов уже скромніше одягненим, хоч тепер він нічим не ризикував, і приніс ліки, прописані напередодні доктором. З хвилини на хвилину я počував себе краще, а крім того, в мене з учорашнього дня з'явилась така огида до лікарів та аптекарів, що я прокляв університети, де ці панове одержують владу безкарно вбивати людей. Через такий настрій я з лайкою заявив, що не потребую більше ліків і посилаю к бісу Гіппократа та всю його шатію. Аптекаря ніяк не турбувало те, що я зроблю з його мікстурою, аби тільки вона була оплачена; він покинув її на столі і мовчки вийшов.

Я відразу викинув за вікно ці собачі ліки, на які був такий сердитий, що вважав би себе за отруєного, якби проковтнув їх. Моя неслухняність не обмежилась цим, я перестав мовчати і рішучим тоном сказав сидільці, що я безумовно вимагаю від неї повідомити, що з моїм господарем. Стара або боялась, що, задовольнивши мене, вона викличе небезпечне хвилювання, або ж навмисне опиралась для того, щоб мені погір-

шало,— вона вагалась, чи розмовляти їй зо мною, але я так стояв на своєму, що вона послухалась нарешті і відповіла:

— Сеньйор кавалере, тепер у вас немає іншого господаря, крім вас самих. Граф Галіано вернувся до Сіцилії.

Я вірити не міг тому, що чув, та це була щира правда. Другого ж дня після того, як я занедужав, цей сеньйор, боячись, щоб я не вмер у нього, мав добрість звеліти перевезти мене з усіма моїми речами до мебльованої кімнати, де, приставивши сиділку, безцеремонно покинув мене напризволяще. Тим часом від двору надійшов наказ, і йому довелось вертатись до Сіцилії. Він так швидко виїхав, що не подумав про мене, чи то вважав мене вже за мертвого, чи то в значних осіб така коротка пам'ять.

Оповівши ці подробиці, сиділка сказала також, що це вона сама збігала по лікаря та аптекаря, бо я загинув би без їхньої допомоги. Я дуже задумався над цими приємними звістками. Прощай, вигідна посада в Сіцилії! Прощайте, гарні надії!— „Коли з тобою трапиться якесь велике нещастя,— сказав один папа,— вивчи себе добре, і ти побачиш, що воно завжди сталося з твоєї вини“.— Не в гнів будь сказано цьому святому отцеві, я не збагнув, чим у цьому разі я спричинився до свого лиха.

Звабливі химери, що затуманювали мені голову, зникли; відразу згадавши про чемодан, я звелів принести його до ліжка. Я зітхнув, побачивши, що він відкритий.

— Любий мій чемодан, втіхо моя єдина! — скрикнув я.— Видно, що в тобі хазяїнували чужі руки!

— Ні, ні, сеньйор Жіль Блаз, заспокойтесь,— сказала стара — Нічого у вас не вкрадено. Як свою честь, зберігала я ваш чемодан.

Костюм, що був у мене, коли я ставав на службу до графа, був тут, але даремно я шукав того, що його замовив мессінець. Або сам господар вважав, що його не варт кидати мені, або ж його хтось привласнив собі. Інша вся моя одежа була тут, і навіть великий шкіряний гаманець з моїми грішми. Я двічі перелічив їх, не можучи повірити, що тут залишилось тільки п'ятдесят пістолів із двохсот шестидесяти, які були там до хвороби.

— Що це значить, люба матінко? — спитав я в сиділки.— Грошей у мене дуже поменшало.

— Та ніхто до них не торкався, крім мене,— відповіла стара.— І я по змозі зберігала їх. Але хвороби коштують багато, без грошей не обійдешся! Ось,— додала ця добра господиня, виймаючи з кишені жмут паперів,— оце рахунок видатків, усе тут вірно, і ви побачите, що я без потреби й шеляга не витратила.

Я проглянув цей звіт, що був на сторінок двадцять. Господи, скільки тієї дробини куплено, поки я був непритомний! Самого тільки бульону спожито на двадцять пістолів! З усім іншим справа стояла так само, як і з цим. Не варт говорити, скільки витрачено на дрова, свічки, воду, віники тощо. Проте, який роздутий не був рахунок, уся сума доходила ледве до тридцяти пістолів, отже, ще не доставало ста вісімдесяти. Я звернув її увагу на це, але стара, скорчивши наївну фізіономію, почала заприсягатись усіма святими, що коли графський метрдотель звірив їй мій чемодан, у гаманці було тільки вісімдесят пістолів,

— Що ви кажете, моя люба? — нетерпляче перебив я її. Хіба мої речі передав вам метрдотель?

— Авжеж він, — відповіла вона, — і, на доказ цьому, ще й сказав, віддаючи: „Глядіть, люба матінко, коли сеньйор Жіль Блаз ноги випростає, неодмінно почастуйте його добрими похоронами; тут у чемодані стане на видатки!“

— Ах, клятий неаполітанець! — закричав я тоді. — Тепер ясно, що сталося з тими грішми, яких не стає. Він украв їх у мене, щоб нагородити себе хоч за частину тих крадіжок, в яких йому через мене не пощастило.

Вилаявшись, я подякував богові, що шахрай не забрав усього. Проте, дарма що в мене була підстава обвинувачувати метрдотеля, я подумав, що й сиділка могла обікрати мене. Я підозрівав то його, то її, та це нічому не побило. Я не признався в цьому старій і навіть не чіплявся до її прекрасного рахунку. Я не виграв би нічого, — у кожного своє ремесло. Хоч як досадно було, але через три дні я розплатився з нею і відіслав її.

Напевне, вийшовши від мене, вона відразу попередила аптекаря, що покинула мене і що я почуваю себе досить добре і можу податись на всі чотири, не розраховувавшись з ним, бо через хвилину цей чоловік прибіг до мене зовсім захеканий. Він подав мені свій рахунок, де під назвами, незнайомими мені, хоч я й сам був лікарем, були записані всі ті нікчемні ліки, які він постачав під час моєї непритомності. Цей рахунок можна було назвати справжньою аптекарською пайкою. Коли діло дійшло до плати, ми засперечались. Я вимагав, щоб він скинув половину зазначеної суми,

а він заприсягався, що не може збавити й шеляга. Та подумавши про те, що така людина, як я, може сьогодні ж зникнути з Мадріда, він волів задовольнитись тим, що я йому пропонував, тобто сумою втричі більшою від справжньої вартості цих ліків, ніж утратити все. З великим жалем я віддав йому гроші, і він пішов, добре помстившись за ту маленьку неприємність, що трапилася в той день, як він ставив клізму.

Дуже скоро з'явився і лікар — ці тварини завжди в черзі один за одним. Я оплатив йому візити, — а їх було дуже багато, — і він пішов від мене задоволений. Але на доказ, що його гроші недурно зароблені, він, перед тим як вийти, почав розписувати смертельні ускладнення, яким він запобіг у моїй хворобі. Це все говорилося дуже красивими фразами і з приємним виглядом, але я нічогосінько не второпав. Спекавшись його, я думав, що позбавився вже всіх прислужників Парк. Та це була помилка, до мене ще принесло хірурга, хоч його мені зроду не доводилось бачити. Він дуже чемно привітався і висловив радість з приводу того, що минула небезпека, на яку я наражався. Це — так виходило з його слів — він приписував тим двом достатнім кровопусканням, які він мені зробив, та банкам, які мав честь ставити мені. Ще одне перо висмикнули мені з крила. З великою неохотою я заплатив і хірургу. Після стількох спорожнювань мій гаманець став таким слабим, що його можна було назвати мертвим тілом, — так мало залишилось в ньому життєвих соків.

Опинившись у такому поганому стані, я дуже засмутився. В останніх господарів я звик до широкого життя і тепер не міг, як колись, ставитись до злиднів,

як філософ - цинік.⁵⁶ Та признаюсь, мені не слід було так побиватись. Я не раз переконувався, що фортуна, як тільки звалить мене, відразу підіймає знову; мені треба було вважати свою теперішню скруту за привістку добробуту.

КНИГА ВОСЬМА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Жіль Блаз заводить добре знайомство і знаходить посаду, яка його втішає в невдячності графа Галіано. Історія дон Валеріо де - Луни.

Я був дуже здивований, нічого не чувши весь час про Нуньеса, і подумав, що він подався кудись. Почавши ходити, я навідався до нього і справді дізнався, що він уже три тижні з герцогом де - Медіна - Сідонією в Андалузії.

Раз уранці, прокинувшись, я згадав про Мельхіора де - ла - Ронду: я ж у Гренаді обіцяв сходити до його племінника, якщо побуваю в Мадриді. Того ж дня я вирішив додержати свого слова. Я розпитався, де готель дон Бальтазара де - Зуньїги, і пішов туди. На мою вимогу, через хвилину з'явився сеньйор Хосеф Наварро. Я привітався до нього, він прийняв мене пристойно, але холодно, хоч я й назвав себе. Я не міг сподіватись такого льодового прийому від цього буфетника, якого так розписали мені. Я вже хотів піти геть,

з наміром ніколи більше не заходити, як він раптом зробився щирим і веселим.

— Ах, сеньйор Жіль Блаз,— палко сказав він мені,— пробачте, будь ласка, що я вас так прийняв. Мене підвела пам'ять; справді, я зовсім не так ставлюсь до вас. Я забув ваше прізвище і не думав, що ви той кавалер, про якого згадувалось у листі, одержаному з Гренади понад чотири місяці тому.

— Дозвольте обняти вас,— додав він, кинувшись з радістю мені на шию.— Мій дядько Мельхіор — а я його люблю й шаную, як рідного батька — просив мене, щоб я, коли мені випаде честь бачитися з вами, прийняв вас, як його рідного сина, і в разі потреби вжив для вас свого впливу і вдався до друзів. Він так хвалив вас за сердечність і розум, що я залюбки зробив би вам послугу, якби його рекомендація і не зобов'язувала мене до цього. Вважайте, будь ласка, мене за людину, якій дядько передав у своєму листі все своє почуття до вас. Я даю вам свою дружбу, не відмовляйте їй мені в цьому.

Хосеф був такий чемний, що я змушений був подякувати, і ми, як люди гарячі й відверті, за якусь годину дуже заприятелювали. Я без вагань розказав про свої справи. Вислухавши мене, він промовив:

— Я берусь улаштувати вас десь, а покищо неодмінно приходьте сюди щодня харчуватись. У вас тут буде кращий стіл, ніж у корчмі.

На людину, що тільки но видужала, а грошеві справи мала погані і звикла до добрих харчів, ця пропозиція була спокуслива, і від неї не можна було відмовитись. Я її прийняв і так добре поправився в цьому домі, що через два тижні став, як той чернець - бернар-

динець. Племянник Мельхіора, здавалось, грів собі руки якнайкраще. Та як і було б не робити цього, коли в нього були три засоби для цього: він був і за ключаря, і за буфетника, і за метрдотеля. Не зважаючи на нашу дружбу, я все таки думаю, що управитель дому був у змові з ним.

Я зовсім поправився, коли мій друг Хосеф одного разу, як я прийшов обідати за своїм звичаєм до дому Зуньїги, підійшов до мене і весело сказав:

— Сеньйор Жіль Блаз, я можу запропонувати вам досить добру посаду. Вам відомо, що герцог де-Лерма, перший міністр іспанської корони, щоб його власні справи не заважали державним, звів їх на двох людей. Він доручив свої доходи дон Дієго де-Монтесеру, а видатки по дому — дон Родріго де-Кальдерону. Ці два довірники порядкують з необмеженою владою і незалежно один від одного. Цьому дон Дієго підлягають два управителі, що збирають доходи, і, як я довідався сьогодні вранці, одного з них він прогнав. Цю посаду я попросив для вас. Сеньйор Монтесер мене знає і, можу похвалитись, любить; тому він охоче згодився, почувши мою гарну думку про вашу вдачу та здатності. Після обіду ми підемо до нього.

Ми так і зробили. Мене прийняли дуже прихильно і доручили мені обов'язки звільненого управителя. Я мусив відвідувати маєтки, провадити ремонт у них, збирати гроші з орендарів — одне слово, я завідував маєтками і кожного місяця давав звіт дон Дієго, який, не зважаючи на все те гарне, що буфетник сказав йому про мене, перевіряв рахунки дуже уважно. Цього мені й хотілось. Хоч останній господар погано нагородив мене за чесність, але я поклав собі не збиватися з шляху.

Одного дня ми довідались, що в замку Лерми сталась пожежа і що більша частина його згоріла зовсім. Я відразу ж виїхав на місце, щоб визначити збитки. Там, достеменно дізнавшись про обставини пожежі, я склав докладний опис, а Монтесер подав його герцогу де-Лермі. Цей міністр, дарма що його засмутила ця прикра звістка, був вражений описом і поцікавився дізнатись, хто написав його. Дон Дієго не тільки сказав це, а й озвався про мене так прихильно, що його ясновельможність згадала про це шість місяців по тому, з приводу одної історії, яку я зараз оповім і без якої я мабуть ніколи не дістався б до двору.

На вулиці Інфанта жила тоді одна стара дама, на ім'я Інесілья де-Кантарілья. Напевне невідомо, якого роду вона була. Одні говорили, що вона дочка лютняря, а інші — що командора ордену св. Іакова.⁵⁶ Хто-зна, як воно було, але вона була чудесна особа. Природа наділила її особливою привілеєю — чарувати чоловіків усе життя; а їй минуло вже п'ятнадцять п'ятиліть. За нею упали сеньйори старого двору, і її обожнювали при новому дворі. Час не милує краси, але даремно він шкодив їй. Вона марніла, та подобатись не переставала. Благородний вигляд, звабливий розум і природна грація до самої старості виклика́ли пристрасть до неї.

Один із секретарів герцога де-Лерми, кавалер двадцяти п'яти років, дон Валеріо де-Луна, якось побачив Інесілью і закохався. Він висловив свої почуття, виявив велику пристрасть і почав переслідувати свою здобич з усією несамоовитістю, яку тільки може навіяти любов та молодість. Дама мала підстави противитись його бажанням, вона не знала, що й діяти, щоб утихоми-

рити його. Проте, одного дня їй здалось, що вихід знайдено. Вона провела юнака до себе в кабінет і там, показавши на годинник, що стояв на столі, сказала:

— Погляньте, котра година! Сьогодні рівно сімдесят п'ять років, як я з'явилась на світ! Скажіть щиро, чи личить мені такого віку мати коханців? Схаменіться, дитино моя! Оброзумтесь, не годиться ні вам, ні мені почувати таке!

На цю розумну мову кавалер, над яким уже не мав влади розсудок, відповів дамі так палко, як людина, охоплена нестримним поривом:

— Жорстока Інесілья, навіщо вдаватись до цих нікчемних хитрощів? Чи ви думаєте, що це змінить вас у моїх очах? Даремна надія, не тіште себе нею! Чи то ви така, якою я вас бачу, чи то чари запаморочують мене, алеж я не перестану любити вас!

— Гаразд,— промовила вона,— ви такі вперті, що й далі обридатимете мені своїм упаданням; тому віднині мій дім зачинений для вас. Я вам забороняю бувати в мене і будьколи з'являтись передо мною!

Можна подумати, що після цього дон Валеріо, засоромлений такими словами, вдавсь до пристойного відступу. Навпаки, він зробився ще настирливішим. Любов однаково впливає на закоханого, що й вино на п'яницю. Кавалер молив, стогнав і раптом, перейшовши від прохань до несамовитості, схотів силою взяти те, чого не міг дістати інакше. Але дама мужньо відштовхнула його від себе.

— Спиніться, зухвальцю!— сердито сказала вона.— Я зараз стримаю вашу безумну гарячковість! Знайте, що ви мій син!

Дон Валеріо був приголомшений цими словами, він

утихомирився, але подумав, що Інесілья каже так тільки для того, щоб позбутись його упадань.

— Ви вигадали цю байку, щоб урятуватись від мого бажання! — відповів він.

— Ні,— перебила вона,— я вам скажу таємницю, яку я навіки сховала б від вас, якби ви не примусили мене відкритись. Двадцять шість років тому я любила вашого батька дон Педро де-Луну, який був тоді губернатором Сеговії. Від цього кохання народились ви. Він визнав вас за сина, старанно виховав, іншої дитини в нього не було; ви своїми гідностями спонукали його відказати вам деяке майно. Та й я не покинула вас: коли ви почали виходити в світ, я принаджувала вас до себе, щоб ви могли переняти ті чемні манери, які так неодмінно потрібні гарному чоловіку і яких тільки жінки можуть навчити молодого кавалера. Я зробила більше: я вжила всього свого впливу, щоб влаштувати вас біля першого міністра. Нарешті, ви мені близький як син. Після цього вам треба зважитись на щось! Якщо ваше почуття може стати чистим, і ви зможете дивитись на мене, як на матір, я не проганятиму вас від себе і далі буду такою ж ніжною до вас, як і досі. Але, якщо ви не здатні на це, хоч цього вимагають і природа, і розсудок, то тікайте геть від мене, не лякайте мене своїм виглядом.

Отак казала Інесілья, а дон Валеріо похмуро мовчав; він начебто прикликав чесноту і хотів перемогти себе. Та не те він думав. Над іншим він міркував, готуючи матері жахливе видовище. Не здолавши примиритися з такою перешкодою його щастю, він підло піддався розпачеві. Він вихопив шпагу й заколов себе нею. Він покарав себе, як той Едіп;⁵⁷ але фіванець осліпив

себе з жалю, що вчинив злочин, а кастілець, навпаки, загинув з туги, що не може заподіяти його.

Нещасний дон Валеріо не відразу помер від рани. Він мав час опам'ятатись і покаятись у самогубстві. З його смертю посада секретаря в герцога де-Лерми звільнилась; тому цей міністр, який не забув мого опису пожежі, а також і похвали, сказаної про мене, обрав мене на місце цього юнака.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Жіль Блаз представляється герцогу де-Лермі, який приймає його в число своїх секретарів. Цей міністр дає йому роботу і задоволений з її виконання

Це Монтесер повідомив мене про цю приємну звістку.

— Друже Жіль Блаз,— сказав він,— не без жалю втрачаю я вас, але люблю вас і не можу не радіти, що ви заступаєте дон Валеріо. Ви неодмінно зробите прекрасну кар'єру, якщо послухаетесь двох порад, які я вам дам: поперше, виявляйте таку відданість його ясновельможності, щоб він не сумнівався, що ви цілком присвятили себе йому, і подруге— добре упадайте за сеньйором дон Родріго де-Кальдероном, бо в руках цього чоловіка його пан, як м'який віск. Якщо вам пощастить придбати прихильність цього улюбленого секретаря, ви скоро підете далеко,— за це я ручусь.

— Сеньйор, будь ласка, скажіть, якої вдачі дон Родріго? — мовив я тоді до дон Дієго, подякувавши за добрі поради.— Я чув усілякі балачки. Про нього говорять, як про людину досить погану. Але я не вірю тому, що говорить народ про двірських, хоч часом він судить правильно. Скажіть же, прошу вас, що ви думаєте про сеньйора Кальдерона?

— Про делікатну річ питаєтесь ви, — відповів головний управитель з лукавою посмішкою. — Іншому, а не вам, я без вагань сказав би, що це дуже статечний дворянин і що про нього сказати можна тільки гарне, але з вами я буду щирим. Я вас вважаю за дуже скромного хлопця, та й крім цього, мені здається, я повинен відверто говорити з вами про дон Родріго, бо я раджу упадати за ним, інакше моя послуга буде неповною.

— Отож, — мовив він далі, — із звичайного слуги, яким він був у його ясновельможності, коли той називався тільки дон Франсіско де-Сандоваль, він поступово досяг посади першого секретаря. Мало трапляється таких гордих людей. Якщо до чемності його не примушують якісь поважні міркування, він майже завжди нехтує нею. Одне слово, він вважає себе за товариша герцога де-Лерми і, по суті, розділяє з ним владу першого міністра, — він дарує посади і губернаторства тим, хто, на його думку, заслужує цього. Народ часто ремствує, та його це ніяк не обходить, — йому аби тільки зірвати хабара, до нарікань йому байдуже. Із сказаного ви можете самі зробити висновок, як вам поводитися з такою гордою людиною, — додав дон Дієго.

— О, так, інше тепер залежить від мене, — сказав я йому. — Я буду справжнім невдахою, коли він не полюбить мене. Якщо хочеш уподобатись якійсь людині і знаєш її хиби, то треба бути надто незграбним, щоб не пощастило в цьому.

— Гаразд, — промовив Монтесер, — я вас представляю зараз герцогу де-Лермі.

Ми відразу пішли до цього міністра, якого застали

у великій залі для аудієнцій. Народу в нього тут було більше, ніж у короля. Були тут і командори та кавалери орденів св. Іакова і Калатрави,⁵⁸ які клопотали про губернаторства та віце-королівства, і єпископи, які, не дуже добре почуваючи себе в своїх єпархіях, хотіли, тільки заради зміни клімату, стати архієпископами, і добрі панотці св. Домініка та св. Франціска,⁵⁹ які смиренно просили єпископства. Траплялись також і відставні офіцери, які робили тут те, що й капітан Чінчілья свого часу, тобто животіли в надії на якусь пенсію. Якщо герцог і не задовольняв їх, то зате приймав прохання ласкаво і, як я зауважив, дуже чемно відповідав тим людям, з якими говорив. Ми терпляче чекали, поки він відпустить усіх цих прохачів.

— Монсеньйор,—сказав тоді йому дон Дієго,—ось Жіль Блаз де-Сантільяна, той юнак, якого ваша ясновельможність обрала на місце дон Валеріо.

На цьому слові герцог поглянув на мене, учтиво сказавши, що я своїми послугами заслужив на це. Він провів мене до себе в кабінет, щоб наодинці поговорити зо мною — хоч, можлива річ, скорше для того, щоб із розмови скласти думку про мене. Насамперед йому захотілось дізнатись, що я за чоловік, як жив досі; при цьому він вимагав щирості. Про які дрібниці не питався він у мене! Перед першим міністром Іспанії не збрешеш. Але разом з тим у мене було стільки речей, в яких признаватись було б шкідливо для моєї пусто-славної, що я не міг наважитись на відверту сповідь. Як повестись у цій скруті? Я вирішив прикрасити правду в тих місцях, де вона могла надто виразно виявитись. Та, не зважаючи на все моє вміння, він все таки помітив її.

— Пане де - Сантільяна, — сказав він з посмішкою після закінчення мого оповідання, — я бачу, ви були до деякої міри рісано.⁶⁰

— Монсеньйор, — відповів я, почервонівши, — ваша ясновельможність наказали мені бути щирим. Я послухався.

— Дякую тобі за це, — промовив він. — Ти дешево викрутився: дивно, що тебе остаточно не загубив поганий приклад. Скільки чесних людей зробилося б великими шахраями, якби їм довелось перетерпіти таке.

— Друже Сантільяна, — мовив далі міністр, — забудь минуле. Думай про те, що ти тепер при королі і віднині служиш йому. Ходімо зо мною, зараз поясню тобі, в чому полягатиме твоя робота.

З цими словами герцог провів мене до суміжного невеличкого кабінету, де на поличках стояло з десятків два дуже грубих фоліантів - реєстрів.

— Тут ти працюватимеш, — сказав він, — усі ці реєстри, які ти бачиш, складають до певної міри словник усіх дворянських фамілій королівств і князівств іспанської монархії. Кожна книга містить за алфавітом коротку історію всіх дворян якогось королівства, в ній докладно описано послуги їх предків державі, а також і чвари, що траплялись між ними. Тут згадується і про маєтності, і про поведінку, одне слово, про все гарне й погане. Отже, коли хтось з'являється до двору клопотати про щось, то я відразу бачу, чого він заслужує. Щоб знати достеменно все, я маю скрізь службовців, вони повинні збирати відомості й листовно повідомляти мене. Але ці записи велемовні, в них повно всяких провінціалізмів, тому доводиться редагувати і випра-

вляти, бо король часом наказує читати собі дещо з цих реєстрів. Я хочу, щоб ти відразу взявся за цю працю, яка потребує чіткого й стислого стилю.

Сказавши це, він виняв з одної великої теки, набитої паперами, одну записку, дав її мені, сам же вийшов із кабінету, щоб не заважати мені працювати над першою спробою. Я прочитав записку — в ній були не тільки накопичені варваризми, а й не почувалось безсторонності, дарма що написав її якийсь чернець із міста Сольсони. Його преподобіє, підроблюючись під стиль порядної людини, немилосердно нападався на одну добру каталонську фамілію, і хто-зна, чи він казав правду. Мені це здавалось наклепницьким пасквілем і спочатку совісно було працювати; я боявся, що зроблюсь співучасником брехні; але, хоч я й був новаком при дворі, мене не турбували небезпеки та доля душі доброго ченця, і я, зваливши всю неправду, якщо вона була, на нього, почав безчестити красивими кастільськими фразами два чи три покоління — можливо й чесних людей.

Я написав вже сторінок з п'ять, коли герцог, бажаючи якнайшвидше дізнатись про мою вмілість, прийшов знову.

— Покажи лишень, Сантільяна, що ти зробив, — сказав він. — Цікаво подивитись! — Поглянувши на мій твір, він пильно прочитав початок. Він видався таким задоволеним, що я навіть здивувався.

— Мені розхвалили тебе, але, признатись, ти перевершив мої сподіванки, — промовив він. — Ти пишеш не лише чітко й точно, як і хотілось мені, а ще й легким і жвавим стилем. Мій вибір упав на тебе завдяки твоєму перу і цілком виправдався. Не доводиться жаліти за твоїм попередником.

Міністр не обмежився б цим у своїй похвалі, якби нам не перібив розмови його племінник граф де - Лемос.⁶¹ Його ясновельможність обняв його кілька разів, і з прийому цього кавалера видно було, як ніжно він його любить. Вони замкнулися вдвох на таємну розмову про родинні справи, про які говоритиметься далі і якими герцог був тоді більше заклопотаний, ніж королівськими.

Тим часом, як вони все сиділи вдвох, пробило південь. Мені було відомо, що секретарі та урядовці о цій годині кидають свої столи і йдуть обідати, де їм заманеться; тому я припинив роботу над своїм шедевром і пішов, але не до Монтесера, який зо мною розраховався, а до одного дуже відомого ресторану в двірському кварталі. Звичайна корчма тепер не годилась для мене.— „Думай про те, що ти тепер при королі“— ці слова герцога безперестанно з'являлися в моїй пам'яті і стали сім'ям честолюбства, яке з хвилини на хвилину пускало глибші корні в моїй свідомості.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Він довідується, що його посада не без прикrostі. Як занепокоїла його ця звістка і як саме він змушений був поводитись через це

Ввійшовши туди, я старанно повідомив господаря, що я секретар першого міністра; через це я не знав, що звеліти подати мені на обід. Я боявся, що замовлю щось таке, що може тхнути скнарістю; отже я поклався на його вибір. Він добре мене почастував і прислужував з такою пошаною, що була ще приємнішою за гарні страви. Коли надійшов час розрахунку, я кинув на стіл пістоля, принаймні чверть його покинувши лакеям, замість взяти здачу. По тому я вийшов із ресто-

рану, випнувши груди, як юнак, дуже вдоволений із своєї особи.

За двадцять кроків звідси стояв великий мебльований готель, де звичайно жили чужоземні сеньйори. Я тут наняв добре обмебльовані покої на шість кімнат. Можна було подумати, що в мене тисячі на три дукатів ренти. Я навіть дав за перший місяць вперед. Приступивши знову до роботи, я весь час по обіді займався тим, що почав уранці. У кабінеті, суміжному з моїм, було ще двоє секретарів, вони тільки начисто переписували те, що приносив їм сам герцог. Того ж вечора при виході я познайомився з ними і, щоб краще заприятелювати, повів їх до мого ресторану, де замовив найкращі сезонні страви з найдобірнішими й найулюбленішими в Іспанії винами.

Ми сіли за стіл і почали розмовляти весело, хоч і не так розумно; бо, якщо говорити правду, скоро стало помітно, що мої гості не розумовим здібностям завдячували свої посади в канцелярії. Правда, вони знали красиве кругле та скісне письмо, але не мали й найменшого знання, якого навчають в університетах.

Зате вони добре розуміли свою вигоду, і видно було, що честь служити в першого міністра їх не запаморочила,— вони ремствували на свої посади.

— Вже п'ять місяців ми працюємо за свої гроші,— сказав один.— Ми не одержуємо платні, і ще гірше— нам не визначено певного заробітку. Ми не знаємо, на якому ми рахунку.

— А мені хотілося б одержати двадцять канчуків замість платні, аби тільки мені дозволили взятись до чогось іншого,— промовив другий,— бо я після переписування секретних документів не наслідуюсь ні піти сам,

ні просити звільнення. Чого доброго, опинишся ще в Сеговійській башті або в Алікантському замку.

— З чого ж ви живете? — спитав я їх.— Очевидно, у вас є майно?

Вони відповіли, що його в них дуже мало, але їм пощастило оселитись в одній статечної вдови, яка вірить їм набір і бере з них за харчі сто пістолів з кожного за рік. З цих розмов я не пропустив жодного слова, і вони відразу втихомирили мої суєтні гордощі. Безперечно, і до мене буде не більш уваги, ніж до інших. Отже не треба так радіти з своєї посади, вона зовсім не така поважна, як я думав; і, що найважливіше, слід берегти гаманець. Ці міркування вилікували мене від охоти до марнотратства. Я почав дорікати собі за частування секретарів і бажав швидкого кінця вечері, а розплачуючись за неї, я засперечався з ресторатором з приводу рахунку.

Опівночі товариші попрощалися зо мною, бо я вже не умовляв їх випивати. Вони пішли до своєї вдови, а я вернувся до своїх розкішних покоїв, ремствуєючи на себе за наймання цієї квартири і давши собі слово відразу, як вийде місяць, виїхати звідси. В гарному ліжку можна було добре виспатись, та турботи прогнали сон. Решту ночі я думав, як би не працювати дурно для короля. Я вирішив послухатись Ментесера. Я встав з наміром сходити на поклон до дон Родріго де-Кальдерона. Мій настрій дуже пасував до відвідин такого гордого чоловіка, бо я потребував його допомоги. Отож я пішов до цього секретаря.

Його приміщення було сполучене з покоями герцога де-Лерми і було не менш розкішне. Важко було тут по меблях відрізнити господаря від слуги. Я звелів

доповісти про себе, як про заступника дон Валерію, але це не звільнило мене від доброї години чекання в передпокоях.

— Пане новий секретарю,— казав я собі тоді,— будь ласка, потерпіть! Почекайте лишень і ви перед тим як примушувати чекати інших.

Та двері кімнати відчинились, і я підійшов до дон, Родріго, який саме віддавав Педрільйо щойно написану любовну записку до своєї прекрасної Сірени. Ні перед архієпископом гренадським, ні перед графом Галіано, ні навіть перед самим першим міністром я не виявляв такої пошани, як перед сеньйором Кальдероном. Низьким уклоном до землі я привітав його і просив у нього заступництва такими словами, що без сорому не можу їх згадати,— стільки було в них запобігливості. У людини не такої гордої, моя підлість обернулася б проти мене самого. Але йому дуже подобалось моє плазування, і він сказав — навіть досить учтиво — що не пропустить нагоди зробити мені послугу.

Я палко подякував за таку ласку до мене, пообіцявши довічну відданість. Потім, боячись заважати і прохаючи пробачення за те, що перебив йому важливу роботу, я вийшов. Після цього негідного вчинку я з великим соромом вернувся до себе в канцелярію, де закінчив доручений мені твір. Вранці зайшов до мене герцог. Кінець моєї праці вподобався йому так само, як і початок.

— Це добре,— сказав він.— Впиши сам якнайкраще цю історію в скороченій формі до каталонського реєстру, а потім візьми в портфелі іншу записку і так само проредагуй її.

Я мав досить довгу розмову з його ясновельможністю, і його ласкавість та фамільярність зачарували мене.

Яка різниця між ним та Кальдероном! Це були зовсім протилежні люди.

Того дня я обідав у корчмі, де за харчі не брали зайвого, і вирішив ходити туди кожного дня, аж поки моя догідливість та клопоти не справлять належного враження. У мене могло стати грошей на три місяці, не більше. Я поклав собі працювати цей час своїм коштом, а після цього вирішив, якщо не буде ніякої нагороди, покинути двір з його позолотою. Чим коротше безумство, тим краще. Отакий був мій план. Цілих два місяці я нічого не жалів, щоб уподобатись Кальдерону, але він так мало зважав на мою ревність, що я зовсім зневірився у своєму успіху. Поведінка моя змінилась. Я перестав упадати за ним і дбав лише про те, щоб використати хвилину розмови з герцогом.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Жіль Блаз добувається ласки герцога де-Лерми, і той звіряє йому важливу таємницю

Хоч монсеньйор кожного дня тільки на одну хвилину з'являвся передо мною, проте я непомітно зробився таким приємним для його ясновельможності, що раз по обіді він сказав:

— Слухай, Жіль Блаз, я люблю таких людей, як ти, і почуваю прихильність до тебе. Ти хлопець старанний, відданий, розумний і скромний. Думаю, що не каятимусь, звірившись такій людині.

При цих словах я впав навколюшки і шанобливо поцілував руку, яку він протяг, щоб підняти мене.

— Невже це справді ваша ясновельможність ушановує мене такою ласкою! — відповів я. — Скільки таємних

ворогів я наживу через вашу ласку! Але я боюсь ненависті тільки одного чоловіка, дон Родріго де - Кальдерона.

— І зовсім не повинен боятись,— відповів герцог.— Я знаю Кальдерона, ще змалку він при мені. Можу сказати, що його думки завжди сходяться з моїми, йому дороге все те, що я люблю, і ненависне, що мені не подобається. Не бійся, він не ворог тобі, навпаки, тобі можна розраховувати на його дружбу.

Ясно було, що хитрий дон Родріго мав цілковиту владу над його ясновельможністю; отже слід було поводитися з ним дуже обережно.

— Звіряючись на тебе, я відкриваю тобі для початку обміркований мною план,— мовив далі герцог.— Ти неодмінно мусиш докладно ознайомитись з ним, щоб добре впоратися з дорученнями, які я думаю згодом давати тобі. Давно вже моя влада скрізь у пошані, моїх постанов сліпо слухають, і я сам розподіляю, як хочу, всілякі посади, губернаторства, віце - королівства та бенефіції. Я паную в Іспанії, якщо дозволено так сказати. Далі нікуди йти моїй фортуні. Але мені хотілося б захистити її від бур, а така загроза почувається; для цього я бажав би мати як наступника в своєму міністерстві мого племінника графа де - Лемоса.

У цьому місці міністр, помітивши, з яким надзвичайним здивованням я слухаю, сказав:

— Бачу, Сантільяна, добре бачу, що це тобі дивно! Чудно, що я віддаю перевагу племінника проти свого рідного сина, герцога д'Узеду. Але в сина надто обмежений хист для моєї посади, і, крім того, ми ворогуємо з ним. Йому якось пощастило вподобатись королю, і той хоче зробити його своїм фаворитом, а цього не можу стерпіти.

Фавор володаря можна зрівняти з володінням обожнюваною жінкою. Цього щастя ніхто через ревності не наважиться поділити з суперником, який би родич чи друг він не був.

— Я показую тобі найтаємніші думки свого серця,— вів він далі.— Я вже пробував перед королем пошкодити герцогу д'Узеді, але мені не пощастило; тому доводиться вдатись до іншого заходу. Я хочу, щоб граф де-Лемос придбав ласку в принца іспанського. Він камергер при ньому і завжди має нагоду говорити з ним. Людина він розумна, але я, до того ж, знаю ще певний спосіб для успіху в цьому. За цією стратегією я протиставлю племінника синові; посварю кузенів, а це примусить їх обох шукати в мене допомоги; потреба в мене зробить покірним і того, і того. Такий мій проект,— додав він,— і твоє посередництво пригодиться мені. Тебе я таємно посилатиму до графа де-Лемоса, і ти доповідатимеш мені все, що він матиме переказати.

Після такої довіри, на яку я дивився, як на вірні гроші, я більше не турбувався.— „Нарешті, я опинився біля ринви, і золотий дощ посиплеться на мене,— думав я.— Довірник такої людини, як керівник іспанської монархії, не може не збагатіти“.— Завдяки цій надії я байдуже дивився, як мій нещасний гаманець спустошується вкрай.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Де Жіль Блаза спіткають радощі, честь і злидні

Незабаром при дворі помітили прихильність міністра до мене. Він це при всіх виявляв, доручаючи мені свій портфель, який він звик носити сам, з'являючись на нараду. Ця новина примушувала дивитись на мене,

як на нового фаворита, вона викликала в багатьох заздрощі і спричинилась до того, що й мене побризкали двірською свяченою водичкою. Обидва мої сусіди-секретарі були не останні, вітаючи мене з близьким величчям, вони запросили мене повечеряти до своєї вдови — не так із дяки, як із бажання зобов'язати мене потім до послуг. Скрізь мене ласкаво приймали. Навіть гордий дон Родріго став інакше поводитись зі мною. Він називав тепер мене сеньйором де-Сантільяною,⁶² хоч доти звертався до мене тільки на ви, ніколи не вживаючи титула сеньйор. Він засипав мене чемностями, особливо коли наш патрон міг це помітити. Але можу запевнити, що він мав справу не з дурнем. Чим більше я його ненавидів, тим чемніше відповідав на його звичайність, і жоден старий царедворець не робив би цього краще за мене.

Я також супроводив мого пана-герцога до короля, а він звичайно ходив туди тричі на день. Він входив вранці до покоїв його величності під час вставання. Він ставав навколюшки біля узголів'я ліжка і говорив про те, що тому треба було зробити за день. Потім він виходив. Вдруге він заходив до короля після королівського обіду, не розмовляв з ним тоді про справи, а розважав його своїми балачками. Він смішив його мадрідськими пригодами; а він завжди перший дізнавався про них від людей, утриманих для цього. І нарешті, ввечері він утретє відвідував короля і давав звіт, як йому хотілось, про те, що він зробив за день, прохаючи для виду наказів на другий день. Поки він був у короля, я стояв у передпокоях, де значні люди, охочі до фавору, шукали розмови зі мною й раділи, коли я робив їм цю послугу. Чи можна було після

цього не вважати себе за видатну людину? Чимало при дворі людей, які з іще меншою підставою мають таку думку про себе.

Одного разу я мав більший привід до пустославності. Король, якому герцог дуже похвально озивався про мій стиль, поцікавився зразком. Його ясновельможність звелів узяти каталонський реєстр, провів мене до короля і попросив прочитати першу зредаговану мною записку. Я спочатку зніяковів через присутність короля, але присутність міністра заспокоїла мене, і я так прочитав свій твір, що його величність залюбки послунав. Він мав добрість висловити задоволення і радив міністрові подбати про мій стан. Це не зменшило в мене гордощів, а мені їх і так не бракувало; а розмова, яку я мав через кілька днів з графом де-Лемосом, остаточно забила мені голову честолюбними думками.

Прийшовши до цього сеньйора від імени його дядька в покої принца іспанського, я віддав довірчого листа, в якому герцог повідомляв, що зі мною можна бути відвертим, як з людиною, цілком знайомою з їх наміром і обраною на спільного їх посланця. Прочитавши записку, граф провів мене до кімнати, там ми замкнулись, і цей молодий сеньйор звернувся до мене з такими словами:

— Ви маєте довіру герцога де-Лерми. Отже я не сумніваюсь, що ви заслужуєте її, а тому і я звіряюсь на вас. Знайте, що справи йдуть якнайкраще. Принц іспанський з усіх своїх сеньйорів, що намагаються запобігти його ласки, відзначив мене. Сьогодні вранці я розмовляв з ним наодинці. Йому нібито прикро, що скнарість короля не дозволяє йому здійснювати

бажання свого великодушного серця і навіть робити видатки, що личили б принцеві. Звісно, я пожалів його і при цій нагоді пообіцяв принести завтра вранці тисячу пістолів, поки дістану більші суми, які постараюсь безперестанно постачати. Моя обіцянка вподобалась йому, і я певен, що здобуду його прихильність, якщо додержу слова. Перекажіть усе це моєму дядькові,— додав він,— і сьогодні ввечері повідомте мене, що він думає з приводу цього.

Почувши це, я відразу покинув графа де-Лемоса і вернувся до герцога де-Лерми, а той, вислухавши моє оповідання, послав до Кальдерона по тисячу пістолів. Ці гроші видали мені ввечері, і я їх відніс до графа, кажучи собі:

— Еге, тепер я добре бачу, який той надійний засіб, що ним міністр хоче досягти успіху в своєму задумі. Він має рацію, і, як видно з усього, таке марнотратство його не зруйнує. Легко догадатись, з якої скрині взяв він ці пістолі; але нарешті, хіба батько не мусить утримувати сина?

Розлучаючись зо мною, граф де-Лемос сказав пошепки:

— Прощайте, любий довірнику! Принц іспанський трохи любить дам, нам з вами треба наступного дня порадитися з приводу цього. Передбачаю, що незабаром потребуватиму вашого посередництва.

Я вернувся, думаючи про ці зовсім недвозначні слова, які сповнили мене радістю.

— От, чортовина,— казав я,— доведеться стати Меркурієм при спадкоємці монархії!

Я не розбирався, чи це гарно було, чи погано. Родовитість розпусника заглушила в мене совість. Яка

слава бути за міністра втіхи при великому принцеві! — Але, — сказали б мені, — пане Жіль Блаз, мова йде про вас тільки як про заступника міністра. — Безперечно так, але по суті ці дві посади однаково почесні, користь тільки неоднакова.

З виконанням таких благородних доручень, з ласкою першого міністра, що день - у - день ставав прихильнішим до мене, з найпрекраснішими надіями в світі, я був би щасливим, якби честолюбність оберігала від голоду! Вже понад два місяці в мене не було моїх розкішних покоїв, і я заняв невеличку мебльовану, дуже скромну кімнату. Хоч це й гірко було, але я виходив із дому рано - вранці і вертався вночі тільки спати, а тому мав терпіння. Цілісінький день я був у своєму театрі, тобто в герцога; а там я грав роль сеньйора. Але, коли я вертався в свою нору, від сеньйора не лишалося й сліду, і залишався сердечний Жіль Блаз, без грошей і, що гірше, без можливості роздобути їх.

Я був надто гордим, щоб признаватись комусь у своїх нестатках, і до того ж не знав нікого, хто міг би допомогти мені, хібащо дон Наварро; але ставши при дворі, я надто вже довго нехтував ним і тому не міг звернутись до нього. Поступово я змушений був продати свої речі. У мене залишилося тільки те, без чого ніяк не можна було обійтись. Не маючи, чим платити за стіл, я не ходив до корчми. Що ж я робив, щоб прожити? Зараз розкажу. Щоранку нам у канцелярію приносили на снідання по невеличкій булочці та ковтку вина, — лише це звелів давати нам міністр. Цілий день тільки цим я й жив, а ввечері найчастіше лягав без вечері.

У такому стані була людина, що красувалась при дворі, і не заздрити їй треба було, а жаліти її. Проте, далі не було сили терпіти злидні, і я поклав нарешті при нагоді признатися в цьому герцогу де - Лермі. На щастя, ця можливість з'явилась в Ескуріалі,⁶³ куди король та принц іспанський⁶⁴ виїхали через кілька днів.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ]

*Як Жіль Блаз признався в своїх злиднях герцогу де - Лермі
і як повівся з ним цей міністр*

Під час перебування короля в Ескуріалі там утримували всіх. Отже, мені тут не дошкуляло лихо. Я спав у гардеробній біля кімнати герцога. Раз цей міністр, вставши за своїм звичаєм на світанку, звелів мені взяти папери та чорнильницю і супроводити його до саду при палаці. Ми сіли під деревом. Там я з його наказу сів так, начебто щось мав писати на маківці капелюха, а він, тримаючи у руці папір, немов читав його. Здалеку нас можна було мати за людей, зайнятих дуже серйозними ділами, а справді ми тільки балакали, бо його ясновельможність не ненавидів балаканину.

Понад годину я, завдяки веселому настрою, розважав його всякими жартами, коли раптом дві сороки сіли десь на дереві, що вкривало нас своєю тінню. Вони почали скрекотати так галасливо, що привернули до себе нашу увагу.

— Ці птахи ніби сваряться,— сказав герцог,— цікаво було б довідатись про причину сварки.

— Монсеньйор,— сказав я йому,— ваша цікавість нагадує мені одну індійську байку, яку я читав у Пільпая,⁶⁵ чи в якогось іншого байкаря.

Міністр спитав мене, що це за байка, і ось що я оповів йому:

— Колись у Персії жив добрий шах, він не мав здатностей до управління державою і звалив ці клопоти на великого візиря. В цього міністра, якого звали Аталмук, був надзвичайний талант. Він тримав на собі вагу цього величезного царства, і це було йому не-тяжко. Мир панував при ньому. Він навіть зумів зробити королівську владу приємною, примусив шанувати її; великий візир, відданий володареві, був підданцем за ласкавого батька. Між іншими за секретаря в Аталмука був один молодий кашмірець, на прізвище Зеангір, його він любив більше за всіх. Йому подобались розмови з ним, він водив його з собою на лови і відкривав йому свої найтаємніші думки. Раз, коли вони разом полювали в лісі, візир, побачивши двох воронів, які кракали на дереві, сказав секретареві: „Хотілося б знати, про що ці птахи говорять по-своєму“.— „Пане,— відповів йому кашмірець,— ваше бажання можна здійснити“.— „Як же це?“ — спитав Аталмук.— „Один дервіш - кабаліст⁶⁶ навчив мене пташиної мови,— відповів Зеангір.— Якщо ви бажаєте, я послухаю їх і повторю слово в слово, що почую від них“. Візир згодився. Кашмірець підійшов до воронів і удав, що уважно прислухається до кракання. Потім, вернувшись до господаря, сказав: „Чи повірите, пане, в них балачка про нас!“— „Не може бути,— скрикнув перський міністр.— Що ж вони говорять?“ — „Один з них каже,— відповів секретар:— „Он там великий візир, той орел, що боронить Персію, як своє гніздо, і невсипно дбає про її безпеку. Відпочиваючи від важкої праці, він полює в цьому лісі з своїм вірним Зеан-

гіром. Який щасливий цей секретар, що служить безмежно доброму до нього господареві!“— „Не хвали щастя цього кашмірця,— перебив його другий ворон.— Аталмук, правда, поводитьсь з ним ласкаво, вшановує його своєю бесідою і, безперечно, має навіть намір настановити його на якусь значну посаду, але до того часу Зеангір помре з голоду. Цей бідолаха живе в невеликій мебльованій кімнаті, де йому бракує найпотрібнішого. Одне слово, життя в нього нещасне, і цього ніхто не помічає при дворі. Великому візирю і на думку не спаде поцікавитись, чи добре, а чи погано йому живеться, і він задовольняється своєю прихильністю до нього, віддаючи його на поталу злидням“.

На цьому місці я перестав говорити і поглянув на герцога де-Лерму, а той, посміхнувшись, спитав, яке враження ця байка справила на Аталмука, і чи великого візиря не образила сміливість секретаря.

— Ні, монсеньйор,— відповів я, трохи зніяковівши від його запитання,— байка каже навпаки, він засипав його благодіяннями.

— Щасливий секретар,— серйозно відповів герцог,— бувають міністри, які не люблять, щоб їм читали лекції. Але,— додав він, уриваючи розмову і встаючи,— король мабуть незабаром встане. Мій обов'язок бути біля нього.

І він швидко пішов до палацу, не кажучи нічого, дуже розсерджений, як мені здалось, індійською байкою.

Я провів його до самих покоїв його величності і пішов покласти доручені мені папери на місце. Я ввійшов до кабінету, де працювали наші секретарі-переписувачі, бо й вони були у виїзді.

— Що з вами, сеньйор де-Сантільяна?—спитали вони, побачивши мене.—Ви дуже схвильовані! Якась неприємність сталась, чи що?

Я не міг затаїти від них свого розпачу: надто засмутив мене неуспіх моєї байки. Я оповів їм, що сказав герцогу, і вони дуже співчутливо поставились до мого тяжкого лиха.

— Ви маєте підставу журитись,—сказав один з них.—Монсеньйор часом неправильно розуміє чужі слова.

— Це щира правда,—відповів другий.—Хоч би з вами не так обійшлись, як із секретарем кардинала Спінози!⁶⁷ Цей секретар попрацював понад п'ятнадцять місяців у його преосвященства, і йому обридло нічого не одержувати; от одного разу він насмілився сказати про свої потреби і попросити якихось грошей на прожиття.—„Це справедливо, вам треба заплатити,—сказав йому міністр.—Нате,—мовив він далі, вручивши йому асигновання на тисячу дукатів,—візьміть цю суму в королівського скарбничого, але разом з тим запам'ятайте, що я вам подякував за ваші послуги“.—Секретар утішився б, якби він одержав свою тисячу дукатів і якби йому дозволили шукати іншої посади; але по виході від кардинала його затримав альгвазил і відвіз до Сеговійської башти, де той довго сидів.

Цей історичний анекдот ще дужче налякав мене, я певен був, що пропав, і, не бачачи виходу, почав нарікати на свою нестриманість, ніби я мало витерпів.—Та навіщо було відважуватись на цю нещасну байку, яка не вподобалась міністру?—сказав я собі.—Може він сам збирався вивести мене з злиденного становища, може я несподівано придбав би таке

багатство, що всі здивувалися б. Які багатства, яка честь пропала в мене через мій безумний вчинок! Треба було подумати, що вельможі не люблять нагадувань і що їм подобається, коли навіть ті дрібниці, які вони зобов'язані давати, приймаються, як милостиня. Краще б далі сидіти на дієті, але не признаватись герцогу. Я повинен був навіть померти з голоду, щоб уся вина впала на нього.

Якщо в мене залишалась якась надія, то після обіду, коли я побачився з господарем, її зовсім не стало. Всупереч звичаю він був дуже серйозний і зовсім не розмовляв зі мною. Через це я страшенно хвилювався до самого вечора. Ніч теж минула неспокійно. Я тільки зітхав та нарікав: мені шкода було, що розвіялись приємні мрії, і страшно, щоб не довелось збільшити собою число державних в'язнів.

Наступного дня надійшов кризис. Я ввійшов до його покоїв і тремтів більше, ніж той злочинець, якого ведуть на суд.

— Сантільяна,— сказав він мені, показуючи папір, який тримав у руці,— візьми це асигновання...

Я затремтів на цьому слові і сказав самому собі: „О, господи, так же було й у кардинала Спінози! Мабуть екіпаж до Сеговії готовий!“ Мене охопив тієї хвилини такий переляк, що я перебив міністра і впав йому до ніг.

— Монсеньйор,— сказав я, заридавши,— дуже смиренно прошу вашу ясновельможність простити мені зухвалість. Тільки через те, що нікуди було далі терпіти, сказав я вам про свої злидні.

Герцог не міг стриматись від сміху, бачачи, який я схвильований.

— Утішся, Жіль Блаз, і вислухай мене,— відповів він.— Признаючись у своїй нужді, ти тим самим до-рікав мені, що я сам не здогадався; але я не сер-джусь, мій друже. Я більше ремствую на себе, що не спитав, як тобі живеться. Але, щоб виправити цю не-уважність, я даю тобі асигновання на півтори тисячі дукатів; їх негайно видасть тобі королівський скарб-ничий. Це не все, кожного року я обіцяю тобі стіль-ки ж; а крім того, якщо багаті та щедрі люди попро-сять тебе зробити їм послугу, то я не забороняю замовити передо мною словечко.

При цих словах я з радощів поцілував міністру ноги, він наказав мені встати і далі ласкаво розпо-вляв зо мною. Мені хотілось мати теж гарний настрій, але я не міг перейти так раптово від розпачу до ра-дощів. Я був у такому замішанні, як той бідолаха, що почув про помилювання, чекаючи смертельного вдару. Господар думав, що я хвилююсь через страх не впо-добатись йому; але в'язниця лякала мене не менше. Він признався, що навмисне прикинувся суворим, щоб побачити, як я поставлюсь до цієї зміни; по цьому він судив про мою відданість і через це полюбив мене ще дужче.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Як добре він скористався з півтори тисячі дукатів, якою першою справою він зацікавився і яку користь вона йому принесла

Ніби на догоду моєму нетерпінню, король другого дня вернувся до Мадріда. Я відразу полетів до ко-ролівського скарбничого і одержав суму, зазначену в асигнованні. Рідко голова не йде обертом у бідняків,

що несподівано переходять від злиднів до достатку. Я раптом став заможним. Я слухав тільки своєї честолюбності та пустославності. Я покинув злиденну мебльовану кімнату секретарям, які ще не знають пташиної мови, і вдруге наняв ті прекрасні покої, що, на щастя, були ще вільні. Я послав по славетного кравця, що обшивав чи не всіх двірських франтів. Він зняв мірку і відвів мене до купця, де відрізав п'ять ліктів сукна, потрібні, мовляв, на камізельку. П'ять ліктів на іспанську камізельку — праведний боже! Але не ганитимо їх за це; кравці, що мають славу, завжди беруть більше, ніж інші. Потім я купив дуже потрібної мені білизни, шовкові панчохи та касторовий капелюх, оздоблений іспанським мереживом.

Після всього цього незручно було обходитись без лакея; тому я попросив Вінсента Фореро, мого господаря, порекомендувати мені когось. Більшість чужоземців, які оселялись у нього, приїздивши до Мадріда, брали до себе на службу лакеїв-іспанців; це саме й притягало до цього готелю всіх лакеїв, що не мали посади. Першим він мені представив такого скромного й побожного з вигляду хлопця, що я не захотів його,— мені здалось, що передо мною Амбросіо де-Ламела.

— Я не люблю лакеїв, у яких така добродісна зовнішність,— сказав я Фореро.— Я вже обпікся раз.

Ледве я випроводив цього лакея, як з'явився другий. Цей здавався дуже жвавим, сміливішим за двірського пажу і, крім усього, дещо шахраюватим. Він уподобався мені. Я дещо спитав у нього, він відповідав розумно, і я подумав, що він народився для інтриги. Я дивився на нього, як на підходящу лю-

дину, і залишив його в себе. Я не пожалів про це, і скоро виявилось, що це — гарне придбання. Герцог дозволив мені замовляти словечко за тих, кому я захочу прислужитись; отже в мене й на думці не було нехтувати цим дозволом. Мені треба було мисливського собаки для шукання дичини, тобто якогось хитряка, який би мав спритність та здатність знаходити й приводити до мене людей, що мусили вдаватись до першого міністра. Щодо цього Сціпіон, — так звали мого лакея, — був мастак. Він відійшов від доньї Анни де-Гевари, годувальниці принца іспанського — там його талант добре розвинувся, бо ця дама була з тих, що люблять використовувати свій вплив при дворі.

Ледве я натякнув Сціпіону на можливість мати королівську ласку, як він подався на розшуки і того ж дня сказав мені:

— Сеньйор, я натрапив на досить добру знахідку. До Мадріда щойно прибув один молодий гренадський дворянин, на прізвище дон Рогер де-Рада. В нього був поєдинок, це змушує його шукати протекції в герцога де-Лерми, і він згоден добре заплатити за приємність, яку йому зроблять. Я говорив з ним. Він хотів звернутись до дон Родріго де-Кальдерона, чию могутність йому хвалили; але я відвернув його від цього, натякнувши, що той секретар продає послуги на вагу золота, а ви задовольняєтесь помірною подякою і навіть дурно зробили б, якби ваше становище дозволяло керуватись тільки своїми великодушними та безкорисними намірами. Одне слово, я з ним так говорив, що завтра вранці, коли ви встанете, він буде у вас.

— Та ви вже, пане Сціпіон, стали до праці! — сказав

я йому,—видно, що ви не новак у такому ремеслі. Дивуюсь, як ви не збагатіли!

— Це не повинно дивувати вас,—відповів він,— я люблю пускати гроші в оборот, а не збирати їх.

Дон Рогер де - Рада справді прийшов до мене. Я прийняв його чемно, але разом з тим і гордо.

— Сеньйор кавалере,—сказав я,—перед тим, як клопотати за вас, я хочу знати, що за поєдинок привів вас до двору; може він такий, що я не наважусь говорити за вас з першим міністром. Отже, розкажіть, будь ласка, правду і будьте певні, що я щиро поставлюсь до ваших інтересів, якщо їх можна захищати чесному чоловіку.

— З великою охотою я зараз щиро розкажу вам свою історію,—відповів мені молодий гренадець, і він оповів мені таке.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Історія дон Рогера де - Ради

Гренадський дворянин дон Анастасіо де - Рада жив щасливо в місті Антекеррі з своєю дружиною, доньєю Естефанією, яка була не тільки бездоганно чесна, а й лагідна та надзвичайно красива. Вона любила свого чоловіка, але й він любив її безтямно. Він був дуже схильний до ревнощів, і хоч у нього не було ніякої підстави сумніватись у жінчиній вірності, та він завжди мучився. Він боявся, що якийсь таємний ворог його спокою зробить замах на його честь. Він не довіряв жодному другу, за винятком дон Уберто де - Ордалеса, який вільно входив до його дому, як кузен Естефанії. А проте це був єдиний чоловік, якому не треба було вірити.

Справді, дон Уберто закохався в свою кузину і на-смілювався, не зважаючи ні на кривдність, що єднала їх, ні на особливу дружбу дон Анастасіо до нього, освідчитись їй. Дама була розважлива і, замість зчинити галас, який мав би прикрі наслідки, лагідно погудила свого родича, довела йому, до якої міри злочинно хоче він звести її та збезчестити її чоловіка, і серйозно сказала, щоб він не сподівався на успіх.

Ця поміркованість тільки ще дужче запалила кавалера, він подумав, що з такою жінкою треба бути сміливішим, і почав поводитися з меншою пошаною, а одного дня наважився вимагати від неї здійснення своїх бажань. Вона сердито його відштовхнула і пообіцяла зробити так, щоб дон Анастасіо покарав його зухвалість. Закоханий, бувши зляканий цими словами, дав слово не казати більше про любов, і Естefанія, повіривши його обіцянці, простила йому.

У дон Уберто, людини зроду дуже лихої, з'явилось після такої відповіді на його пристрасть підле бажання помсти. Він знав, що дон Анастасіо ревнивий і чому хоч повірить. Отож, знаючи це, він задумав найжахливішу річ, на яку може бути здатним нелюд. Раз увечері, гуляючи з цим недовірливим чоловіком, він прикинувся надзвичайно сумним.

— Любий друже, я не можу далі критись від вас з таємницею; я й зараз не сказав би про неї, якби ваша честь не була мені дорожчою за ваш спокій,— сказав він йому.— Ми з вами чутливі до образ, і це не дозволяє ховати від вас того, що коїться у вас. Приготуйтеся вислухати звістку, яка однаково і засмутить вас, і здивує. Я зараз вражу вас в найчутливіше місце.

— Розумію,— перебив його в замішанні дон Анастасію,— ваша кузина невірна мені.

— Вона вже не кузина мені,— палко відповів Ордалес,— я зрікаюсь її, вона негідна мати вас за чоловіка.

— Не мучте мене так довго!— скрикнув дон Анастасію,— кажіть, що зробила Естефанія?

— Вона вас зрадила,— відповів дон Уберто,— у вас є супротивник, його вона таємно вислухує; але хто він такий — не знаю, бо через велику темряву перелюбник сховався з очей, які стежили за ним. Знаю тільки, що вас обдурено,— цього я певен. Вже одне те, як я зацікавлений цією справою, свідчить про правдивість мого оповідання. Якщо я обвинувачую Естефанію, то, значить, я цілком певен її невірності.

Помітивши, що його слова справляють бажане враження, він сказав далі:

— Не варт говорити більше. Видно, що ви обурені невдячністю, якою наважуються платити вам за дружбу, і що ви справедливо помститесь. Я не заважатиму! Не задумуйтесь над жертвою! Доведіть усьому місту, що ви всім можете пожертвувати своїй честі.

Отак зрадник намовляв надто легковажного чоловіка на невинну дружину; і він такими яскравими барвами малював ганьбу, що вкриє його, якщо образа не буде покарана, що нарешті довів його до шаленства. Дон Анастасію втратив розум, наче фурії⁶⁸ втілилися в нього. Він вернувся додому, думаючи зарізати свою сердечну дружину. Вона збиралась лягати в ліжко, коли він прийшов. Спочатку він стримав себе й почекав, поки вийде челядь. Тоді, не маючи страху ні перед гнівом небесним, ні перед безчестям, що могло запламувати його чесну фамілію, ні навіть перед природним

жалем до шестимісячної дитини, яку дружина носила під серцем, він підійшов до жертви.

— Загинь, нещасна! — люто сказав він. — Тобі жити ще тільки одну хвилину, і я з добрості дарую її тобі, щоб ти попросила прощення в бога за те, що образила мене! Хоч душі своєї не губи так, як честь!

На цьому слові він вихопив кинджал. І вчинок, і слова його перелякали Естефанію, яка, впавши навколюшки і склавши руки, схвильовано сказала:

— Що з вами, сеньйор? Чим я, на нещастя, розсердила вас, що ви дійшли такої крайності? Чому ви хочете позбавити життя свою дружину? Ви підозріваєте мене в невірності, але це помилка.

— Ні, — грубо відказав ревнивець, — я певен у вашій зраді. Тому, хто застеріг мене, можна вірити. Дон Уберто...

— Ах, сеньйор, — поквапливо перебила вона, — не вірте дон Уберто. Він не такий вам друг, як ви думаєте. Не зважайте, якщо він казав щось на шкоду моїй чесноті.

— Мовчіть, безсоромнице! — відказав дон Анастасіо. — Вам хочеться обурити мене проти Ордалеса, але ви не розвіюєте моїх підозрінь, а тільки справджуєте їх. Ви намагаєтесь накликати на цього родича підозру, бо він дізнався про вашу розбещеність. Ви бажали б знецінити його слова, але це лукавство ні до чого, воно тільки посилює бажання покарати вас.

— Мій любий дружино, — сказала невинна Естефанія, гірко плачучи, — бійтесь свого сліпого гніву! Якщо ви піддастесь йому, то такого накоїте, що нічим не зможете втішитись, коли визнаєте, що вчинили несправедливо. Богом закликаю вас, вгамуйте свій гнів, з'ясуйте

принаймні свою підозру, тоді ви будете справедливим до жінки, якій немає чого закинути!

Когось іншого, а не дон Анастасію, зворушили ці слова, а ще більше — її смуток. Та жорстокий чоловік, і на думці не маючи подобрішати, вдруге сказав дамі, щоб вона доручила свою душу богові, і здійняв навіть руку на неї.

— Спинись, варваре! — скрикнула вона. — Якщо твоя любов до мене вже цілком погасла, якщо щедро даровані тобі знаки ніжності випали з твоєї пам'яті, якщо сльози не в силі відвернути тебе від твого гидкого наміру, то хоч власну кров пожалій! Не здіймай своєї лютої руки на невинного, який ще не з'явився на світ. Ти зробишся його катом і обуриш небо і землю. Я прощаю тобі свою смерть, але, будь певен, його смерть вимагатиме правосуддя над таким жахливим злочином.

Не зважаючи на весь непохитний намір дон Анастасію — не звертати уваги на те, що може сказати йому Естефанія, його все таки зворушили страшні образи, викликані в нього останніми словами. Отож, боячись, що зворушення завадить помсті, він скористався з останньої люті і вдарив жінку кинджалом з правого боку. Вона відразу впала, і він, подумавши, що вона мертва, мерщій вийшов із дому і зник з Антекерри.

Знедолена жінка втратила притомність від рани і кілька хвилин лежала долі як нежива. Потім, очунявши, вона застогнала й заплакала, на це до неї прибігла стара жінка, її служниця. Побачивши господиню в такому гідному жалю стані, ця добра бабуса закричала і своїми зойками побудила не тільки іншу челядь,

а й найближчих сусід. Незабаром кімната наповнилась людьми. Покликали хірургів. Вони оглянули рану і не знайшли нічого небезпечного. Діагноз був правильний. Дуже скоро вони вилікували Естефанію, і вона через три місяці після цієї лихої події щасливо народила сина,—і цього сина, сеньйор Жіль Блаз, ви бачите перед собою.

Лихослів'я майже ніколи не жаліє жіночої чесноти; проте воно не торкнулось моєї матері, і в місті приписали цю криваву сцену безтямним ревнющам чоловіка. Правда, мого батька тут знали за людину гарячу й дуже недовірливу. Ордалес догадувався, що родичка підозріває його в намовлянні дон Анастасію, та, задовольнившись і такою помстою, він перестав бачитися з нею. Щоб не обриднути вашій милості, я не говоритиму про моє виховання. Скажу тільки, що найдужче мати дбала про моє вміння фехтувати, і що я довго вправлявся в найславетніших залах Гренади та Севільї. Вона нетерпляче чекала того часу, коли я зможу поміритись шпагами з дон Уберто, бо хотіла розказати мені, як він її скривдив. І коли мені пішов вісімнадцятий рік, вона, проливаючи рясні сльози, охоплена тяжким смутком, звірила мені свою таємницю. Якого враження не справить у такому стані мати на сміливого й чутливого сина! Я відразу знайшов Ордалеса; завів його в пустинне місце і там після досить довгої бійки пронизав його тричі шпагою; він упав.

Дон Уберто, почувавши себе смертельно пораненим, втопив в мене останній погляд і сказав, що смерть від мене він приймає як справедливую кару за злочин, заподіяний проти честі моєї матері. Він признався, що він вирішив звести її з світу, помщаючись на ній

за її суворість. Потім, попросивши прощення за свій гріх у бога, дон Анастасіо, Естефанії та в мене, він помер. Я не вернувся додому розказати матері про цю подію,—про неї вона дізналася б із чуток,—а подався в гори і дістався до міста Малаги, де вдався до одного капера,⁶⁹ що виходив із порту в плавання. Я йому здався здатним до цього, і він охоче дав дозвіл пристати до охотників, які були в нього на борту.

Скоро нам трапилась нагода відзначитись. Біля острова Альбурана ми натрапили на корсара з Мелільї, який повертався до африканських берегів з багато навантаженим іспанським судном, взятим поблизу Картагени.⁷⁰ Ми враз напали на африканця і заволоділи двома кораблями, де було вісімдесят христіан, яких везли як бранців до Берберії.⁷¹ Тоді, завдяки ходовому вітру, ми поплили до гренадського берега і невдовзі прибули до Пунта-де-Елени.

Ми розпитували звільнених бранців, звідки вони родом; тому, між іншим, і я задав це питання одному дуже вродливому чоловіку років п'ятидесяти. Зітхнувши, він відповів, що походить з Антекерри. Не знаю чому, мене зворушила його відповідь. Він помітив моє зворушення, і воно його так збентежило, що і я звернув на це увагу.

— Я ваш земляк,—сказав я йому.—Яке ж прізвище вашої родини?

— Прохаючи відповіді на це питання, ви знову викликаєте мій розпач,—відповів він.—Вже вісімнадцять років, як я покинув Антекерру, і там повинні з жахом згадувати мене. Ви мабуть і самі чимало чули про мене. Я дон Анастасіо де-Рода.

— Праведне небо!—скрикнув я.—Та чи вірити тому,

що я чую? Невже ви дон Анастасіо? Невже ви мій батько?

— Що ви кажете, юначе? — скрикнув і він, здивовано поглянувши на мене. — Невже ви та сама дитина, яка була в череві матері, коли я приніс її в жертву своїй люті?

— Так, батьку, я народився через три місяці після зловісної ночі, коли ви покинули в крові чесну Естефанію, — сказав я.

Дон Анастасіо не дослухав цих слів і кинувся мені на шию. Він стиснув мене в обіймах, і чверть години ми тільки зітхали та плакали. Нас не могла не зворушити така зустріч. Заспокоївшись трохи, він здійняв очі до неба, дякуючи за порятунок життя Естефанії, але через хвилину, ніби боячись, що дурно молитиметься, звернувся до мене, питаючи, як довідались про жінчину невинність.

— Сеньйор, — відповів я, — тільки ви в ній сумнівались. Ваша дружина завжди поводитись бездоганно. Це ж дон Уберто вас обдунив. — І тоді я оповів йому про всю віроломність родича, свою помсту та його признання при смерті.

Батько не так зрадив з того, що став вільним, як із цієї звістки; його охопила така радість, що він знову почав ніжно обіймати мене. Весь час він говорив, як приємно йому мати такого сина.

— Ідьмо ж, сину мій, до Антекерри, — сказав він. — Я не можу діждатись тієї хвилини, коли впаду до ніг дружини, з якою я так негідно повівся. Ви довели мені мою неправоту, і тепер серце мені крають гризоти.

Я надто хотів звести таких дорогих мені людей і не відтягав цієї приємної хвилини. Я покинув капера

і на гроші, одержані за свою частку здобичі, купив в Адрі двох мулів, бо батько не бажав наражатись ще раз на небезпеки морської подорожі. Дорогою він на дозвіллі оповів мені свої пригоди, які я слухав з такою пильною увагою, як ітакський царевич свого батька - царя.⁷² Нарешті, за кілька днів, ми дістались до підніжжя гори, найближчої до Антекерри, і тут спинились. Нам хотілось прибути додому таємно, і тому ми в'їхали до міста вночі.

Можете уявити, як здивувалась мати, побачивши чоловіка, якого вона вважала навіки пропащим! А та чудесна пригода, завдяки якій він повернувся, здивувала її ще дужче. Він просив у неї прощення за свій злочин і так каявся, що це не могло не зворушити її. Вона дивилась на нього, не як на вбивцю, а як на людину, на покору якій віддав її бог,— таке святе ім'я дружини для чесної жінки! Естефанія так турбувалась про мене, що дуже зраділа з мого повороту. Та її радість була затьмарена. Одна з сестер Ордалеса подала позов на вбивцю її брата, через це мене скрізь розшукували. Таким чином мені небезпечно було вдома, і мати боялась за мене. Це примусило мене в ту ж ніч поїхати до двору, де я, сеньйор, хочу клопотати про помилування. Я матиму його, якщо ви замовите за мене словечко перед першим міністром і підтримаєте мене своїм впливом.

Хоробрий син дон Анастасіо кінчив на цьому своє оповідання, а я, прибравши поважності, сказав:

— Годі, сеньйор дон Рогер, вчинок здається мені вибачливим. Я подбаю докладно оповісти про вашу справу його ясновельможності і насмілююсь обіцяти його заступництво.

На це гренадець засипав мене подяками, до яких я дослухався б дуже не уважно, якби він не запевнив, що відразу ж після послуги доведе свою вдячність. Це захопило мене, і я почав діяти. Того ж дня я оповів герцогу цю історію. Він дозволив мені представити йому цього кавалера.

— Дон Рогер,—сказав він йому,—мені відомі справи, що примусили вас з'явитись до двору. Сантільяна сказав мені все. Будьте спокійні! Ви не зробили нічого такого, чого не можна вибачити; дворян, які помщаються за свою ображену честь, його величність охоче прощає. Та для формальності вас треба ув'язнити; але будьте певні, що ви не сидітимете довго. В особі Сантільяни ви маєте доброго друга, який подбає про те, щоб вас швидко звільнили.

Дон Рогер низько вклонився міністру і, звірившись на його слово, відразу ж сів під арешт. Його прохання про помилування, завдяки моїм турботам, не залежало. Не минуло й десяти днів, як я відрядив цього Телемаха до його Одиссея та Пенелопи; тим часом без протекції та грошей він напевно ще добрий рік пробув би у в'язниці. На цій послузі, проте, я заробив тільки сто пістолів. Це був невеликий улов, але я ще не зробився Кальдероном, щоб нехтувати дрібницями.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Яким чином Жіль Блаз за короткий час дуже збагатів, і як він загордував

Це діло захопило мене; а десять пістолів, які я дав Сціпіону за куртаж, спонукали його до нових пошуків. Я вже хвалив його таланти,—його справді можна

було назвати Великим Сціпіоном.⁷³ Вдруге він мене познайомив з видавцем рицарських романів, який, всупереч здоровому розуму, розбагатів на цьому. Цей видавець передрукував твір одного з своїх товаришів, і видання було конфісковано. За три сотні дукатів я зняв заборону з його примірників і врятував його від великого штрафу. Ця справа ніяк не торкалась першого міністра, та, завдяки моєму прохання, він ужив свого авторитету. Після видавця мені довелось прислужитись негоціантові. Мова йшла ось про що: берберський корсар узяв португальський корабель, але капер із Кадікса відбив його назад. Дві третини краму в його вантажі належали одному ліссабонському купцеві, який, після даремних вимог повернути назад його добро, приїхав до іспанського двору шукати впливового заступника. Такого чоловіка йому пощастило знайти в моїй особі. Я заступився за нього, і, заплативши мені чотириста пістолів за протекцію, він одержав назад свій крам.

Мені вчувається, що читач кричить на цьому місці: — „Сміливіше, пане Сантільяна! Набивайте кишені! У вас прекрасний шлях! Багатійте далі!“ — О, я не прогавлю! Якщо не помиляюсь, мій лакей йде, здається, з якимось новим індивідом, що його він щойно підчепив. Це справді Сціпіон. Послухаймо його.

— Сеньйор, — каже він мені, — дозвольте вам представити цього славнозвісного оператора. Він просить виняткової привілеї — протягом десяти років продавати свої ліки в усіх містах іспанської монархії, тобто просить заборонити особам його професії торгувати в тих містах, де він буде. Тому, хто здобуде йому цю привілею, він заплатить за це двісті пістолів.

— Гаразд, мій друже, я зроблю вашу справу,— сказав я шарлатану тоном протекції.

За кілька днів я справді відпустив його з патентами, які дозволяли йому дурити людей в усіх без винятку королівствах іспанських.

Я пересвідчився в правдивості приказки, яка каже, що апетит приходить під час їжі. Але, крім того, що я відчував зажерливість в міру збагачення, мені так легко пощастило у його ясновельможності з цими чотирма щойно згаданими проханнями, що я без вагань звернувся до нього і вп'яте. Мова йшла про те, щоб призначити губернатором міста Вери на гренадському побережжі одного кавалера ордену Калатрави, який пропонував мені за це тисячу пістолів. Міністра розсмішила така жадливість.

— Та й моторні ж ви, друже Жіль Блаз,— сказав він,— як ви дуже любите допомагати ближньому! Слухайте лишень, якщо мова йтиме про дрібниці, то я ставитимусь байдуже; але коли ви хочете губернаторств чи інших значних посад, то задовольняйтесь, будь ласка, половиною зиску, а другу відраховуйте мені. Ви не можете уявити ні видатків, які я змушений робити,— мовив він далі,— ні коштів, потрібних для підтримування гідності моєї посади. Не зважаючи на безкорисність, якою я похваляюсь перед світом, мушу признатись, що мені зовсім не хочеться розладнувати свої домашні справи. Зважайте на це!

Через ці слова мого пана я вже не боявся обридати йому; навпаки, це примушувало мене частіше звертатись до нього, і я ще дужче прагнув багатства, ніж попервах. Я охоче дав би оголошення, щоб усі, хто хоче виклопотати щось при дворі, звертались

тільки до мене. Я старався, і Сціпіон теж. Я намагався робити приемне, але тільки за гроші. Мій кавалер ордену Калатрави одержав губернаторство у Вері за тисячу пістолів; і незабаром за таку саму ціну я випросив і друге губернаторство для кавалера ордену св. Іакова. Не задовольняючись призначенням губернаторів, я роздавав кавалерам ордени, а кілька добрих міщан чудовими грамотами на дворянство перетворив на поганих дворян. Мені хотілось, щоб і духовенство відчуло мою добродійність. Я дарував невеличкі бенефіції, канонікати та інші церковні посади. Щодо єпископств та архієпископств, то їх роздавав тільки сам дон Родріго де - Кальдерон. Він призначав ще й суддів, командорів та віце - королів, і це доводить, що великі посади заповнялись не краще за малі; бо особи, яких ми обирали на посади, так старанно продавані, незчаста бували розумними та навіть порядними людьми. Нам відомо було, що мадрідські насмішники потішаються над нами, але ми скидались на тих скнар, що, милуючись золотом забувають про людське кепкування.⁷⁴

Ісократ⁷⁵ мав рацію називати непомірність і безрозсудність нерозлучними супутниками багатства. Коли в мене назбиралось три тисячі дукатів — а була можливість заробити і в десять разів більше — я надумав жити так, як личить довірникові першого міністра. Я наняв будинок і сам обмеблював його; купив карету в одного нотаря, який з пустославності придбав її, та, за порадою свого пекаря, постарався продати. Я взяв кучера, трьох лакеїв; а через те, що старих слуг цілком справедливо підвищувати, я вшанував Сціпіона потрійною честю — бути камердинером,

секретарем та управителем. Але найвищої межі дійшла моя гордість, коли міністр дозволив моїй челяді носити його ліврею. Це остаточно забило мені памороки. Я був не розважливішим від учнів Порція Латрона,⁷⁶ які, випивши тмину, уявляли себе такими ж мудрими, що й їхній вчитель — через те, що поробились такі ж бліді, що й він. Я вважав себе мало не за родича герцога де - Лерми. Мені здавалось, що мене напевне матимуть коли й не за родича, то за позашлюбного сина; і це лестило мені до безкраю.

До того ж, за прикладом його ясновельможності, в якого для гостей завжди був стіл, я й собі вирішив давати обіди. Сціпіон одержав від мене доручення підшукати тямущого куховара, і йому пощастило знайти такого, що міг дорівнятись куховарові славного звідного римського ласуна Номентана.⁷⁷ Наповнивши льох гарними винами та поробивши всякі інші запаси, я почав приймати товариство. До мене щодня приходив на вечерю хтось із головних урядовців міністерських канцелярій, які прибрали собі поважне звання державних секретарів. Частували їх у мене добре, і вони завжди виходили п'яними. Який господар, такий і лакей: тому і Сціпіон завів собі стіл у буфетній, де моїм коштом частував своїх знайомих. Я любив цього хлопця; але, крім того, він допомагав мені в підробітках, маючи таким чином цілковите право допомагати й у видатках. На це марнотратство я дивився, як молода людина, крізь пальці, бо зважав тільки на честь, а не на шкоду. Ще й інше заважало мені бути обачним: прибутки від бенефіцій та посад надходили, як і раніш, грошей більшало день - у - день. Я уявляв собі, що мені пощастило вбити цвях у колесо фортуни.

Моїй п'устославно́сті бракувало́ тільки, щоб Фабріцій теж побачив мої розкоші. Не сумніваючись, що він вернувся з Андалузії, і бажаючи зробити собі приємність, здивувавши його, я надіслав йому анонімну записку, в якій сповіщалося, що один сіцилійський сеньйор з його друзів просить його на вечерю. Я призначив годину, день і місце, куди треба з'явитися. Побачення призначалося у мене. Нуньєс прийшов і надзвичайно здивувався, що я — той чужоземний сеньйор, який запросив його на вечерю.

— Так, мій друже, я господар цього готелю, — сказав я. — Я маю екіпаж, добрий стіл і, головне, скриню для грошей.

— Невже в тебе завівся такий достаток? — жваво скрикнув він. — От, добре, що я влаштував тебе до графа Галіано! Я ж казав тобі, що це щедрий сеньйор і що він скоро виведе тебе в люди. Ти, безперечно, послухався моєї розумної поради — попустив поводи метрдотелів. Вітаю тебе! Тільки при такій обачній поведінці управитель може так добре погріти руки у великому домі.

Я дозволив Фабріцію хвалитися досхочу тим, що він примістив мене до графа Галіано. Та щоб зменшити йому радість з приводу такої доброї посади, я докладно оповів, як віддячив мені цей сеньйор за службу. Але, помічаючи, що мій поет, почувши це, збирається зректися своїх слів, сказав йому:

— Я прощаю сіцилійцеві його невдячність. Між нами кажучи, в мене більше підстав хвалити його, ніж скаржитися. Якби граф не повівся зо мною так погано, я поїхав би з ним до Сіцилії, де служив би в нього, невідомо чого сподіваючись. Одне слово, я не став би довірником герцога де - Лерми.

Нуньеса так приголомшили ці слова, що якийсь час він не міг висловити нічого. Потім раптом сказав:

— Чи мені не вчувається? Невже ви маєте довіру першого міністра?

— Я її розділяю з дон Родріго де-Кальдероном,— відповів я,— і, з усього видно, піду далеко.

— Справді, сеньйор Сантільяна, я захоплююсь вами,— мовив він. Ви здатні до всякої посади. Яких тільки талантів у вас немає! Ви, як кажуть у нас, майстер на всі руки. Одне слово, сеньйор,— мовив він далі,— я радий з добробуту вашої милості.

— На біса, пане Нуньес, це вшанування — „сеньйор“ та „милість“,— перебив я його.— Обійдемося і без цього і будьмо за панібрата.

— Маєш рацію,— відповів він.— Хоч ти й зробився багатим, але я не повинен дивитись на тебе інакше, ніж раніш. Проте,— додав він,— признаюсь тобі в моїй слабості. Ти приголомшив мене звісткою про свою щасливу долю; на щастя, запаморочення минуло, і я бачу в тобі тільки свого друга Жіль Блаза.

Прийшло чоловік п'ять урядовців, що перебили нам розмову.

— Панове,— сказав я їм, показавши на Нуньеса,— ви вечерятимете з сеньйором дон Фабріцієм, який пише вірші, гідні царя Нуми,⁷⁸ і таку прозу, якої не пише ніхто.

На лихо, я говорив це людям, які так мало цікавились поезією, що поет аж зблід. Вони ледве поглянули на нього. Даремно він, намагаючись привернути до себе їх увагу, говорив найдотепніші речі— вони не відчували цього. Його це так образило, що він дозволив собі поетичну вільність — нишком утік від

товариства і зник. Наші урядовці не помітили цього і сіли за стіл, не цікавлячись, де він дівся.

Другого дня вранці, коли я вже майже одягся і збирався виходити, астурійський поет ввійшов до моєї кімнати.

— Я прошу пробачення в тебе, мій друже, що я вчора ввечері понехтував твоїми урядовцями, але, сказати по щирості, я був не на місці і не міг витерпіти цього,— сказав він.— Які вони нудні з своїм задоволенням чванливим виглядом! Не розумію, як ти, людина такого добірного розуму, можеш звикнути до таких важких гостей. Хочеш, сьогодні приведу до тебе легших?

— Ти мені зробиш приємність,— відповів я,— на твій смак я покладаюсь.

— І маєш рацію,— відповів він.— Даю слово, що це надзвичайно талановиті й веселі люди. Я зараз піду до продавця напоїв, де вони зберуться в цю мить. Їх на розхват тягнуть на обіди та вечері. Отже, щоб вони не подались кудись, я затримаю їх.

З цими словами він мене покинув і ввечері прийшов на вечерю в супроводі шести письменників, яких і представив одного по одному, розхвалюючи кожного. Він запевняв, що ці прекрасні письменники перевершили грецьких та італійських; їх твори, мовляв, варт надрукувати золотими буквами. Я прийняв їх дуже чемно. Я навіть намагався весь час говорити їм компліменти, бо письменники — народ дещо пустославний і чванливий. Сціпіону я нічого не казав про те, що вечеря має бути розкішною; але він сам знав, яких людей доведеться частувати, а тому звелів наготувати страв побільше.

Ми в дуже веселому настрої сіли за стіл. Мої поети

почали розмовляти і вихвалитись. Один гордовито називав великих сеньйорів та значних дам, яким його муза дає насолоду, другий лаяв двох письменників, обраних до академії художнього письменства і скромно казав, що це саме його треба було обрати. Не менше було чванства і в інших. Під час вечері вони доканали мене своїми віршами та прозою. Кожен почав наводити якийсь зразок свого писання. Один читав сонет, другий декламував трагедійну сцену, третій читав критичну статтю про якусь комедію, четвертий хотів був і собі прочитати поганий віршований переклад оди Анакреонта,⁷⁹ але один з його товаришів закинув йому неточність у вислові. Автор перекладу зовсім не погодився з цим,—це викликало дискусію, в якій взяли участь усі письменники. Думки розійшлись, супротивники загарячилися, почали навіть лаятись. Та хай би тільки це, а то повставали ці причинуваті за столу і почали битись навкулачки. Фабріцій, Сціпіон, кучер, лакей та я насилу розборонили їх, Коли їх, нарешті, порозводили, вони вийшли з мого дому, як із шинку, не попросивши й найменшого пробачення за свою нечемність.

Нуньеса, на слово якого я покладався, бувши тому заздалегідь гарної думки про цю вечерю, дуже вразила ця пригода.

— Ну, друже, чи й тепер ви хвалитимете своїх гостей? — спитав я його. — Ну й людей понаводили ви! Краще вже держатись моїх урядовців! Не говоріть мені більше про письменників!

— Я й не подумаю представляти тобі ще когось із них,—відповів він.— Ці, що тільки но були тут, найрозважливіші.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Жіль Блаз зовсім розбещується при дворі. Яке доручення дав йому граф де-Лемос і в яку інтригу він встряв з цим сеньйором

Коли пішла чутка, що я людина, дорога герцогу де-Лермі, в мене незабаром утворився власний двір. Кожного ранку в мої передпокої збирались люди, і, вставши, я давав аудієнції. До мене приходили всякі: одні, щоб грішми зобов'язати мене виклопотати їм щось у міністра, а другі—щоб самими проханнями спонукати мене домогтись їм бажаної ласки. Перші були певні, що їх вислухають і допоможуть їм, щож-до других, то я відразу відмовляв, або ж водив їх так довго, що в них не ставало терпіння. Поки я не був при дворі, я був вдачею співчутливий і жалісливий, але тут немає цієї людської слабості, і я зробився твердішим за креміль. Отож я вилікувався і від співчуття до своїх друзів; будьяка прив'язаність до них зникла у мене. Це може довести моя поведінка з Хосефом Наварро, про яку я зараз оповім.

Цей Наварро, якому я був такий завдячений і який, одне слово, перший спричинився до мого добробуту, одного разу зайшов до мене. Засвідчивши мені велику дружбу,—це він завжди звик робити при кожному побаченні,—він попросив виклопотати в герцога де-Лерми для якогось свого друга певну посаду, сказавши, що той кавалер, за якого він просить, людина дуже гарна і великої гідності, але для існування йому потрібна посада.

— При вашій доброті й догідливості ви, безперечно, з радістю зробите послугу чесному небагатому чоловіку,—додав він.—Його нужда — це запорука вашого

заступництва, і я певен, що ви охоче при цій нагоді виявите свою добродійну вдачу.

Мені тим самим відверто сказали, що чекають від мене послуги задурно. Це було мені не до смаку, але я прикинувся, що залюбки виконаю його бажання.

— Дуже радий, — відповів я Наварро, — що можу віддячити вам за все те, що ви зробили для мене. Досить того, що ви поцікавились кимось! Це саме примушує мене зробити вам послугу. Ваш друг матиме цю посаду, про яку ви клопочете! Будьте певні! Це віднині не ваша справа, а моя.

Хосеф пішов, дуже радий з цього запевнення. Проте його кандидат не одержав проханої посади. За тисячу дукатів, які опинилися в моїй скрині, я призначив на неї іншого. Я віддав переваги цій сумі, а не подякам буфетника.

— Ах, мій любий Наварро, — засмучено сказав я йому при новому побаченні, — ви надто пізно поговорили зо мною. Кальдерон попередив мене, він сам комусь віддав ту посаду. Дуже прикро, що я не можу сказати кращої новини.

Хосеф щиро повірив мені, і ми розлучились більшими друзями, ніж будьколи; але напевно він скоро дізнався правди, бо більше не заходив до мене. Замість дорікати собі за таку поведінку з справжнім другом, якому я був так завдячений, я тільки зрадив. Крім того, що неприємно було пригадувати його послуги, мені здавалось, що при моєму стані при дворі не годиться водитися з метрдотелями.

Довго я не згадував графа де-Лемоса. Вернімося ж тепер до цього сеньйора. Часом я бачився з ним. Як сказано вже, я відніс йому тисячу пістолів, але потім,

з наказу його дялька герцога, віддав і другу тисячу з тих грошей, які винен був його ясновельможності. Графу де-Лемосу того дня хотілось довго порозмовляти зо мною. Він сказав, що, нарешті, досяг мети і що принц іспанський, в якого він тепер єдиним довірником, зовсім прихильний до нього. Потім він дав мені одне дуже почесне доручення, до якого давно вже готував мене.

— Друзе Сантільяна, треба поспішати, — сказав він. — Постарайтесь знайти якусь молоду красуню, гідну розважити цього молодого принца. Ви людина розумна, і я вам нічого більше не говоритиму. Йдіть! мерщій шукайте і, коли трапиться щаслива знахідка, повідомте негайно!

Я пообіцяв графові нічим не нехтувати, аби тільки добре виконати це доручення; а воно ж не повинно бути важким — хоч би через те, що за нього береться так багато людей!

В мене не було великої звички в таких пошуках, але я не сумнівався, що Сціпіон чудесно впорається з цим. Прийшовши додому, я покликав його і таємно сказав йому:

— Мій хлопче, я маю звірити тобі одну важливу річ. Не зважаючи на милість фортуни, я почуваю, що мені чогось бракує. Чи не знаєш ти, чого саме?

— Догадатись легко, — перебив він мене, навіть не давши мені закінчити. — Вам треба приємної німфи, що розважала б і звеселяла б вас трохи. Справді дивно, що в розквіті свого віку ви не маєте її, тим часом як і старі бородачі не вміють обходитись без цього,

— Радий, що ти такий проникливий, — відповів я, посміхнувшись. — Так, мій друже, мені треба коханки,

і я хочу, щоб ти знайшов її. Але попереджаю — я дуже вибагливий, я вимагаю від тебе гарненької, але не розбещеної особи.

— Те, що ви хочете, рідко трапляється,— відповів з посмішкою Сціпіон.— Проте, ми, слава богу, живемо в місті, де все є, і я сподіваюсь, що незабаром знайду, кого треба.

Справді, через три дні він сказав мені:

— Я натрапив на справжній скарб. Її звуть Каталіна, це молода дама доброї фамілії і чудесної краси; живе вона дуже пристойно, під доглядом тітки, в невеличкому будинку, на доходи з незначного маєтку. Прислужує їй одна знайома мені покоївка. Вона запевнила мене, що їх двері, хоч і зачинені для всіх, можуть відчинитись багатому і щедрому коханцеві, аби тільки він заходив уночі, щоб не траплялось скандалу і щоб ніхто не довідався про це. Тоді я описав вас, як кавалера, що заслуговує на відчинені двері, і попросив покоївку запропонувати вас дамам. Вона пообіцяла зробити це, і завтра вранці перекаже мені відповідь в умовленому місці.

— Це добре,— відповів я,— але я боюсь, щоб та покоївка, з якою ти говорив, не підвела.

— Ні, ні,— сказав він,— мене не обдуриш, я вже розпитав сусід, і з їх слів зробив висновок, що сеньйора Каталіна варта ваших бажань. Це Даная, в якій вам буде дозволено зійти за Юпітера, під захистом золотого дощу з ваших пістолів.⁸⁰

Мені не подобались такі пригоди, та все таки я приготувався до цього; і після того, як покоївка другого дня сказала Сціпіону, що ввечері можна привести мене до господинь, я близько півночі пробрався до їх дому.

Служниця зустріла мене в темряві і повела за руку до досить чепурної зали, де дві добірно одягнені дами сиділи на атласних табуретках. Помітивши мене, вони відразу повставали і дуже ласкаво вклонились. Мені здалось, що вони належать до благородних жінок. Тітка, яку звали сеньйора Менсія, не зважаючи на свою вроду, не привертала до себе моєї уваги. Я дивився тільки на її племінницю, яка видалась мені богинею. При суворішому розгляді можна було б сказати, що в неї не було досконалої краси, але вона була граціозна, пікантна, вигляд у неї був такий, що очі чоловіків майже зовсім не помічали її недоліків.

Отож її вигляд зворушив мої почуття. Я забув, що прийшов як посередник, і почав говорити палкі речі від свого імени. Дівчина, яку я вважав за втрое розумнішу, ніж це було справді, такою гарною вона здавалась, остаточно захопила мене своїми відповідями. Я втрачав уже волю над собою, коли тітка, щоб зменшити моє захоплення, сказала:

— Сеньйор де - Сантільяна, я зараз щиро поговорю з вами. Вашу милість похвалили мені, і я дозволила вам зайти до мене; я не маніжилась, що набити ціну цій ласці; але не думайте, що вам пощастило вже в усьому. Я виховала мою племінницю в глушині, і ви, можна сказати, перший кавалер, якому я показую її. Якщо ви вважаєте, що вона гідна бути вам за дружину, то я буду рада з такої честі. Дивіться, чи вона підходить вам за цю ціну, дешевше ви її не матимете.

Цей влучний постріл злякав Амура, який збирався пустити в мене свою стрілу. Кажучи без метафор, так несподівано запропонований шлюб вернув мене до пам'яті. Я відразу перетворився на вірного агента

графа де - Лемоса і, змінивши тон, відповів сеньйорі Менсії:

— Пані, ваша щирість подобається мені, і я теж хочу поводитися так. Не зважаючи на своє становище при дворі, я не вартий незрівняної Каталіни. Для неї є блискучіша партія, я призначаю їй принца іспанського.

— Можна було просто відмовити моїй племінниці — хоч і це, на мою думку, не досить учтиво; але навіщо глузувати? — холодно сказала тітка.

— Я не глузую, пані, — скрикнув я, — ні! Усе це цілком серйозно. Я маю наказ підшукати особу, гідну бути вшанованою таємними відвідинами принца іспанського, я й знайшов її у вашому домі і позначаю його крейдою.⁸¹

Сеньйора Менсія була дуже здивована, почувши ці слова, і видно було, що вони подобались їй; проте, вважаючи, що треба поводитись обережно, вона відповіла так:

— Якби я зрозуміла вас так, як ви кажете, то знайте, що я не радію з ганебної честі — бачити свою племінницю коханкою принца. Мою чесноту обурює думка...

— Яка ви простодушна з своєю чеснотою! — перебив я її. — Ви думаєте, як дурна міщанка. Чи ви кепкуєте? Хіба такі речі можна розглядати з погляду моралі? В них пропадає тоді все гарне. На них слід дивитися з захопленням. Уявіть собі біля ніг щасливої Каталіни спадкоємця монархії, який обожнює її, обдаровує; нарешті, подумайте, що вона може народити героя, який обезсмертить і своє ім'я, і ім'я матері.

Тітка не бажала нічого кращого за мою пропозицію.

Проте вона удала, ніби не знає, на що наважитись; а Каталіна, якій хотілось, щоб принц іспанський був уже у неї, прикинулась зовсім байдужою. Довелось ще раз атакувати, аж поки сеньйора Менсія, побачивши, що мені це обридло і що я ладен зняти облогу, дала сигнал до здачі, і ми погодились на капітуляції, яка складалася з таких двох пунктів:

Поперше, якщо принц іспанський, на доповідь про чари Каталіни, зацікавиться нею і наважиться на нічний візит, то я мушу попередити дам про це, а також і про ніч, вибрану для цього. Подруге, принц може прийти до вищезгаданих дам тільки як звичайний коханець, і тільки в супроводі мене та свого головного меркурія.

Після цієї угоди тітка та племінниця виявили надзвичайну прихильність до мене, вони поводитись зо мною зовсім фамільярно, завдяки чому я насмілився кілька раз обняти їх, чим аж ніяк не розсердив їх; а коли ми розлучились, вони самі поцілували мене, всіляко доводячи свою ласку. Дивна річ, як легко налагоджується зв'язок між жінками та сватами, які їм потрібні! Якби хто бачив, з якою любов'ю вони проводили мене, то вважав би мене за багато щасливішого, ніж я був насправді.

Граф де-Лемос надзвичайно зрадив, коли я сказав йому про бажану знахідку. Я так говорив про Каталіну, що викликав у нього бажання поглянути на неї, і другої ночі відвів його туди; він признався, що мені трапилась добра зустріч. Він сказав дамам, що принц іспанський, безперечно, буде дуже задоволений обра-ною мною коханкою і що вона з свого боку матиме підстави радіти з такого любовника; що цей молодий

принц—щедрий, дуже лагідний і добрий; і нарешті, він запевнив їх, що через кілька днів прийде з ним так, як їм хочеться, тобто без пошту й таємно. На тому цей сеньйор попрощався з ними. Вийшовши разом, ми сіли в екіпаж, в якому приїхали і який чекав нас на краю вулиці. Доручивши мені оповісти завтра його дядькові про задуману авантюру та просити надіслати ще тисячу пістолів, щоб усе вийшло як слід, граф відвіз мене до мого дому.

Другого дня я розказав герцогу де-Лермі все, що сталось. Тільки одне сховав я від нього: я не згадав Сціпіона, а сказав, що сам знайшов Каталіну; бо у вельмож з усього доводиться робити честь собі самому.

Через це мене поздоровили, але кислувато.

— Пане Жіль Блаз, — сказав насмішкувато міністр, — я радий, що, крім інших талантів, ви ще маєте здатність відшукувати догідливих красунь! Коли й мені захочеться цього, то не сердьтесь, коли я звернусь до вас!

— Монсеньйор, — відповів я таким самим тоном, — дуже дякую за таку честь, але дозвольте сказати, що мені совісно робити такі послуги вашій ясновельможності. Сеньйор дон Родріго здавна виконує їх, і несправедливо було б позбавляти його цієї ролі.

Герцог посміхнувся на мою відповідь; потім, змінивши розмову, спитав, чи племінникові не треба грошей для цієї витівки.

— Пробачте, — сказав я, — він просив вас надіслати тисячу пістолів.

— Гаразд, — відповів міністр, — ти їх віднесеш! Скажи йому — хай не жаліє нічого і потурає принцеві в усіх видатках, які тому схочеться робити.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

*Про таємний візит та подарунки, які принц іспанський зробив
Каталіні*

Я відразу відніс п'ятсот двійних пістолів до графа де - Лемоса.

— Вчасніше ви не могли б прийти,— сказав мені цей сеньйор.— Я говорив з принцом. Він відразу кинувся на принаду, йому не терпиться побачити Каталіну. Найближчої ночі він хоче нишком вийти з палацу і відвідати її,—це річ вирішена. Ми вжили до цього заходів. Попередьте дам і віддайте їм ці гроші, які ви принесли мені. Хай вони переконаються, що мають прийняти незвичайного коханця; та й взагалі, добродійства принців повинні йти перед упаданнями. Ви проведете його зо мною,—мовив він далі,—тому подбайте бути тут сьогодні ввечері, коли він лягатиме спати. Ваша карета,—бо я думаю, що нам слід з неї скористатись,—мусить чекати нас опівночі десь біля палацу.

Я відразу ж подався до дам. Каталіни мені не довелось бачити; сказали, що вона відпочиває. Я говорив тільки з сеньйорою Менсією.

— Пані, пробачте, що я вдень з'явився у вашому домі, але інакше не можна було зробити,—сказав я їй.—Мушу попередити вас: цієї ночі до вас прийде принц іспанський; а ось,—додав я, поклавши їй в руку торбинку з грішми,—пожертва, надіслана до храму Цітери, щоб богині зробились милостивими. Як бачите, я вас втяг в непогане діло.

— Дуже завдячена вам за це, сеньйор де - Санті-льяна,—відповіла вона,—але скажіть, чи любить принц музику, чи ні?

— Він любить її до безумства,— відповів я.— Ніщо так не розважає його, як гарний спів під акомпанімент приємної гри на лютні.

— Тим краще,— скрикнула вона в пориві радощів.— Цією звісткою ви мене зачарували, бо в моєї племінниці голос як у солов'я, вона чудесно грає на лютні, а танцює досконало.

— Боже мій, це ж, тьотю, справжній скарб! — скрикнув я в свою чергу,— Одна дівчина не потребує стількох талантів для фортуни. Одного з них досить!

Вживши таких заходів, я чекав години, коли принц лягатиме спати. Як надійшов цей час, я, проінструктувавши кучера, пішов до графа де-Лемоса, який сказав, що принц, щоб швидше зостатись самому, удасть легке нездужання і навіть ляже для більшого доказу; але через годину встане і вийде потайними дверима на сходи, що ведуть на подвір'я.

Повідомивши, про що вони умовились між собою, він поставив мене в такому місці, де, за його словами, вони неодмінно мали бути. Я тут так довго стовбичив, що почав навіть думати, що наш бабник пішов іншою дорогою або не захотів бачити Каталіну — ніби у принців така примха пропадає перед задоволенням! Я вже був певен, що мене забули, коли сюди підійшли два чоловіки. Впізнавши, що це ті, на кого я чекаю, я повіз їх у своїй колясці. Вони вдвох сіли рядом, а я примостився біля кучера, щоб показувати йому дорогу. За п'ятдесят кроків від будинку цих дам я звелів спинитись. Допмагаючи їм злізти, я дав руку принцу іспанському та його компаньйону, і ми пішли. При нашому наближенні двері в будинку відчинились і відразу ж зачинились, ледве ми ввійшли.

Було так само темно, як і того разу, тільки тепер на стіні висіла невеличка лампа. Від неї падало таке тьмяне світло, що тільки її й було видно, а ми самі були в темряві. Усе це робило пригоду ще звабливішою для нашого героя. Його дуже вразили своїм виглядом дами, що прийняли його в залі, де світло багатьох свічок надолужувало темряву у дворі. Тітка й племінниця були в галантному домашньому вбранні, і в цьому виявився такий смак цих кокеток, що на них не можна було безкарно дивитись. Наш принц був би зовсім задоволений і сеньйорою Менсією, якби не було іншого вибору; але чари молоді Каталіни, як і слід чекати, мали перевагу.

— Чи могли ми, принце, показати кращих жінок?— сказав граф де-Лемос.

— Вони обидві чудові,— відповів принц.— Я не винесу звідци свого серця, бо якби воно втекло від племінниці, то дісталось б тітці.

Після такого приємного компліменту тітці, він наказав безліч лестощів Каталіні, яка відповідала дуже дотепно. Статечним людям з такою роллю, яку я виконував у цьому разі, дозволяється втручатись до розмов коханців, щоб роздувати полум'я; тому я сказав залицяльникові, що його німфа чудесно співає і грає на лютні. Він з радістю почув про її таланти і настояв, щоб вона показала своє мистецтво. Вона охоче поступилась цим домаганням, взяла настроєну лютню і заграла та заспівала кількох ніжних пісень так зворушливо, що принц з любові та насолоди упав до її ніг. Закінчимо цю картину! Скажемо тільки, що в приємному сп'янінні спадкоємцеві іспанської монархії години здавались хвилинами; але надходив день,

і нам треба було вирвати його з цього небезпечного дому. Панове розпорядники мерщій відвезли його до палацу і провели в його покої, а самі вернулись додому такі радісні, що звели його з авантюрицею, ніби одружили його з принцесою.

Другого дня вранці я оповів цю історію герцогу де-Лермі, бо він хотів знати все. Коли я вже кінчав, нагодився граф де-Лемос.

— Принц іспанський весь час думає про Каталіну, вона йому так уподобалась, що він хоче бачитися з нею якнайчастіше і прив'язати її до себе. Йому кортить послати їй сьогодні коштовних самоцвітів на дві тисячі пістолів; але в нього немає ні шеляга. Він звернувся до мене. „Мій любий Лемос,— сказав він мені,— ви повинні зараз знайти цю суму. Знаю, що обридаю вам, оббираю вас; я багато в чому завинив перед вами, і якщо колись зможу віддячити за все те, що ви зробили для мене не самими лише словами, то ви не пожалієте за мої зобов'язання“.— „Мій принце,— відповів я,— у мене є друзі і кредит, я йду шукати те, що вам треба!“ — і відразу покинув його.

— Задовольнити його легко,— сказав тоді герцог племінникові.— Сантільяна принесе вам ці гроші, або, якщо хочете, хай краще він сам купить самоцвіти. Він прекрасно знається на цьому, особливо на рубінах. Чи не так, Жіль Блаз?— додав він, лукаво поглянувши на мене.

— Які ви підступні, монсеньйор!— відповів я.— Видно, вам хочеться, щоб пан граф посміявся з мене.

Так воно й сталось. Племінник поцікавився, на що натякає герцог.

— Та нічого,— відповів, зареготавши, дядько.— Раз

Сантільяні закортіло виміняти бриліант на рубін, а ця міна не дала йому ні честі, ні користі,

Я був би щасливий, якби міністр нічого більше не сказав, але він оповів про штуку, зіграну Камільєю та дон Рафаелем зо мною в мебльованому готелі, і особливо докладно спинився на найнеприємніших для мене обставинах. Натішившись досхочу, його ясновельможність наказав мені супроводити графа де - Лемоса; ми з ним пішли до ювеліра і добрали там самоцвітів, які й привезли напоказ принцові іспанському. Після цього мені доручили віддати їх Каталіні. Я поїхав до себе додому і взяв для розрахунку з купцем дві тисячі пістолів, які винен був герцогу.

Не треба питати, чи ласкаво прийняли мене дами, коли другої ночі я передав доручений мені гостинець для племінниці — пару прекрасних сережок з дармовисами. Вони обидві зраділи з такого доказу любові та щедрості принца і почали торохтіти та дякувати за таке добре знайомство. Через надмірну радість вони трохи пробалакались. У них вирвалось кілька слів, які примусили мене запідозріти — чи не з пройдисвіткою я звів сина нашого великого монарха. Щоб достеменно дізнатись, чи я справді зробив такий подвиг, я вирішив з'ясувати це з Сціпіоном.

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ

Хто була Каталіна. Замішання Жіль Блаза, його турботи та до якої запобіжності він мусив удатись, щоб заспокоїтись

Вертаючись додому, я почув великий галас. Я спитав, що там таке. Мені сказали, що Сціпіон сьогодні ввечері частує вечерею шістьох своїх приятелів. Вони

співали й реготали на все горло. Ця трапеза, напевно, не скидалася на бенкет семи мудреців.

Господар гулянки, дізнавшись про мій прихід, сказав товариству:

— Це, панове, вернувся патрон. Не зважайте, гуляйте й далі, а я зараз скажу йому два слова. Я вмить вернусь. І він зайшов до мене.

— Що там за гармидер? — спитав я. — Яких це людей ви частуєте внизу? Це поети, чи що?

— Та зовсім ні, — відповів він. — Шкода було б давати вашого вина тим людям. Я вживаю його на краще. У мене в гостях один дуже багатий юнак, він хоче дістати за свої гроші, при вашій допомозі, одну посаду. Це заради нього і свято справляється. За кожним разом, як він п'є, я додаю десять пістолів на нагороду, яку він вам повинен дати за це. Подбаю, щоб він пив до самого світанку.

— Якщо так, — сказав я, — то сідай знову за стіл і не жалій вина з мого льоху.

Тоді незручно було розмовляти про Каталіну, але вранці я сказав йому:

— Друже Сціпіон, сам знаєш, як ми живемо! Я поводжуся з тобою скоріш як з товаришем, а не слугою. Отже ти не маєш підстав обдурювати мене, як господаря. Хай не буде таємниць між нами! Я зараз скажу тобі одну річ, яка тебе здивує; але й ти висловиш свою думку про жінок, з якими ти мене познайомив. Між нами кажучи, вони напевно такі досвідчені пройди-світки, що вміють прикидатись простенькими. Якщо це так то принцу іспанському ні за що буде хвалити мене; бо, признатись, це саме для нього я питав коханки. Я водив його до Каталіни, і він закохався.

— Сеньйор,— відповів Сціпіон,— ви дуже добре поводитесь зо мною, і я буду щирий з вами. Вчора мені пощастило поговорити наодинці з служницею цих двох принцес. Вона оповіла мені про них потішні речі. Я вам зараз коротко все оповім, і ви залюбки послухаєте.

— Каталіна — дочка незначного арагонського дворянина,— мовив він далі.— П'ятнадцяти років, зробившись сиротою, в якій тільки й було, що злиднів та вроди, вона не відмовила якомусь старому командору. Той відвіз її до Толедо і там помер через півроку, буди для неї більше батьком, ніж чоловіком. Діставши в спадщину деяку одежу та три сотні пістолів готівкою, вона заприятелювала з сеньйорою Менсією, яка була тоді ще в моді, хоч і починала вже занепадати. Добрі подружки оселились вкупі і почали так поводитись, що цим схотіло поцікавитись правосуддя. Це не вподобалось дамам. З досади чи з якоїсь іншої причини вони раптом покинули Толедо і переїхали до Мадріда, де живуть уже біля двох років осторонь від судів. Але найцікавіше ось що: вони наняли два будиночки, відділені тільки муром, з одного в другий можна пройти льохом по сходах. Сеньйора Менсія живе з молодою компаньйонкою в одному, а вдова командора з старою дуеньєю, яку видає за свою бабусю — у другому; таким чином наша арагонка — то племінниця, виховувана тіткою, то бабусина годованка. Як вона племінниця, то звуть її Каталіна, а коли онука, то ім'я її — Сірена.

При імені Сірена я зблід і перебив Сціпіона.

— Що ти кажеш? — скрикнув я,— ти нагнав на мене страху. Я боюсь, чи ця проклята арагонка не коханка Кальдерона.

— Це вона сама,— відповів він.— Я думав, що вам буде весело від цієї звістки.

— Не думай так,— сказав я.— Тут не така радість, як горе! Хіба ти не уявляєш наслідків?

— Ні, слово честі,— промовив Сціпіон.— Яке ж лихо може статись? Нема ніякої певності, що дон Родріго дізнається, що там коїться; а якщо ви боїтесь, то попередьте першого міністра. Розкажіть усю правду, він переконається у вашій щирості; і коли після цього Кальдерон захоче нашкодити вам у його ясновельможності, то буде ясно, що це з помсти.

Сціпіон прогнав мій страх цією промовою. Я послухався його. Я попередив герцога де-Лерму про це неприємне відкриття. Докладно оповідаючи, я навіть прикинувся засмученим, ніби мені справді було прикро, що коханка дон Родріго дісталась принцеві; але міністр не тільки не пожалів свого фаворита, а й глузувати почав з нього. Потім він сказав мені, щоб я далі робив так, як і досі, що це, мовляв, честь для Кальдерона — любити одну й ту саму даму разом з принцом іспанським, надто коли обоє вони в однаковому стані. Я поговорив з графом де-Лемосом, і він запевнив мене, що коли перший секретар дізнається про інтригу і почне шкодити мені в герцога, то він заступиться.

Завдяки цьому маневру, корабель моєї фортуни начебто не міг сісти на мілину, і я не боявся нічого. Я й далі водив принца до Каталіни, чи то, інакше кажучи, до прекрасної Сірени, яка всякими відмовками вміла випроваджувати дон Родріго і красти в нього ночі, призначені його славетному супернику.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Жіль Блаз і далі вдає сеньйора. До нього доходять новини від родини; яке враження це справляє на нього. Він свариться з Фабріцієм

Я вже казав, що вранці в моїх передпокоях звичайно товпились люди, які приходили до мене з проханнями. Але я не хотів словесних розмов і, наслідуючи двірський звичай, або, вірніше, щоб удати з себе значного пана, казав кожному прохачеві: „Подайте заяву!“ Я так звик до цього, що раз відповів так власникові будинку, який прийшов нагадати мені про мій річний борг. Від різника та пекаря не доводилось вимагати заяв: вони самі акуратно щомісяця приносили їх. Сціпіон, який так добре удавав мене, що копія, можна сказати, дуже наближалась до оригіналу, так само поводився з тими людьми, які звертались до нього, щоб він умовив мене до послуг.

Ще й друга смішна звичка була в мене,—я зовсім не хочу виправдувати себе. Я так чванився, що говорив про великих сеньйорів, ніби я був їм рівня. Згадуючи, приміром, герцога д'Альбу, герцога д'Оссуну чи герцога де-Медіна-Сідонію, я говорив безцеремонно — д'Альба, д'Оссуна, Медіна-Сідонія. Одне слово, я зробився таким гордим і таким пустословним, що куди там моїм батькам до мене! Сердечна дуенья! Сердечний зброєносець! Я навіть не цікавився, як вам живеться там в Астурії — чи гарно, чи погано! В мене й на думці не було цього! Я й не згадував їх! Двір, як та річка Лета,⁸² примушує нас забувати батьків та друзів, коли їм погано живеться.

Я зовсім не пригадував своєї родини; але одного ранку увійшов до мене якийсь юнак. Він сказав, що йому

треба хвилинку порозмовляти зо мною наодинці. Я провів його до кабінету, де, не запропонувавши йому стільця, бо він видався мені чоловіком простим, спитав, чого він хоче.

— Сеньйор Жіль Блаз,— сказав він.— Невже ви не впізнаєте мене?

Я пильно вдивлявся в нього, але мусив відповісти, що не знаю його.

— Я ваш земляк із самого Ов'єдо, син бакалійника Бертранда Мускади, сусіда вашого дядька - каноніка,— відповів він.— Я вас впізнав. Скільки разів ми гралися з вами в піжмурки!

— Я дуже погано пам'ятаю,— відповів я йому,— дитячі розваги через клопоти, якими я зайнятий; з того часу я багато чого позабував.

— Я приїхав до Мадріда,— сказав він,— щоб звести рахунки з батьковим кореспондентом. Я почув про вас. Кажуть, що ви добре живете при дворі і дуже багаті. Вітаю вас! Коли вернусь на батьківщину, перекажу вашій родині цю приємну звістку, це буде для неї велика радість.

Мені довелось мимоволі спитати, в якому стані він покинув батьків; але я зробив це так холодно, що в бакалійника не було підстав вихваляти мене, як доброго сина. І він не сховав цього від мене. Його обурила така байдужість до людей, що повинні бути мені такими дорогими, і, буди хлопцем щирим та грубим, він відверто сказав:

— Я думав, що у вас більше ніжності та співчуття до своїх близьких. Як холодно ви розпитуєте про них! Ніби ви вирішили зовсім забути їх! Чи знаєте ви, як вони живуть? Ваші батьки й досі в наймах, а добрий

канонік Жіль Перес, пригнічений старістю та немощами, скоро помре. Треба мати серце,—мовив він далі,—ви ж можете допомагати батькам. Я по-дружньому раджу відсилати їм щороку по двісті пістолів. Це вам неважко, а тим часом вони гарно й щасливо заживуть завдяки цьому.

Мене зовсім не зворушили його слова про родину, і його безцеремонна порада здалась мені надто вільною. Якби він був спритнішим, йому може й пощастило б переконати мене; але його щирість тільки обурила мене. З моєї похмурої мовчанки він помітив це, але й далі усовіщав мене, та вже не по-дружньому, а з якоюсь злістю, чим зовсім позбавив мене терпіння.

— Це занадто,—відповів я роздратовано.— Не втручайтесь, пане де-Мускада, до справи, яка вас не стосується. Йдіть лишень до батькового кореспондента, зводьте з ним рахунки. Вам не личить говорити мені про обов'язок! Я сам краще знаю, що мені робити в цьому випадку.— З цими словами я виштовхав бакалійника з кабінету і послав його до Ов'єдо продавати перець та корицю.

Все таки те, що він сказав допіру, вплинуло на мене. Я картав себе за те, що з мене такий поганий син, і розчулився. Мені пригадалось, як ходили за мною змалку і виховували мене; я подумав про свою зобов'язаність перед батьками, і в моїх міркуваннях не раз позначалась подяка; але це ні до чого не призвело. Невдячність незабаром заглушила її і вкрила глибоким забуттям. Чимало є батьків, у яких такі діти.

Корисливість і честолюбність опанували мене і цілком змінили мою вдачу. Я вже не був веселим, а зро-

бився неуважним і розгубленим, одне слово, став якоюсь дурною твариною. Фабріцій, бачачи, що я заклопотаний умилюванням фортуни і зовсім байдужий до нього, рідко заходив до мене. Не мігши далі терпіти, він раз сказав мені:

— Справді, Жіль Блаз, я не впізнаю тебе! Поки ти не ставав до двору, ти завжди був спокійним, а тепер увесь час хвилюєшся. Ти тільки й думаєш про багатство, і чим більше ти збираєш добра, тим більше тобі його хочеться. Крім того,— чи сказати тобі?— ти вже не маєш зо мною щирих розмов, тих невимушених бесід, які надають чарівності дружбі. Навпаки, ти уникаєш цього і ховаєшся від мене з своїми справжніми думками. Я навіть почуваю, що ти силуєш себе до чемності зо мною. Одне слово, ти не той Жіль Блаз, якого я знав.

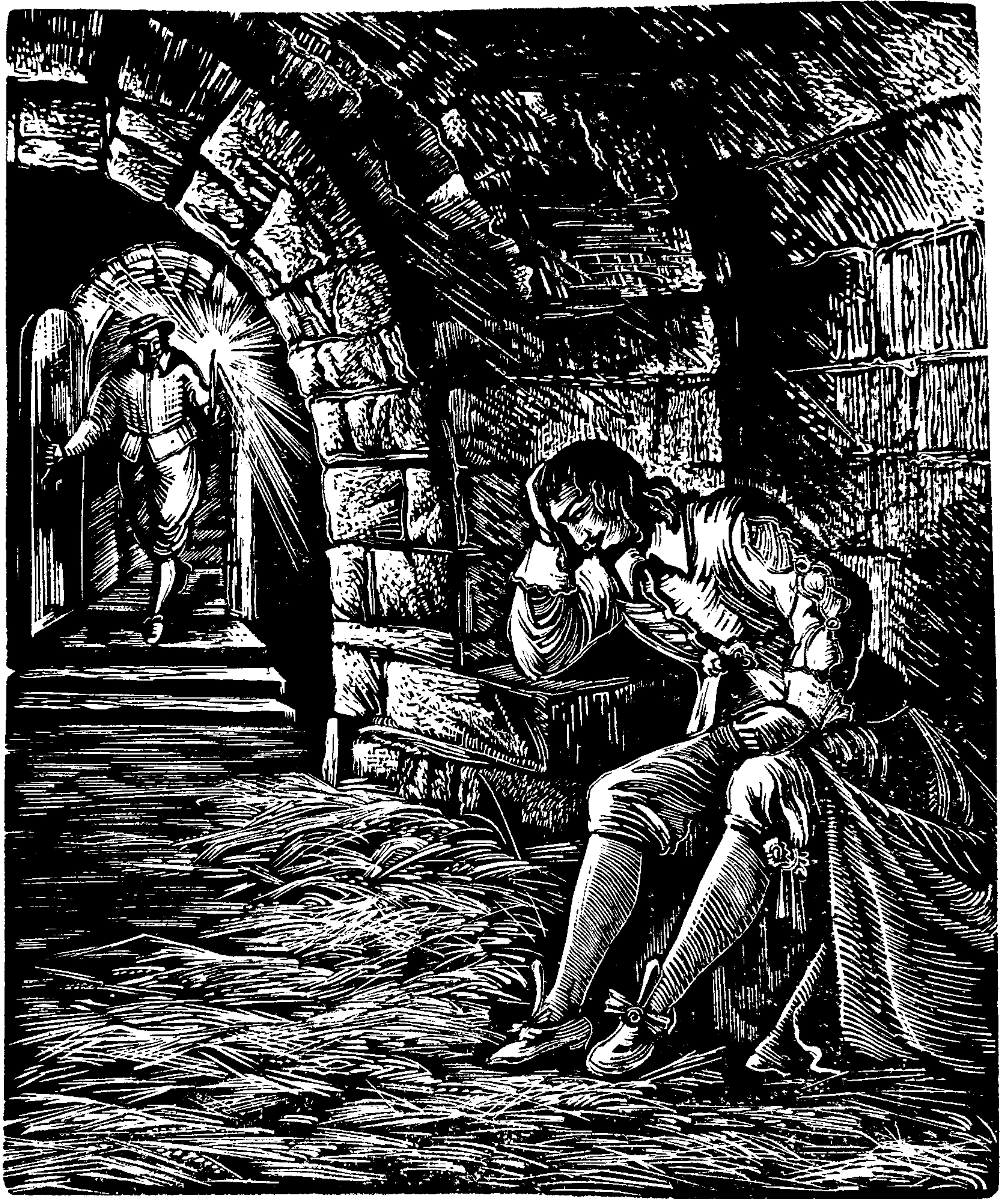
— Ти, мабуть, жартуєш,— відповів я йому досить холодно.— Я не помічаю в собі ніякої зміни.

— На свої очі не покладайся,— відказав він,— вони в тебе засліплені. Повір мені, ти справді змінився. Скажи щиро, мій друже, хіба ми живемо з тобою, як колись? Раніше, як я стукав до тебе вранці, ти відчиняв сам, найчастіше заспаний; я безцеремонно входив до кімнати. А тепер — яка різниця! У тебе лакеї; мене примушують чекати в передпокоях і, щоб поговорити з тобою, треба доповісти про мене. І після всього цього, як ти приймаєш мене? З холодною чемністю, сеньйора якогось корчиш із себе! Ніби мої візити тобі прикрі. Чи ти думаєш, що такий прийом буде приємним людині, яку ти вважаєш за свого товариша? Ні, Сантільяна, це мені зовсім не личить. Прощай! Розійдімось по-дружньому! Ти здихаєшся

доглядача за своїми вчинками, а я — запамороченого вискочня.

Мене його докори не так зворушили, як роздратували, і я відпустив його без найменшого бажання затримати його. При моєму стані дружба поета здавалась мені не вартою того, щоб жаліти за нею. Я міг утішитися в дружбі з кількома королівськими урядовцями, з якими мене незабаром щільно зв'язала спільність вдачі. Ці нові знайомі здебільшого поприходили хто-зна відкіля і, завдяки щасливій долі, посіли високі посади. Всі вони жили в достатку і, приписуючи тільки своїй гідності благодіяння від добрості короля, думали про себе так само, як і я. Ми вважали себе за людей, вартих усілякої пошани. Отак ти, фортуно, найчастіше даруєш свої ласки! Стоїк Епіктет⁸³ не дурно порівнював тебе з статечною панною, що віддається лакеям.

КНИГА ДЕВ'ЯТА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Сціпіон хоче одружити Жіль Блаза і сватає за нього дочку відомого багача - ювеліра. Що було зроблено для цього

Раз увечері, випроводивши товариство, яке вечеряло в мене, я, залишившись сам із Сціпіоном, спитав його, що він зробив за день.

— Прекрасну річ!— відповів він.— Я зроблю вас багатим. Мені хочеться одружити вас з єдиною дочкою одного знайомого мені ювеліра.

— З дочкою ювеліра?— презирливо скрикнув я.— Чи ти здурів? Ти сватаєш мене за міщанку? Коли маєш певну гідність і займаєш при дворі певне становище, то, на мою думку, треба сягати вище.

— Ах, не говоріть так, пане,— сказав Сціпіон.— Пам'ятайте, що дворянство передається по батькові і не будьте вередливим за інших сеньйорів, а я їх можу перелічити чимало. Чи знаєте ви, що в спадкоємиці, про яку йде мова, посагу не менше за сто тисяч дукатів? Хіба це не прекрасний зразок ювелірного мистецтва?

Почувши про таку велику суму, я став згідливішим.

— Я здаюсь,— сказав я секретарю,— посаг переконав мене. Коли ж ти хочеш, щоб я його одержав?

— Не дуже поспішайте, пане,— відповів він,— треба трохи потерпіти. Попервах слід повідомити батька і дістати його згоду.

— Так тільки ще он як? — відказав я, зареготавши.— Оце так вірне одруження!

— Багато вірніше, ніж ви думаєте,— мовив він.— Я хочу якусь годину порозмовляти з ювеліром і ручусь за його згоду! Але перед цим нам треба домовитись! Припустімо, я здобуду вам сто тисяч дукатів, скільки ж ви дасте мені?

— Двадцять тисяч,— відповів я.

— Гаразд,— промовив він.— Я розраховував тільки на десять. Ви вдвоє щедріші від мене. Завтра я сходжу до цього негоціанта, і будьте певні в успіху — інакше можете назвати мене дурнем!

Справді, через два дні він сказав мені:

— Я говорив із сеньйором Габріелем де-Салеро (так звали мого ювеліра) і так йому розхвалив вас самих і ваш вплив, що він з охотою згодився мати вас за зятя. Його дочка, з сотнею тисяч дукатів, буде ваша, якщо ви доведете, що маєте ласку міністра.

— Якщо так, то я скоро буду одруженим,— сказав я тоді Сціпіону.— До речі, чи бачив ти дочку? Гарна вона, чи ні?

— Не така гарна, як її посаг. Між нами кажучи, ця багата спадкоємиця не дуже гарненька. Та, на щастя, ви не зважаєте на це!

— Їй-богу, ні, мій хлопче,— відповів я,— наш брат двірський одружується тільки аби одружитись. Ми

шукаємо краси тільки в жінок наших друзів, а якщо випадково наша жінка красуня, то ми звертаємо на це так мало уваги, що вона цілком заслужено карає нас.

— Це не все,— відказав Сціпіон,— сеньйор Габріель дає сьогодні ради вас вечерю. Ми умовились, що ви й словом не обмовитесь про гаданий шлюб. Він запросить у гості кількох своїх друзів - купців, для яких ви будете звичайним гостем, а завтра він так само прийде вечеряти до вас. З цього видно, що цей чоловік хоче вас вивчити перед тим, як зважитись на щось. Було б добре, якби ви поводитись перед ним дещо обережно.

— Дурниці,— самовпевнено перебив я його,— хай вивчає мене, як хоче, я тільки виграю від цього.

Точнісінько так, як задумано, і сталось. Мене привели до ювеліра, і він прийняв мене так щиро, ніби ми не раз бачились.

Це був добрий міщанин, чемний *hasta porfiar*,⁸⁴ як ми кажемо. Він представив мені свою дружину, сеньйору Євгенію, і молоду дочку Габріелу. Не порушуючи умови, я наговорив силу компліментів. Фактично я їм нічого так і не сказав, зате висловлювався гарними двірськими фразами.

Габріела, не зважаючи на те, що говорив про неї секретар, здалась мені зовсім не гидкою, може через те, що вона була в надзвичайно розкішному вбранні; а можливо й посаг допоміг цьому. Який гарний дім був у сеньйора Габріеля! У перуанських копальнях мабуть менше срібла, ніж було в його домі. Воно скрізь кидалось у вічі, в усяких формах. Кожна кімната, а особливо та, де ми сіли за стіл, була справжнім

скарбом. Яке приємне видовище для зятя! Щоб надати більше честі вечері, цей тесть запросив чоловік із шість купців, усе людей поважних та нудних. Вони говорили тільки про комерцію, і їх розмова більше скидалась на нараду негоціантів, ніж на балачку друзів за вечерею.

Другого вечора і я почастував ювеліра. Не маючи змоги засліпити його сріблом, я вдався до іншого. Я запросив вечеряти тих із моїх друзів, які були найвидатнішими при дворі і такими честололюбними, що не ставили ніяких меж своїм бажанням. Ці люди розмовляли тільки про величчя, про блискучі посади та прибутки, яких вони прагнули.

Це справило своє враження. Міщанин Габріель, приголомшений їхніми великими ідеями, відчував себе, не зважаючи на своє майно, незначним смертним проти цих панів. Сам я, удаючи людину помірну, сказав, що задовольнився б помірним багатством, як от рентою в тисяч двадцять дукатів.

На це ті люди, жаждущі почестів і багатств, скрикнули, що це була б помилка з мого боку, що я, маючи такий фавор у першого міністра, не повинен думати про дрібниці. Тесть не пропустив жодного слова, і видно було, що він вийшов від мене дуже задоволеним.

Другого ж ранку Сціпіон навідався до нього, щоб спитати, чи вподобався я йому.

— Я зачарований,— відповів міщанин,— цей хлопець заповнив моє серце.— Але, сеньйор Сціпіон,— додав він,— закликаю вас нашим старим знайомством, говоріть зо мною відверто. Відомо, в кожного є свої слабості, скажіть же, яку має сеньйор Сантільяна? Може

він грає в карти? Чи упадає за жінками? Яка в нього хиба? Прошу, не крийтеся від мене.

— Ви ображаєте мене, сеньйор Габріель, питаючи про це,—відказав посередник.—Я більше дбаю про вас, ніж про свого господаря. Невже я пропонував би вам його як зятя, якби в нього була якась погана звичка, що могла б зробити вашу дочку нещасною! Ні, їй-богу! Я надто відданий вам. Кажучи між нами, погано тільки те, що в нього немає жодної хиби; як на молодого чоловіка, він надто розважливий.

— Тим краще,—відповів ювелір.—Це приємно! Йдіть, мій друже! Можете запевнити його, що він матиме мою дочку. Я віддав би її за нього, якби він і не був таким улюбленцем міністра.

Коли секретар оповів мені про цю розмову, я побіг до Салеро подякувати за таку ласку. Він уже сказав про свою волю дружині та дочці. З того, як мене прийняли, було видно, що вони не ремствують. Я повів тестя до герцога де-Лерми, якого попередив напередодні, і представив його. Його ясновельможність дуже ласкаво прийняв нас і висловив радість з приводу того, що купець обрав собі зятя, дуже любого йому.

Він пообіцяв мені підвищення. При цьому він почав говорити про мої гідності і наказав про мене стільки гарного, що добрий Габріель безперечно вважав мою милість за найкращу партію в Іспанії для своєї дочки. Він так зрадів, що на очах його проступили сльози. На прощання він обняв мене.

— Сину мій! — сказав він,— мені так хочеться бачити вас одруженим з Габріелою, що не пізніше як через тиждень ми справимо весілля.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

З якої нагоди Жіль Блаз згадав про дон Альфонсо де-Лейву і яку послугу зробив він йому з пустославної

Покиньмо на хвилину моє одруження. Цього вимагає порядок моєї історії—я мушу оповісти про послугу колишньому моему господарю дон Альфонсо. Я зовсім забув про цього кавалера і згадав його ось при якій нагоді.

В той час звільнилось губернаторство в місті Валенсії. Почувши про цю звістку, я подумав про дон Альфонсо де-Лейву. Поміркувавши, що ця посада—чудесна для нього, я, не так із дружби, як із чванливості, вирішив попросити її для нього. Мені здавалось, що в разі успіху це буде безмежна честь для мене. Я звернувся до герцога де-Лерми, сказав йому, що був управителем у дон Цезаря де-Лейви та в його сина і, знаючи про них тільки гарне, наслідуюсь клопотати, щоб одного з них призначили валенсійським губернатором.

— Залюбки, Жіль Блаз,—відповів міністр.— Мені подобається, що ти такий вдячний і великодушний. До того ж ти говориш про фамілію, яку я шаную. Лейви—це добрі слуги королю. Вони варті цієї посади. Роби з нею, що хочеш. Це тобі весільний гостинець від мене.

Радий, що мені так пощастило, я відразу пішов до Кальдерона по грамоту для дон Альфонсо. Багато людей чекало в учтивій мовчанці на аудієнцію від дон Родріго. Я пробився крізь натовп, і, коли я опинився біля кабінету, двері відразу відчинились передо мною. Скільки там було тих кавалерів, командорів та

всякого значного панства! Кальдерон по черзі вислухав їх. Знаменна річ, як він кожного приймав по-іншому. Одним він тільки ледве кивав головою, других ушановував поклоном і проводив до самих дверей. В його чемності почувались, так би мовити, відтінки поваги. Деякі кавалери, обурені недостатньою увагою, проклинали в душі необхідність, що примусила їх плазувати перед цією істотою. Інші, навпаки, сміялись про себе з його бундючного та задоволеного вигляду. Спостерігав я все це прекрасно, алеж нічого не використовував, бо в себе поводився так само, як і він — не зважав на те, чи хвалять, чи лають мене за чванливість, аби тільки шанували.

Дон Родріго, випадково поглянувши на мій бік, грубо покинув якогось дворянина і так по-дружньому обняв мене, що мені аж дивно стало.

— Любий мій колего, — скрикнув він, — яка це справа дає мені приємність бачити вас тут? Чим можу служити вам?

Я пояснив, що саме привело мене до нього; на це він у найчемніших висловах дав слово, що завтра о цій самій годині все потрібне буде зроблено; та він не обмежився цим у своїй чемності, а провів мене аж до дверей передпокоїв, куди проводив тільки великих сеньйорів, та й там ще раз обняв мене.

— Що значить уся ця шана? — сказав я собі після того як вийшов, — що вона віщує? Чи не задумав мені Кальдерон загибель якусь? Чи в нього з'явилося бажання затоваришувати зо мною? Чи може, почувачи свій занепад, він думає просити мого заступництва перед патроном?

Я не знав, на чому спинитись. Другого дня, коли

я зайшов до нього, він ушанував мене так само, засипав ласками та чемностями. Правда, за цей прийом поплатились інші люди, які поприходили на розмову до нього. Одним він грубіянив, другим холодно відмовляв; майже кожен був сердитим на нього. Але за всіх їх помстилась пригода, яка там сталась і яку я не повинен обходити мовчанкою. Це буде застереженням для урядовців та секретарів, яким доведеться читати цю книгу.

Один чоловік, одягнений дуже просто, з виду зовсім не той, хто він був, підійшов до Кальдерона і нагадав йому про якесь прохання, яке він, мовляв, передав герцогу де-Лермі. Дон Родріго навіть не глянув на кавалера.

— Як вас звуть, мій друже?—грубо спитав він у нього.

— Змалку звали Франсільйо,—спокійно відповів кавалер,—потім — дон Франсіско де-Зуньїга, а тепер — граф де-Педроса.

Кальдерон, здивований цими словами і зрозумівши, що має справу з людиною вельми значною, хотів попросити прощення:

— Сеньйор,—сказав він графу,—пробачте, будь ласка, не знаючи вас...

— Не треба мені твоїх пробачень,—гордо перебив його Франсільйо,—я зневажаю їх однаково, як і твою нечёмність. Мусиш знати, що сёкретар міністра повинен приймати всіх учтиво. Можеш бути хоч яким пустославним, можеш вважати себе за заступника міністра, але не забувай, що ти тільки його лакей.

Для гордого дон Родріго це був дуже прикрий випадок; проте він не порозумнішав.

Але я запам'ятав цей промах. Я вирішив обережніше поводитись під час розмов на аудієнціях і бути зухвалим тільки з німими. Грамоти для дон Альфонсо були готові, я взяв їх і надіслав надзвичайним кур'єром цьому молодому сеньйору, разом з листом від герцога де-Лерми, яким його ясновельможність повідомляв його, що король призначив його губернатором Валенсії. Свою участь у цьому я замовчав і не хотів навіть писати про це, сподіваючись переказати це на словах і приємно здивувати його, коли він приїде до двору давати присягу на свою посаду.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Про готування до весілля Жіль Блаза і про ту важливу подію, що зробила це даремним

Вернімось до прекрасної Габрієли. Я повинен був одружитися з нею через тиждень. З обох сторін готувались до цієї церемонії. Салеро замовив багаті наряди для молодої, а я наняв їй покоївку, лакея та старого зброєносця — все це з вибору Сціпіона, який ще нетерплячіше за мене чекав того дня, коли мені відрахують посаг.

Напередодні цього бажаного дня я вечеряв у тестя з дядьками та тітками, кузенами та кузинами. Я чудово грав роль лицемірного зятя. Ювелірові та його дружині я всіляко догоджував, перед Габрієлою удавав закоханого, до всіх родичів був ласкавим, терпляче вислухував нудні розмови та міщанські міркування; отже, ціною терпіння, мені пощастило вподобатись усім родичам. Кожен, здавалось, радів з мого шлюбу. Вечеря закінчилась, усе товариство перейшло

до великої зали. Там нас ушанували вокальним та інструментальним концертом, виконаним непогано, хоч і не найкращими силами Мадріда. З приємністю вислухавши кількох веселих пісень, ми мали такий прекрасний настрій, що й танки почались. Хто-зна, як ми їх виконували, коли навіть мене мали за учня Терпсіхори,⁸⁵ а я навіть про головне з цього мистецтва знав лише з двох-трьох лекцій одного незначного вчителя танків, що вчив пажів у маркізи де-Чавес. Після добрих розваг треба було й додому вертатись. Я всім уклонявся і з кожним обіймався.

— Прощайте, зятю,— сказав Салеро, цілуючи мене,— завтра вранці я занесу посаг у червінчиках.

— Милості просимо, любий тестю,— відповів я.

Потім, побажавши доброго вечора родині, я сів в екіпаж, що чекав мене біля входу, і поїхав до свого будинку. Ледве я від'їхав за двісті кроків від будинку сеньйора Габріеля, як чоловік із двадцятіро піших і кінних, озброєних шпагами та карабінами, оточили мою карету і спинили її, галасуючи: „Іменем короля!“ Вони брутально пересадили мене в колясу, де примостився біля мене головний з цих кавалерів, що й звелів кучерові рушити до Сеговії. Я відразу догадався, що зо мною був якийсь чесний альгвазил, і хотів його спитати про причину мого ув'язнення, але він грубо, як і водиться в них, відповів, що не повинен давати мені звітів. Я відказав йому,— може він помилився?

— Ні, ні,— відповів він.— Я сам усе знаю. Ви ж сеньйор де-Сантільяна, і я маю наказ відрядити вас туди, куди везу!

Не можучи нічого заперечити на це, я волів мов-

чати. В глибокій мовчанці ми їхали решту ночі вздовж Мансанареса, коней змінили в Кальменарі і ввечері дістались до Сеговії, де мене замкнули у башті.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Як поводитися з Жіль Блазом у Сеговійській башті і як він дізнався про причину свого ув'язнення

Спочатку мене засадили до льоху і кинули там на соломі, як злочинця, вартого останньої кари. Ніч минула без розпачу, бо я не почував ще всього лиха, а дошукувався, що саме могло спричинитись до такого нещастя. Безперечно, це була робота Кальдерона. Проте, підозріваючи, що йому пощастило відкрити все, я не міг збагнути, як він примусив герцога де-Лерму повестись зо мною так жорстоко. То мені здавалось, що я був арештований без відому його ясновельможності, то я думав, що це сам він з якогось політичного міркування звелів мене ув'язнити: бо міністри часом поводяться так із своїми фаворитами.

Дуже хвилювали мене всякі припущення, коли денне світло, проступивши крізь загразоване віконце, виявило мені весь жах того місця, де я перебував. Розпач мій був безмірним, і очі мої зробились джерелами сліз, які спогад про мій добробут зробив невичерпними. Тим часом як я побивався, до льоху зайшов тюремник з хлібом та кухлем води — з моєю денною порцією. Поглянувши на мене й побачивши моє обличчя залите слізьми, він, не зважаючи на те, що був тюремником, пожалів мене.

— Не побивайтесь, сеньйор в'язню, — сказав він, — не

треба брати зміни в житті отак до серця. Ви ще молодий! Доживете ще й до іншого часу, а поки це станеться, їжте королівський хліб.

При цих словах, які викликали в мене тільки жаль та зітхання, мій утішник вийшов, а я цілісінький день нарікав та проклинав свою зірку, не думаючи й куштувати тієї їжі. При моєму стані вона здавалась не так гостинцем від короля, як доказом його гніву: її ж не для того давали, щоб полегшити муки нещасних, а щоб продовжити їх.

Тим часом надійшла ніч, і незабаром дзенькіт ключів привернув мою увагу. Двері льоху відчинились, і відразу увійшов якийсь чоловік із свічкою. Він підійшов до мене й сказав:

— Сеньйор Жіль Блаз, перед вами один із ваших друзів. Я той дон Андрес де-Тордесільяс, який жив з вами в Гренаді і був почотником в архієпископа за вашого фавору в того прелата. Якщо згадаєте, то ви просили його допомогти мені, і він улаштував мене на посаду до Мексики; але, замість відплисти до Вест-Індії, я спинився в місті Аліканте. Я одружився там з дочкою капітана замку і через усякі пригоди, про які я колись оповім вам, зробився комендантом Сеговійської башти. Це щастя для вас — зустрітись зо мною,— мовив він далі,—мені доручили погано поводитись з вами; але я, ваш друг, не пожалію нічого, щоб вам не так тяжко було у в'язниці. Мені суворо наказали не дозволяти вам говорити ні з ким, примушувати вас спати на соломі і давати на їжу тільки хліб та воду. Я не така людина, щоб не співчувати вашому лиху, а крім того, ви зробили мені послугу, і для мене подяка важить більш, ніж наказ. Я не буду таким жор-

стоки́м до вас, як думають, і гадаю поводитись з вами якнайкраще! Вставайте й ходімо зо мною.

Хоч сеньйор комендант заслужував на добру подяку, але я був таким стривоженим, що не здолав відповісти жодного слова. Проте я пішов з ним. Через двір він провів мене вузесенькими східцями до невеликої камери на самому горищі башти. Я дуже здивувався, ввійшовши до цієї кімнати й побачивши на столі дві свічки, що горіли в мідних свічниках, та два досить чисті куверти.

— Зараз вам принесуть їсти,— сказав Тордесільяс.— Ми повечеряємо вдвох. Я вибрав для вас це приміщення; тут буде краще, ніж у льоху. Вам видно буде з вікна квітущі береги Ереми та чарівну долину, яка тягнеться від підніжжя гір, що розподіляють обидві Кастілії,⁸⁶ аж до Коки. Безперечно, попервах ви не відчуватимете цього прекрасного краєвиду; але, коли, завдяки часу, тихий смуток надійде замість важкого розпачу, вам приємно буде поглянути на такі гарні місця. До того ж будьте певні, що білизни та інших речей, потрібних чоловікові, який любить охайність, вам не бракуватиме. У вас буде не тільки добра постіль, добрі харчі,— вам приносимуть скільки хочете книжок. Усе, що може в'язень мати приємного, у вас буде.

Від такої учтивості мені трохи полегшало. Я дещо підбадьорився і довго дякував своєму тюремнику. Я йому сказав, що своєю великодушністю він вертає мене до життя і що мені хотілося б мати колись змогу довести йому свою вдячність.

— Та чому ж цього не станеться? — відповів він.— Чи ви думаєте, що вас навіки засадили сюди? Якщо

ви так гадаєте, то помиляєтесь, і наслідуюсь запевнити вас, що через кілька місяців вас уже не буде у в'язниці.

— Що ви кажете, сеньйор дон Андрес? — скрикнув я. — Вам мабуть відома причина мого нещастя?

— Признатись, відома, — відказав він. — Альгвазил, який привіз вас сюди, звірив мені цю таємницю, і я можу оголосити вам її. Він сказав, що король, дізнавшись, що ви з графом де-Лемосом возили принца іспанського до якоїсь підозрілої дами, вислав за це графа, а вас відрядив до Сеговійської башти і звелів поводитися з вами якнайсуворіше, — чого ви вже й покуштували тут.

— Як же це дійшло до короля? — сказав я, — особливо це хочеться мені знати.

— Про це альгвазил нічого не казав, та мабуть він і сам не знав.

У цьому місці нашої розмови увійшло кілька лакеїв з вечерею. Вони поставили на стіл хліб, дві чашки, дві пляшки та три великі блюда; в одному з них був заєць, приправлений цибулею, олією та шафраном, в другому — „олья - подріда“, а в третьому — індичка під соусом з „беренгени“. ⁸⁷ Тордесільяс, побачивши, що в нас уже все є, відіслав лакеїв, бо не хотів, щоб вони слухали нашу розмову. Коли двері зачинились, ми сіли один проти одного.

— Почнімо з найзагальнішого — промовив він, — після двох днів дієти у вас повинен бути добрий апетит.

На цьому слові він поклав мені на тарілку м'яса. Йому здавалось, що він прислужує голодному, і справді, в нього були підстави сподіватись, що я об'їмся його печенею; але він помилився. Хоч би як мені треба

було їсти,—шматки застрявали в роті, так тяжко мені було на серці. І даремно комендант, щоб прогнати ті жорстокі картини, які весь час хвилювали мене, примушував мене пити та розхвалював вино,—якби він давав навіть нектар, то і його я пив би без утіхи. Він помітив це і вдався до іншого маневру,—почав жартівливо оповідати про своє одруження. В цьому йому пощастило ще менше. Я слухав так розгублено, що не міг би нічого пригадати, коли кінчилось його оповідання. Він переконався, що сьогодні ввечері йому не пощастить розвеселити мене. Після вечері він встав зза столу і сказав мені:

— Сеньйор де - Сантільяна, я піду, а ви спочивайте, чи думайте на дозвіллі про своє нещастя. Але, повторюю вам, воно недовго триватиме. Король вдачею добрий. Коли його гнів мине, і він уявить собі ваше жалюгідне становище, йому здасться, що вас досить покарано.

На цьому слові сеньйор комендант зійшов униз і послав нагору лакеїв поприбирати. Вони винесли навіть свічники, і я ліг спати при тьмяному світлі лампи, привішеної до муру.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Про що він міркував цієї ночі перед сном і який шум розбудив його

Принаймні дві години я думав про те, що сказав мені Тордесільяс.

— Я тут за те, що потурав утіхам спадкоємця корони! — казав я сам собі.— Як небезпечно робити такі послуги такому молодому принцові! Його юна молодість становить увесь мій злочин. Якби він був

старшим, король, може, тільки посміявся б із того, що так роздратовало його. Але хто міг донести королю, не побоявшись принца та герцога де-Лерми? Цей міністр, безперечно, помститься за свого племінника! — Та як король про це дізнався, — цього я не міг збагнути.

Я весь час вертався до цього. Проте найприкріша думка була про уявлюваний грабунок усього мого майна, вона доводила до розпачу й не кидала мене. — Де ти, моя скринь з грішми! — скрикнув я. — Що з тобою сталося, моє любе багатство? В чиїх руках ти опинилось? Я втратив тебе ще швидше, ніж заробив! — Я уявляв собі безладдя, що панує в моєму домі; різні міркування, сумніші одне від одного, з'являлись у мене. Стільки всяких думок змішалося, що вони остаточно пригнітили мене, і від цього мені стало краще, — сон, який тікав від мене минулої ночі, вернувся обсипати мене своїм маком. Добра постіль, втома, яку я перетерпів, а також добра вечеря та вино допомогли цьому. Я глибоко заснув і напевне не прокинувся б до самого ранку, якби мене не збудив несподівано якийсь шум, досить незвичайний у в'язниці. Чути було бренькіт гітари та чийсь голос. Я почав уважно прислухатись, але більш нічого не чулось, і я подумав, що це сон. Та за хвилину знову пролунав бренькіт того ж інструменту, і той самий голос проспівав такі вірші:

Ay de mi! un anno felice
Parece un soplo ligero;
Pero sin dicha un instante
Es un siglo de tormento.⁸⁸

Цей куплет ніби був складений для того, щоб мені стало ще важче. — Я переконався в правдивості цих

слів,—казав я самому собі.—Здається, що моя щаслива пора проминула за одну мить, і що я вже цілий вік у в'язниці.—Я знову поринув у сумні мрії і почав побиватись, ніби від цього могло полегшати. З ніччю кінчились і мої нарікання, і перші сонячні промені, що освітили мою камеру, трохи заспокоїли мої турботи. Я встав і, щоб провітрити камеру, відчинив вікно. Я поглянув на долину, яку так прекрасно описав сеньйор комендант. Його слова, на мою думку, були зовсім неправдиві. Ерема, яку я вважав принаймні за рівну до Тахо, видалась мені звичайним струмком. Квіту щі береги прикрашала тільки кропива та чортополох, чарівна долина являла собою, здебільшого, неродючий ґрунт. Мабуть мене ще не охопив той тихий смуток, який примушував бачити ці речі інакше, ніж я бачив їх тоді.

Я почав убиратись і вже наполовину одягся, коли прийшов Тордесільяс у супроводі старої служниці, що принесла сорочки та серветки.

— Це вам білизна, сеньйор Жіль Блаз,—сказав він.— Не бійтесь змінювати її частіше, я подбаю, щоб у вас завжди була чиста. Ну,—додав він,—як же ви провели ніч? Чи сон хоч на якийсь час позбавив вас муки?

— Я й досі напевне спав би, якби не прокинувся від співу під акомпанімент гітари,—відповів я.

— Це вас збудив один державний в'язень, його камера поруч вашої,—промовив він.—Це кавалер військового ордену Калатрави і людина дуже гарна. Звуть його дон Гастон де-Когольйос. Ви можете бачитися з ним і їсти вкупі. Вас утішать спільні розмови. Ви впадаєте один одному.

Я висловив свою подяку дон Андресу за дозвіл

журитись укупі з тим кавалером. Мені кортіло познайомитись з товаришем по нещастю; тому догідливий комендант того ж дня дав мені цю радість. Він улаштував нам із дон Гастоном спільний обід. Цей кавалер вразив мене своєю статурністю та вродою. Подумайте, яким чоловіком треба бути, щоб справити враження на того, хто звик бачити найблискупішу двірську молодь! Уявіть собі справжнього красня, одного з тих героїв романів, які самою своєю появою викликають безсоння в принцес. До того ж природа, що звичайно не дарує все разом, дала Когольйосу багато розуму й хоробрості. Це був досконалий кавалер.

Цей кавалер зачарував мене, але і я мав щастя вподобатись йому. Хоч я його й просив не зважати на мене, але він, щоб не будити мене, перестав співати. Люди, над якими тяжить недоля, скоро стають товаришами. Невдовзі після нашого знайомства між нами виникла ніжна дружба, яка день-у-день міцнішала. Дозвіл розмовляти кожного разу, як нам схочеться, був дуже корисним, бо бесідами ми допомагали один одному терпляче зносити своє лихо.

Раз після обіду я зайшов до його камери, коли він саме збирався грати на гітарі. Щоб зручніше слухати, я сів на табуретці — вона одна тільки була тут, а він примостився на постіль і заграв дуже зворушливу пісню, приспівуючи слова, що говорили про розпач, до якого довела коханця жорстока дама.

— Сеньйор кавалере, — обізвався я до нього, коли він доспівав, — мабуть до таких віршів вам ніколи не довелося вдаватись під час ваших упадань. Ви не з тих, до кого жінки жорстокі.

— Ви надто гарної думки про мене, — відповів він. —

Ті вірші, які ви допіру чули, я склав для самого себе, щоб зм'ягшити серце, яке здавалось мені кам'яним, щоб зворушити даму, яка поводитись зо мною дуже суворо. Цю історію варт оповісти вам,—разом з тим ви дізнаєтесь і про мої злигодні.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Історія дон Гастона де - Когольйоса і доньї Єлени де - Галістео

Скоро вже мине чотири роки, як я виїхав з Мадріда до Корії, щоб побачитися з своєю тіткою, доньєю Елеонорою де - Лахарілья, одною з найбагатіших удов Старої Кастілії, в якої я єдиний спадкоємець. Відразу ж по приїзді кохання порушило мій спокій. Тітка від вела мені покої, вікна яких виходили якраз проти жалюзі одної дами, що жила по той бік вулиці. Грати були не надто часті, а вулиця — вузька; отже ту даму неважко було помітити. Я не нехтував цією можливістю, і моя сусідка видалась мені такою прекрасною, що я закохався. Це виявлялось у мене такими палкими поглядами, що вони мушили бути ясні для неї. Вона прекрасно помітила це, але це була не така дівчина, щоб пишатися з такого спостереження, і ще менше — щоб відповідати на мої знаки.

Мені схотілося взнати ім'я цієї небезпечної особи, що так раптом стривожила моє серце. Я дізнався, що її звуть донья Єлена, що вона — єдина дочка в дон Хорхе де - Галістео, в якого є за кілька миль від Корії великий і дуже прибутковий маєток; що до неї часто сватаються, але батько відмовляє всім, бо має намір одружити її з своїм племінником, дон Августіно де - Олігерою, який, у чеканні весілля, має можливість

щодня бачитись і розмовляти з своєю кузиною. Це не збентежило мене; навпаки, я ще дужче закохався, гордощі від можливої перемоги над коханим суперником ще дужче за любов примусили мене прагнути свого. Я й далі кидав на Єлену палкі погляди. В її покоївки Фелісії я теж благав очима допомоги, навіть на знаках розмовляв з нею; але даремні ті були заходи,— із служниці була не більша користь, що й з господині — обидві вони були жорстокі й неприступні.

Через те, що вони відмовлялись відповідати на мої знаки, я вдався до іншого. Я послав людей на розшуки, щоб вони знайшли в місті знайомих Фелісії. Знайшлась одна стара дама, на ім'я Теодора,— вона була найкращою її подругою і часто бачилась з нею. Радий з такої знахідки, я сам відвідав Теодору і підкупив її подарунками. Вона стала на мій бік і пообіцяла влаштувати мені в себе таємну розмову з подругою, і другого ж дня додержала свого слова.

— Я вже не такий нещасний, бо мої муки викликають у вас жаль,— сказав я Фелісії.— Як я дякую вашій подрузі, що вона умовила вас поговорити зо мною.

— Сеньйор, я на все піду ради Теодори,— відповіла вона.— Вона умовила мене пособити вам, і якщо я зможу зробити вас щасливим, то скоро ваші бажання здійсняться; але, не зважаючи на всю мою доброзичливість, я не певна, чи стану вам у великій пригоді. Це надзвичайно важка справа. Ви любите даму, що обрала іншого, і яку ще даму! Вона така горда й стримана, що коли навіть, завдяки вашій постійності та упаданням, почне зітхати за вами, то через її гордощі нікому ніколи не пощастить почути цього!

— Ах, люба Фелісіє,— скрикнув я в тузі,— навіщо ви говорите про ті перешкоди, які треба поборювати! Це мене вбиває! Краще обманювати, ніж зневіряти!

На цьому слові я стиснув їй руку і надів на палець перстень з бриліантом у триста пістолів, понаказавши їй таких зворушливих речей, що вона аж заплакала.

Надто розчулилась вона від моєї мови і надто вдоволила її моя поведінка, щоб не втішити мене. Труднощі вже не видавались їй такими великими.

— Сеньйор, це, що я тільки но говорила, не повинно позбавити вас усіх надій,— сказала вона.— Правда, вашого суперника не ненавидять. Він вільно відвідує свою кузину, коли йому схочеться, розмовляє з нею; але саме це й сприяє вам. Звичка бути вкупі кожного дня внесла холоду в їх відносини. Можна подумати, що вони вже одружені. Одне слово, не видно, щоб моя господиня була шалено закохана в дон Августіно. Та й між вами є велика різниця, і її відразу помітить така розумна дівчина, як донья Елена. Отже не втрачайте мужності! Упадайте далі! При кожній нагоді я дбатиму, щоб господиня оцінила ваші намагання вподобатись їй. Як би вона не ховалась від мене, я все таки догадаюсь, що саме вона почуває.

Після цього побачення ми з Фелісією були дуже задоволені одне з одного. Я знову почав поглядати на дочку дон Хорхе і вшанував її серенадою, в якій гарний співак виконав ті вірші, які ви тількищо чули. Коли концерт скінчився, служниця, щоб випробувати господиню, спитала, чи це її розважило.

— Голос приємний,— відповіла донья Елена.

— А хіба вас не зворушили слова, які вам проспівали? — сказала служниця.

— На них я зовсім не зважала,— відказала дама.— Я не дослухалась до віршів і знати не хочу, хто давав цю серенаду.

— Якщо так, то нещасний дон Гастон де-Когольйос даремно старається і тільки дурно гає час, поглядаючи на наші жалюзі,— скрикнула покоївка.

— Це, може, не він, а якийсь інший кавалер освідчується цим концертом,— холодно відповіла господиня.— Ви помиляєтесь.

— Пробачте, це дон Гастон,— сказала Фелісія.— Сьогодні він підійшов до мене на вулиці і просив переказати вам, що, не зважаючи на жорстокість, якою ви платите йому за кохання, він обожнює вас. Одне слово, він вважав би себе за найщасливішого з чоловіків, якби ви дозволили йому виявити любов до вас увагою та святами на вашу честь. Ці розмови,— мовила вона далі,— непоганий доказ того, що я не помиляюсь.

Дочка дон Хорхе раптом змінилася в обличчі і суворо поглянула на служницю.

— Ви прекрасно могли не оповідати про цю зухвалу розмову!— сказала вона.— Будь ласка, не говоріть мені більше ніколи такого, а якщо цей молодий зухвалець ще насмілиться заговорити з вами, то скажіть йому,— хай звертається до особи, яка більше дорожила б його упаданням, і хай знайде якусь пристойнішу розвагу, а не підглядає цілий день з вікон, що я роблю в своїх покоях.

Усе це докладно оповіла Фелісія при другому побаченні. Запевняючи, що слова її господині треба розуміти не буквально, вона хотіла переконати, що мої справи йдуть чудово. Та я не надавав їм такого змісту і, не довіряючи її поясненням, не думав, що їх можна

так тлумачити. Вона посміялася з моєї недовіри і, попросивши в подруги паперу та чорнила, сказала:

— Сеньйор кавалере, пишіть до доньї Єлени такого листа, як коханець, доведений до розпачу. Яскраво змалюйте свої страждання і особливо пожалійтесь на заборону з'являтись біля вікон. Обіцяйте покоритись, але запевніть її, що це коштуватиме вам життя. Зробіть це так, як ви, кавалери, вмієте робити; а все інше я беру на себе. Сподіваюсь, що дальші події більше зроблять честі моїй проникливості, ніж вашій.

Мабуть не знайдеться жодного закоханого, що, маючи таку прекрасну нагоду писати до коханої, не скористався б з неї. Я склав найзворушливішого листа. Перед тим, як згорнути, я показав його Фелісії, яка, прочитавши, посміхнулася і сказала, що коли жінки вміють крутити голови чоловікам, то й чоловіки — спокушати жінок. Служниця взяла записку пообіцявши подбати, щоб вона справила гарне враження. Потім, порадивши ще раз держати вікна кілька днів зачиненими, вернулася до дому дон Хорхе.

— Пані, я зустрілася з дон Гастоном,— сказала вона, зайшовши до доньї Єлени.— Він підійшов до мене і хотів був знову причепитися з своїми спокусливими промовами. Голос його тремтів, як у злочинця, що чекає арешту, коли він спитав у мене, чи говорила я з вами про нього. Та, слухаючись вас, я грубо обірвала розмову, дуже розсердилась і вилаяла його, і він зостався на вулиці, приголомшений моєю нестриманістю.

— Я рада, що ви звільнили мене від цього обридлого чоловіка,— відповіла донья Елена.— Але не треба було грубо розмовляти з ним. Дівчина завжди повинна бути лагідною.

— Пані, палко закоханого хлопця не спекаєшся ласкавими словами,— відказала служниця.— Цього не завжди дійдеш навіть лютістю та запальністю. От, приміром, дон Гастон — він не зневірився. Отож, вилаявши його, як сказано, я пішла до вашої родички, куди ви мене послали. На нещастя, ця дама надто довго тримала мене. Кажу—надто довго, бо, вертаючись назад, я знову зустрілася з ним. Я не сподівалась побачити його ще раз. Його поява так збентежила мене, що я й слова не могла вимовити, хоч язик у мене без кісток. Що ж він зробив тим часом? Він скористався з моєї мовчанки, а ще більше — з мого замішання, і ткнув мені в руку папірець, який чомусь залишився в мене, і вмить зник.

З цими словами вона виняла зза пазухи листа і ніби жартома віддала його господині. Та взяла його, начебто теж тільки для розваги, але прочитала все чисто і удала з себе сердиту.

— Ви, Фелісіє, справді якась легковажна, навіжена,— серйозно сказала вона своїй служниці.— Навіщо ви прийняли записку! Що може подумати дон Гастон? Та й що я сама повинна про це думати? Своею поведінкою ви дали мені підставу сумніватись у вашій вірності, а йому — підозрівати мене в співчутті його коханню. Лихо! Може в цю хвилину він уявляє, що я читаю та перечитую те, що він понаписував. Бачте, на який сором ви наражаєте мою гордість.

— О, ні, пані,— відповіла служниця,— він не може мати такої думки, а якщо припустити, що має, то вона буде в нього недовго. Як тільки я побачу його, скажу, що показала листа, але ви поглянули на нього холодно і зовсім не читали, а з зневажливою байдужістю розірвали на шматочки.

— Можете сміливо заприсягти, що я зовсім його не читала,— відказала донья Єлена,— я й двох слів не можу згадати.

Дочка дон Хорхе не задовольнилась тим, що вона сказала, а порвала записку і заборонила служниці говорити про мене.

Я обіцяв не показуватись біля вікон, бо це не подобалось їй; тому, щоб моя слухняність видалась зворушливішою, кілька днів вони були зачинені. Але, замість упадань, які були мені заборонені, я вирішив знову дати серенаду жорстокій Єлені. Одної ночі я вийшов під її балкон з музиками, і вже почали грати гітари, коли якийсь кавалер із шпагою в руці порушив концерт, б'ючи направо й наліво музик, що відразу подались навіти. Я так само ошаленів, як і цей нахаба. Щоб покарати його, я підбіг до нього і між нами почалась жорстока бійка. Брязкіт шпаг почули донья Єлена з служницею. Крізь жалюзі їм видно було поєдинок якихось двох чоловіків. Своїми зойками вони побудили дон Хорхе та його лакеїв. Незабаром усі були на ногах і повибігали на вулицю, щоб розборонити нас. Та надто пізно прийшли вони,— на бойовищі залишився тільки один кавалер, зашований кров'ю і майже неживий. Вони впізнали цього нещасного кавалера, це був я. Мене віднесли до тітки і покликали найтямущіших міських хірургів.

Усі мене жаліли, а особливо донья Єлена, яка виявила тоді своє справжнє серце. Її стриманість поступилась перед почуттям. Чи ви думаєте, що вона була така, як колись? Вона зовсім не скидалась на ту дівчину, що вважала за найбільшу честь для себе бути байдужою до моїх упадань; вона стала ніжною коханкою,

що не крилася з своїм розпачем. До самого ранку вона плакала з своєю служницею, проклинаючи свого кузена дон Августіно де - Олігеру, якого вважала за винуватця своїх сліз. Справді, це він так прикро перебив мені серенаду. Такий же потайливий, що й його кузина, він помітив мій намір, але нічим цього не виявив і, буди певен, що вона розлюбила його, зважився на цей сміливий вчинок, щоб довести, що він не такий терплячий, як про нього думають. Та скоро після цього сумного випадку сталась радість, що примусила мене забути про нього. Не зважаючи на небезпечну рану, тямущість хірургів врятувала мене. Я ще не виходив надвір, коли моя тітка донья Елеонора відвідала дон Хорхе і попросила віддати за мене донью Єлену. Він погодився на цей шлюб з тим більшою охотою, що вважав дон Августіно за людину, з якою мабуть уже не доведеться бачитись. Добрий дідусь побоювався, щоб я не був їй осоружним, бо кузен Олігера, маючи змогу завжди бачитися з нею, міг закохати її в себе; але вона охоче послуhalась батька. З цього можна зробити висновок, що в Іспанії, як і по інших місцях, жінки воліють новизну.

Коли мені пощастило поговорити з Фелісією наодинці, я дізнався, як зворушив її господиню прикий наслідок мого поєдинку; вже не було більше сумнівів, що я став Парісом для моєї прекрасної Єлени, і я благословляв свою рану за такий гарний вплив на моє кохання. Сеньйор дон Хорхе дозволив мені розмовляти з дочкою в присутності служниці. Яким любим було для мене перше побачення! Я просив і благав даму сказати мені, чи батько, віддаючи її моему коханню, не силує в неї почуття. Вона призналась, що в цьому

слід вбачати не саму тільки покірливість. Після такого чарівного освідчення я дбав тільки про те, щоб уподобатись їй, і справляв усякі свята в чеканні весілля, яке повинно було відзначитись кавалькадою з усього дворянства Корії та околиць.

Я дав велику вечерю в тітчиному розкішному загородному будинку біля міської брами, збоку Манройської долини. Там були дон Хорхе, його дочка та всі їх родичі. Я звелів улаштувати там вокальний та інструментальний концерт і покликати труп мандрівних комедіантів для вистави комедії. В самий розпал свята мені сказали, що в залі якийсь чоловік просить поговорити зо мною про дуже важливу справу. Я встав зза столу, щоб поглянути, хто там, і побачив якогось незнайомця, що скидався на камердинера. Він передав мені записку, і, розпечатавши, я прочитав у ній ось що:

„Якщо честь вам дорога, як це й мусить бути для кожного кавалера вашого ордену, то з'явіться завтра вранці до Манройської долини. Там буде чоловік, що ладен дати задоволення за образу, яку ви мали від нього, і позбавити вас, якщо йому в цьому пощастить, можливості одружитися з доньєю Єленою.

Дон Августіно де - Олігера“.

Велику владу має любов над іспанцями, але помста — ще більшу. Не з спокійним серцем я прочитав цю записку. При самому імені дон Августіно в моїх жилах спалахнуло полум'я, і я ледве не забув про свої обов'язки, які виконував того дня. Мені хотілось зникнути від товариства і відразу знайти свого ворога.

Проте, щоб не порушувати свята, я стримав себе і сказав чоловіку, що приніс листа:

— Друже! Ви можете сказати кавалеру, який послав вас, що я дуже хочу позмагáтися з ним ще раз і тому неодмінно буду завтра до схід сонця в означеному місці.

Відіславши посланця з цією звісткою, я вернувся до гостей і сів на своє місце за столом, так добре володіючи собою, що ніхто не підозрівав, що твориться зо мною. Здавалось, що мене, як і інших, цікавлять тільки святкові розваги. Нарешті, вони опівночі закінчились. Гості пороз'їхались, кожен вернувся до міста так само, як і прибув звідти, а я залишився в загородному домі, ніби для того, щоб прогулятися вранці на чистому повітрі; але насправді я хотів тільки з'явитися на місце якомога раніше. Я не лягав спати і нетерпляче чекав світанку. Коли почало розвиднятися, я сів на найкращого коня і виїхав, начебто на прогулянку. Я їхав у напрямку Манройської долини, коли на прогалині з'явився вершник, що чвалом мчав до мене. Щоб швидше зустрітись, я полетів назустріч йому, і ми незабаром з'їхались. Це був мій супротивник.

— Прикро, кавалере, що вдруге доводиться битися з вами, але це ваша вина,— сказав він мені зухвало.— Після пригоди з серенадою вам треба було по добрій волі відмовитись від дочки дон Хорхе, або ж знати, що коли ви й далі будете впертим у бажанні вподобатись їй, то це вам так не обійдеться.

— Ви надто гордуєте з перемоги, хоч цьому, може, допомогла не так ваша спритність, як нічна темрява,— відповів я.— Не забувайте, що щастя у зброї мінливе.

— Це не про мене,— чванливо відказав він,— я вам

доведу, що вмію карати зухвалих кавалерів, які хочуть бути моїми супротивниками, однаково і вдень, як і вночі.

На це горде нахваляння я мерщій скочив на землю. Дон Августіно зробив те ж саме. Ми поприв'язували коней до дерева і почали завзято битись. Признатись щиро, ворог краще від мене володів зброєю, хоч я два роки вчився в фехтувальній залі. Він фехтував досконало. Моє життя не могло наразитись на більшу небезпеку. Проте, як це трапляється досить часто, дужчого переміг слабший; моя шпага, не зважаючи на всю його вправність, пронизала супротивникові серце, і за мить він упав мертвим.

Я відразу вернувся до загородного дому, де, знаючи свого камердинера за людину віддану, сповістив його про те, що сталося.

— Любий Раміро,— сказав я йому,— поки правосуддя ще не дізналось, візьми доброго коня і повідом тітку. Попроси в неї від мого імени золота та самоцвітів і прилучайся до мене в Пласенсії. Я буду в першій корчмі, як в'їздити до міста.

Раміро справився так швидко, що через три години після мене він був уже в Пласенсії. Він сказав, що донья Елеонора була не так засмучена, як рада, бо цим поединком я змив образу першого. Вона передала мені все своє золото та самоцвіти, щоб я гарно поподорожував по чужих краях, поки залагодиться справа.

Не спинятимусь на зайвих подробицях, скажу тільки, що Новою Кастілією я доїхав до Валенсійського королівства і в Денії сів на корабель. Прибувши до Італії, я почав об'їздити двори й розважатись.

Далеко від мене була моя Єлена, я намагався розвіяти спогад про свою любов та нудьгу, а вона тим часом нишком оплакувала мою відсутність. Вона зовсім не співчувала тим позовам, які її родина почала проти мене через смерть д'Олігери, а навпаки, бажала, щоб швидше сталось замирення і щоб я повернувся. З півроку минуло, як вона втратила мене, і я думаю, що, не зважаючи на час, вона не зрадила б мене, якби в неї не було могутніших за нього ворогів. Один дворянин із західного побережжя Галісії, дон Блас де - Комбадос приїхав до Корії прийняти багату спадщину, яку даремно заперечував його кузен дон Мігель Капрара. Цей край подобався йому більше за його батьківщину, і він оселився тут. Комбадос був гарний собою; видавався він людиною ласкавою і чемною, вдачею був надзвичайно запобігливий. Йому пощастило скоро познайомитися з усіма статечними людьми міста і взнати справи кожного.

Незабаром він дізнався, що в дон Хорхе є дочка, яка, завдяки своїй красі, закохувала в себе чоловіків на їхню гибель. Це зацікавило його, йому захотілось побачити таку небезпечну даму. Заради цього він постарався заприятелювати з її батьком, і йому так пощастило в цьому, що старий дивився на нього, як на зятя, і дозволяв заходити до нього та вільно говорити в його присутності з доньєю Єленою. Галісієць скоро закохався в неї,—так воно всім судилось. Він признався в цьому перед дон Хорхе, який сказав, що це сватання йому приємне, але дочка в нього вільна над собою, і він не буде силувати її. Дон Блас почав тоді щосили упадати за нею, робив усе, що, на його думку, могло впадобатись такій дамі, та вона була

зовсім байдужою до цього, бо все думала про мене. Проте Фелісія стала на його бік, бо він усякими гостинцями підкупив її і таким чином порушив потурати йому. Служниця не жаліла своєї спритності, а з другого боку, і батько допомагав їй своїми усовіщаннями. Але даремно вони мучили донью Єлену цілий рік,— вона була вірна мені.

Комбадос, переконавшись, що дон Хорхе та Фелісія не зможуть допомогти йому, запропонував їм вдатись до підступу, щоб зламати впертість закоханої до такої міри дівчини.

— Ось що я вигадав,— сказав він їм.— Припустімо, що один корійський купець тільки що одержав листа від італійського негоціанта, і що там після всяких комерційних дрібниць написано таке: „Недавно до пармського двору прибув якийсь іспанський кавалер на прізвище дон - Гастон де - Когольйос. Він видає себе за племінника і єдиного спадкоємця багатой вдови, на прізвище доньї Елеонори де - Лахарілья, що мешкає в Корії. Цей кавалер сватається до дочки одного могутнього сеньйора, але йому не дають згоди, поки не дізнаються правди. Тому мені доручено звернутись до вас. Будь ласка, сповістіть, чи ви знаєте дон Гастона, та що саме становить маєтність його тітки. Цей шлюб залежить від вашої відповіді. У Пармі і т. д.“.

Цей обман здався старому звичайним дотепом,— хитрістю, яку можна пробачити закоханому; а служниця, ще менше сумлінна від цього простака, навіть похвалила це. Ця вигадка видавалась їм тим кращою, що Єлена мала славу дівчини гордої, здатної повестись рішуче, якщо вона не запідозрить обману. Дон Хорхе взявся сам сповістити її про мою зраду, а щоб

це вийшло правдоподібніше, підмовив одного купця, який нібито одержав цього листа з Парми. Цей задум вони здійснили не гірше, ніж задумали. Батько, удаючи з себе схвильованого, з гнівом та досадою сказав доні Єлені:

— Доню моя, не казатиму вже про те, що наші родичі щодня вимагають від мене, щоб наша фамілія ніколи не родичалася з убивцею дон Августіно. У мене тепер є важливіша підстава радити вам відвернутись від дон Гастона. Соромтесь бути такою вірною йому! Він легковажний чоловік, він зрадник! Ось незаперечний доказ його невірності. Цього листа недавно одержав один корійський купець з Італії, прочитайте лишень!

Єлена, затремтівши, взяла цю підроблену записку, швиденько проглянула її, зважила всі вислови і була приголомшена такою звісткою про мою непостійність. З почуття ніжності вона поплакала трохи, але незабаром, прикликавши до себе свої гордощі, витерла очі і непохитно сказала батькові:

— Сеньйор, ви щойно бачили мою слабість, алеж будьте свідком і моєї перемоги над собою. Я зневажаю дон Гастона, я маю його за останнього з людей. Годі говорити про це. Ніщо мені тепер не заважає, і я можу йти з дон Бласом до вінця. Хай я повінчаюсь раніше, ніж той зрадник, що так нікчемно відповів на моє кохання.

Неймовірно звеселів дон Хорхе через ці слова, він обняв дочку, похвалив її за таке сміливе вирішення і, радий, що так пощастило обдурити її, поспішив виконати бажання мого супротивника.

Отак украли в мене донью Єлену. Вона віддалась за

Комбадоса, не бажаючи зважати на кохання, що в глибині її душі говорило за мене, ні на хвилину не сумніваючись у звістці, до якої закоханій жінці треба було б поставитись не так легковажно. Нею керували самі тільки гордощі. Почуття болю від образи, яку, як здавалось їй, я завдав її красі, переважило любов до мене. Проте через кілька днів після шлюбу на неї напали гризоти через таку покvapливiсть, їй спало на думку, що лист того купця міг бути підроблений, і ця підозра дуже стурбувала її. Але закоханий дон Блас не давав їй часу на думки, шкідливі для його спокою, він намагався всіляко розважати її, і в цьому йому пощастило, бо він умів весь час вигадувати різноманітні приємні речі.

Вона здавалась дуже задоволеною з такого любого чоловіка, і вони жили в цілковитій згоді, коли нарешті моя тітка залагодила справу з родичами дон Августіно. Щоб сповістити мене про це, вона відразу написала до Італії. Я був тоді саме в Реджо, в потойбічній Калабрії.⁸⁹ На крилах кохання я подався до Іспанії. Донья Елеонора не писала про те, що дочка дон Хорхе одружилась, а сповістила мені про це після мого приїзду і, помітивши, як я зажурився, сказала:

— Даремно вас, племіннику, так зворушує втрата нареченої, що не могла зберегти вам вірність. Проженіть краще з серця та пам'яті цю особу, яка негідна вашого клопоту.

Тітка не знала, що донью Єлену обдурили; тому вона мала рацію так говорити і не могла дати розумнішої ради. Я пообіцяв собі послухатись її або принаймні удати з себе байдужого, якщо мені не пощастить перемогти свою пристрасть. Та мені дуже кор-

тіло дізнатись, як саме стався цей шлюб. Щоб дійти цього, я вирішив звернутись до подруги Фелісії, тобто до пані Теодори, про яку вже говорилося. Пішовши до неї, я випадково застав там саму Фелісію, яка, ніяк не сподіваючись бачити мене, зніяковіла і хотіла піти геть, щоб уникнути пояснення, бо догадувалась, що я вимагатиму цього. Але я її затримав.

— Чому ви тікаєте?—спитав я її.— Невже зрадливій Єлені мало того, що вона пожертвувала мною? Чи вона заборонила вам і слухати мої скарги? Може ви хочете втекти, щоб поставити собі в заслугу перед невдячною своєю відмову вислухати мене?

— Сеньйор,—відповіла служниця,—щиро признаюсь вам, що мені ніяково у вашій присутності. Коли я знову бачуся з вами, мене крають муки. Мою господиню обманули, і, на нещастя, я була співучасницею в цьому обмані. Чи я можу після цього дивитись на вас без сорому?

— О, небо,—скрикнув я здивовано,—що ви насмілюєтесь говорити мені? Кажіть ясніше!

Тоді служниця докладно оповіла, яким підступом Комбадос відібрав у мене донью Єлену, і, побачивши, що її оповідання крає мені серце, намагалась утішити мене. Вона запропонувала поговорити з господинею, обіцяла сказати їй правду, змалювати мій розпач, одне слово, нічого не пожаліти, щоб зменшити суворість моєї долі. Нарешті, вона дала мені надію, яка трохи полегшила мої муки.

Я не говоритиму про те, як довго донья Елена суперечила їй, коли Фелісія умовляла її побачитись зо мною. Проте нарешті їй пощастило в цьому. Вони вирішили, що першого ж разу, як дон Блас поїде до маєтку, куди

він час від часу їздив полювати, зостаючись там звичайно на день - другий, мене нишком впустять до його будинку. Цей намір був незабаром здійснений. Чоловік виїхав на село, мене відразу сповістили про це і вночі провели до покоїв його дружини.

Я хотів почати з дорікань, але мене примусили замовчати.

— Не варт згадувати минулого,— сказала дама.— Не слід нам зворушувати одне одного, і ви помиляєтесь, якщо думаєте, що я потуратиму вашому почуттю. Заявляю вам дон Гастон, що, згоджуючись на це таємне побачення, поступаючись настирливим проханням, я думала тільки відверто сказати вам, щоб ви зовсім забули мене. Може, мені було б краще, якби моя доля була з'єднана з вашою; але сталось інакше, і я корюсь тому, що сталось.

— Невже мало того, що я вас утратив і що щасливий дон Блас спокійно володіє єдиною людиною, яку я міг би любити,— мені ще й думати про вас не можна! — відповів я їй.— Ви хочете вирвати мені з серця кохання, забрати єдине, що лишилось! Яка ви жорстока! Невже чоловік, якого ви одного разу очарували, може взяти назад своє серце? Будьте правдивішою думки про саму себе і перестаньте даремно усовіщати мене,— я вас не можу забути!

— У такому разі не сподівайтесь, що я відповім на ваше кохання хоч будьякою подякою,— покvapливо сказала вона.— Мушу сказати вам тільки одне: дружина дон Бласа не стане коханкою дон Гастона. Зважайте на це! Тікайте!— додала вона.— Скінчімо миттю цю розмову. Не зважаючи на чистоту свого наміру, я картаю себе за неї і вважаю за злочин провадити її далі.

Ці слова забрали в мене всю надію, і я впав навколюшки перед дамою. Я говорив зворушливі речі, навіть намагався схилити її своїми сльозами. Може, це й викликало в неї жаль, але вона боялась виявити це почуття і принесла його в жертву обов'язкові. Безплідно вичерпавши пестоші, просьби та сльози, я олютів. Я вихопив шпагу, збираючись заколоти себе на очах немилосердної Єлени, а вона, помітивши мій намір, кинулась до мене, щоб завадити мені.

— Стривайте, Когольйос! — скрикнула вона. — Це ви так дбаєте про мою славу? Позбавивши себе тут життя, ви збезчестите мене, а мого чоловіка вважатимуть за вбивцю!

Не звертаючи через свій розпач належної уваги на ці слова, я думав тільки про те, як би звільнитись від господині та служниці, що хотіли врятувати мене від самогубства, і, безперечно, мені пощастило б у цьому, якби не дон Блас. Його хтось попередив про наше побачення, і він не поїхав на село, а сховався за завісою підслухувати нашу розмову.

— Дон-Гастон, — скрикнув він, швидко приєднавшись до них, і стримав мені руку, — схаменіться! Не піддавайтесь легкодушно своєму шаленому пориву!

Я перебив Комбадоса.

— Чи годиться вам відвертати мене від мого наміру? — сказав я. — Краще вам самим пронизати мені кинджалом груди! Моя любов, хоч би яка вона була нещасна, образа для вас! Хіба з вас мало того, що ви застали мене вночі в покоях своєї дружини? Що вам ще треба для помсти? Убийте ж мене, і ви звільнитесь від чоловіка, який усе життя своє не перестане обожнювати донью Єлену!

— Даремно ви намагаєтесь зацікавити мою честь у вашій смерті! — відповів дон Блас. — Ви й так покарані за свою зухвалість, і я такий вдячний дружині за її чесні почуття, що прощаю нагоду, при якій вона їх висловила. Послухайте, Когольйос, — додав він, — вам не личить побиватись, як якомусь легкодушному коханцеві! Покоріться з мужністю неминучому!

Такими словами обачний галісієць поволі втихомирив мою лють і збудив у мене чесноту. Я вийшов у бажанні бути подалі від Єлени і тих місць, де вона живе. Через два дні я виїхав до Мадріда, де, маючи на думці дбати тільки про свою кар'єру, почав з'являтися при дворі та заводити знайомства. На нещастя, я особливо потоваришував з одним значним португальським сеньйором, маркізом де - Вільяреалем; на нього впала підозра, ніби він хотів звільнити Португалію від іспанської влади, і його посадили до Алікантського замку. Герцог де - Лерма знав, що я був близьким до цього сеньйора, і тому звелів і мене заарештувати та відрядити сюди. Міністр думає, що я можу бути співучасником у таких змовах, — це найбільша образа для дворянина й кастильця!

На цьому місці дон Гастон перестав говорити, і, щоб утішити його, я сказав йому:

— Сеньйор кавалере, вашій честі не може пошкодити така немилість, вона тільки обернеться вам на користь. Коли герцог де - Лерма дізнається про вашу невинність, він неодмінно настановить вас на якусь значну посаду, щоб відновити таким чином репутацію дворянина, несправедливо обвинувачуваного в зраді.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Сціпіон відвідує Жіль Блаза в Сеговійській башті і сповіщає йому багато новин

Розмову нам перебив Тордесільяс. Він увійшов до камери і сказав:

— Сеньйор Жіль Блаз, я щойно говорив з одним юнаком, що стоїть біля брами цієї в'язниці. Він спитав у мене, чи ви не тут ув'язнені, а на мою відмову задоволити його цікавість, промовив із сльозами на очах: „Благородний коменданте, не відкидайте моєї смиренної просьби, скажіть, чи сеньйор де - Сантільяна тут. Я його перший слуга, і ви зробите добре діло, якщо дозволите мені побачитися з ним. Вас вважають у Сеговії за дуже людяного дворянина, і я сподіваюсь, що ви не відмовите мені поговорити часинку з моїм любим господарем. Він не такий винуватий, як нещасний!“— Одне слово,— мовив далі дон Андрес,— цьому хлопцеві так хочеться поговорити з вами, що я пообіцяв сьогодні ввечері дати йому цю приємність.

Я запевнив Тордесільяса, що це буде для мене велика радість, коли він впустить до мене цього молодика, який напевно сповістить дуже важливі для мене новини. Я нетерпляче чекав приходу вірного Сціпіона, бо не сумнівався, що це був він, і не помилився. Надвечір його впустили до башти, і його радість, якій могла дорівнитись тільки моя, виявилась надзвичайно бурхливо. Побачивши його, я відчув таке захоплення, що простяг йому руку, і він стиснув мене в своїх обіймах. Не можна було сказати, що це господар та секретар, так ми зраділи з цього побачення!

Коли ми обоє трохи заспокоїлись, я спитав Сціпіона, в якому стані він покинув мій будинок.

— Немає більш у вас будинку! — відповів він. — Щоб не утруднювати вас запитаннями, я двома словами скажу, що сталося у вас. Ваше майно пограбовано не тільки стражниками, а й лакеями. Думаючи, що ви навіки пропали, вони замість плати позабирали все, що можна було винести. На щастя для вас, мені вдалося врятувати дві великі торби з пістолями, — я повиймав їх із вашої скрині, — і вони в безпечному місці. Вони тепер у Салеро, він верне їх вам, коли ви вийдете з цієї башти; а я думаю, що ви недовго тут будете пансіонером його величності, бо ви арештовані без участі герцога де-Лерми.

Я спитав у Сціпіона, як він дізнався, що його ясно-вельможність непричетний до моєї не милості.

— О, це я напевне знаю, — відповів він. — Один із моїх друзів, який має довіру герцога д'Узеди, оповів мені докладно про ваше ув'язнення. За його словами, Кальдерон, дізнавшись через якогось лакея, що сеньйора Сірена під іншим ім'ям приймає вночі принца іспанського, і що цю інтригу провадить граф де-Лемос за допомогою сеньйора де-Сантільяни, задумав помститися і над вами і над своєю коханкою. Для цього він таємно відвідав герцога д'Узеду і все йому викрив. Герцог, радий, що є така прекрасна нагода загубити ворога, скористався з цього. Про те, що йому розказали, він доніс королю і звернув його увагу на ту небезпеку, на яку наражався принц. Ця звістка так обурила його величність, що він відразу ж звелів замкнути Сірену в „Дім каяття“, графа де-Лемоса вислав, а Жіль Блаза засудив на довічне ув'язнення.

— Ось що сказав мій товариш,— мовив далі Сціпїон.— З цього ясно, що ваше нещастя — робота герцога д'Узеди, а точніше кажучи — Кальдерона.

З цих слів я зробив висновок, що мої справи можуть з часом поправитися: герцог де-Лерма, обурений тим, що вислали його племінника, на все піде, щоб вернути цього сеньйора до двору, і я сподівався, що його ясновельможність не забуде й мене. Прекрасна річ — надія! Вона відразу втішила мене в утраті забраного майна і зробила мене таким веселим, ніби справді були підстави до цього. Свою в'язницю я вже не вважав за те нещасне приміщення, де може закінчитись мій вік, вона скорше здавалась мені засобом, з якого фортуна хоче скористатись, щоб піднести мене на ще вищу посаду. Я міркував ось як: у першого міністра є такі прихильники, як дон Фернандо де-Борджа, панотець Херонімо, єпископ Флоренції, а особливо — брат Луїс д'Альєга, що завдячений йому своєю посадою в короля;⁹⁰ за допомогою цих могутніх друзів його ясновельможність потопить своїх ворогів. Або в державі може незабаром статися переворот. Здоров'я його величності дуже погане. Коли його не стане, принц відразу покличе назад графа де-Лемоса, а той звільнить мене і представить новому монарху, який, в нагороду за перенесені муки, обдарує мене. Отож, з приємними надіями на майбутнє, я майже не відчував теперішнього лиха. Певна річ, що ті дві торби дублонів, відданих, за словами мого секретаря, на схованку ювелірові, однаково, як і надія, допомогли раптовій зміні настрою в мене.

Я був дуже задоволений із щирості та чесності Сціпїона і висловив йому це. Я запропонував йому

половину грошей, збережених від грабунку, але він відмовився від них.

— Я чекав, що ви інакше подякуєте,— сказав він.

І його слова і сама відмова здивували мене; я спитав, що ж я можу зробити для нього.

— Будьмо нерозлучні один з одним!— відповів він.— Дозвольте ділити з вами радощі і горе. Ніколи ні до одного господаря я не почував такої дружби.

— А я, мій хлопче, можу запевнити тебе, що ти не полюбив невдячника,— сказав я.— Ти вподобався мені з першої хвилини, коли прийшов найматися. Мабуть, ми обидва народилися під знаком Терезів, або ж Близнят, а ці сузір'я, як кажуть, єднають чоловіків. Охоче приймаю твою пропозицію, а для початку попрошу сеньйора коменданта замкнути тебе зі мною у башті.

— Це буде приємно мені,— скрикнув він,— ви попередили мене, я сам збирався просити про це. Ваше товариство мені дорожче за волю. Я тільки часом виходитиму звідци, щоб дихнути повітрям мадрідських канцелярій і поглянути, чи при дворі не сталося якоїсь сприятливої вам зміни. Таким чином, ви матимете в мені і довірника, і кур'єра, і шпиґа.

Ці вигоди мали надто велику вагу для мене, щоб позбавитись їх. З дозволу догідливого коменданта який не схотів заборонити мені таку приємну втіху, я залишив при собі цю найкориснішу людину.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Про першу подорож Сціпіона до Мадріда, про її причину та результат. Жіль Блаз занедужує. Наслідки його хвороби

Якщо ми звичайно кажемо, що в нас немає більших ворогів за наших слуг, то слід сказати також, що це

найкращі наші друзі, коли вони вірні й віддані. Сціпіон виявив таку ширість до мене, що я дивився на нього, як на рівню собі. Отож, між Жіль Блазом та його секретарем не відчувалося ні залежності, ні церемонності. Ми жили вкупі, спали на одному ліжку, їли за одним столом.

У розмові Сціпіон був дуже веселий, він справедливо заслужував назви доброго хлопця. Це була людина з головою, і його поради були корисні мені.

— Друже мій,— раз обізвався я до нього,— мабуть я добре зроблю, якщо напишу до герцога де-Лерми. Нічого поганого не станеться. А ти якої думки?

— У вельмож надто змінюється настрій,— відповів він,— невідомо, як він поставиться до вашого листа. Проте я думаю, що написати не завадить. Хоч міністр вас любить, але не треба покладатися на те, що він сам пригадає вас. Заступники такого роду легко забувають людей, про яких нічого не чують.

— Це все правда, та про мого патрона слід краще думати,— відказав я.— Мені відома його добрість. Він напевне співчуває моїм мукам і безперечно думає про те, як би звільнити мене з в'язниці. Очевидно, він чекає, поки мине гнів короля.

— Як би то!— сказав він,— мені хотілося б, щоб ваша думка про його ясновельможність була вірна. Напишіть зворушливого листа, благайте його допомоги, а я віднесу його і обіцяю віддати йому самому.

Я негайно попросив паперу та чорнила. Прохання вийшло в мене таким красномовним, що Сціпіонові воно здалось дуже зворушливим, Тордесільяс поставив його вище від проповідей архієпископа гренадського.

Я сподівався, що герцог де-Лерма із співчуттям прочитає цей сумний опис того тяжкого лиха, якого насправді я не зазнавав. Певний цього, я відіслав свого кур'єра, який відразу по приїзді до Мадріда пішов до міністра. Він зустрів одного камердинера з своїх друзів, і той дав йому нагоду поговорити з герцогом.

— Монсенйор,— сказав Сціпіон його ясновельможності, подаючи моє прохання,— один із ваших найвірніших слуг, кинений на соломі у вохкому льоху Сеговійської башти, смиренно благає вас прочитати цього листа, якого з жалю дозволив йому написати один воротар.

Міністр розпечатав листа і проглянув його. Хоч тут змальована була картина, здатна зворушити найжорстокішу душу, він зовсім не видавався зворушеним, а підвищив голос і, щоб інші присутні могли його чути, люто сказав кур'єрові:

— Друже, скажіть Сантільяні, що я вважаю його за надто зухвалого! Як він насмівся звернутись до мене після свого негідного вчинку, за який його справедливо ув'язнено! Хай цей нещасний не розраховує на мою допомогу! Я віддаю його гніву короля!

Сціпіон, не зважаючи на всю свою безсоромність, зніяковів при цих словах, а проте, хоч і був переляканим, все таки заступився за мене.

— Монсенйор, цей бідолашний в'язень помре з горя, коли дізнається про відповідь вашої ясновельможності,— промовив він.

Герцог спід лоба глянув на мого заступника і повернувся до нього спиною. Так повівся зі мною міністр, щоб краще приховати свою участь у любовній інтризі принца іспанського; і кожен добрий агент, якого значне

панство використовує для своїх таємних і небезпечних операцій, повинен чекати цього.

Коли мій секретар повернувся до Сеговії і доповів про наслідки цього доручення, це мене знову кинуло в жахливу прірву, як і першого дня ув'язнення. Нещастя моє було навіть ще більшим, бо в мене не було вже заступництва герцога де - Лерми. Бадьорість зовсім покинула мене, і як не намагались мене заспокоїти, я знову дуже засмутився; непомітно це призвело до тяжкої хвороби.

Сеньйор комендант, який дуже доглядав мене, будиши певен, що не може нічого кращого зробити, як вдатися до лікарів, привів двох, що дуже скидались на великих служителів богині Лібітіни.⁹¹

— Сеньйор Жіль Блаз,— сказав він, представляючи їх мені,— ці два Гіппократи прийшли вас оглянути, і вони скоро поставлять вас на ноги.

Я був таким упередженим проти всіх докторів медицини, що напевно погано прийняв би їх, якби мені хоч трохи хотілося жити; але я почував таку огиду до життя, що дякував Тордесільясові за те, що він віддав мене до їхніх рук.

— Сеньйор кавалере, насамперед ви повинні мати цілковиту довіру до нас,— сказав один із цих лікарів.

— Я цілком вірю вам,— відповів я,— з вашою допомогою я, безперечно, за кілька днів позбавлюсь усякого лиха.

— Так, при божій допомозі ви видужаєте,— промовив лікар.— Принаймні ми зробимо те, що треба для цього.

Справді, ці панове так щиро стали до праці і з таким успіхом, що можна було й простим оком бачити,

як я відходив на той світ. Вже дон Андрес, зневірившись в моєму видужанні, запросив ченця-францисканця, щоб приготувати мене до пристойної смерті вже той добрий панотець, виконавши свій обов'язок пішов собі; а я, гадаючи, що надходить остання година, знаком покликав Сціпіона до ліжка.

— Любий друже,—ледве вчутно сказав я йому (так виснажили мене ліки та кровопускання),—одну з тих торб, що в Габріеля, я відказую тобі, а другу прошу тебе відвезти до Астурії батькові та матері; якщо вони живі, їм це дуже згодиться. Але я боюсь, що вони не пережили моєї невдячності. Оповідання Мускади про мою нелюдність мабуть убило їх. Якщо ж, не зважаючи на байдужість, якою я платив їм за любов, вони не вмерли, віддай їм торбу дублонів і попроси простити мене за моє лихе поводження! Коли ж їх уже немає живих, то я доручаю тобі подарувати ці гроші на молитви за упокій їх душ та моєї.

Кажучи це, я протяг йому руку, і він зросив її сльозами, ні слова не здолавши відповісти: таким засмученим сердечний хлопець був через те, що втрачає мене. Це доводить, що сльози спадкоємця не скрізь приховують затаєний сміх.

Отож я чекав смерті, та цього не сталось. Мої доктори покинули мене і, давши волю природі, тим самим врятували. Гарячка, яка за їхнім віщуванням, мала доконати мене, минула, ніби для того, щоб спростувати його. Я почав поволі видужувати, на превелике щастя собі: наслідком хвороби я мав цілковитий душевний спокій. Мене не треба було втішати. До багатства та почестей я ставився зневажливо,—це навіяла мені думка про близьку смерть, і я, одужавши,

благословляв, своє нещастя. Я дякував богові за нього, як за особливу милість, і непохитно вирішив ніколи вже не повертатися до двору, якби навіть герцог де-Лерма захотів мене покликати. Я заходив далі, і думав, в разі мого звільнення з в'язниці, купити собі хижку і жити в ній, як личить філософу.

Мій довірник похвалив мій намір і сказав, що для швидшого здійснення цього він гадає ще раз з'їздити до Мадріда і поклопотати там про помилування.

— В мене з'явилась одна думка,— додав він.— Я знаю одну людину, яка зможе вам допомогти. Це служниця годувальниці принца, розумна дівчина. Я подбаю, щоб вона поклопотала перед господинею, на все піду, щоб вас звільнили з цієї башти. Хоч з вами тут і добре поводяться, але все таки це в'язниця.

— Маєш рацію,— відповів я.— Їдь, мій друже, не гай часу, берись за цю справу! Дай небо, щоб ми були вже в нашому пристановищі!

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Сціпіон вертається до Мадріда. Як і на яких умовах він дістав волю Жіль Блазу. Куди вони рушили обидва після виходу з Сеговійської башти і про що розмовляли між собою

Сціпіон поїхав ще раз до Мадріда, а я, чекаючи, поки він вернеться, захопився читанням. Тордесільяс постачав мені досхочу книжок. Він брав їх в одного старого командора, який хоч і не тямив читати, але, щоб удавати з себе людину вчену, мав прекрасну бібліотеку. Особливо я полюбив добрі моральні твори, бо в них щораз траплялися сторінки, які виправдували мою огиду до двору та бажання самотності.

Три тижні нічого не чути було про мого посланця. Нарешті він з'явився і весело сказав мені:

— Цього разу, сеньйор де-Сантільяна, я приніс добрі новини. Пані годувальниця зацікавилась вами. Її служниця, завдяки моєму проханню та сотні пістолів, переданих їй, була така добра, що попросила свою господиню поклопотати за ваше звільнення перед принцом іспанським, а принц, як я часто говорив, ні в чому не може їй відмовити,— він пообіцяв попросити свого батька короля, щоб вас випустили з в'язниці. Я мерщій подався попередити вас і відразу вертаюсь, щоб закінчити справу.

Третя його подорож була недовга. Через тиждень я знову побачив свого посланця. Він повідомив, що принцові пощастило випросити мені в короля волю, хоч це й нелегко було зробити. Того ж самого дня цю звістку ствердив і сеньйор комендант.

— Слава небу, мій любий Жіль Блаз, ви вільні! — сказав він, обіймаючи мене.— Двері в'язниці відчинені для вас, але при двох умовах, що мабуть будуть вам дуже прикрі; але я мушу переказати їх, як це не неприємно. Його величність забороняє вам з'являтись до двору і наказує протягом місяця виїхати за межі обох Кастілій. Мені дуже боляче, що вам заборонено вертатись до двору.

— А я дуже радий,— відповів я.— Один бог знає, що я думаю про двір. Я чекав від короля тільки одної ласки, а маю дві.

Переконавшись у своєму звільненні, я звелів купити двох мулів. Попрощавшись з Когольйосом та безліч разів подякувавши Тордесільясу за всі його послуги, ми з Сціпіоном другого ж дня посідали на мулів і

весело рушили в Мадрид до сеньйора Габріеля по наші дві торби, де в кожній було по п'ятсот дублонів. В дорозі мій товариш сказав мені:

— Ми не такі багаті, щоб купувати розкішний маєток, але помірний напевне можемо придбати.

— Якби в нас була хоч хижка, то й тоді я радів би з своєї долі,— відповів я.— Я ще в самому цвіту, але мені остогид світ і хочеться жити для самого себе. Крім того, скажу тобі, в мене склалась така уява про радощі сільського життя, що я захоплююсь і наперед відчуваю насолоду. Мені здається, ніби я вже бачу зелені луки, чую тьохкання солов'їв та дзюрчання струмків; то я думаю про мисливські розваги, то про рибальство. Уяви собі, друже, скільки всяких розваг чекає нас у самотності, і тебе це зачарує, як і мене. Щодо харчів, то найпростіші будуть найкращими для нас. Коли схочеться їсти, то з нас стане і шматка хліба, бо завдяки апетиту він видасться чудесним. Насолода полягає не в смаку добірних страв, а в нас самих. Це правда, бо найприємніші для мене не ті обіди, де в достатку було всяких смачних страв. Стриманість — джерело чудових утіх для здоров'я.

— Дозвольте не згодитися з вами щодо удаваної стриманості, хоч вам і хочеться почастувати мене нею,— перебив мене секретар.— Навіщо нам так житись, як Діоген? Якщо ми матимемо й кращий стіл, то не гірше себе почуватимемо. Повірте мені, в нас, слава богу, є з чого зробити собі приємне пристановище; навіщо ж нам жити в голоді та в злиднях! Придбавши маєток, ми повинні заpastися добрими винами та всякою іншою провізією, яку личить мати розумним людям, що не заради того покинули світ,

щоб відмовлятись від життєвих вигід, а щоб з більшим спокоєм користатися з них. Гесіод⁹² сказав: „Що є в домі, те не шкодить; але те, чого бракує, може шкодити“.— „Краще;— додає він,— мати в себе потрібні речі, ніж бажати мати їх“.

— Як це, сеньйор Сціпіон, хіба ви знаєте грецьких поетів? — перебив я його в свою чергу.— Де ви ознайомилися з Гесіодом?

— У вченого,— відповів він.— Я якийсь час прослужив у Саламанці в одного вчителя, з нього був великий коментатор.⁹³ Він в одну мить робив грубезний том; витягаючи сторінки з книг своєї бібліотеки і перекладаючи їх по-кастільському, він складав його з єврейських, грецьких та латинських уривків. У нього я був переписувачем, тому чимало запам'ятав таких цікавих сентенцій, як допіру наведена.

— Отже, ваша пам'ять добре оздоблена ними,— відказав я.— Але вернімось до нашого проекту! В якому іспанському королівстві, на вашу думку, нам варт заснувати нашу філософську резиденцію?

— Я за Арагон,— відповів мій довірник.— Там знайдеться чимало чарівних місць, де можна приємно жити

— Гаразд, спинімось на Арагоні! — сказав я.— Згоден! Аби тільки нам пощастило знайти місце з усіма тими благами, якими живиться моя уява!

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Що вони зробили по приїзді до Мадріда. Якого чоловіка Жіль Блаз зустрів на вулиці і що за подія сталась після цієї зустрічі

Прибувши до Мадріда, ми спинилися в тому невеличкому мебльованому готелі, де Сціпіон мешкав під

час своїх подорожей; насамперед ми пішли до Салеро по свої дублони. Він прийняв нас дуже добре і вельми зрадів, побачивши мене на волі.

— Признатись, я був такий вражений вашою немилістю, що в мене пропала охота до родичання з двірськими людьми,— додав він.— Їхнє щастя надто нетривке. Свою дочку Габріелу я одружив з одним багатим купцем.

— І добре зробили,— відповів я,— це надійніше; а крім того, коли міщанин стає тестем значної людини, він не завжди задоволений з добродія зятя.— Потім, змінивши розмову і перейшовши до суті, я сказав йому:— Будьте ласкаві, сеньйор Габріель, віддайте нам ті дві тисячі пістолів, що...

— Ваші гроші наготові,— перебив мене ювелір.— Він повів нас до кабінету і показав нам дві торби, де були наклейки з написом: „Ці торби з дублонами належать сеньйору Жіль Блазу де - Сантільяні“.— Оце,— додав він,— довірений мені внесок!

Я подякував Салеро за цю послугу, не жаліючи за його дочкою. Ми принесли торби до себе в готель і почали лічити наші дублони. Не ставало тільки щось з п'ятдесят дублонів, витрачених на моє звільнення. Після цього ми думали тільки про від'їзд до Арагона. Мій секретар подбав купити бричку та двох мулів, а я запасався білизною та одежею. Блукаючи вулицями в справі своїх купівель, я несподівано зустрів барона фон-Штейнбаха, того офіцера німецької гвардії, в якого виховувався дон Альфонсо.

Я привітався до цього німецького кавалера, який, впізнавши мене, підійшов і обнявся зі мною.

— Я надзвичайно радий бачити вашу милість у

доброму здоров'ї і при цій нагоді почути новини про моїх любих сеньйорів — дон Цезаря та дон Альфонсо де - Лейву, — сказав я.

— Це можу сказати вам напевне, — відповів він, — бо вони обидва в Мадріді і живуть у мене. Скоро вже три місяці, як вони приїхали до міста, щоб подякувати королю за ту ласку, якої діждався дон Альфонсо за послуги своїх предків державі. Він став губернатором міста Валенсії, хоч ні в кого не просив цієї посади і не вдавався до будького з клопотанням. Це дуже велика милість; вона доводить, що наш монарх любить віддякувати за подвиги.

Я знав краще за Штейнбаха, що слід думати про це, але удав, нібито нічого сінько не знаю. Я висловив таке палке бажання привітати моїх колишніх господарів, що він негайно повів мене до них. Цікаво було випробувати дон Альфонсо і з того, як він мене прийме, побачити, чи залишилась у нього будьяка прихильність до мене. Я його застав у залі, де він грав у шахи з баронесою фон - Штейнбах. Побачивши мене, він відразу покинув гру, встав, мерщій підійшов до мене і, пригорнувши мою голову до себе, з щирою радістю сказав:

— Нарешті ви вернулися знову до мене, Сантільяна! Як це приємно! Не я винуватий, що ми жили не вкупі. Якщо ви пригадуєте, я ж просив вас не виїздити з замку Лейви, але ви не зважили на моє прохання. Та я не закидаю вам цього, причина вашого відходу цілком поважна. Але після того вам треба було б давати про себе хоч якінебудь звістки. Я б тоді не шукав вас даремно в Гренаді; мені казав мій шуряк дон Фернандо, що ви були там. Після цього незначного докору,

розкажіть же, що ви робите в Мадріді? — спитав він. — У вас тут мабуть є якась посада? Будьте певні, що я більше від будького цікавлюся всім тим, що вас стосується.

— Сеньйор, — відповів я, — якихось чотири місяці тому я мав досить значну посаду при дворі. Я мав честь бути секретарем і довірником у герцога де - Лерми.

— Не може бути! — скрикнув дон Альфонсо, надзвичайно здивований. — Невже ви мали довіру першого міністра?

— Я заслужив його ласку, а потім ось як утратив її, — відповів я. І тоді оповів йому всю ту історію і закінчив на вирішенні купити на рештки від свого колишнього багатства хижку, де можна було б жити самотньо.

Син дон Цезаря надзвичайно уважно вислухав мене.

— Любий Жіль Блаз, — сказав він, — ви знаєте, я завжди любив вас. Ви зараз дорожчі мені, ніж будь-коли, і я мушу довести це, бо небо дозволяє мені зараз зробити вас дещо багатшим. Ви вже не будете забавкою фортуни, я звільню вас від її могутності. У вас буде таке майно, якого вона ніколи не зможе відняти. Ви збираєтесь жити на селі; так от, я вам дам свій невеличкий маєток біля Ліріаса, за чотири милі від Валенсії. Ви знаєте його. Цей подарунок ми можемо зробити без будьякої шкоди для себе. Запевняю вас, що батько не перечитиме, а Серафіна тільки зрадіє.

Я впав навколюшки перед дон Альфонсо, та він відразу підвів мене. Я поцілував йому руку і, більше зворушений його добрим серцем, ніж подарунком, сказав:

— Сеньйор, ваше поводження зачарувало мене! Ваш гостинець тим приємніший, що ви подарували його, не знаючи про мою послугу. Отже, це сталося через вашу великодушність, а не вдячність.

Моя мова трохи здивувала губернатора, і він змушений був спитати, про яку послугу я говорю. Я все докладно розказав, і це ще дужче здивувало його. Він так само, як і барон фон-Штейнбах, зовсім не думав, що валенсійським губернатором його призначили завдяки моєму впливу. Проте він не міг сумніватися в цьому і сказав мені:

— Своєю посадою я зобов'язаний вам; тому, Жіль Блаз, я не обмежусь самим ліріаським маєтком; ви, крім цього, одержуватимете дві тисячі дукатів пенсії.

— Стривайте, дон Альфонсо,— перебив я його на цьому місці,— не збуджуйте в мені демона користолюбства. Розкоші тільки псують мене, я надто випробував це на собі. Я охоче приймаю ваш ліріаський маєток, мені там житиметься непогано, бо й крім того в мене дещо є. Цього з мене цілком досить, більшого я не бажаю і краще зовсім утрачу все, ніж матиму зайве. У притулку, де шукаєш спокою, багатство — тягар.

Поки ми розмовляли, нагодився й дон Цезар. Побачивши мене, він зрадів не менше від сина, а коли дізнався, як завдячена мені його родина, почав обстоювати, щоб я прийняв пенсію; але від неї я знову відмовився. Нарешті, батько з сином, не гаючись, повели мене до нотаря, де наказали скласти дарчого листа, якого й підписали з більшою охотою, ніж будьякий інший документ, корисний їм. Коли запис був готовий, вони віддали його мені, сказавши, що ліріаський має-

ток їм уже не належить і що я можу поселитись у ньому як господар, коли тільки захочу. Після цього вони вернулись до барона фон-Штейнбаха, а я подався до себе в готель. Коли я сказав своєму секретареві, що в нас у Валенсійському королівстві є свій маєток, і оповів, яким чином придбав його, він був у захопленні.

— Скільки ж може коштувати така маєтність? — спитав він.

— Вона дає п'ятсот дукатів ренти,— відповів я,— і можу запевнити тебе, що це гарне пристановище. Я знаю його, бо не раз бував там за свого управительства в сеньйорів де-Лейва. Це невелика садиба в чарівній місцевості на березі Гвадалавіара, біля хутірця з п'яти-шести хат.

— Найбільше мені подобається те, що в нас там буде добра дичина, вино бенікарло та чудесний мускат! — скрикнув Сціпіон.— Швидше ж, патроне, кидаймо світ та їдьмо до нашого притулку.

— Мені не менше, ніж тобі, хочеться бути там,— відказав я,— але спочатку треба побути в Астурії. Там моїм батькам не дуже добре живеться. Я думаю відвідати їх і відвезти обох до Ліріаса, щоб вони спокійно дожили свого віку. Може, саме це пристановище і судилося їм, і кара впаде на мене, якщо я не зроблю цього.

Сціпіон похвалив мою думку і радив швидше здійснити її.

— Не треба гаяти часу,— сказав він,— бричка вже є, купуймо мерщій мулів та їдьмо до Ов'єдо.

— Так, мій друже,— відповів я,— виїздімо якнайшвидше. Я вважаю за свій обов'язок поділити затишне

життя в моєму притулку з своїми батьками. Скоро вже ми будемо в нашому сільці; приїхавши туди, я напишу на дверях свого дому золотими буквами ці два латинські вірші:

Inveni portum. Spes et Fortuna, valete!
Sat me lusistis: ludite nunc alios!⁹⁴

КНИГА ДЕСЯТА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Жіль Блаз від'їздить до Астурії. Проїздом через Вальядолід він відвідує свого колишнього господаря доктора Санградо. Він випадково зустрічає управителя госпіталю сеньйора Мануеля Ордоннеса

В той час, як я збирався від'їздити з Мадріда до Астурії з Сціпіоном, Павло V призначив герцога де-Лерму кардиналом.⁹⁵ Той папа, бажаючи заснувати інквізицію в Неаполітанському королівстві, на те й убрав у пурпур цього міністра, щоб за його допомогою схилити короля Філіппа до такого похвального наміру.⁹⁶ Кожен, хто так добре, як я, знав цього нового члена священної колегії, вважав, що церква зробила прекрасний вибір.

Сціпіон волів би бачити мене на блискучій двірській посаді, а не похованим десь у глушині, і він радив мені представитися новому кардиналові.

— Може, після того, як вас звільнено з в'язниці з наказу короля, він перестане гніватись і верне вас до себе на службу,— сказав він.

— Пане Сціпіон,— відповів я,— ви мабуть забули, що мені дано волю при умові обов'язкового виїзду з обох Кастілій. До того ж, невже ви думаєте, що мені обрид замок Ліріас? Я вже казав вам і ще повторю,— якби герцог вернув мені свою ласку, якби навіть він запропонував мені посаду дон Родріго де - Кальдерона, я б однаково відмовився. Моя думка непохитна: я їду до Ов'єдо по батьків і оселюся з ними біля Валенсії. Якщо ж ти, мій друже, жалієш, що зв'язав свою долю з моєю, то скажи мені, і я відразу дам тобі половину своїх грошей; з ними ти можеш жити у Мадридi і по змозі робитимеш собі там кар'єру.

— Невже ви можете припустити, що я неохоче їду з вами до вашого притулку? — сказав секретар, зворушений цими словами.— Таке підозріння — образа для моєї щирості та прихильності. Невже можна думати, що такий щирий слуга, як Сціпіон, який, поділяючи з вами муки, охоче прожив би весь свій вік при вас у Сеговійській башті,— тільки з жалю поїхав би з вами до того місця, що обіцяє стільки радощів! Ні, пане! я зовсім не хочу відвертати вас від вашого наміру! Доведеться тепер признатись у своїй хитрості: коли я радив вам представитись герцогу де - Лермі, то мені хотілося дізнатись, чи не залишилась у вас якась крихітка честолюбства. Але вас зовсім не ваблять почесті; тому кидаймо мерщій двір, щоб почати потішатись тими невинними ніжними радощами, про які в нас склалась така чарівна думка.

Скоро ми обидва виїхали в бричці, запряженій парою добрих мулів, що ними правив хлопець, якого я вважав за потрібне додати до свого почту. Першої доби ми заночували в Алькала - де - Енаресі, а другої — в Сего-

вії, звідки, не спиняючись для відвідин великодушного коменданта Тордесільяса, дісталися Пеньяф'єля на Дуеро, а другого дня були у Вальядоліді. Побачивши це місто, я не міг стриматися від глибокого зітхання. Мій спутник почув це і поцікавився, чому це я зітхаю.

— Мій хлопче, тут я довго вправлявся в медицині,— сказав я.— Про це я не можу спокійно думати. Сумління нишком дорікає мені. Та що говорити! Мені здається, що всі хворі, повбивані мною, повстають із своїх могил, щоб розірвати мене на шматки.

— Ну, й думонька!—промовив секретар.—Ви справді, сеньйор де-Сантільяна, надто добрі! Навіщо жаліти, що ви брались за це ремесло? Погляньте на старих лікарів, чи в них бувають такі гризоти? О ні, вони не зважають на це, нещасні випадки звалюють на природу, а щасливі приписують собі.

— Це правда,— промовив я,— доктор Санградо, метод якого я наслідував, був саме такої вдачі. Хоч він бачив, що щодня на його руках гине якісь два десятки людей, але був так певен переваги кровопускання та частого пиття води, що приписував ці ліки для всіх хвороб і, замість обвинувачувати власні ліки, думав, нібито хворі вмирають тільки тому, що малс пили води та мало втрачали крові.

— Їй-богу, це незрівняна людина!—скрикнув Сціпійон і зареготав.

— Якщо тобі цікаво його побачити та послухати, то завтра можеш задоволити себе,— сказав я,— аби тільки Санградо був живий і не поїхав з Вальядоліда, та цьому важко вірити; коли я його покинув, він був уже старий, а з того часу чимало років минуло.

Ми спинились у корчмі і насамперед спитали про

цього доктора. Нам сказали, що він ще не вмер, але через свій вік не може ні відвідувати хворих, ні робити великих рухів, а тому пацієнти перейшли до інших трьох чи чотирьох лікарів, що зажили слави новою практикою, яка не більшого варта від його ліків. Отже, щоб дати відпочинок нашим мулам і побачити сеньйора Санградо, ми вирішили другий день провести у Вальядоліді. О десятій годині вранці ми пішли до нього. Він сидів у кріслі, з книжкою в руці, але, побачивши нас, відразу встав, підійшов до нас кроком досить міцним, як на сімдесятилітнього діда, питаючи, чого нам треба.

— Пане доктор, подивіться, будь ласка, на мене уважніше,—сказав я,—невже не впізнаєте мене? Я ж мав честь бути одним з ваших учнів. Чи не можете пригадати якогось Жіль Блаза, що був у вас нахлібником та помічником?

— Хіба це ви, Сантільяна? — відповів він, привітно обнявши мене.— Я б вас не впізнав. Дуже радий бачити вас. Що ж ви робили після того, як ми розлучилися? Безперечно, займались медициною?

— У мене був до цього нахил,—відказав я,—але поважні причини завадили йому.

— Шкода! — промовив Санградо.— Завдяки принципам, одержаним від мене, ви могли б зробитися тямущим лікарем, аби тільки вам пощастило зберегти себе від небезпечної любові до хемії. Ах, сину мій,—сумно й ніби декламуючи промовив він,—які зміни в медицині за останні роки! Я дивуюсь і обурююсь не без підстави. Цього мистецтва позбавляють честі й гідності. Це мистецтво, яке за всіх часів шанувало життя людське, стало жертвою зухвалості, самовпевненості, невинності. Це говорять факти; але скоро й каміння

заголосить проти розбишацтва нових практикантів: *lapides clamabunt*.⁹⁷ У нашому місті є лікарі — принаймні вони сами себе так називають — що повпрягались у тріумфальну колісницю антимонію: *carrus triumphalis antimonii*,⁹⁸ є вихідці із школи Парацельса,⁹⁹ обожнювачі кermесу, цілителі наугад, що всю медицину обмежують умінням готувати хемічні ліки. Та що казати? Мені гидко говорити про їх методи. Наприклад, раніш так рідко пускали кров з ноги, а тепер майже тільки цього вживають. Легкі й цілющі проносні замінено на блювотні та кermес. Це справжній хаос, кожен дозволяє собі, що хоче. Кожен переступає межі порядку і мудрості, встановлені нашими першими вчителями.

Мені дуже кортіло посміятися з цієї чудної промови, але я не тільки стримався, а й собі почав промовляти проти кermесу; не знаючи, що це таке, про всякий випадок посилав до біса його винахідників. Помітивши, що я розважаюся, Сціпіон не відстав від мене.

— Пане доктор,— обізвався він до Санградо,— я внук у других лікаря старої школи, отож хай і мені буде дозволено разом з вами повстати проти хемічних ліків. Покійний мій дід, дай боже йому царство небесне, був таким палким прихильником Гіппократа, що не раз бився з емпіриками, які недосить шанобливо говорили про того царя медицини. Кревність дається знаки,— я б охоче покатував тих неуків, на яких ви так справедливо і красномовно скаржитесь. Яке безладдя ці негідники заводять у громадському житті!

— Це безладдя заходить далі, ніж ви думаєте,— сказав лікар.— Я видав книжку проти розбишацтва в медицині, але це ні до чого не призвело; навпаки, воно більшає день-у-день. Хірурги з усієї сили

намагаються зробитися лікарями,— вони вважають, що здатні бути ними, ледве починають давати кермес та блювотне і, крім цього, з своєї примхи пускати кров з ноги. Дійшло навіть до того, що вони домішують кермес до потогонних та підживних мікстур і через це начебто стають на один рівень з великими творцями медицини. Ця зараза проникла і в монастирі. Між ченцями трапляються брати, що удають із себе і аптекарів і хірургів. Ці мавпи лікарів займаються хемією і виробляють шкідливі ліки, якими скорочують життя своїх преподобних братів. У Вальядоліді понад шістьдесят монастирів, чоловічих та жіночих,— отже, подумайте сами, яке спустошення роблять кермес, блювотне та кровопускання з ноги.

— Сеньйор Санградо,— сказав я тоді,— ви справді маєте рацію сердитись на тих отруйників; я журюся з вами й поділяю ваші тривоги за життя людей, яких лікують методом явно шкідливим і таким відмінним від вашого. Я побоююсь, щоб хемія колись не призвела до загибелі медицину, як фальшива монета — державу. Дай боже, щоб не скоро надійшов той фатальний день!

У цьому місці нашої розмови з'явилася стара служниця. Вона принесла докторові блюдце з пухкою булочкою, склянкою та двома графінами, один — з водою, другий — з вином. З'ївши шматок хліба, лікар запив його вином, щоправда розведеним на три чверті водою. Але це не врятувало його від докорів, які він викликав цим з мого боку.

— Еге, пане доктор,— сказав я,— от я й впіймав вас на гарячому. Ви ж завжди промовляли проти цього напою, три чверті життя свого пили саму воду, а тепер

вживаєте вина! Через вас я вже десять років і в рот не брав його. Відколи ви так почали суперечити сами собі? Вік — це не причина, бо в одному місці своїх писань ви визначали старість, як природні сухоти, які зсушують і виснажують нас; і на підставі цього визначення ви оплакували нещасття тих, хто називає вино молоком старих. Що ж ви скажете на своє виправдання?

— Ви зовсім несправедливо напались на мене, — відповів старий лікар. — Якби я пив чисте вино, ви б мали рацію вважати мене за зрадника свого методу, алеж сами бачите, яке це розведене вино.

— Знову ви суперечите собі, любий вчителю, — відказав я. — Згадайте, як ви ганили каноніка Седільйо за те, що він пив вино, хоч і дуже розведене водою. Признайтесь краще, що ви визнаєте свою помилку і що вино не такий згубний напій, як це говориться у ваших творах — аби тільки його вживати помірно.

Ці слова збентежили трохи нашого доктора. Він не міг заперечити, що в своїх книгах забороняв вживати вина, але сором та пустославність заважали йому згодитися з моїм справедливим закидом; він не знав, що відповісти, і дуже зніяковів. Щоб позбавити його цього скрутного становища, я змінив тему і, радячи завжди добре триматись проти нових практикантів, через хвилину попрощався з ним.

— Не бійтесь, сеньйор Санградо, — сказав я, — знеславлюйте і далі кермес, повставайте проти кровопускання з ноги! Якщо ж, не зважаючи на вашу відданість і любов до ортодоксальної медицини, емпіричне кодро остаточно знищить порядок, ви принаймні втішітесь тим, що докладали всіх зусиль, щоб підтримувати лад.

Коли ми з секретарем вертались до готелю, розмовляючи про кумедійний та оригінальний характер цього доктора, на вулиці повз нас пройшов якийсь чоловік, років шістдесяти. Ішов він, опустивши очі, з великими чотками в руці. Уважно поглянувши на нього, я без труднощів впізнав сеньйора Мануеля Ордоннеса—того самого доброго управителя госпіталю, про якого вже згадувалося з пошаною в першому гомі моєї історії.¹⁰⁰ Виявляючи велику повагу, я підійшов до нього.

— Маю честь вітати шановного й обачного сеньйора Мануеля Ордоннеса, з усіх людей найздатнішого захищати інтереси бідняків,— сказав я.

При цих словах він пильно подивився на мене і відповів, що моє обличчя начебто знайоме, але, де саме він бачив мене — йому важко згадати.

— Я не дивуюся з цього,— відказав я,— зрозуміла річ, якщо ви не звертали уваги на мене. Я ходив до вас у той час, як у вас на службі був один з моїх друзів, на прізвище Фабріцій Нуньєс.

— Ах, тепер пригадую,— сказав управитель з лукавою посмішкою.— Ви були добрі хлопці. Чимало ви наробили всяких юнацьких витівок! Що ж сталося з тим сердечним Фабріцієм? Кожного разу, як я думаю про нього, я непокоюсь за його справи.

— Тому я й дозволив собі спинити вас на вулиці, щоб переказати вам звістку про нього,— мовив я сеньйору Мануелю.— Зараз Фабріцій у Мадріді, він працює над мішаними творами.

— Що ви називаєте мішаними творами? — спитав він.— Це мені видається двозначним.

— Тобто він пише і віршами, і прозою, складає

і комедії, і романи,— відповів я,— одне слово, це хлопець з талантом, його дуже гарно приймають у добрих домах.

— А як у нього справи з пекарем? — поцікавився він.

— Не так добре, як із значним панством,— відповів я.— Між нами кажучи, він небагатий!

— О, я в цьому зовсім не сумнівався,— промовив Ордоннес.— Хоч би як він упадав за дворянством,— догідливість, лестощі, приниження дадуть йому ще менше, ніж його твори. От, побачите, колись він опиниться у госпіталі.

— Цілком можливо, поезія багатьох доводила до цього,— відказав я.— Мій друг Фабріцій багато краще зробив би, якби zostався у вашої милості, в нього було б тепер чимало золота.

— Хоч жив би, принаймні, в достатку,— сказав Ордоннес.— Я любив його і, просуваючи його на посаді, гадав утворити йому в госпіталі для бідняків поважне становище, але йому заманулось вдатись до літератури. Дурень! Склав комедію, виставив її в комедіантів, що були в нашому місті, і через те, що п'єса мала успіх, у нашого автора голова пішла обертом. Він уявив себе новим Лопе де-Вега і волів нікчемні оплески тим вигодам, які я з дружби готував для нього; він попросив звільнення. Із співчуття я намагався відмовити його, але даремно я доводив, що він у гонитві за тінню кидає кістку¹⁰¹— мені не пощастило утримати цього причинуватого, що збожеволів на писанні. Він не розумів свого добра,— додав управитель.— Хлопець, взятий на службу після нього, може бути гарним доказом тому: він не такий розумний, як Фабріцій,

але розважливіший за нього, він намагається добре виконувати мої доручення, і це мені подобається. Отож, я допомагаю йому по заслuzі, він має у госпіталі дві посади, і незначніша з них більш ніж достатня для того, щоб дати змогу прогодуватись чесному чоловіку з великою родиною.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Подорожуючи далі, Жіль Блаз щасливо приїздить до Ов'єдо. В якому стані він застає батьків. Батькова смерть; наслідки цієї смерті

З Вальядоліда ми в чотири дні дістались без жодної лихої зустрічі до Ов'єдо, хоч приказка й каже, що злодії здалеку чують гроші в подорожніх; а для них у нас була б добра пожива, і два якісь мешканці з льоху легко відняли б у нас наші дублони, бо при дворі я не навчився хоробрості. Бертрандо, мій тощо *de mulas*,¹⁰² був, як здавалось, не такої вдачі, щоб умерти при захисті господарєвого гаманця, і сам тільки Сціпіон був трохи забиякуватішим. Було вже поночі, коли ми прибули до міста. Ми оселилися в корчмі, що стояла зовсім близько від будинку мого дядька, каноніка Жіля Переса. Я був дуже радий, що, перед тим як піти до батьків, можу дізнатися, як вони живуть; а для цього найкраще було звернутись до господаря чи господині шинку, яких я знав за людей, що напевне в курсі справ своїх сусід. Справді, придивившись до мене, господар впізнав мене.

— От, святий Антонію Падуанський, це син нашого доброго зброєносця Блаза з Сантільяни,— скрикнув він.

— Еге ж,— сказала господиня,— це ж він і є, я його

теж впізнала, він майже не змінився,— той самий непосидючий Жіль Блаз, розумний, куценький хлопець. Здається, я й зараз бачу, як він приходить було по пляшку вина на вечерю дядькові.

— Щаслива пам'ять у вас, пані,— промовив я,— але, будь ласка, скажіть мені щонебудь про родину. Батькам мабуть погано живеться.

— Це правда,— відповіла господиня,— яких би злиднів ви не уявляли собі, на ділі вийде гірше. Аж жаль бере. У доброго Жіля Переса віднялась половина тіла, і, як видно з усього, йому не довго жити; батько з недавнього часу мешкає у каноніка, в нього запалення легень — вірніше сказати, він зараз при смерті, і мати ваша, яка себе не дуже добре почуває, змушена ходити за ними обома. Отаке їхнє становище.

Це оповідання збудило в мене синівські почуття. Я покинув Бертррандо з екіпажем у корчмі, а сам із секретарем, що не хотів мене кидати, пішов до дядька. Коли я з'явився перед матір'ю, вона схвилювалася, коли ще й не впізнала мене.

— Сину мій,— сумно сказала вона потім, обнявши мене,— ідіть, подивіться, як умирає ваш батько. Ви прийшли вчасно на це жахливе видовище.

На цьому слові вона відвела мене до кімнати, де на ліжку, що свідчило про великі злидні, конав сердечний Блаз де - Сантільяна. Хоч тіні смерті вже оточили його, він був ще притомний.

— Любий друже,— обізвалась до нього мати,— ось ваш син Жіль Блаз, він просить у вас прощення за те лихо, яке вам заподіяв, і благає благословення.

При цих словах батькові очі, які почали вже навіки склеплюватися, розплющилися; не зважаючи на своє

виснаження, він помітив, що мені шкода втратити його, і сам зворушився через мій розпач. Він хотів говорити, але йому бракувало сили. Я взяв його за руку, і поки я зрошав її сльозами, він, не здолавши вимовити жодного слова, помер, ніби навмисне чекав мого приїзду для свого останнього зітхання.

Мати була підготована до його смерті і не дуже побивалася; я мабуть більше тужив, хоч батько за життя ніяк не виявляв до мене любові. Я оплакував його не тільки, як син, а й дорікав собі за те, що не допоміг йому, і коли я думав про свою жорстокість, мені здавалось, що я якесь страховище невдячності, якийсь батьковбивця. Мій дядько був на іншому ліжку і в такому жалюгідному стані, що я ще дужче почав мучитись. Усе те, чим я був завдячений йому, постало передо мною.

— Злидні твоїх родичів, це кара тобі, виродку,— сказав я собі самому.— Якби ти їм дав хоч якусь часточку з того добра, що було в тебе до в'язниці, вони б мали такі вигоди, яких не міг дати їм дохід з парафії. Може батько довше прожив би тоді.

Нещасний Жіль Перес здитинів. У нього пропала пам'ять і розсудок. Даремно я стискав його в обіймах і виявляв ніжність до нього,— він, здавалося, зовсім не відчував нічого. Марно мати йому казала, що я його племінник Жіль Блаз, він тільки безглуздо розглядав мене, не відповідаючи нічого. Якби я не доводився родичем і не був такий завдячений йому, то й тоді б не міг не співчувати дядькові, бачачи його в такому жалюгідному стані.

Тим часом Сціпіон, поділяючи мої муки і з дружби зітхаючи разом зі мною, похмуро мовчав. Гадаючи,

що матері після такої довгої розлуки хочеться поговорити зі мною і що присутність незнайомого чоловіка може заважати їй, я покликав його набік і сказав:

— Йди, хлопче, спочивати до корчми і покинь мене тут з матір'ю. В нас буде з нею довга розмова, а якщо ти зостанешся з нами, сердечна жінка мабуть подумає, що ти зайвий у нашій бесіді, яка буде тільки про родинні справи.

Щоб не заважати нам, Сціпіон вийшов, і я справді проговорив з матір'ю цілу ніч. Ми правдиво розказали один одному все, що сталося з нами після мого від'їзду з Ов'єдо. Вона докладно оповіла, як поневірялася по чужих людях, служивши за дуенью, і сказала мені ще багато такого, чого не треба було б чути моему секретареві, хоч я ні з чим не крився від нього. Не зважаючи на всю пошану, яку я повинен мати до матеріної пам'яті, слід сказати, що вона була трохи балакучою в своїх оповідаваннях; їй сміливо можна було б скоротити на три чверті свою історію, якби вона пропустила зайві подробиці.

Нарешті вона кінчила оповідати, і тоді почав я. Я ледве торкався всіх моїх пригод, але заговоривши про візит ов'єдонського бакалійника, сина Бертрандо Мускади, під час мого перебування в Мадриді, дуже докладно розказав про це.

— Признатись, я дуже погано прийняв цього хлопця, і за це він напевне спаплюжив мене тут,— сказав я матері.

— Та звісно,— відказала вона.— За його словами, ви, завдяки ласці королівського міністра, так загордували, що насилу впізнали його; а коли він розповів вам про наші злидні, ви холодно вислухали його. Батьки завжди

намагаються прощати дітей,— додала вона,— тому ми не могли йняти віри, що у вас таке лихе серце. Ваш приїзд до Ов'єдо стверджує нашу гарну думку про вас, а ваш розпач — остаточне тому виправдання.

— Ви надто прихильно судите про мене,— відказав я,— багато правди в оповіданні молодого Мускади. Коли він прийшов до мене, я був заклопотаний тільки своєю кар'єрою, а честолюбність так мене опанувала, що я майже зовсім не думав про батьків. Немає нічого дивного, якщо я при таких обставинах не дуже ласкаво прийняв людину, що грубо повелась зі мною, почала говорити мені, що за чутками я багатіший за лихваря, радила посилати вам гроші, через те, що вам їх дуже треба, навіть дорікала в нестриманих висловах за байдужість до родини. Така відвертість мене обурила, я не міг далі терпіти і виштовхав його межі плечі з кабінету. Признаюсь, я не гаразд повівся в цій зустрічі, треба було подумати, що не ваша вина, якщо цьому бакалійнику бракує чемності, і що його рада заслуговує на увагу, хоч би й висловлена грубо. Про все це я поміркував вже після того, як вигнав Мускаду. Хоч я й був сердитий, але кривність все таки прокинулася в мені, я згадав, чим завдячений батькам, і, почервонівши з сорому, що виконував так погано свої обов'язки, відчув гризоти; але незабаром скнарість та честолюбність заглушила їх. Та згодом, коли з наказу короля мене замкнули до Сеговійської башти, я там тяжко захворів, і ця щаслива хвороба вернула вам сина. Так, це завдяки хворобі та в'язниці в мене заговорила кривність, і двір остогид мені. Я зрікся галасливого життя, мрію тільки про самотність і приїхав до Астурії для того, щоб ублагати

вас поділити зі мною радощі життя в глушині. Якщо ви не відмовите моему проханню, я відвезу вас до свого маєтку у Валенсійському королівстві, і ми заживемо там дуже гарно. Я збирався повезти туди й батька, але сталось інакше; тому мені доводиться втішитись самою матір'ю, я буду дуже уважним до неї і надолужу той час, коли нічим не був їй корисним.

— Я вам дуже вдячна за похвальний намір,— сказала тоді мати,—я б не вагаючись поїхала з вами, якби ніщо не заважало. Свого рідного брата, вашого дядька, я не покину в такому стані; та й до свого краю я дуже звикла, мені важко виїздити звідци. Проте над цим варт поміркувати, і я подумаю на дозвіллі. Тепер нам слід дбати тільки про батьків похорон.

— Доручімо це тому юнаку, який був тут зі мною,— сказав я,—це мій секретар, він розумний і щирий хлопець, на нього можна покластися.

Коли я говорив це, з'явився Сціпіон. Надворі вже розвиднялось. Він спитав, чи ми потребуємо його допомоги в своєму тяжкому стані. Я відповів, що він прийшов саме до речі, бо я маю дати йому дуже важливе доручення. Ледве визнавши, про що мова, він сказав:

— Годі! Вся ця церемонія вже ясна мені. Можете цілком звіритись на мене.

— Будьте обережні,— обізвалась до мене мати,—справляйте похорон без розкошів. Що скромніше, то краще, усе місто знало, який убогий був мій чоловік.

— Пані,— відказав Сціпіон,—якби він був ще бідніший, то й тоді я не скину і двох мараведисів.¹⁰³ Я клопочусь тільки про свого господаря; він був фаворитом герцога де-Лерми, отже його батька треба поховати благородно.

Я згодився з секретарем, порадив навіть не жаліти грошей. Рештки моєї пустославності прокинулись при цій нагоді. Я сподівався, що, витратившись на батька, який не покинув мені ніякої спадщини, примушу людей похвалити мою щедрість. Та й мати, якою б скромною вона не прикидалась, не від того була, щоб її чоловіка поховали з пошаною. Ми дали волю Сціпіону, і він, не гаючи часу, подався вжити заходів до розкішного похорону.

У цьому йому надто пощастило. Похід вийшов такий величний, що проти мене повстало все місто з околицями, моя чванливість обурила всіх мешканців Ов'єдо від мала до велика, і про це говорили не дуже гарні для мене речі.

— На батьків похорон у цього скороспілого міністра гроші знайшлись, а на те, щоб прогодувати його, не було,— чулися балачки.

— Краще б він зробив щось приємне батькові за життя, а не вшановував його так після смерті,— казав ще хтось.

Одне слово, людські пересуди не жаліли мене, кожен говорив своє. Земляки не тільки кепкували з нас тобто з Сціпіона, Бертрандо та мене, коли ми виходили з церкви, а й лаяли з усіх боків, обсвистували, на Бертрандо до самої корчми кидали каміння. Натовп, який зібрався перед дядьковим будинком, тільки тоді розійшовся, як з'явилась мати і при всіх засвідчила, що вона дуже задоволена з мене. Кілька чоловік побігло до корчми, думаючи потрошити мою бричку, і це вони безперечно зробили б, якби господар та господиня якось не втихомирили цих причинуватих та не відмовили їх від такого наміру.

Усі ці образи — явні наслідки чуток, що їх поширив по місту про мене молодий бакалійник — навіяли мені таку огиду до земляків, що я вирішив негайно покинути Ов'єдо, де, якби цього не сталося, може й довгенькс побув би. Я відверто сказав про це матері, яка, дуже засмутившись через такий прийом з боку земляків, не противилась моєму швидкому від'їзду. Доводилось тільки з'ясувати, що з нею робити.

— Мати,— обізвався я до неї,— ваша присутність дядькові потрібна, тому я не можу обстоювати, щоб ви їхали зі мною; але він мабуть недовго житиме, отже обіцяйте приїхати до мене в маєток відразу, як його не стане. Я сподіваюсь від вас такої ласки.

— Не можу дати такої обіцянки, я її не додержу,— відповіла мати,— мені хочеться дожити свого віку в Астурії та цілком незалежно.

— Чи ви не були б справжньою господинею в моєму замку? — промовив я.

— Хто-зна,— відказала вона,— досить вам закохатися в якусь дівчину, ви одружитесь з нею, вона стане мені невісткою, а я їй — свекрухою, ми не зможемо жити вкупі.

— Ви надто далеко дивитесь,— сказав я.— Мені зовсім не хочеться женитись, а якщо й закортить, то я вам обіцяю, що моя дружина цілком слухатиметься вас.

— Надто ви покладаєтесь на себе,— промовила мати,— в цьому не можна ручитись. Я боюсь, щоб потурання жінці не переважило над кревністю, і можу заприсягти, що в сварці ви ставатимете на бік дружини, яка б винувата вона не була.

— Ви правильно говорите, пані,— скрикнув мій секре-

тар, пристаючи до розмови,—я з вами одної думки, слухняні невістки рідко трапляються. Проте, вас можна помирити з моїм господарем, хоч ви неодмінно хочете жити в Астурії, а він — у Валенсійському королівстві—хай він призначить вам пенсію в сто пістолів, і я щороку її привозитиму сюди. Таким чином, і мати і син проживатимуть у цілковитій згоді за двісті миль один від одного.

Обидві зацікавлені сторони прийняли запропоновану умову, після чого я заплатив за перший рік вперед, а другого дня, вдосвіта, щоб мене не вшанували так, як колись св. Стефана,¹⁰¹ виїхав з Ов'єдо. Так прийняли мене на батьківщині. Прекрасна наука для простих людей, що, забагатівши поза своєю країною, вертаються додому і удають із себе значне панство. Чим більше вони виставлятимуть напоказ своє багатство, тим більше їх ненавидітимуть земляки.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Жіль Блаз вирушає до Валенсійського королівства і нарешті прибуває до Ліріаса. Опис його замку, як його прийняли та на яких людей він тут натрапив

Ми їхали на Леон, а звідти до Паленсії і, повагом просуваючись далі, на десятий день прибули до міста Сегорбо. До маєтку залишилось три милі, і другого дня вранці ми рушили до нього. В міру того, як ми наближались, я потішався тим, з якою увагою мій секретар вдивлявся в кожен замок, що траплявся нам праворуч чи ліворуч шляху. Забачивши якусь величну будову, він не міг стриматись, щоб не сказати мені, показуючи пальцем:

— Мені дуже хотілося б, щоб оце було наше становище.

— Не знаю, друже, якої ти думки про наше житло,— казав я,—але якщо ти уявляєш, що це якийсь розкішний будинок, якийсь маєток великого сеньйора, то дуже помиляєшся. Якщо ти хочеш знати правду, то уяви собі хатку, яку подарував Горацієві Меценат у сабінському краю біля Тібура. Дон Альфонсо дав мені майже такий самий гостинець.

— Шкода,—скрикнув Сціпіон,—виходить, треба чекати якоїсь хижки.

— Не зовсім так,—відповів я,—пам'ятай, що я завжди скромно описував ці місця, але зараз ти сам зможеш переконатися, чи вірно я змалював картину. Поглянь у бік Гвадалавіара, бачиш он там, при березі, коло хутірця хаток на десять, будинок з чотирма флігелями. Ото мій замок.

— Оце так так,—захоплено сказав мій секретар,—це ж розкіш, а не будинок! Флігелі надають йому благородного вигляду, а крім того, він добре розташований, добре збудований і стоїть у чарівнішому місці, ніж околиці Севільї, хоч їх і називають земним раєм. Якби ми сами вибрали це житло, то й тоді б воно мені не більше вподобалось. Справді, чарівне місце, і ріка тече, і в густому лісі є холодок, якщо в день схочеш погуляти. Який гарний притулок! Ах, любий господарю, як би добре було, коли б ми оселились тут надовго!

— Я радий, що тобі подобається наш притулок,—сказав я,—а ти ж іще не знаєш усіх його вигід.

Отак балакаючи, ми під'їхали до будинку, і коли Сціпіон сказав, що це прибув новий господар замку

сеньйор Жіль Блаз де - Сантільяна, нам відразу відчинили браму. Почувши моє ім'я, яке так шанували присутні, мою бричку провели до великого двору. Там я зліз із неї і, важко спираючись на Сціпіона та поважно ступаючи, пішов до зали, де при моїй появі відразу з'явилося чоловік з вісім челяді. Вони сказали, що прийшли поздоровити мене, як нового господаря, бо дон Цезар та дон Альфонсо де - Лейва наняли їх для мене, одного — за куховара, другого — за помічника йому, третього — за кухарчука, четвертого — за швейцара, ще котрогось за лакея; при цьому обидва ці сеньйори заборонили приймати від мене гроші, беручи на себе всі господарські видатки. Куховар, на ім'я майстер Хоакім, старший між цією челяддю, говорив сам, намагаючись уподобатись мені; він сказав, що вже зроблено достатній запас чудових вин, а щодо столу, то від такого хлопця, як він, який прослужив за куховара шість років у монсеньйора архієпископа ленсійського, можна сподіватись таких страв, що будуть мені до смаку.

— Зараз я доведу вам, що вмію готувати,— додав він,— а ви, сеньйор, йдіть покищо погуляйте до обіду, огляньте замок, подивіться, чи годиться він для вашої милості.

Певна річ, що я не понехтував цими оглядинами, а Сціпіон, ще цікавіший за мене, тягав мене з кімнати до кімнати. Ми обійшли весь будинок, згори до низу, від нашої убаги не сховалась,—принаймні, ми сами так думали,— жодна дрібниця, і скрізь я переконувався, які добрі були до мене дон Цезар із сином. Між іншим мене вразили два покої, дуже гарно, хоч і без розкошів, обмебльовані. В одному з них стіни

були оббиті нідерландськими шпалерами, а ліжко та стільці — бархатом, все було чисте, хоч і зроблено ще за тих часів, коли маври панували у Валенсійському королівстві.¹⁰⁵ В другому покої обмебльовання було такого ж самого стилю,— стародавні генуезькі шпалери з жовтого одамашку, ліжко та крісла, оббиті такою ж самою тканиною та прикрашені голубою шовковою бахромою. Усі ці речі, які б у домашньому реєстрі мали невелику ціну, здавались тут дуже дорогими.

Оглянувши все це, ми з секретарем вернулися до зали. Там уже був накритий стіл на два куверти. Ми сіли за нього, і нам відразу подали таку смачну „олью - подріду“, що нам шкода було архієпископа валенсійського, в якого не стало такого куховара. Правда, в нас був великий апетит, і через це страва здавалась ще смачнішою. Після кожного з'їденого шматка лакеї підставляли нам великі чарки і наливали до вінців добірного вина з Ламанчі. Сціпіон був зачарований, але не наважувався виявляти своєї радості і красномовно зиркав на мене, і я, будиши задоволений, не менше, ніж він, так само поглядав на нього: Із смаженини нам подали двох жирних куріпок, прикритих збоку зайченням, від нього йшли такі прекрасні пахощі, що ми примушені були покинути варене м'ясо і незабаром зовсім наїлись. Пообідавши, як голодні, та випивши відповідно, ми повставали зза столу і пішли до саду відпочити десь у гарненькому холодку.

Моєму секретареві дуже подобалось те, що він досі бачив, та він ще дужче зрадів, побачивши сад. Він вважав, що його можна дорівняти до ескуріальського, і не міг відірвати очей від нього. Правда,

дон Цезар, що час від часу приїздив до Ліріаса, дуже дбав про його оброблення та оздоблення. Кожна доріжка, добре посипана піском та обсаджена помаранчами, великий басейн із білого мрамору, посеред якого бронзовий лев викидав великими струмками воду, краса квітів, різноманітність фруктів,— усе це захоплювало Сціпіона; але особливо вразила його довга алея, вкрита густою листвою гіллястих дерев, що похило сходила до житла орендаря. Розхвалюючи це місце, де так добре було ховатись від спеки, ми спинилися й сіли під берестами. Після доброго обіду такі два молодці, як ми, скоро заснули.

Години через дві нас раптом розбудило кілька пострілів з піщалей. Вони так близько від нас пролунали, що ми перелякалися. Схопившись мерщій, ми, щоб дізнатись, що це значить, подались до будинку орендаря. Там зібралося з десяток селян, мешканців хутора, вони, на відзнаку мого приїзду, про який допіру довідалися, набивали і чистили свої піщалі. Більшість із них знала мене, бо за часів управління мене не раз бачили в замку.

— Хай живе новий сеньйор! Милості просимо до Ліріаса! — кричали вони разом, забачивши мене.

Вони знову понабивали піщалі і вшанували мене пальбою. Я прийняв їх ласкаво, але позажно, щоб не дуже за панібрата поводитись. Я запевнив їх у своєму заступництві, навіть роздав їм двадцять пістолів, що, на мою думку, подобалося їм не менше. Після цього я дозволив їм випускати досхочу порох на повітря, а сам із секретарем пішов до лісу, де ми гуляли, аж поки не споночіло, весь час любуючись деревами. Отож, стільки чар спочатку у новому маєтку!

Тим часом куховар, його помічник та кухарчук не гуляли, вони зготували розкішну вечерю, ще розкішнішу від обіду, і ми надзвичайно здивувались, увійшовши до тієї зали, де обідали — там на столі стояло блюдо з чотирма смаженими куріпками, а біля нього, з одного боку — рагу з кролика, з другого — каплун у соусі. Потім нам принесли заливне із свинячих вух, мариновані курчата, шоколад з вершками. Ми багато пили люсенського та всяких інших вин, і тільки відчувши, що без шкоди для здоров'я пити більше нікуди, подумали про сон. Тоді лакеї, взявши світильники, повели мене до найкращого покою, де почали роздягати мене. Але, коли вони дали мені халат та нічний ковпак, я відіслав їх.

— Йдіть, панове! — владно сказав я їм, — мені ви більше не потрібні!

Я вирядив їх усіх і затримав Сціпіона, щоб трохи поговорити з ним. Ми почали з поздоровлень з приводу такого доброго становища. Важко висловити радість мого секретаря.

— Гаразд, — сказав я, — що ж ти, друже, думаєш про таке вшанування з наказу сеньйорів де-Лейва?

— Слово честі, думаю, що краще цього зробити не можна! — відповів він. — Мені тільки хочеться, щоб це довше тривало.

— А мені не хочеться, — відказав я, — не слід припускати, щоб мої добродійники так витрачались на мене; це буде зловживання їхньою щедрістю. До того ж, я не зможу звикнути до слуг, утримуваних на чужі гроші; мені здаватиметься, що я не в своєму домі. Та й приїхав я сюди не на таке бучне життя. Що за дурниці! Хіба нам потрібно стільки

челяді? Ні, не потрібно. Бертрандо, куховара, кухарчука та одного лакея досить!

Мій секретар був не від того, щоб хоч усе життя жити коштом валенсійського губернатора, але не перечив моєму діткливому ставленню до цього. Він згодився з тим скороченням, яке я хотів провести. Коли ми вирішили це, він покинув мої покої і пішов до себе.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Він їде до Валенсії і відвідує сеньйорів де-Лейва; про їх розмову з ним та про гарний прийом у Серафіні

Я зовсім роздягся і ліг у постіль, та, не почувуючи ніякого бажання спати, поринув у свої міркування. Я думав про дружбу, якою заплатили за мою прив'язаність сеньйори де-Лейва, і, зворушений стількома новими проявами її, вирішив завтра ж їхати; бо мені дуже хотілось подякувати. Я наперед радів із побачення з Серафіною, та ця радість затьмарювалась: я не міг без прикrostі думати про те, що мені доведеться терпіти погляди пані Лоренси Сефори, яка мабуть не забула пригоди з ляпасом і не дуже рада буде бачити мене. Стомлений всіма цими різноманітними думками, я нарешті заснув, і другого дня прокинувся після схід сонця.

Незабаром я був на ногах і, заклопотаний задуманою подорожжю, мерщій почав одягатись. Коли я майже вже зовсім убрався, до кімнати нагодився мій секретар.

— Сціпіон, як бачиш, я збираюся їхати до Валенсії,— сказав я,— не думаю, щоб ти непохвально поставився до мого наміру: мені треба з'їздити до сеньйорів, яким

я завдячений своїм достатком. Треба виконати свій обов'язок, і кожна прогаяна хвилина здається мені обвинуваченням у невдячності. Що ж до тебе, мій друже, то ти можеш не супроводити мене, через тиждень я вернуся назад.

— Їдьте, пане,— відповів він,— уклоніться низенько дон Альфонсо та його батькові; вони, здається, цінять відданість до них і дуже вдячні за зроблені їм послуги. Між значним панством мало трапляється таких, і їх слід добре шанувати.

Я звелів Бертрандо готуватись до від'їзду і, поки запрягали мулів, випив шоколаду; потім сів у бричку, наказавши челяді вважати Сціпіона за мого заступника і слухатись його наказів однаково, що й моїх.

Швидше ніж за чотири години я прибув до Валенсії. Я під'їхав просто до губернаторської стайні, покинув там екіпаж, а сам, спитавши дороги до сеньйорових покоїв, пішов туди. Він був сам з своїм батьком дон Цезарем. Я безцеремонно відчинив двері і, підійшовши до них з поклоном, сказав:

— Про прислугу не доповідають господарям, і я, як один з ваших слуг, прийшов засвідчити вам свою пошану.— На цьому слові я хотів упасти долі перед ними, але вони стримали і по черзі обняли мене, виявляючи справжню свою прихильність.

— Ну, любий Сантільяна, ви були вже в Ліріасі, почали вже господарювати в маєтку?— спитав дон Альфонсо.

— Так, сеньйор,— відповів я,— і я прийшов просити вашого дозволу повернути вам його.

— Чому ж це?— промовив він,— вам щось не до смаку чи що?

— Ні, навпаки,— відповів я, — не подобаються мені тільки архієпископські куховари та челядь, якої втрое більше, ніж треба; вони лише заводять вас у чималі та зайві видатки.

— Якби ви прийняли запропоновану вам у Мадриді пенсію в дві тисячі дукатів, то ми обмежилися б подарунком замку в такому вигляді, як він є,— сказав дон Цезар,— але, як сами знаєте, ви відмовились від цього, і ми повинні були зробити те, що зробили.

— Цього надто багато,— відповів я,— у своїй доброті ви мусите задовольнитись даруванням цього маєтку, більшого я не хочу! Чи сказати вам усе, що думаю? Незалежно від того, що утримання стількох людей дорого коштує, заявляю вам, що ця челядь заважає, турбує мене. Одне слово, панове,— додав я,— або візьміть назад своє добро, або дайте мені волю робити по-своєму.

Я так непохитно сказав це, що батько з сином, які зовсім не збиралися силувати мене, дали мені нарешті волю поводитися в замку, як мені заманеться.

Я подякував за цей дозвіл, без чого не міг би бути щасливим, але дон Альфонсо перебив мене:

— Любий Жіль Блаз, мені хочеться представити вас одній дамі, яка буде дуже рада вас бачити,— сказав він.

При такій мові він взяв мене за руку і повів до покоїв Серафіни, яка, побачивши мене, скрикнула з радощів.

— Пані,— сказав губернатор,— гадаю, що приїзд до Валенсії нашого друга Сантільяни не менш приємний вам, ніж мені.

— У цьому він мусить бути цілком певен,— від-

повіла вона,—я не забула його послуги мені і дякую йому не тільки за це, а й за те, чим ви йому зобов'язані.

Я сказав пані губернаторші, що мені й так уже добре заплатили за ту небезпеку, на яку я наражався заради неї разом з іншими визволителями. Ми наговорили багато компліментів один одному. Тоді дон-Альфонс вивів мене з Серафініних покоїв, ми вернулися до дон Цезаря, який з кількома значними сеньйорами, що поприходили на обід, був у залі.

Усі ці панове привіталися до мене дуже чемно; ще чемніші вони стали, коли дон Цезар сказав їм, що я був одним із головних секретарів герцога де-Лерми. Може, більшість із них знала навіть, що дон Альфонсо був призначений губернатором Валенсійського королівства завдяки моему впливові, бо про все можна довідатись. Хоч що б там було, коли ми сіли за стіл, розмови точилися тільки про нового кардинала. Одні—щиро чи нещиро—дуже хвалили його, інші—з іронією. Ясно було, що вони хочуть викликати мене на відвертість і посміятися з його високопреосвященства. Принаймні так здавалося, і мені дуже кортіло висловитись, але я здержав себе, і ця незначна перемога над собою дала товариству думку про мене, як про людину дуже стриману.

Після обіду гості роз'їхалися спочивати, а дон Цезар та його син теж позамикалися в своїх покоях. Мені дуже хотілось побачити місто, красу якого часто розхвалювали в моїй присутності, і я вийшов із губернаторського палацу з наміром погуляти по вулицях. Біля дверей мені зустрівся якийсь чоловік, що з пошаною підійшов до мене.

— Дозвольте, сеньйор де-Сантільяна, привітати вас! — сказав він.

Я спитав його, хто він такий.

— Я камердинер дон Цезаря, — відповів він, — а за вашого управління був лакеєм, кожнісінького ранку ходив вітати вас, і ви були дуже добрі до мене. Я доповідав про те, що робиться в домі. Хіба ви не пригадаєте, приміром, як я раз сказав вам, що хірург із села Лейва нишком проходить до пані Лоренси Сефори?

— Цього я не забув, — сказав я, — але, до речі, що сталося з тією дуеньєю?

— Еге, — промовив він, — сердечна після вашого від'їзду заслабла і померла. Дон Альфонсо мало зворушила її смерть, але Серафіна дуже тужила.

Розказавши про сумний кінець Сефори, камердинер дон Цезаря попросив пробачення, що затримав мене, і попрощався зі мною. Я мимоволі зітхнув при згадці про нещасну дуенью і розчулився над її долею, приписуючи собі її нещастя, хоч це сталось мабуть не через мою гідність, а через рак.

Я з приємністю оглядав усе те, що здавалося визначним у місті. Я милувався з мраморного архієпископського палацу і з прекрасних колонад біржі; але великий будинок, куди входило багато людей, повернув усю мою увагу. Я підійшов ближче, щоб дізнатися, чого так багато назбиралось тут чоловіків та жінок, і прочитав, над входом, написані золотими літерами на чорній мраморній дошці такі слова: *La posada de los representantes*.¹⁰⁶ А в своїй афіші комедіанти зазначали, що вони сьогодні вперше грають нову трагедію дон Габріеля Тріакеро.¹⁰⁷

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

*Жіль Блаз іде до театру, де дивиться виставу нової трагедії.
Успіх п'єси. Характер валенсійської публіки*

На якийсь час я спинився біля дверей, дивлячись на тих, хто входив. Були всякі люди: і вродливі та багато вбрані кавалери, і звичайнісінькі та погано одягнені фігури, і титуловані дами, що вставали з своїх карет і йшли до заздалегідь замовлених лож, і авантюрниці, що поприходили принаджувати дурнів. Ця різноманітність глядачів спонукала й мене збільшити собою їх число. Я вже збирався купувати квиток на вхід, коли приїхав губернатор з дружиною. Вони помітили мене в натовпі і, покликавши, повели до своєї ложі, де я сів позад них, щоб зручно було розмовляти з обома. Зала була повна зверху донизу, партер дуже набитий, а біля сцени сиділи кавалери трьох військових орденів.

— Та й людей багато,— сказав я дон Альфонсо.

— Немає нічого дивного,— відповів він,— це ж виставляють трагедію дон Габріеля Тріакеро, якого називають модним поетом. Ледве афіші комедіантів оповіщають про якийсь новий твір цього автора, як уся Валенсія сполошується. І в чоловіків, і в жінок тільки й розмов, що про п'єсу, всі ложі замовлені, а в день прем'єри тиснуться біля дверей, щоб увійти всередину, хоч і так на кожному місці по двоє, за винятком партера, якого з пошани не наважуються сердити.

— Яке шаленство!— сказав я губернатору.— Така жвава цікавість публіки, таке несамовите нетерпіння почути кожну нову річ дон Габріеля примушує мене бути високої думки про талант цього поета.

— Не поспішайте,— відповів дон Альфонсо,— остережіться упередження, публіку часом засліплюють фальшиві бриліанти; справжню ціну п'єси визнаєш, коли вона надрукована.

На сцені з'явилися актори. Ми відразу перестали розмовляти і почали уважно слухати. Оплески почалися з самого прологу, кожен вірш супроводився галасом, а наприкінці кожного акту вибухав такий грім оплесків, що здавалося, зала розвалиться. Після п'єси мені показали автора, він переходив із ложі до ложі і скромно підставляв голову під лаври, якими увінчували його сеньйори та дами.

Ми вернулись до губернаторського палацу, куди незабаром приїхало ще четверо кавалерів, а також двоє старих і шанованих письменників та один мадридський дворянин, людина з розумом і смаком. За вечерею говорили тільки про нову п'єсу.

— Панове, що ви думаєте про цю трагедію?— спитав один кавалер ордену св. Іакова.— Чи вона вас так зворушила, як і мене? Хіба це справді не те, що називається досконалим твором? Нічого не бракує: ні величних думок, ні ніжних почуттів, ні міцного віршування. Одне слово, це твір, складений стилем порядного товариства.

— Інакше, мабуть, ніхто не може думати,— сказав кавалер ордену Алькантари.— У цій п'єсі повно тирад, продиктованих ніби самим Аполлоном, і ситуацій, зроблених надзвичайно майстерно. Я говорю до вас, пане,— додав він, звертаючись до кастільського дворянина,— ви видаєтеся знавцем, йду об заклад, що ви згодні зі мною!

— Не йдіть, пане кавалер,— відповів йому дворянин

з лукавою посмішкою.— Я не з цих країв, а в Мадридї з вирішенням не так поспішають. Почувши вперше якусь п'єсу, ми не судимо про неї відразу, не віримо тим красотам, які вона має тільки в устах акторів, і як би вона нас не зворушувала, відкладаємо свій присуд, аж поки сами не прочитаємо; і справді, не завжди маєш від неї в читанні таку приємність, як на сцені. Отже,—мовив він далі,—в нас поетичний твір розбирають дуже уважно, перед тим як ушанувати його. Авторська слава, яка б велика вона не була, нас не може засліпити. Навіть коли Лопе де-Вега й Кальдерон¹⁰⁸ давали нові твори, їхні прихильники дуже суворо ставились до них і підносили їх на вершину слави, тільки переконавшись, що вони того варті.

— О, ні,—перебив його кавалер ордену св. Іакова,—ми не такі боягузи, як панове кастільці. Щоб мати думку про п'єсу, нам не треба чекати виходу її з друку. З першої вистави ми визнаємо ціну їй. Не варт навіть прислухатись до неї дуже уважно. Це твір дон Габріеля, і нам годі цього: ми певні, що він без вад. Твори цього поета,—це епоха народження гарного смаку. Лопе де-Вега та Кальдерон — учні проти цього великого майстра театру.

Дворянина, який вважав Лопе та Кальдерона за іспанського Софокла та Евріпіда, обурили ці зухвалі слова. Він загарячився.

— Яке блюзнірство проти драматургії!—запально скрикнув він.—Коли ви примушуєте мене судити по першій виставі, то я вам скажу, що я не задоволений новою трагедією вашого дон Габріеля. Я зовсім не вважаю її за шедевр, а вбачаю в ній силу недоліків. У цьому поетичному творі більше блискучих висловів,

ніж змістовних, три чверті віршів кепські або погано римовані, характери погано виведені або погано витримані, думки часто дуже неясні.

Ті два письменники, які сиділи за столом і які з рідкою та похвальною стриманістю нічого не говорили, щоб їх не запідозрили в заздрощах, все таки привітно зиркнули на дворянина. Це доводило, що їх мовчанка свідчила не про досконалість твору, а тільки про їх тактовність. Та кавалери знову почали вихваляти дон Габріеля, навіть обожнювали його. Ця безглузда похвала і таке сліпе ідолохвальство вивели з терпіння кастільця, він підніс руки догори і з ентузіазмом скрикнув:

— О божественний Лопе де - Вега, о дивний, великий геній, яка безмежна відстань між тобою та всіма Габріелями, що хотіли б дорівнятись тобі! І ти, лагідний Кальдерон, яка незрівняна твоя вишукана і вільна всякої епічності ніжність! ¹⁰⁹ Не бійтесь, ваших вівтарів не повалить цей новий годованець муз! Він буде щасливий, наколи нащадки, що матимуть від вас таку саму втіху, що й ми, хоч щонебудь почують про нього.

Цей глузливий, несподіваний для всіх жарт розсмішив товариство. Гості повставали зза столу в доброму настрої і розійшлися. З наказу дон Альфонсо мене провели до покоїв, приготовлених мені. Там була добра постіль, і моя милість лягла спати, ремствуєючи, як і кастільський дворянин, на несправедливість неуків до Лопе та Кальдерона.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Гуляючи валенсійськими вулицями, Жіль Блаз зустрічає ченця, що здається йому знайомим; що за чоловік був той чернець

Напередодні я не зміг обдивитися всього міста, тому другого дня, вставши, вийшов ще гуляти. На вулиці мені зустрівся чернець - картезіанець,¹¹⁰ що мабуть ішов у справах своєї громади. Очі його були опущені, і в нього був такий побожний вигляд, що всі на нього оглядалися. Він пройшов дуже близько біля мене, і мені здалося, що це дон Рафаель, той авантюрник, що заняв таке почесне місце в двох перших томах моєї історії.¹¹¹

Мене так здивувала ця зустріч, що я, замість підійти до ченця, стояв нерухомо; за цей час він відійшов від мене.

— Праведне небо! — сказав я самому собі, — невже люди можуть бути так схожі? Що тут думати? Невже це дон Рафаель? Чи може це не він? — Мені так хотілося взнати правду, що я не міг цього так залишити. Я спитав дорогу до монастиря картезіанців і, сподіваючися побачити там цього чоловіка при його повороті та неодмінно спинити його на розмову, відразу пішов туди. Не довго довелось чекати, щоб переконатись у правді, — брат воротар був мій колишній лакей Амбросіо де-Ламела. Певна річ, я надзвичайно здивувався.

Нас обох однаково вразила зустріч у такому місці.

— Чи це не обман? — привітавшись сказав я йому. — Чи передо мною справді один з моїх друзів?

Спочатку він не впізнав мене — чи удав, що не впізнає, це вірніше; але побачивши, що прикидатись ні до чого, ніби раптом згадав щось давно забуте.

— Ах, сеньйор Жіль Блаз,—скрикнув він,—пробачте, що я не впізнав вас. Відтоді, як почав жити в цьому святому місці і в міру сил виконувати обов'язки, приписані нашими правилами, я поволі забуваю те, що бачив на миру; світські образи зникають із моєї пам'яті.

— Мені дуже радісно через десять років бачити вас у такому почесному вбранні,—сказав я.

— А мені сором бути в цьому одягу перед людиною, що була свідком мого грішного життя,—відповів він.—Ця ряса — живий докір мені. Щоб бути гідним її, треба було весь час чесно жити,—мовив він і тяжко зітхнув.

— Ці слова зачаровують мене, і вони, любий брате, доводять, що перст господній торкнувся вас,—відповів я.—Повторюю, я вельми радий з цього, і мені дуже хочеться знати, яким це чудом ви з дон Рафаелем стали на путь праведну; бо я певен, що це його я зустрів в одягу картезіанця. Я пожалів, що не заговорив з ним на вулиці, і, щоб при його повероті виправити цю помилку, прийшов сюди.

— Ви не помилилися,—сказав Ламела,—це ви бачили справді дон Рафаеля, а щодо подробиць, про які ви питаєте, то ось вони! Розлучившись з вами біля Сегорбо, ми з сином Люсінди рушили до Валенсії, думаючи взятись за якесь нове діло по нашій часті. Якось довелося нам зайти до церкви картезіанців саме в той час, як ченці співали псалмів на криласі. Ми почали дивитись на них і переконалися на себе в тому, що грішники все таки з пошаною ставляться до чесноти. Нас захопила їх ревність у молитвах, їх виснажені, байдужі до суєтних радощів постаті, суворість їх облич, що так добре доводила спокій їхнього сум-

ління. Споглядаючи це, ми обоє поринули в задуму що стала для нас порятунком. Ми порівнювали своє життя з життям цих добрих ченців, і його відмінність сповнила нас тривогою та неспокоєм.— „Ламела,— обізвався до мене дон Рафаель при виході з церкви,— чи тебе не зворушило те, що ми допіру бачили? Не можу критись, в мене пропав спокій. Щось досі незнане мною хвилює мене, і вперше за життя я каюся в своїх гріхах!“— „І зі мною те саме,— відповів я,— мої лихі вчинки тепер повстають проти мене, і серце, яке досі не почувало гризоти, крають муки“.— „Ах, любий Амбросію,— промовив мій товариш,— ми з тобою ті блудні вівці, що їх небесний отець з жалю вертає до кошари. Це він кличе нас, моя дитино. Не будьмо ж глухі до його голосу, зрічёмось шахрайств, покиньмо розбещене життя своє і почнімо з сьогодні трудитися над великою справою порятунку. Ми повинні дожити свого віку в цьому монастирі і присвятити себе покаянню“.

— Я згодився з Рафаелем,— мовив далі брат Амбросію,— і ми великодушно поклали собі зробитися картезіанцями. Заради цього ми вдалися до панотця настоятеля, який, почувши про наш намір, звелів дати нам на випробу келії і цілий рік поводитися з нами, як із ченцями. Ми вірно й непохитно додержували правил, і нас прийняли в послушники. Нам так подобалось нове життя, і в нас стільки було ретельності, що ми мужньо витримали труди послушенства. Тоді нас постригли, і дон Рафаеля, що виявив великий талант до справ, обрали на помічника одному старому панотцеві, що був тоді за прокуратора¹¹². Син Люсінди, що бажав би тільки внутрішнього зосередження, волів

би весь час молитися, але йому довелося пожертвувати каяттям, бо без нього не могли обійтись. Він так добре взнав інтереси нашого дому, що згодом зміг заступити старого прокуратора, який помер три роки тому. Тепер дон Рафаель посідає цю посаду, і можна сказати, що ним цілком задоволена вся наша братія; його дуже хвалять за управительство нашими земними благами. Найдивніше те, що, не зважаючи на турботи, які його обтяжують у збиранні доходів, він, здається, весь час думає про вічність. Коли йому випадає хвилина дозвілля, він поринає в глибокі мовчазні молитви. Одне слово, це один з найкращих братів у нашому монастирі.

Тут я радісно вигукнув, побачивши, що до нас підходить Рафаель.

— Ось святий прокуратор!— скрикнув я.— Я так нетерпляче його чекав!— Я підбіг до нього і якийсь час тримав його в обіймах.

Він охоче прийняв мої поцілунки і, не виявляючи й найменшого подиву при цій зустрічі, надзвичайно лагідно сказав:

— Хвалю бога, сеньйор де - Сантільяна, хвалю його за втіху, яку маю, бачачи вас!

— Справді, любий Рафаель,— промовив я,— я з усієї душі радий з вашого щастя. Брат Амбросіо оповів мені історію вашого навертання. Це мені було дуже приємно чути. Яке щастя для вас обох, друзі мої, знати, що ви належите до невеликого числа праведників, які матимуть вічне блаженство.

— У таких нещасних, як ми, не повинно бути такої надії, але господь милосердний милує грішників за каяття,— сказав син Люсінди, при чому в нього був

дуже смиренний вигляд.— А ви, сеньйор Жіль Блаз,— додав він,— не думаєте, бува, вимолювати прощення за гріхи, яких у вас чимало перед ним? Які справи привели вас до Валенсії? Чи не посідаєте ви, боронь боже, якоїсь небезпечної посади?

— Ні, слава богу,— відповів я,— відтоді, як покинув двір, я чесна людина; у мене за кілька миль від цього міста є маєток, і я там тішусь усіма радощами сільського життя, а часом приїжджаю гостювати до свого друга, валенсійського губернатора. Ви його добре знаєте.

Тоді я оповів їм про дон Альфонсо де-Лейву. Вони уважно слухали, а коли я сказав, що відвіз сеньйору Самуелю Сімону три тисячі дукатів, украдених у нього, Ламела перебив мене і обізвався до Рафаеля:

— Отче Іларію, виходить, цьому доброму купцеві не доводиться скаржитись на крадіжку. Йому покрили її з гаком; отже, щодо цього, совість у нас повинна бути цілком спокійна.

— Справді,— сказав святий прокуратор,— перед тим, як стати до монастиря, ми з братом Амбросіо таємно через одного чесного ченця, що потрудився сходити до Хельви заради цього відшкодування, передали Самуелю Сімону півтори тисячі дукатів. Тим гірше для Самуеля, якщо він здатний взяти гроші, покриті вже сеньйором де-Сантільяною.

— А чи справді ваші півтори титячі дукатів сумлінно передані йому? — спитав я.

— Безперечно,— скрикнув дон Рафаель,— за непідкупність цього ченця я відповідаю, як за свою.

— Я також поручусь за нього,— сказав Ламела,— цей святий отець звик до таких доручень, він виграв,

з покриттям видатків, два чи три позови за внески, довірені йому.

— Якщо так,— сказав я,— то, безперечно, відшкодування по-чесному повернено.

Наша розмова тривала ще трохи, потім ми попрощалися; вони радили ніколи не забувати про страх перед Господом, а я просив їх молитися за мене. Я відразу пішов до дон Альфонсо.

— Ніколи не вгадаєте, з ким у мене щойно була довга розмова. Я бачився з двома преподобними картезіанцями. Це ваші знайомі: одного звуть отець Іларій, а другого — брат Амбросіо.

— Ви помиляєтесь,— відповів дон Альфонсо,— я не знаю жодного картезіанця.

— Пробачте,— мовив я,— у Хельві ви бачили комісара інквізиції брата Амбросіо та писаря отця Іларія.

— О, господи,— скрикнув він,— невже Рафаель та Ламела зробились картезіанцями?

— Его ж,— відповів я,— вже кілька років, як вони постриглись. Перший — прокуратор монастиря, а другий — воротар. Один охороняє касу, а другий — браму.

Син дон Цезаря трохи замислився і, похитавши головою, сказав:

— Пан комісар інквізиції та його писар мабуть гадають зіграти якусь нову комедію!

— Може,— відповів я,— хоч після розмови з ними я кращої думки. Правда, не розбереш, що на серці в людини, але з усього видно, що ці два шахраї покалялись.

— Можливо,— промовив дон Альфонсо.— Хіба мало розпусників, що своїми непристойними вчинками обурювали світ, потім замикалися в келіях на суворе

покаяння! Хотілося б, щоб і ці ченці належали до розпусників такого гатунку.

— А чому ж не може бути цього?— спитав я.— Пішли вони до монастиря з доброї волі, живуть там уже здавна, як і годиться добрим ченцям.

— Кажіть, що хочте,—відказав губернатор,—але мені не подобається, що монастирська каса в руках того отця Іларія, я йому ніяк не можу вірити. Коли я згадую те прекрасне оповідання про їхні пригоди, яким вони поділилися з нами, мені робиться страшно за картезіанців. Мені хочеться думати, як і вам, що їх постриг щирий, алеж самий вид золота може збудити в них заздрощі. Якщо п'яниця зарікся пити, його не треба садити до льоху.

Недовіра дон Альфонсо цілком справдилась за кілька днів; отець прокуратор та брат воротар утекли з касою. Ця чутка відразу поширилась по місту і звеселила насмішників, що завжди раді якомусь лиху багатих ченців. Ми з губернатором пожаліли картезіанців, але своїм знайомством з тими розстригами не хвалились.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Жіль Блаз вертається до свого замку Ліріаса. Яку приємну новину сповістив йому Сціпіон та яке скорочення вони провели в своїй челяді

Тиждень я прожив у Валенсії між великим панством, як той граф чи маркіз. Вистави, бали, концерти, бенкети, розмови з дамами, всі ці розваги давав мені губернатор та пані губернаторша. Я їм так догодив, що мій від'їзд до Ліріаса дуже засмутив їх. Вони навіть примусили мене пообіцяти їм ділити свій час між їхнім домом та

своїм притулком. Ми вирішили, що взимку я житиму у Валенсії, а влітку — у себе в замку. Після такої угоди мої добродійники дозволили мені покинути їх і спокійно втішатися з їхніх добродійств. Отож, я рушив до Ліріаса, дуже задоволений з своєї подорожі.

Сціпіон нетерпляче чекав мого повороту і дуже зрадів, побачивши мене; його радість ще побільшала, коли я докладно оповів йому, що зі мною було.

— А як же ти, мій друже, використав мою відсутність? — спитав я його потім. — Чи добре розважався?

— Так, як може розважатися слуга, для кого немає нічого дорожчого за присутність господаря, — відповів він. — Я виходив вздовж і впоперек наші невеличкі володіння, часом сидів на березі струмка, що в лісі, з охотою споглядаючи красу його води; а вона така чиста, як у того священного джерела, що його дзюрчання лунало в розлогому лісі Альбунеї;¹¹³ часом я відпочивав десь під деревом, слухаючи спів кропив'янок та солов'їв. Я полював, рибалив, прочитав кілька корисних і цікавих книжок, і це останнє дало мені ще більше задоволення, ніж усі інші розваги.

Я мерщій перебив секретаря, питаючи, де він узяв ці книжки.

— У замку є прекрасна бібліотека. Її показав мені майстер Хоакім. Там і знайшлися вони, — сказав він.

— Та де ж може бути ця бібліотека? — мовив я. — Ми ж у день приїзду оглянули весь будинок.

— Ви так гадали, — відповів він, — але справді ми обійшли тільки три флігелі, а про четвертий забули. Дон Цезар, приїздивши до Ліріаса, частину свого часу приділяв читанню. У цій бібліотеці є дуже гарні книжки. Це буде надійний засіб проти нудьги, коли

в нашому саду опадуть квіти, а в лісі не стане листя. Сеньйори де-Лейва нічого не роблять наполовину, вони подумали про поживу для розуму, як і для тіла.

Ця новина викликала в мене справжню радість. Я звелів провести себе до четвертого флігеля, дуже гарного з вигляду. У тій кімнаті, де жив колись дон Цезар, я вирішив відразу влаштуватися. Сеньйорове ліжко стояло ще тут з усім прибранням, тобто з вишиваним килимом, що зображав вимикання сабіянок римлянами.¹¹⁴ Звідци я пройшов до кабінету, де навколо стояли низькі книжкові шафи, з портретами всіх наших королів на них. Біля вікна, звідки відкривався гарний сільський краєвид, перед саф'янною канапою було ебенове бюро. Та найбільшу увагу звернув я на бібліотеку. У ній були філософи, поети, історики і дуже багато рицарських романів. Ясно було, що дон Цезар любив такі твори, бо їх припасено було чимало. На свій сором, треба признатись, що, не зважаючи на всі ті нісенітниці, з яких вони сплетені, мені подобались ці твори, чи то з мене був тоді такий невибагливий читач, чи іспанці взагалі надто добре ставляться до чудесного. Та на своє виправдання скажу, що я відчув смак до книг жвавого морального змісту, і такі, як Лукіан, Горацій, Еразм,¹¹⁵ зробилися моїми улюбленими авторами.

— Друже мій,— сказав я Сціпіону, оглянувши бібліотеку,— тут є чим розважитись, але раніш нам треба зробити інше, ми повинні скоротити нашу челядь.

— Я звільню вас від цього клопоту,— промовив він.— Поки вас не було, я вивчив добре цих людей і на-смілюсь похвалитись, що знаю їх. Почнімо з майстра Хоакіма; на мою думку, це справжній шахрай, і про-

гнали його від архієпископа, безперечно, за арифметичні помилки у видаткових рахунках. Та його треба залишити з двох причин: поперше, він добрий куховар, а подруге, я сам стежитиму за його вчинками, і йому буде дуже важко обдурити мене. Вчора я йому сказав, що ви думаєте звільнити більшість слуг, і помітив, що це засмутило його; він навіть признався, що йому подобається служба у вас і що з нього досить і половини теперішньої платні, аби тільки не кидати вас. Це примусило мене запідозрити, що в нього на хутірці завелась якась дівчинка, якої йому не хочеться кидати. Щодо його помічника, то це п'яниця, — додав він, — а швейцар — грубіян, його нам не треба, так само як і єгеря. Я прекрасно справлюсь за нього, завтра ви сами переконаєтесь у цьому: адже в нас є й рушниці, і порох, і дроб. З лакеїв тільки один арагонець видається мені добрим хлопцем, ми його й залишимо, а інші — такі негідники, що я не радив би тримати їх навіть тоді, якби нам була потрібна ціла сотня лакеїв.

Гаразд обміркувавши це, ми вирішили залишити куховара, кухарчука, арагонця, а інших якось спекатись. Це було виконано в той же день за допомогою кількох пістолів, які Сціпіон виняв із скрині і роздав від свого імени. Цими змінами ми запровадили порядок у замку, визначили кожному служнику його обов'язки і почали жити власним коштом. Я задовольнився б і звичайною їжею, але мій секретар, що любив рагу та всякі ласощі, не такий був чоловік, щоб не використувати вмілості майстра Хоакіма. Він давав йому стільки роботи, що наші обіди та вечері скидались на трапези ченців - бернардинців.¹¹⁶

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Про кохання Жіль Блаза та прекрасної Антонії

Через два дні після приїзду з Валенсії до Ліріаса до мене вранці прийшов мій орендар — землероб Басілію. Він прохав дозволу представити мені свою дочку Антонію, яка, за його словами, хотіла мати честь привітати нового господаря. Я відповів, що це буде мені приємно. Він вийшов і незабаром вернувся із своєю прекрасною Антонією. Я гадаю, що маю право прикласти цей епітет до тієї дівчини: їй було років вісімнадцять, у неї були правильні риси обличчя, чудесний рум'янець, найпрекрасніші очі. Одягнена вона була у звичайне плаття із саржі, але розкішний стан, велична та граціозна постава, що не завжди бувають замолоду, відзначались і в простоті її вбрання. Ніякої зачіски вона не носила, її волосся було зібране на потилиці з пучком квітів, як у лакедемонок.¹¹⁷

Коли вона зайшла до кімнати, мене так вразила її краса, як тих паладинів Карла Великого чари Анжеліки, коли ця принцеса з'явилась перед ними.¹¹⁸ Замість прийняти Антонію просто та щось звичайне сказати їй, замість поздоровити батька із щастям мати таку дочку, я здивувався, зніяковів, розгубився, не міг вимовити жодного слова. Помітивши моє замішання, Сціпіон сам заговорив і сказав цій чарівній особі ті компліменти, які мені треба було сказати. Моя постать у халаті та нічному ковпаку не засліпила її, вона ніяк не засоромилась, а привіталась і сказала якусь чемність, що остаточно захопила мене, хоч нічого особливого в ній і не було. Поки мій секретар, Басілію та його дочка обмінювались чемностями, я опанував себе і, щоб

надолужити свою дурну мовчанку, вдався до другої крайності. Я засіпав компліментами і так палко заговорив, що Басілію, подумавши, що я на всі лади хочу спокусити Антонію, злякався і мерщій вивів її з покоїв, вирішивши, мабуть, ніколи не показувати її.

Зоставшись сам зо мною, Сціпіон сказав з посмішкою:

— От іще, сеньйор де - Сантільяна, засіб проти нудьги! Не знав я, що у вашого орендаря така гарна дочка, двічі був у нього, а й досі не бачив її. Мабуть добре ховають її, та й не дивно! Ласий шматочок, чортовина! Та вам, безперечно, не варт казати цього, вона засліпила вас, я помітив це.

— Не перечу,— відповів я.— Ах, любий хлопче, мені здалося, що передо мною небесна істота, в мене раптом спалахнуло кохання до неї, її стріла швидше за блискавку пронизала мені серце.

— Я радий,— весело сказав мій секретар,— нарешті ви закохалися. Для справжнього щастя в цьому при- тулку вам бракувало коханки. Слава небу, тепер у вас усі вигоди! Важко буде обдурити Басілію, але це моя справа, і я сподіваюсь через три дні влаштувати вам таємне побачення з Антонією.

— Може, пане Сціпіон, не зважаючи на ваш талант у любовних справах, вам і не пощастило б додержати свого слова, але мене не цікавить таке випробування. Я не хочу спокушати цієї дівчини, вона видається мені вартою іншого почуття,— сказав я.— Отож, я зовсім не вимагаю від вашої ретельності допомоги в тому, щоб зганьбити її, а хочу при вашому посередництві одружитися з нею, аби тільки їй не був любим хтось інший.

— Я не сподівався, що ви так раптом наважитесь

на одруження,— промовив він.— Кожен поміщик поведився б на вашому місці не так чесно; він би тільки тоді посватався до Антонії, якби йому не пощастило з іншими засобами. Та не думайте, що я засуджую ваше кохання, навпаки,— додав він,— я дуже хвалю його. Дочка вашого орендаря варта тієї честі, якою ви збираєтесь її вшанувати, аби тільки в неї було вільне та чутливе до ваших бажань серце. Це я сьогодні визнаю, я поговорю з її батьком, а можливо і з нею самою.

Мій довірник завжди виконував те, що обіцяв. Він нишком сховався до Басілію, а ввечері зайшов до мене в кабінет, де я з нетерпінням і страхом чекав на нього. В нього був веселий вигляд, і це здалося мені гарною прикметою.

— Якщо судити з твого радісного обличчя, то можна подумати, що ти зараз скажеш, ніби мої бажання незабаром здійсняться,— сказав я.

— Так, мій любий господарю,— відповів він,— усе вам сприяє. Я говорив і з Басілію, і з його дочкою, сказав про ваш намір. Батько радий мати вас за зятя, і можу вас запевнити, що ви вподобались Антонії.

— О, небо,— перебив я його надзвичайно зрадивши,— невже мені пощастило вподобатись цій чарівній особі?

— Не сумнівайтесь в цьому,— сказав він,— вона вже любить вас. Правда, я не чув цього від неї, але суджу з того, як зраділа вона, дізнавшись про ваше бажання. Проте,— мовив він далі,— у вас є супротивник.

— Супротивник!— скрикнув я, збліднувши.

— Не хвилюйтесь,— сказав він,— той супротивник не вкраде серця вашої коханої. Це ваш куховар, майстер Хоакім.

— Ах, ледащо,— мовив я, зареготавши,— так от чому йому так не хотілося йти від мене.

— Еге ж,— відповів Сціпіон,— він цими днями сватався до неї, і вона чемно відмовила.

— Як на твою думку?— спитав я.— По - моєму, слід позбутися цього шахрая, поки він не довідався про моє сватання до дочки Басілію. З куховара, як знаєш, супротивник небезпечний.

— Маєте рацію,— відповів мій довірник,— з обачності слід вилучити його з нашої челяді; завтра вранці, перед тим, як він почне роботу, я звільню його, і вам не доведеться боятись ні його підлеви, ні його любові. Шкода втрачати такого куховара, та я жертвую своєю ласістю вашій безпеці.

— Не жалій так за ним,— сказав я,— його можна замінити, ми покличемо з Валенсії не гіршого куховара.

Я відразу ж написав до дон Альфонсо, повідомляючи його, що мені треба доброго куховара, і другого дня він надіслав його,— Сціпіон відразу втішився.

Хоч мій ретельний секретар і сказав мені, що Антонія, за його спостереженням, нібито в глибині душі добре поставилась до сватання свого сеньйора, та я не наважувався вірити. Я боявся, може це йому здалося. Щоб знати напевне, я вирішив поговорити сам з прекрасною Антонією. З цим я й пішов до Басілію, якому ствердив слова мого посланця. Вислухавши мене, цей добрий землероб, людина проста й цілком щира, сказав, що він з надзвичайною радістю віддає за мене дочку.

— Але не думайте, що це через те, що ви дідич,— додав він.— Якби ви були й досі управителем у дон Цезаря та дон Альфонсо, то й тоді я волів би вас

усім женихам. Мені ви завжди подобались, погано тільки, що в Антонії немає великого посагу.

— Я не прошу нічого,— сказав я,— я прагну тільки її.

— Слуга смиренний!— скрикнув він,— це в рахунок не йде, я не старець, щоб так одружувати дочку. Басіліо де - Буенотріго, слава богу, може наділити посаг. І я хочу, щоб вечері були її, наколи обіди ваші. Одне слово, прибуток з цього маєтку становить тільки п'ятсот дукатів, завдяки шлюбові я піднесу його до тисячі.

— Дозволяю робити, що хочете, любий Басіліо,— сказав я,— про гроші в нас з вами не буде суперечок. Ми домовились, діло стоїть тільки за згодою вашої дочки.

— Ви ж її маєте від мене,— промовив він,— чи вам недосить цього?

— Не зовсім,— відповів я,— і ваша згода потрібна, і її теж.

— Її слово залежить від мого,— відказав він,— хай тільки вона насмілиться рота розтулити передо мною!

— Антонія покірлива батьківській владі, і вона, безперечно, послухається вас,— сказав я,— алеж мені невідомо, чи в цьому разі вона охоче згодиться на це. Коли ж це хоч трохи не так, то я ніколи не втішуся в тому, що зробив її нещасною. Одне слово, домогтися від вас її руки — надто мало, вона повинна сама згодитись.

— Нічогосінько не розумію в усіх цих філософствуваннях,— промовив Басіліо,— поговоріть з Антонією, і ви побачите сами, що вона нічого більше не бажає, як бути вам дружиною. Я не помиляюсь!— На цьому слові він покликав дочку і на хвилину покинув її зі мною.

Не гаючи такого дорогого часу, я відразу почав із того, що мене цікавило.

— Прекрасна Антоніє, вирішіть мою долю!— сказав я.— Ваш батько дав мені згоду, але не думайте, що я скористаюся з неї для натиску на ваше почуття. Як би не було мені приємно володіти вами, я відмовлюсь від цього, якщо ви скажете, що тільки із слухняності йдете на це.

— Цього я не можу сказати,— відповіла Антонія, трохи почервонівши,— ваше сватання мені приємне, а не прикре, я хвалю батьків вибір і не ремствую. Не знаю, чи це гарно, а чи погано — казати так,— мовила вона далі,— але якби ви мені не подобались, я відверто призналася б у цьому. Чому ж не можна так само щиро висловитись і в протилежному випадку?

Цих слів я не міг чути без захоплення і впав навколюшки перед Антонією, в надпориві радості взяв її прекрасну руку і ніжно та палко поцілував.

— Ваша щирість зачарувала мене, моя люба Антоніє,— сказав я.— Говоріть же далі вільно, як перед своїм чоловіком, хай ваша душа цілком відкриється перед ним. Виходить, можна сподіватись, що ви з охотою зв'яжете свою долю з моєю.

Тут увійшов Басіліо, і я не мав змоги говорити далі. Йому кортіло взнати, що відповіла дочка, і він ладен був вилаяти її, якщо вона виявить хоч найменшу огиду до мене,— це й примусило його з'явитись.

— Так ви задоволені з Антонії?— спитав він.

— Так задоволений, що відразу починаю готуватись до весілля!— відповів я.

Сказавши це, я покинув батька з дочкою, щоб порадитися з своїм секретарем.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Весілля Жіль Блаза та прекрасної Антонії: як його справляли, хто був при цьому та які розваги супроводили його

Хоч можна було й не питати дозволу на шлюб у сеньйорів де Лейва, та ми з Сціпіоном вирішили, що все таки пристойніше буде повідомити їх про мій намір взяти за дружину дочку Басіліо і, з чемності, навіть попросити їхньої згоди.

Я відразу поїхав до Валенсії, де однаково здивувався і з мого приїзду, і з мети моєї подорожі. Дон Цезар та дон Альфонсо, які знали Антонію, бо не раз бачили її, привітали мене з таким вибором дружини. Особливо дон Цезар так палко поздоровляв мене, що, якби я не знав, що цей сеньйор давно відмовився від певних розваг, то подумав би, що він наїздив до Ліріаса не так заради за́мку, як заради своєї орендарочки. Якби я на вдачу був хоч трохи недовірливим та ревнивим, то з приводу цього в мене з'явилися б прикрі міркування, але цього не сталося, бо я був певен в скромності своєї нареченої. Серафіна й собі запевнила мене, що вона завжди цікавилась моїми справами і сказала, що про Антонію озиваються дуже гарно.

— Але, — лукаво додала вона, ніби для того, щоб закинути мені байдужість, якою я заплатив за любов Сефори, — я цілком покладаюсь на ваш смак, знаю бо, які ви вибагливі!

Дон Цезар та його син не тільки похвально поставились до мого шлюбу, а й заявили, що візьмуть на себе всі видатки.

— Вертайтесь до Ліріаса, — сказали вони, — і сидіть

там спокійно, поки не почуєте про нас. До весілля не готуйтеся, ці турботи ми беремо на себе.

Як вони того й хотіли, я вернувся до себе в замок, попередив Басілію з дочкою про намір наших охоронців, і ми по змозі терпляче чекали від них звістки. Вісім днів не чути було нічого, зате на дев'ятий день під'їхала карета, запряжена чотирма мулами, — в ній кравці навезли прекрасних шовкових тканин на плаття молодій, — а за нею — кілька ліврейних слуг на прекрасних конях. Один із них передав мені листа від дон Альфонсо. Цей сеньйор повідомляв, що завтра з батьком та дружиною він буде в Ліріасі, а другого дня мене повинчає валенсійський головний вікарій. Справді, наступного дня під'їхала карета, запряжена четвериком, — у ній сидів дон Цезар із сином, Серафіною та тим священиком. Попереду їхали Серафініні служниці, а ззаду — губернаторська варта.

Відразу по приїзді до замку пані губернаторша призналась, що їй надзвичайно хочеться побачити Антонію, а та, почувши про Серафіну, прибїгла привітати її та поцілувати їй руку. Це вийшло в неї так гарно, що все товариство залюбувалось.

— Ну, що ви, пані, думаєте про Антонію? — спитав дон Цезар у невістки. — Чи зміг би Сантільяна кращу вибрати?

— Ні, — відповіла Серафіна, — вони варті один одного, я не сумніваюся, що їх спілка буде дуже щасливою.

Одне слово, кожному вподобалась моя наречена, її хвалили і в саржовому платті, але далеко дужче вона всіх зачарувала в розкішному вбранні. Вигляд у неї був такий благородний, рухи такі легкі, ніби вона завжди так одягалась.

Коли надійшла хвилина, що мала через щасливий шлюб з'єднати її долю з моєю, дон Альфонсо взяв мене за руку і повів до вінця, а Серафіна так само вшанувала мою дружину. Отак ми рушили до хутірської каплиці, де мав нас повінчати головний вікарій, і вінчання відбулось при радісних вигуках ліріаських мешканців та всіх заможних землеробів околиці, яких Басіліо запросив на весілля Антонії. Вони поприходилили із своїми дочками, заквітчаними та закосиченими стьошками, в руках у них були баскські тамбурини.¹¹⁹ Потім ми вернулися до замку, де, завдяки турботам Сціпіона, упорядника свята, вже було накрито три столи: один — для сеньйорів, другий — для їх почотників, а третій, найбільший, для інших гостей. Антонія була за першим, — так схотіла пані губернаторша, — я частував другий стіл, а Басіліо сів до селян. Сціпіон же не присідав, він увесь час ходив від стола до столу і стежив за тим, щоб усім добре прислужували та щоб усі були задоволені.

Обід готували губернаторські куховари, отже не бракувало нічого. Добрих вин, запасених майстром Хоакімом, не жаліли, гості почали жвавішати, скрізь зробилось веселіше, коли раптом трапилось таке, що я занепокоївся. Мій секретар був у тій залі, де обідав я з головними службовцями дон Альфонсо та його дружини, і раптом він почув себе погано та знепритомнів. Я схопився зза столу і побіг допомогти йому, та поки я клопотався біля нього, намагаючись привести його до пам'яті, одна з покоївок теж зомліла. Гості подумали, що між цим є якийсь таємний зв'язок. Воно справді так і було, і скоро все стало ясно. Незабаром Сціпіон очунав.

— І випало ж так, що найкращий день для вас став найнеприємнішим для мене, — прошепотів він мені. — Від своєї недолі не втечеш, ота покоївка — моя дружина.

— Та що ти? — скрикнув я. — Невже? Так ти чоловік тієї дами, що разом з тобою зомліла?

— Еге ж, пане, — відповів він, — я її чоловік і заприсягаюся, що нічого гідкішого для мене не може бути, як побачити свою жінку.

— Не знаю, чому саме ти скаржишся на дружину, — сказав я, — але яка б причина не була, прошу, стримай себе. Якщо я тобі дорогий, то не сварися в таке свято.

— Ви будете задоволені з мене, — відповів Сціпіон, — зараз побачите, чи добре я вмію прикидатись.

Сказавши це, він підійшов до дружини, яка теж, завдяки своїм подругам, опритомніла, і обняв її так палко, ніби справді радий був бачити її.

— Люба моя Беатрісо, — промовив він, — нарешті нам знову довелось побачитись після десятилітньої розлуки! Яка це приємна хвилина для мене!

— Не знаю, чи ви справді хоч трохи раді зустрітись зі мною, — відповіла йому дружина, — але принаймні — я цілком певна цього — я не дала вам ніякої підстави кидати мене. Ви застали мене вночі з дон Фернандо де-Лейвою, алеж він був закоханий у мою господиню Юлію і користався з мого посередництва; а ви забили собі в голову, що я, зловживаючи вашою доброю честю, вислухую його. Ревнощі зовсім заморочили вам розсудок, ви покинули Толедо і втекли, навіть не спитавши пояснення, як страховище якесь!

Скажіть, будь ласка, в кого більше підстав скаржитись?

— Звісно, у вас, — відповів Сціпіон.

— Безперечно в мене, — сказала вона. — Через якийсь час після вашого від'їзду з Толедо дон Фернандо одружився з Юлією, і я була при ній, поки вона була жива, а після її смерті, що сталась так нагло, я нанялась до її сестри. І вона, і кожна покоївка можуть поручитись за мою гарну поведінку.

Цих слів мій секретар не міг заперечити, і він покорився своїй долі.

— Ще раз визнаю свою помилку і прошу у вас прощення перед цим чесним товариством, — сказав він своїй дружині.

Тоді я заступився за нього і попросив Беатрісу забути минуле, запевняючи, що віднині її чоловік подбає догоджати їй. Вона поступилась перед моїм проханням, і всі гості привітали замирення подружжя. Для більшої врочистості їх посадили рядом за стіл, випили кругову за їх здоров'я, кожен поздоровляв їх, — можна було подумати, що ми справляємо їхнє замирення, а не моє весілля.

Першим звільнився третій стіл. Сільські парубки, воліючи кохання добрій їжі, повставали зза столу і пішли в танки з дівчатами. Дзеленчання баскських тамбуринів примусило людей посхоплюватись і зза інших столів і заохотило їх до такого прикладу. Всі заворушились: губернаторські службовці почали танцювати з покоївками губернаторші, пристали до танків і сеньйори, дон Альфонсо станцював сарабанду¹²⁰ з Се-рафіною, а дон Цезар — з Антонією. Потім вона взяла мене і, як на дівчину, що знала тільки перші правила

танку (якого вчилася в Альбарасіні в якоїсь своєї родички - міщанки), виконала його непогано. Я, як сказано, вчився танцювати в маркізи де-Чавес і видався товариству справжнім танцюристом. Щодо Беатріси та Сціпіона, то вони почали нишком розмовляти про те, що сталося з кожним під час розлуки. Але балачки їх перебила Серафіна. Вона, почувши про їх несподівану зустріч, звеліла покликати їх до себе, щоб засвідчити їм свою радість.

— Діти мої, — сказала вона, — в цей радісний день мені дуже приємно бачити, що ви зійшлися. Друже Сціпіон, — обізвалась вона до нього, — вертаючи вам дружину, запевняю вас, що її поведінка завжди була бездоганна. Живіть із нею в добрій згоді. А ви, Беатрісо, залишайтеся в Антонії і будьте їй такою ж відданою, що й ваш чоловік — сеньйору Жіль Блазу.

Тепер Сціпіону довелось дивитись на свою дружину, як на ту Пенелопу,¹²¹ і він пообіцяв усіляко шанувати її.

Сільські парубки та дівчата, протанцювавши цілий день, розійшлись додому, але в замку й далі гуляли. Вечера була розкішна, а коли надійшов час лягати спати, головний вікарій благословив шлюбне ліжко. Серафіна роздягла дружину, а мені зробили цю честь сеньйори де-Лейва. Потішно було те, що службовці дон Альфонсо та покоївки губернаторші на розвагу собі задумали теж зробити таку церемонію, — вони роздягли Беатрісу та Сціпіона, які, щоб ця сцена вийшла ще комічнішою, поважно дозволили себе роздягти та покласти в постіль.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Продовження весілля Жіль Блаза з прекрасною Антонією. Початок історії Сціпіона

Сеньйори де-Лейва, давши безліч нових доказів своєї дружби, другого дня вернулись до Валенсії. Отож ми з секретарем zostалися самі з дружинами та лакеями.

Ми недурно намагались уподобатись цим дамам; скоро мене дружина так полюбила, як і я її, а Сціпіон примусив свою жінку забути про заподіяне їй лихо. Беатріса, буди на вдачу лагідна й згідлива, легко здобула ласку та довіру в новій господині. Одне слово, ми всі чудово зжились і тішилися з завидної долі. Дні наші минали в найприємніших розвагах. Антонія була дуже серйозна, зате ми з Беатрісою були веселі; та якби й не було цього, то одна поява Сціпіона розганяла смуток. Це була людина незрівняна в товаристві, він належав до тих комічних персонажів, яким досить тільки з'явитись, щоб усім стало весело.

Раз нам схотілось піти на спочинок до найприємнішого місця в лісі. Мій секретар був у такому прекрасному настрої, що своїми жартами не давав нам заснути.

— Замовч, друже, — сказав я йому, — слухаючи тебе, не задрімаєш! Абож, наколи ти не дав нам заснути, то хоч розкажи щонебудь варте нашої уваги.

— З великою охотою, — відповів він. — Чи бажаєте ви послухати історію про короля Пелагія?

— Краще розказав би ти свою власну, — відказав я, — та з того часу, як ми живемо вкупі, ти не додумався потішити цим мене і мабуть так ніколи й не зробиш цього.

— Чому? — промовив він. — Я не оповідав вам своєї історії тільки через те, що ви не виявили й найменшого бажання знати її. Не моя вина, що ви не знаєте моїх пригод; а якщо вони хоч трохи цікаві вам, я залюбки задовольню вас.

Антонія, Беатріса та я вловили його на слові і приготувались уважно слухати його оповідання. Це могло дати тільки гарний наслідок: якби ми не розважились, то заснули б.

— Якби від мене залежало, то я був би сином вельможі першого класу або, принаймні, якогось кавалера ордену св. Іакова чи Алькантири, — почав він, — але батьків не добирають. Отож мій батько, на прізвище Торрібіо Сціпіон, був чесний лучник святої германдади. Служба зобов'язувала його безперестанно тинятись по шляхах, і раз, між Куенсою та Толедо він випадково зустрівся з одною циганкою, що видалась йому дуже гарненькою. Вона йшла пішки сама і в клунку за плечима несла з собою все своє майно.

— Куди це ви йдете, любонько? — спитав він, — і голос, зроду дуже суворий, зробився в нього лагідним.

— Сеньйор кавалере, — відповідала вона, — йду я на Толедо, де сподіваюсь якимось чесним трудом заробляти собі на прожиття.

— Гарна думка, — сказав він, — ви, безперечно, багато чого вмієте робити.

— Так, — промовила вона, — дякувати богу, в мене кілька талантів; між іншим я вмію робити помади та есенції, дуже корисні для дам; я ворожу, а коли треба вернути пропажу, то й підситок кручу, можу що хоч показати в дзеркалі та в склянці.

Торрібіо, поміркувавши, що з такої дівчини буде

Й жінка дуже вигідна, бо він, не зважаючи на добру службу, ледве животів із своєї посади, посватався до неї. Циганка не понехтувала службовцем святого братства, а з охотою прийняла його пропозицію. Після цього вони мерщій пішли до Толедо, де й повінчалися. Я і є гідний син цього благородного подружжя. Оселились вони в передмісті, мати почала торгувати помадами та есенціями, але з цього торгу великого прибутку не було, і вона зробилась ворожкою. Отоді й посипались на неї скуді та пістолі, безліч дурнів із чоловіків та жінок створили славу Косколіні, — так звали циганку. Кожного дня хтось приходив до неї по допомогу: чи то якомусь бідному племінникові хотілося взнати, коли його дядько, в якого він був єдиним спадкоємцем, відійде на той світ, чи то якійсь дівчині хотілось дізнатись, чи той кавалер, що упадав за нею і обіцяв одружитись, додержить слова.

Треба зауважити, що прорікання матері завжди віщували гарне для її клієнтів; якщо випадково вони здійснювались — гаразд, коли ж їй дорікали, що сталося зовсім інше, ніж вона прорікала, вона спокійнісінько обвинувачувала в цьому біса, який, не зважаючи на силу закляття, що примушує його відкривати майбутнє, з лукавства часом обдурює її.

Коли, на думку матері, професіональна честь вимагала під час операції присутності чорта, цю роль грав Торрібіо Сціпіон завдяки своєму грубому голосу та потворному обличчю, якому він, до того ж, надавав відповідного вигляду, і це виходило в нього дуже добре. Хто був хоч трохи легковірним, лякався мого батька. Але раз, на лихо, схотілось побачити чорта одному брутальному капітану, і він проткнув його на-

скрізь своєю шпагою. Свята служба, почувши про чортову смерть, надіслала своїх прислужників до Косколіни, які забрали і її, і всі її речі, а мене, семирічного хлопчика, віддали до госпіталю для los=ñinos.¹²² У цьому домі милосердні ченці, які одержували добру платню за турботи по вихованню бідних сиріт, взяли на себе клопіт навчити мене читати та писати. Вони помітили, що я хлопець, який подає багато надій, і це спричинилось до того, що мене відзначили і обрали для виконання доручень. Мене посилали до міста з листами, я прислужував за відправами. В подяку вони захотіли вчити мене латинської мови, але взялись за це так суворо і поводитись зі мною так жорстоко, не зважаючи на всі мої послуги, що я не витерпів і одного прекрасного дня, маючи якесь доручення, втік. Не думаючи зовсім вертатись до Толедо, я через передмістя, що в бік Севільї, вийшов із нього.

Хоч мені тоді тільки пішов десятий рік, я вже відчував смак до волі та незалежності. В мене не було ні грошей, ні хліба, та це дурниці, головне — не треба було ні вчити лекцій, ні писати завдань. Після двох годин ходіння мої ноженята відмовились служити мені. Я ще ніколи так далеко не мандрував. Довелось спинитись на спочинок. Я сів під деревом край дороги, заради розваги витяг із кишені свій латинський підручник і почав жартома перегортати його; мені пригадалися лінійки та пруті, якими мене били, і я порвав його на шматки, сердито приказуючи:

— Ах ти, собача книжко, тепер я вже не плакатиму через тебе!

Я вгамовував свою помсту, розкидаючи навколо себе шматки деклінацій та коньюгацій,¹²³ а тим часом повз

мене пройшов якийсь білобородий пустинник у великих окулярах. Вигляд у нього був дуже поважний. Від підійшов до мене, і ми дуже пильно поглянули один на одного.

— Ну, хлопчику, ми, здається, обмінялися з тобою дуже ніжними поглядами, — сказав він із посмішкою, — і нічого поганого не буде в тому, якщо ми почнемо жити вдвох у моєму скиті, — а до нього тільки двісті кроків звідци.

— Красенько дякую, — досить грубо відповів я, — в мене немає ніякого бажання бути пустинником.

Добрий старий на цю відповідь зареготав і сказав, обіймаючи мене:

— Не лякайся мого вбрання, сину, воно некрасиве, але корисне. Завдяки ньому я володар чарівного скиту та суміжних сіл, де мешканці люблять, а точніше, обожнюють мене. Ходімо зі мною, і нічого не бійся, — додав він, — я одягну тебе в таку саму куцину, що й у мене. Якщо тобі вподобається, ти зможеш поділити зо мною радощі мого життя, коли ж ні, то тобі дозволено покинути мене, і ти можеш бути певним, що на прощання я неодмінно нагороджу тебе.

Я піддався його умовлянню і пішов за старим пустинником. Він дорогою про дещо запитав мене, і я відповів йому так щиро, як не завжди робив згодом. Прийшовши до скиту, він дав мені кілька плодів, які я, не мавши й крихітки в роті за цілий день, крім сухаря, що був мені на сніданок уранці в госпіталі, відразу з'їв. Пустинник, бачачи, як запрацювали в мене щелепи, сказав:

— Сміливіше, дитино! не жалій моїх плодів, у мене, дякувати небу, є в запасі чимало харчів. Не для того я привів тебе, щоб ти тут умирав з голоду.

Це була правда; бо через годину, як ми прийшли туди, він розіклав вогнище, наштрикнув на рожен баранячу ногу, накрив стіл досить брудною скатертиною і поставив на ньому дві тарілки: одну для себе, другу — для мене.

Коли м'ясо засмажилось, він зняв його з рожна і відрізав кілька шматків на вечерю. Не обійшлося й без випивки. Ми покуштували чудового винця, а його був тут чималий запас.

— Ну, курчатко моє, чи задоволений ти з моїх харчів? — спитав він, коли ми повставали зза столу. — Кращі вони, ніж у госпіталі? Отак тебе частуватимуть щодня, якщо ти житимеш зі мною. Одне слово, в скиту ти можеш робити, що хоч, — мовив він далі. — Вимагаю тільки одного від тебе, — супроводь мене кожного разу, коли я ходитиму по милостиню на село. Ти вестимеш осла, нав'юченого двома корзинами, що їх звичайно милосердні селяни наповнюють яйцями, хлібом, м'ясом та рибою. Від тебе начебто небагато вимагають.

— Та я робитиму все, що ви захочете, аби ви тільки не примушували мене вчити латинь, — сказав я.

Брат Крісостом, — так звали цього старого пустинника, — мимоволі посміявся з моєї наївності і ще раз запевнив, що він не збирається присилувати мене.

Другого дня ми пішли по милостиню з осятком, яке я вів за мотузку. Багато нам надавали, кожен селянин з охотою щось клав нам у корзину. Той кидав цілу паляницю, той — невеликий шматок сала, той — начинену гуску, а той — куріпку. Та що казати! Привезли ми додому харчів більше, ніж на тиждень. Це свідчило про пошану і приязнь селян до брата.

пустинника. Правда, він дуже допомагав їм: давав поради, коли до нього приходили, мирив родини, де панувала незгода, одружував дівчат, яким, здавалось, обридло дівувати; а почувши про сварку між якимись заможними землеробами, він сам відвідував їх і так добре впливав на них, що вони мирились; крім того, в нього були ліки від усяких хвороб, а тих жінок, що хотіли мати дітей, він учив певних молитв.

Із сказаного видно, що жилось мені у скиту добре. І спалось мені тут непогано: розлягшись на свіжій соломі, підклавши під голову полотняну подушку, вкрившись рядном, я засипав на цілу ніч. Брат Крісостом, пообіцявши мені пустинницьке вбрання, сам зшив його з свого старого підрясника і назвав мене братиком Сціпіоном. Скоро я почав з'являтися по селах у цій чернечій одежі і так в ній усім подобався, що осялятко ледве несло свою кладь; отже кожен хотів подати чогось братикові — так любо було на нього дивитись!

Ледаче та розніжене життя з цим старим пустинником не могло не подобатись хлопцеві мого віку. Воно було до смаку мені, і я б і досі жив там, якби парки не направили мені зовсім іншого. Незабаром доля відірвала мене від цього ледарства і змусила покинути брата Крісостома. Зараз оповім, як це сталося.

Я часто бачив, як старий порається біля подушки, що правила йому за підголовник, раз - у - раз розпорює та зашиває її, а одного разу я помітив, що він поклав туди гроші. Це спостереження викликало цікавість у мене, і я задумав задовольнити її за першої його подорожі до Толедо, куди він мав звичку їздити на тиждень без мене. Я нетерпляче чекав того дня, але

з самої тільки цікавості. Нарешті, той добрий чоловік поїхав, і я розпоров подушку, де знайшлось біля п'ятидесяти скуді дрібною монетою.¹²⁴

Це заощадження назбиралось мабуть з тих селян, яких пустинник лікував своїми ліками, та з селянок, що, завдяки його молитвам, мали дітей. Хоч як воно було, але ледве я побачив гроші і зрозумів, що їх можна безкарно привласнити, як у мене прокинулась моя циганська вдача. Я не встояв проти спокуси: сховав гроші в сукняну торбу, куди ми складали гребінці та нічні ковпаки і, скинувши пустинницьку одягу та вбравшись у сирітську, вийшов із скита, будиши певен, що в моїй торбі всі скарби Індії.

Почувши про цю першу мою спробу,—мовив далі Сціпіон,—ви, безперечно, чекаєте ще вчинків в такому роді, і не помилитесь,—я вам розповім і про інші подібні подвиги, доки дійду до похвальних учинків. Але з мого оповідання ви переконаєтесь, що з шахрая може вийти чесна людина. Хоч який я був молодий, але не такий дурний, щоб іти на Толедо,—так можна було зустрітись з братом Крісостомом, а він не панькався б зі мною і примусив би повернути гроші. Я пішов іншою дорогою, на село Гальвес. Там я спинився в корчмі, господинею якої була вдова років сорока, що мала все для того, щоб добре влаштовувати справи. Ця жінка, кинувши оком на мене, завдяки моїй одязі відразу догадалась, що я втікач із сирітського госпіталю, спитала, хто я і куди йду. Я відповів, що мої батьки померли і що я шукаю місця.

— Чи ти, хлопчику, тямиш читати? — спитала вона.

Я запевнив її, що не тільки читаю, а й пишу чудово. Я справді умів виводити немов букви і так їх сполу-

чати, що це трохи скидалось на письмо; але для операцій сільської корчми більшого й не треба було.

— Я беру тебе до себе на службу,— відповіла шинкарка.— Ти будеш корисним мені, вестимеш список видатків та прибутків. Але платні,— додала вона,— я тобі не даватиму. Добрі люди, що ходять до корчми, не забувають челяді; можеш розраховувати на непогані дрібні прибутки.

Я згодився, але, можете бути певні, що залишив за собою право відразу втекти, якщо життя в Гальвесі не вподобається. Побачивши, що доведеться нанятися в корчмі, я дуже затурбувався, і що більше думав над цим, то підставнішим здавався мій страх. Мені не хотілось, щоб знали про мої гроші, і я дуже морочився над тим, куди їх сховати так, щоб ніхто чужий не знайшов їх. Будинка я не знав ще так, щоб мати надійну схованку. Яка морока з багатством! Я ввесь час турбувався і вирішив покласти свою торбу в самий куток клуні, в солому, думаючи, що там вона буде в безпечнішому місці, ніж деінде, і до певної міри заспокоївся.

Нас було три наймити в цьому домі: здоровенний стайничий, молода служниця з Галісії та я. Кожен з нас брав, що можна, з тих подорожніх, які тут спинались. Кожного разу, як приносив рахунок цим панам, я одержував кілька дрібняків; дещо перепало і стайничому за догляд їх коней; щождо галісійки, то вона була кумиром для проїжджих погоничів мулів, і заробляла більше скуді, ніж ми — мараведисів. Одержавши якийсь шеляг, я відразу ніс його до клуні, збільшуючи таким чином свій скарб; і що більшим робилось моє багатство, то дужче прив'язувалось до

нього моє серденько. Часом я цілував свої гроші і любувався ними з такою радістю, яку може зрозуміти тільки скнара.

Любов до свого скарбу примушувала мене відвідувати його разів по тридцять на день. Часом мені зустрічалась на східцях шинкарка, яка, будиши недовірлива зроду, одного дня поцікавилась, що саме тягне мене де клуні. Гадаючи, що я ховаю на горищі щось украдене в неї, вона злізла туди і почала скрізь нишпорити. Вона перерила й соломі, що вкривала мою торбу, і знайшла таки її. Відкривши торбу й побачивши, що там скуді та пістолі, вона подумала,—або може тільки прикинулась,—що ці гроші я вкрав у неї, і все чисто забрала собі. Потім, назвавши мене ледащом, злодюжкою, наказала цілком відданому їй стайничому дати мені п'ятдесят батогів і після такої хлости виставила мене за двері, кажучи, що вона не стерпить у себе шахрая. Даремно я заприсягався, що нічого не крав у шинкарки, вона обстоювала інше, і більше повірили їй, ніж мені. Отак гроші брата Крісостома перейшли від злодія до злодійки.

Я так оплакував утрачені гроші, як оплакують смерть єдиного сина, і якщо мої сльози не вернули втраченого, то вони принаймні викликали співчуття в кількох подорожніх, що побачили їх, і між іншим у гальвеського попа, що випадково проходив повз мене. Він, здавалось, був зворушений моїм сумним становищем і повів мене до себе додому. Там, бажаючи придбати мою довіру, або ж більше для того, щоб дізнатись правди, він почав жаліти мене.

— Як же не пожалувати сердечної дитини, якої нікому доглянути! — з великим співчуттям скрикнув

він. — Що ж в цьому дивного, що вона, покинена на-
призволяще в такому ніжному віці, провинилася в
чомусь поганому? І дорослим людям важко уберегтись
від цього. — Потім, звернувшись до мене, сказав: —
Сину мій, з якого ти саме місця Іспанії? Хто твої
батьки? Ти скидаєшся на дитину з порядної родини.
Говори зі мною щиро і будь певен, що я тебе не
покину.

Такою політичною й милосердною мовою піп при-
мусив мене розказати про всі свої справи. Я був ціл-
ком щирим і признався в усьому.

— Друже мій, — сказав він мені по тому, — хоч пу-
стинникам і не годиться збирати гроші, проте це не
зменшує твоєї вини: обікравши брата Крісостома, ти
согрішив проти заповіді, яка забороняє робити це.
Але хай тебе втішить те, що я беру на себе обов'я-
зок взяти гроші в шинкарки і вернути їх братові в
скит. Тепер у тебе повинна бути спокійна совість
щодо цього. — Признатися, це мене зовсім не турбу-
вало, та в попа була своя думка, і він не обмежився
цим. — Дитино моя, — мовив він далі, — я подбаю про
тебе і дам тобі гарне місце. Завтра ж я тебе пошлю
з одним погоничем мулів до свого племінника, що за
каноніка в толедському соборі. Він не відмовить моєму
проханню прийняти тебе в число своїх лакеїв, яким
живеться в нього так гарно, ніби в кожного з них є
доходи з своєї парафії. Тобі буде там зовсім добре,
можу запевнити тебе в цьому.

Це запевнення так утішило мене, що я не думав
більше ні про торбу, ні про хлосту. Мені хотілось
тільки зазнати радощів попівського життя. Другого
дня, поки приготували мені сніданок, до двору при-

був з попового наказу погонич з двома нав'юченими і загнuzданими мулами. Мені допомогли сісти на одного з них, а погонич скочив на другого, і ми рушили на Толедо. Мій супутник був хлопець веселий, який любив покепкувати з ближнього.

— Ви, хлопчику, в особі пана гальвеського попа маєте доброго друга,—сказав він мені.—З усього видно. Він не міг дати кращого доказу своєї прихильності до вас, як примістити вас до свого племінника каноніка, якого маю честь знати і який, безперечно, краса свого капітулу. Він не з тих святенників, що блідістю та виснаженістю прославляють умертвіння плоті, а повний, рум'яний, веселий чоловік. Ця людина любить пожити і не відмовляється від земних насолод, а головне—він охотник до доброї їжі. Ви там житимете, наче вареник у маслі плаває.

Цей кат-погонич, помітивши, з якою охотою я слухаю його, і далі вихваляв, як гарно мені житиметься лакеєм у каноніка. Він увесь час говорив про це, аж поки ми не доїхали до села Обіса, де й спинились, щоб наші мули трохи відпочили. Там, на превелике щастя для себе, я дізнався, що мене обдурюють. Ось як саме пощастило мені виявити це. Розгулюючи по корчмі, погонич випадково загубив із кишені якийсь папірець. Я вхитрився непомітно для нього підняти папірця і, поки він був на стайні, прочитати. Той лист був адресований до ченців сирітського госпіталю, і ось що в ньому було написано:

„Панове! з милосердя вважаю за свій обов'язок повернути вам малого шахрая, що втік із вашого госпіталю. Він видався мені розумним і вартим

того, щоб ви з добрості ув'язнили його. Не сумніваюсь, що, покаравши, ви зробите з нього розважливого хлопця. Хай бог збереже ваше преподобне й милосердне панство!

Гальвеський священик“.

Прочитавши цього листа і довідавшись про добрий намір панотця, я знав, що мені робити. Я відразу вийшов із корчми і за мить опинився на березі Тахо, хоч туди було понад милю. Страх додав мені сили, щоб утекти від ченців сирітського госпіталю; я зовсім не хотів туди вертатися, їхній спосіб навчання латинської мови остогид мені. Я ввійшов до Толедо так весело, ніби знав, де мене напоять та нагодують. Правда, в цьому благословенному місті розумна людина, що змушена жити чужим коштом, не помре з голоду. Але я був ще дуже молодий і не міг сподіватись, що знайдеться тут якийсь спосіб існувати. Проте, фортуна сприяла мені. Ледве я вийшов на великий майдан, як якийсь добре одягнений кавалер, що повз нього я проходив, затримав мене рукою і сказав:— Хлопчику, хочеш у мене служити? Я радий був би мати такого лакея, як ти.

— А я— такого господаря, як ви,— відповів я.

— Гаразд,— промовив він,— з цієї хвилини ти вже в мене. Ходімо зо мною.

Я, не перечачи, послухався його.

Цей кавалер, чоловік років під тридцять, на прізвище дон Абель, жив у мебльованому готелі, де займав досить гарні покої. З професії він був грач. Жили ми з ним так: вранці я накришував йому тютюну на п'ять-шість люльок, чистив одержу і кликав

голяра, щоб той поголив його та виправив йому вуси, після чого він ішов до гралень, звідки вертався десь біля півночі. Але кожного ранку, перед тим як вийти, він не забував виняти з кишені три реали, які й давав мені на денні видатки, дозволяючи робити що хоч до десятої години вечора, аби тільки я був у готелі, коли він вернеться туди. Він був дуже задоволений з мене. Він замовив мені ліврейну камізельку та штани,—у цьому костюмі я був схожий на побігунчика кокеток. Я дуже звик до своєї посади, і мабуть більш підходящої до моєї вдачі не можна було знайти.

Вже з місяць тривало таке щасливе життя, коли мій патрон спитав, чи я задоволений з нього, і коли я відповів, що більшого не бажаю, він сказав:

— Добре, ми поїдемо завтра ж до Севільї. Туди кличуть мене справи. Тобі не завадило б поглянути на цю столицю Андалузії. Хто не був у Севільї, каже приказка, той не бачив нічого.

Я запевнив його, що всюди готовий слідкувати за ним. Того ж дня севільський поштар зайшов до мебльованого готелю по велику скриню, в якій була вся одежа мого господаря, і другого ранку ми виїхали до Андалузії. Сеньйору дон Абелю так щастило в грі, що він програвав тільки тоді, як хотів, а це примушувало його часто змінювати місце, щоб уникнути помсти обдурених. Це й була причина нашої подорожі. Приїхавши до Севільї, ми наняли приміщення біля Кордовської брами, і життя поточилося в нас, як і в Толедо. Але мій патрон побачив, що між цими містами велика різниця. У севільських гральнях йому траплялись грачі, такі самі щасливі, як і він. Раз уранці, будучи ще в поганому настрої через учорашній

програш ста пістолів, він спитав, чому я не відніс брудної білизни до одної жінки, що бралася випрати й напахтити її. Я відповів, що забув. Це його розсердило, і він разів шість так дуже вдарив мене по обличчю, що в моїх очах засвітилось більше каганців, ніж у храмі соломоновому.

— Начувайтесь, негіднику,— сказав він,— тепер ви навчитесь уважнішим бути до своїх обов'язків. Невже мені треба весь час бути біля вас і нагадувати, що вам робити? Чому ви так не можете служити, як істи? Ви ж не тварина, отже мусили б попереджати мої накази і догадуватись про потреби!

На цьому слові він вийшов із покоїв, а я дуже розсердився на нього за ляпаси, одержані за таку незначну провину, і непохитно вирішив при першій нагоді помститись.

Невідомо, що за пригода сталася в нього незабаром у шинку, але ввечері він повернувся дуже роздратований.

— Сціпіоне,— сказав він мені,— я надумав від'їхати до Італії, і позавтра маю відплисти на кораблі до Генуї. У мене є підстави до такої подорожі; я думаю, що ти з охотою поїдеш зі мною і скористаєшся з цієї прекрасної нагоди, щоб побачити найкращу країну в світі.

Я відповів, що не бажаю нічого кращого, навіть сказав, що мені хочеться якнайшвидше побачити Італію, але насправді вирішив утекти, коли відпливатиме корабель. Я думав саме так помститись над своїм господарем, і моя вигадка здавалась мені дуже дотепною. Мені вона так подобалась, що я не витерпів, щоб не розказати її одному професіональному сміляку, з яким

здибався на вулиці. З того часу, як я переїхав до Севільї, в мене завелося кілька лихих знайомств, і головним з них було це. Я оповів йому, як і за віщо мені дали ляпасів, потім сказав про свій намір покинути дон Абеля, коли він лагодитиметься відпливати, і спитав, що він думає про моє вирішення.

Слухаючи мене, молодець хмурих брови і закручував крайки вусів, потім поважно вилаяв мого посподаря.

— Ви навіки збезчестите себе, хлопче, якщо обмежитесь такою легкою помстою, як задумали,— сказав він.— Дозволити виїхати самому дон Абелю недосить, це не кара для нього. Помста мусить бути відповідна до образи. Це не годиться. Краще відняти нам у нього одягу та гроші, а після його від'їзду поділитись по-братерському.

Хоч зроду в мене й був нахил до злочинства, але така значна крадіжка злякала мене.

Проте той архішахрай все таки умовив мене, і ось які були наслідки нашої витівки. Той молодець, чоловік здоровий і міцний, другого дня надвечір прийшов до мене в мебльований готель. Я показав йому скриню, куди господар уже поскладав свою одягу, і спитав у нього, чи зможе він сам понести таку важку скриню.

— Таку важку? — сказав він,— знайте, що коли мова йде про чуже добро, то я понесу і ноїв ковчег.

На цьому слові він підійшов до скрині, скинув без труднощів її на плечі і легко зійшов сходами. Таким самим кроком пішов і я за ним. Ми вже були майже біля вуличних дверей, коли дон Абель, якого так вчасно привела сюди щаслива його зірка, раптом з'явився перед нами.

— Куди ти йдеш із скринею? — спитав він у мене.

Я так розгубився, що занімів, а той молодець, побачивши, що діло не вигоріло, скинув скриню додолу і, щоб уникнути пояснень, подався навітікача.

— Куди ж ти йдеш із скринею? — спитав мене господар удруге.

— Пане,— відповів йому я, і був ні живий, ні мертвий,— я звелів віднести її на корабель, на якому ви маєте завтра відплисти до Італії.

— Та хіба ти знаєш, на якому кораблі я маю пуститися в путь? — перебив він мене.

— Ні, пане,— відповів я,— але язик і до Рима доведе, я попитав би в порту і хтось сказав би мені.

На цю підозрілу для нього відповідь він кинув на мене лютій погляд. Мені здалося, що він ще збирається дати мені ляпаса.

— Хто вам наказав виносити скриню з готелю? — скрикнув він.

— Ви самі,— відповів я.

— Хто? Я? — здивувався він,— я давав тобі такого наказу?

— Авжеж,— промовив я,— згадайте, як ви дорікали мені кілька днів тому. Чи, як побили мене, ви не казали, щоб я попереджав ваші накази і сам догадувався, що треба зробити для вас? Отож, пам'ятаючи це, я й звелів віднести скриню на корабель.

Тоді грач, побачивши, що я хитріший, ніж він думав, холодно звільнив мене.

— Йдіть, пане Сціпіон,— сказав він,— ступайте з богом! Ви надто розумні на свій вік. Я не люблю грати з людьми, в яких то на одну карту більше, то на одну карту менше. Геть з моїх очей,— додав він іншим тоном,— а то ви в мене заверещите!

Йому не довелось казати це вдруге. Я відразу пішов від нього, вмираючи із страху, щоб він не звелів скинути його ліврею. На щастя, обійшлося без цього. Я никав вулицями, думаючи, де б заночувати на ті два реали, яких тільки й було в мене. Я дійшов до воріт архієпископства; а через те, що там саме готували вечерю для монсеньйора, з кухні йшли приємні пахощі, які чути було на цілу милю.

— От чортовина,— сказав я самому собі,— я б охоче покуштував якогось рагу, що так б'є в ніс. Хоч би тільки пальці обмочити! Але як? Невже не можна нічого вигадати, щоб поласувати цим добрим м'ясцем, а не тільки нюхати його? Чому ж ні? — це не здавалось мені неможливим. Моя уява гарячково запрацювала, і після деяких міркувань мені спала на думку одна хитрість, до якої я відразу вдався і в якій мені пощастило. Я ввійшов до двору архієпископського палацу і підбіг до кухні, щосили галасуючи:

— Рятуйте! Рятуйте! — ніби справді хтось гнався за мною і хотів мене вбити.

Щоб дізнатися, в чому річ, на мої крики вибіг куховар архієпископа дон Дієго з трьома чи чотирма кухарчуками і, не побачивши нікого, крім мене, спитав, чого я так дуже кричав.

— Ах, пане,— відповів я, прикинувшись дуже переляканим,— ради святого Полікарпа прошу вас, врятуйте мене від того несамовитого заводіяки, що хоче вбити мене.

— Де ж той заводіяка? — скрикнув дон Дієго,— ви ж самі - самісінькі, і ніхто за вами не женеться. Годі, заспокойтесь, хлопче, це мабуть хтось захотів жартома налякати вас; та він добре зробив, що не по-

гнався за вами до палацу, бо ми йому, принаймні, повідрубували б вуха.

— Ні, ні,— відповів я,— він не для того гнався за мною, щоб посміятись. Той здоровий шибеник хотів мене роздягти, і я певен, що він чекає мене десь на вулиці.

— Довго ж йому доведеться там чекати вас,— промовив він, бо ви залишитесь тут до завтра. Ви поведеряєте і ляжете спати з нашими кухарчуками, вони добре вас нагодують.

Я сам не свій був з радощів, почувши це; то було мені чарівне видовище, коли дядько Дієго провів мене до кухні, і я побачив, як готують вечерю для монсеньйора. Мало не п'ятнадцять чоловік порались коло неї, а страв я не міг і полічити,— так дбало провидіння про архієпископа! І тільки тоді, глибоко втягуючи носом пару всяких рагу, яку мені досі доводилось чути тільки здалеку, я взяв, що таке сластість. Я мав честь вечеряти і спати з кухарчуками. Вони справді нагодували мене, і мені пощастило заслужити таку любов у них, що другого дня, коли я прийшов дякувати майстру Дієго за великодушний притулок, він сказав:

— Наші хлопці з кухні кажуть, що раді були б мати вас за товариша, ваша вдача припала їм до смаку! Чи ви схочете пристати до їх товариства?

Я відповів, що це щастям було б для мене, це навіть моя мрія.

— Якщо так, друже, то можете вважати себе відтепер за службовця архієпископства,— промовив він.

На цьому слові він провів мене до управителя і представив йому, а той, побачивши, що в мене веселе обличчя, вирішив, що я придаюсь на кухарча.

Скоро я заступив на цю почесну посаду, як майстер Діего, за звичаєм куховарів у великих домах, які нишком посилають харчі своїм любим, обрав мене для побігунок, і я носив до одної дами, що жила по сусідству, то телятину, то дробину, то дичину. Ця добра дама була вдовою років тридцяти, не більше, дуже гарненька, дуже весела і, як з усього видно було, не дуже вірна своєму куховарові. Проте він не обмежувався постачанням м'яса, хліба, цукру та олії, а давав їй і вина, і все це коштом монсеньйора архієпископа.

У палаці його преосвященства я остаточно вишколив себе. Я там утнув одну досить потішну штуку, яку ще й досі згадують у Севільї. Пажі та ще дехто з челяді, щоб відзначити день народження монсеньйора, надумали виставити драму. Вони вибрали п'єсу „Бенавідес“;¹²⁵ а через те, що їм для ролі юного леонського короля потрібен був хлопчик мого віку, то їх погляди спинились на мені. Управитель, який вихвалявся своїм декламуванням, взявся мене навчити і, після кількох лекцій, запевнив, що я не буду гіршим від інших. Видатки на свято йшли за рахунок господаря, тому, як ви догадуєтесь, нічого не жалілось, щоб зробити його розкішним. У найбільшій залі палацу збудували сцену і гарно прикрасили її. На сцені збоку зробили з дерну ослінчик, на якому я повинен був спати, коли прийдуть маври, кинуться на мене і візьмуть мене в неволю. Коли в акторів п'єса вже була готова, архієпископ призначив день вистави і запросив сеньйорів та дам із найзначнішого міського панства.

У той день кожен актор був заклопотаний своїм убранням. Мені костюм приніс кравець, з ним прийшов

і наш управитель, який потурбувався навчити мене моєї ролі і тепер вважав за свій обов'язок доглянути за моїм одяганням. Кравець убрав мене в розкішну камізельку з блакитного бархату, гаптовану, із золотими гудзиками, з відкидними рукавами, золотими китцями; а управитель сам насунув мені на голову паперову корону, обсипану дрібними перлами та фальшивими бриліантами. Вони підперезали мене шовковим рожевим поясом, вишитим срібними квітами, і при кожній речі, якою прикрашали мене, мені здавалось, що в мене виростають крила, і я зараз полечу. Нарешті, надвечір вистава почалась. На початку п'єси з'являється юний леонський король і проказує довгий монолог. Цю роль грав я, тому я почав сцену віршованою тирадою, яка мала з'ясувати, що мене дуже хилить на сон і що я зараз засну. Після того я вийшов за куліси і ліг на приготований мені ослінчик з дерну, але, замість заснути, я почав думати, як би вибратись на вулицю і втекти із своїм королівським костюмом. Маленькі потайні сходи, якими можна було вийти під помостом до зали, на мою думку, годились для виконання мого наміру. Я нишком встав і, побачивши, що ніхто не стежить за мною, побіг цими сходами до зали і почав пробиратись до дверей.

— Пропустіть! Пропустіть! Я йду передягатись! — кричав я.

Кожен сторонився, даючи мені пройти, отож за якусь хвилину я, завдяки темряві, безпечно вибрався з палацу і подався до будинку мого друга-молодця.

Він вельми здивувався, побачивши мене в такому костюмі. Я йому оповів, у чому річ, і він щиро зареготав. Потім він обняв мене тим веселіше, що сам

сподівався одержати частину із здобичі леонського короля, і поздоровив мене з таким добрим ділом, сказавши, що коли я й далі буду такий, то слава про мій розум пролунає на цілий світ. Пожартувавши та посміявшись досхочу, я сказав тому молодцеві:

— Що ж ми зробимо з цим розкішним убранням?

— Цим не клопочіться,— відповів він.— Я знаю одного статечного тандитника, він, ні про що не питаючи, купує все, що продають, аби тільки це вигідно було. Завтра вранці я збігаю по нього і приведу його до вас.

Справді, другого дня молодець вийшов на світанку з кімнати, покинувши мене ще в ліжку, і за дві години вернувся з тандитником, який приніс пакунок, обгорнений жовтим полотном.

— Друже мій,— сказав він,— представляю вам сеньйора Ібаньєса з Сеговії. Це цілком чесний і порядний тандитник; не зважаючи на поганий приклад своїх товаришів, він може похвалитися справжнім сумлінням. Він точно вам скаже, скільки коштує цей костюм, якого ви хочете позбутись, і ви можете покластись на його оцінку.

— О, щодо цього, то вірно,— сказав тандитник.— Я був би великим негідником, якби дав за якусь річ менше від її вартості. Цього, слава богу, ще ніхто не закидав і не закидатиме Ібаньєсові з Сеговії. Погляньмо ж на те вбрання, що ви хочете продати,— додав він,— я вам по совісті скажу, скільки воно коштує.

— Ось воно,— сказав молодець, показуючи його,— правда, розкішна річ? Зверніть увагу, який прекрасний генуезький бархат; а яке багате гаптування!

— Чудова річ,— відповів тандитник, пильно оглянувши костюм,— справжня краса!

— А що ви думаєте про дрібні перли на короні? — спитав мій друг.

— Якби вони були кругліші, їм би ціни не було, — відповів Ібаньєс, — проте й так, на мою думку, вони прекрасні, і всім іншим я так само задоволений. Я погоджуюся з цим, бо люблю справедливість, — додав він. — Якийсь інший пройдисвіт-тандитник на моєму місці намагався б гудити крам, щоб придбати його дешевше, і не посоромився б запропонувати двадцять пістолів; але в мене є совість, і я дам сорок.

Коли б Ібаньєс сказав — сто, то й то була б неправильна оцінка, бо самі перли коштували добрі дві сотні. Молодець, який був у змові з ним, сказав мені:

— Це щастя, що ви потрапили до чесного чоловіка. Сеньйор Ібаньєс дає оцінку, як перед смертю.

— Це правда, — сказав тандитник, — отож зі мною і шеляга не виторгуєш. Гаразд, — додав він, — так справа скінчена? Відраховувати гроші, чи що?

— Стривайте, — відповів молодець, — хай мій товаришок спочатку примірить той костюм, що ви принесли. Або я надто помиляюсь, або він наче шитий на нього.

Тоді тандитник розв'язав пакунок і показав мені камізельку та штани з доброго коричневого сукна із срібними гудзиками, але все було вже ношеним. Я встав примірити цю одежу, яка була і широка і довга на мене, але цим панам здалось, що вона якраз по мені. Ібаньєс узяв за неї десять пістолів — адже з ним не можна було торгуватись, і тому довелося згодитись. Отож, він виняв із гаманця тридцять пістолів і поклав їх на стіл, після чого загорнув у пакунок моє королівське вбрання та корону і поніс усе це, безперечно радіючи з такого доброго почину.

Коли він вийшов, молодець сказав мені:

— Я дуже задоволений цим тандитником!

Він мав рацію, бо, я певен, він зідрав з нього щонайменше сотню пістолів баришу. Та йому було мало цього, він безцеремонно взяв половину грошей зі столу, а решту покинув мені.

— Мій маленький друже Сціпіон,—сказав він,—я раджу — беріть ці п'ятнадцять пістолів і негайно виходьте з міста. Ви сами догадуєтесь, що вас тут почнуть шукати з наказу монсеньйора архієпископа. Мені було б дуже прикро, якби після такого вчинку, що робить вам честь, ви по-дурному потрапили б до в'язниці.

Я йому відповів, що я й сам вирішив покинути Севілью, і справді, купивши бриля та кілька сорочок вийшов на широку чарівну долину. Між виноградниками та оливними садами дорога вела до старовинного міста Кармонни. За три дні я дістався до Кордови.

Я оселився в корчмі, що виходила на великий майдан, де жили купці. Удавав із себе я толедського панича, що подорожує заради розваги. Цьому можна було повірити, я був чепурненько одягнений, а кілька пістолів, які я ніби випадково показав господареві, остаточно переконали його в цьому. Можливо, що через мою юну молодість він мав мене за розбещеного хлопчиська, який, обікравши батьків, почав тинятись по світу. Але він нічим іншим не поцікавився, крім того, що я йому сказав — мабуть боявся, щоб цікавість не примусила мене змінити приміщення. За шість реалів на добу в цій корчмі, де звичайно бувало багато народу, жилося добре. За вечерею я налічив аж до дванадцяти осіб за столом. Було дивне тільки те

що кожен їв мовчки, за винятком одного чоловіка, який безперестанно говорив про все чисто, надолужуючи своєю жвавистю мовчазність інших. Він говорив дотепи, переказував усякі дурниці і намагався жартами звеселити товариство. Час від часу чувся регіт, сміялись не так з його жартів, як з нього самого.

Я звертав так мало уваги на цього дивака, що вставши зза столу не міг би сказати, про що він говорив; але йому все таки пощастило зацікавити мене своїм базіканням.

— Панове,— скрикнув він під кінець вечері,— усе те, що я вам казав, ніщо проти того, що скажу зараз. На закуску я вам зберіг надзвичайно забавну пригоду, що цими днями сталась у севільського архієпископа. Мені довелось почути її від одного мого знайомого бакалавра, який, за його словами, був цьому самовидцем.

Ці слова схвилювали мене,— безперечно, це була моя пригода, і я не помилився. Цей чоловік розказав щирю правду, і навіть те, чого я не знав, тобто що саме сталося в залі після моєї втечі; зараз оповім це.

Ледве я втік, як на сцені з'явилися маври, що, за ходом п'єси, мали мене викрасти з того ослінчика з дерну, де вони сподівались застати мене сонним. Але, кинувшись до леонського короля, вони дуже здивувались, не заставши його на місці. П'єсу відразу припинили. Усім акторам стала робота: ті гукають, ті шукають, ті кричать, а ті посилають мене до всіх чортів. Архієпископ, помітивши, що за кулісами якась тривога та замішання, спитав, у чому річ. На голос прелата прибіг один паж, що грав „граціозо“ в п'єсі.

— Монсеньйор,— сказав він його преосвященству,— не бійтесь, маври не візьмуть у неволю леонського

короля, він, дякуючи богу, втік із своїм королівським костюмом.

— Слава небу,— скрикнув архієпископ.— Він добре зробив, що втік від ворогів нашої віри та уник готованих йому кайданів. Він безперечно повернеться до столиці свого королівства, до Леона. Щасливої дороги йому! Одне слово, я забороняю гнатися за ним, мені було б прикро, якби я завдав якоїсь образи його величності.

Сказавши це, прелат звелів прочитати мою роль і кінчати виставу.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Продовження історії Сціпіона

Поки в мене були гроші, корчмар до мене гарно ставився й був дуже уважним; але помітивши, що в мене майже нічого не залишилось, він зробився холодним, за якусь дурницю завівся зі мною і одного прекрасного ранку попросив мене вийти з його дому і жити десь в іншому місці. Я гордовито покинув його і пішов до церкви отців домініканців. Під час відправи до мене підійшов старець, прохаючи милостиню. Я виняв із кишені два чи три мараведиси і віддав їх йому, сказавши:

— Друже, помоліться богу, щоб я скоро знайшов гарну посаду. Якщо ваша молитва буде почута, ви не каятиметесь, що робили її. Розраховуйте на мою подяку!

На цьому слові жебрак дуже уважно оглянув мене і серйозно сказав:

— Якої ж посади ви бажали б?

— Мені хотілося б бути лакеєм в якомусь доброму домі,— відказав я.

Він спитав, чи це мені треба негайно.

— Далі нікуди,— промовив я,— бо якщо мені не пощастить скоро влаштуватись, то доведеться померти з голоду або ж зробитись старцем.

— Якби ви дійшли до такої крайності, то це було б погано для вас,— сказав він,— ви не знаєте наших звичок; але коли б ви хоч трохи вивчилися цього, то воліли б наше становище наймитству, яке безперечно поступається перед жебрацтвом. Проте, якщо вам більше хочеться служити, ніж жити так вільно й незалежно, як я, то господар скоро знайдеться. Який я не є, а можу бути вам корисним. Сьогодні ж я поклопочусь вами. Завтра в цей самий час будьте тут,— я скажу вам, що зробив.

Певна річ, другого дня я прийшов до того ж самого місця, і мені недовго довелось чекати там старця, що підійшов до мене і попросив іти за ним. Я пішов. Він привів мене до льоху, що був недалеко від церкви і правив йому за резиденцію. Ми ввійшли туди і сіли на довгий ослін, який служив уже принаймні років сто.

— Добре діло завжди буде віддячене,— з такими словами звернувся він до мене.— Учора ви дали мені милостиню, а це спонукало мене дістати вам посаду. Вона скоро буде у вас, якщо буде на те воля господня. Я знаю одного старого домініканця, на ім'я отець Алексіс; це святий чернець, чоловік впливовий. Я маю честь бути його шпигом і виконую цю роль так скромно й віддано, що він не відмовляє мені в своєму заступництві за мене та моїх друзів. Я йому говорив

про вас і умовив його зробити вам послугу. Я вас представляю його преподобію, коли вам схочеться.

— Не треба гаяти ні хвилини,— сказав я старому жебракові,— ходімо відразу до доброго ченця.

Старець погодився і відразу повів мене до отця Алексіса, якого ми застали дома за писанням духовних листів. Він перестав працювати і сказав, що, завдяки проханню жебрака, згоден поклопотатись про мене.

— Довідавшись,— мовив він далі,— що сеньйор Бальтазар Веласкес потребує лакея, я сьогодні вранці написав йому про вас, і він відповів, що прийме вас, якщо я поручусь. Сьогодні ж можете йти до нього від мого імени. Це мій сповідник і друг.

Після цього чернець добрих три чверті години усовіщав мене сумлінно працювати. Особливо багато він говорив про мій обов'язок щиро служити Веласкесові, запевнивши, що подбає підтримувати мене на цій посаді, аби тільки в господаря не було підстав скаржитись на мене.

Подякувавши ченцеві за таку добрість до мене, я вийшов із монастиря разом із старцем, який сказав мені, що сеньйор Бальтазар Веласкес здавна торгує сукном, що це людина багата, проста і лагідна.

— Не сумніваюсь,— додав він,— що вам житиметься добре в його домі. Ваше місце я волів би дворянському дому.

Я розпитався, де живе цей міщанин, і, пообіцявши старцеві віддячити за послугу, коли обживусь на новому місці, відразу пішов до нього. Я ввійшов до крамниці, де в чеканні покупців походжали та чепурилися два молоді крамарчуки. Я їх спитав, чи господар дома, і сказав, що маю говорити з ним від імени отця

Алексіса. При цьому шановному імені мене провели до кімнатки за крамничкою, де купець перегортав за столом грубий реєстр. Я учтиво привітався до нього.

— Сеньйор,— сказав я,— я той самий юнак, якого преподобний отець Алексіс пропонував вам у лакеї.

— Милості просимо, дитино,— відповів він.— Досить того, що тебе надіслав цей святий чоловік. Я наймаю тебе, хоч мені рекомендували ще трьох - чотирьох лакеїв. Справа вирішена, плата тобі йтиме з сьогодні.

Не треба було довго бути в цього міщанина, щоб упевнитись, що він саме такий, як його описували. Він мені видався таким простаком, що я мимоволі подумав, що напевне важко буде не зіграти якоїсь штуки над ним. Він жив удовцем уже чотири роки і мав двох дітей: сина двадцяти чотирьох років та дочку років дванадцяти - тринадцяти. Дочка, виховувана суворою дуеньєю та отцем Алексісом, жила чесно; але син його, Гаспар Веласкес — хоч для нього нічого не жаліли, щоб зробити з нього чесну людину — мав усі пороки молодого розпусника. Часом його не бувало по два - три дні дома, а якщо батько, коли він приходив, починав дорікати, Гаспар криком примушував його замовчати.

— Сщпiон,— сказав мені раз старий,— мені тяжко з сином. Він зробився дуже розпусним. Це дивно, бо вихованням його не нехтували. Я йому давав добрих учителів, і отець Алексіс по змозі намагався направити його на добру путь. Та горе! йому не пощастило. Гаспар зовсім розбещився. Ти може скажеш, що я надто лагідно повадився з ним змалку і цим загубив його. Але ні, я карав його, коли мені здавалось, що треба бути суворим; бо який плохий я не є, але

мені в разі потреби не бракує рішучості. Одне слово, він із тих негідників, на яких не впливає ні добрий приклад, ні усовіщання, ні кара. Тільки бог може зробити якесь чудо.

Я прикинувся, що мене зворушив розпач цього сердечного батька, хоч цього й не було насправді.

— Мені шкода вас, сеньйор,— сказав я.— Така гарна людина, як ви, заслужує кращого сина.

— Що ж зробиш, дитино,— відповів він,— господь позбавив мене такої втіхи. Багато в чому можна поскаржитись на Гаспара,— мовив він далі,— але щиро скажу тобі, найбільше турбує мене одне,— це його бажання обкрадати мене; не зважаючи на мою пильність, йому часто щастить у цьому. Лакей, якого ти заступив, змовився з ним, і за це я його прогнав. Щодо тебе, то я сподіваюсь, що тебе син не зіпсує. Ти дбатимеш про мої інтереси; я не сумніваюсь, що отець Алексіс говорив тобі про це.

— Безперечно,— сказав я,— його преподобіє цілу годину усовіщали мене дбати тільки про ваше добро; та можу вас запевнити, що мені не треба було його усовіщання. Я хочу служити вам щиро і обіцяю вам цілковиту відданість.

Та це було не все. Молодий Веласкес, надзвичайний гульвіса, побачивши з мого обличчя, що мене не важче спокусити, ніж мого попередника, якось затяг мене в куток і ось що сказав мені:

— Слухай, любий, я певен, що батько доручив тобі шпигувати за мною. Без цього не могло обійтись, але бережись! застерігаю тебе, що це роль не дуже приємна. Якщо я помічу, що ти стежиш за мною, то до смерті заб'ю тебе палицею; але якщо ти схочеш

допомагати мені обдурювати батька, то можеш сподіватись на мою подяку. Чи може ще ясніше говорити? Частина з наших крадіжок перепадатиме тобі. Отож, вибирай: ставай або на сторону батька, або на сторону сина, без вагань!

— Пане,— відповів я,— ви притиснули мене до стінки, бачу, що мимоволі доведеться ставати на ваш бік, хоч у глибині душі мені гидко зраджувати сеньйора Веласкеса.

— Не варто мучитись цим,— відказав Гаспар,— він звичайний старий скнара, що й досі хоче водити мене на поводу! негідник! він відмовляє мені в найпотрібнішому, не дозволяє розважатись, а розваги це ж потреба в двадцять п'ять років. Отак ти повинен дивитись на мого батька.

— Гаразд, пане,— сказав я,— нічого не можна заперечити проти такого справедливого приводу до скарги. Я стаю на ваш бік і думаю допомагати вам у ваших похвальних заходах; але нам треба критись із змовою, щоб вашого вірного спільника не виставили за двері. На мою думку, ви непогано зробили б, якби прикинулись, що ненавидите мене: перед людьми говоріть зі мною брутально, лайтеся; не вадить часом дати ляпаса чи вдарити ногою в зад. Навпаки, що більше ви виявлятимете свою огиду до мене, то більше сеньйор Бальтазар віритиме мені. Із свого боку, і я удаватиму, що уникаю з вами розмови. Мені ніби неприємно буде прислужувати вам за столом, і коли доведеться говорити про вашу милість, то ви не сердьтесь, що я погано озиватимусь про вас. Побачите, що ми такою поведінкою обдуримо всіх у домі, і кожен думатиме, що ми з вами закляті вороги.

— Їй - богу, захоплююсь тобою, друже,— скрикнув молодий Веласкес, почувши це.— Як на твій вік, то в тебе незвичайний таланти до інтриги. Це гарна привістка для мене. Сподіваюсь, що за допомогою твого розуму, батькові й пістоля не залишиться.

— Надто багато честі для мене,— промовив я,— так розраховувати на мою спритність. Проте, я все можливе зроблю, щоб виправдати гарну думку про мене, і якщо нам не пощастить, то не моя вина буде.

Я скоро довів Гаспару, що справді був такий чоловік, якого йому треба, і ось яку послугу вперше зробив йому. Бальтазарова скриня з грішми стояла в кімнаті цього простака, у проході біля ліжка. Вона правила йому за ослін для молитви. Кожного разу, як вона потрапляла мені на очі, я любувався нею і часто казав собі: „Скринє, подружко моя, невже ти завжди будеш зачинена для мене? невже я ніколи не матиму радощів дивитись на твої скарби?“— Я міг входити до кімнати, коли мені схочеться, вхід до неї був заборонений самому лише Гаспару, і раз при мені його батько, думаючи, що тут більше нікого немає, відчинив і замкнув свою скриню, сховавши ключа за шпалерами. Я гаразд запам'ятав те місце і сказав про це відкриття молодому господареві.

— Ах, любий Сціпіон,— сказав він, радісно обіймаючи мене,— що ти говориш? Тепер багатство в наших руках, хлопче. Я сьогодні ж дам тобі воску, ти знімеш зліпок із ключа і віддаси його мені. У Кордові не важко буде знайти догідливого слюсаря; в цьому іспанському місті не менше шахраїв, ніж деінде.

— Навіщо вам робити другий ключ, як ми можемо користуватись одним?— сказав я Гаспару.

— Ти маєш рацію,— відповів він,— але я боюсь, щоб у батька не з'явилась підозра, і він не задумав ховати його в іншому місці. Нам надійніше мати при собі власного ключа.

Його побоювання мало підставу, я згодився з ним і ладен був зняти з'ямок з ключа, та й зробив це одного прекрасного ранку, поки мій патрон ходив до отця Алексіса, з яким звичайно мав дуже довгі розмови. Цим я не обмежився, а взяв ключ і відімкнув скриню. Там було повно і великих і малих торбинок. Приємна морока була мені з ними. Я не знав, що вибрати, так усі вони мені подобались! Проте, боячися, щоб мене не застали, я не дав собі довго роздивлятися і випадково схопив одну з найгрубіших. Потім, замкнувши скриню і поклавши ключ за шпалерами, вийшов із своєю здобиччю з кімнати. Чекаючи, поки гроші можна буде передати молодому Веласкесу, я покищо сховав їх у чуланчику.

Він чекав на мене в одному будинку, де призначив мені побачення, і я мерщій пішов туди, щоб сказати йому, що зробив. Він був такий задоволений з мене, що без кінця дякував мені і великодушно запропонував мені половину торби. Та я відмовився.

— Ні, ні, пане,— сказав я,— ця перша торба для вас самих, витрачайте її на свої потреби. Я частенько навідуватимусь до скрині, де, слава небу, стане грошей на нас обох.

Справді, за три дні я вкрав другу торбу, в якій було, як і в першій, п'ятсот скуді. З них я взяв тільки чверть, хоч як Гаспар умовляв мене ділитись по-братерському.

Маючи такі добрі справи з грішми, отже й можли-

вість задовольняти свою пристрасть до жінок та гри, цей юнак, на нещастя, закохався в одну із славнозвісних кокеток, які заглинають і переводять за короткий час величезні кошти. Ради неї він робив неймовірні видатки, це примушувало мене дуже часто навідуватись до скрині, і старий Веласкес нарешті помітив, що його обкрадають.

— Мушу признатись тобі, Сціпіон,—якось уранці сказав він мені,—мене хтось обкрадає, друже. Скриню відмикано, кілька торбин витягнуто. Це ясно. Кого ж мені обвинувачувати в крадіжці? Хто інший, крім сина, може це робити? Гаспар нишком заходив до мене в кімнату, або ж ти сам його сюди впускав, бо я підозрюю тебе в змові з ним, хоч ви ніби й не в ладу. Проте,—додав він,—я не хочу зважати на цю підозру, бо за тебе мені ручився отець Алексіс.

Я відповів, що, дякуючи богу, чуже добро мене не спокушає, і при цій брехні скорчив таку лицемірну гримасу, що заслужив виправдання.

Справді, старий більше не розмовляв зі мною про це, але вже й не вірив мені. Вживаючи заходів проти наших замахів, він замовив до скрині новий замок, а ключ від нього завжди носив при собі в кишені. Через це наші зносини з його торбами порвались, і ми були в надто дурному становищі, особливо Гаспар, який, не маючи змоги робити тих самих видатків на свою німфу, що й попереду, боявся, що йому не доведеться більше бачитися з нею. Проте, він винайшов спосіб протриматись кілька днів, а цей дотепний спосіб полягав у тому, що він привласнив, ніби позичково, усе те, що дісталось мені від моїх оббирань скрині. Я віддав йому все, аж до останнього гроша; це ж, на

мою думку, могло правити за відшкодування старому купцеві в особі його сина.

Коли вичерпалась і ця допомога, і юнак упевнився, що більше немає звідки взяти, його охопила чорна меланхолія, яка поволі запаморочила йому розум. Він вважав свого батька за людину, що стала йому поперек життя. Тяжкий розпач напав на нього, і, не зважаючи на голос крові, цей негідник дійшов жахливої думки отруїти його. Він не тільки признався в своєму гидкому намірі, а навіть запропонував мені стати знаряддям його помсти. Мене жах охопив від цієї пропозиції.

— Пане, невже господь так від вас відступився, що ви надумали таке мерзенне діло? — сказав йому я. — Невже ви здатні вбити свого рідного батька? Чи бачено, щоб в Іспанії, країні християнської віри, хтось заподіяв такий злочин, що сама думка про нього навіяла б жах найбільш варварським народам? Ні, любий господарю, — додав я, впавши перед ним навколюшки, — ні, ви не підете на вчинок, через який на вас повстане весь світ і який матиме за наслідок ганебну кару!

Багато всього я говорив Гаспару, щоб відвернути його від такого злочинного наміру. Невідомо, звідки в мене брались усі ті докази чесної людини, якими я намагався перемогти його розпач; не вважаючи на свою молодість і на те, що я був син Косколіни, я говорив, як той доктор із Саламанки. Але даремно я умовляв його, що він повинен схаменутись і мужньо прогнати ті мерзенні думки, які облягли його розсудок; уся моя красномовність була ні до чого. Він низько похилив голову і похмуро мовчав, даючи знати, що не відступить від свого, хоч би що я зробив чи сказав.

Тоді я наважився признатися в усьому старому господареві. Я попросив у нього таємного побачення. Він згодився, і ми замкнулись.

— Пане,—сказав я,—дозвольте впасти вам до ніг і молити у вас милосердя.

На цьому слові я кинувся навколюшки, дуже схвилюваний і з сльозами на очах. Купець, здивований з мого поводження та стурбованого вигляду, спитав, що таке я зробив.

— У своєму вчинку я каятимусь і дорікатиму собі за нього все життя,—відповів я.—Я мав слабкість слухати вашого сина і обкрадати вас.—І тоді я щиро признався в усьому, що сталося, і правдиво переказав свою недавню розмову з Гаспаром, не забувши жодної дрібниці.

Хоч якої поганої думки був старий Веласкес про свого сина, але й він ледве йняв віри оповіданню. Проте, не маючи сумніву, що це все правда, він сказав, підводячи мене, бо я був тоді біля його ніг :

— Сціпіон, я прощаю тебе за те, що ти мені сказав таку важливу звістку. Гаспар,—промовив він, підвищивши голос,—Гаспар хоче мого життя! Ах! невдячний сину, страховище! Краще було б задушити тебе, коли ти народився, ніж дожидати, поки ти станеш батьковбивцею! Яка в тебе підстава робити замах на моє життя? Кожного року я давав тобі чималі гроші на розваги, і тобі мало. Отже ти тоді тільки був би задоволеним, якби я дозволив тобі зруйнувати твою сестру і перевести все добро?

Після цього гіркого нарікання він порадив мені мовчати і сказав, щоб я покинув його самого. Він хотів подумати, що робити йому в такому сумнівному становищі.

Мене дуже турбувала думка, якого саме вирішення дійде цей нещасний батько, коли того ж дня він покликав до себе Гаспара і, не виявляючи того, що було в нього на душі, завів з ним таку розмову:

— Сину мій, я одержав з Меріди листа, де мені кажуть, що, коли ви хочете одружитись, вас посватають за одну дівчину п'ятнадцяти років, справжню красуню, з багатим посагом. Якщо ви не відчуваєте огиди до шлюбу, то ми завтра на світанку виїдемо до Меріди подивитись, за кого вас сватають. Якщо дівчина вам уподобається, ви одружитесь, коли ж ні, то й розмови не буде про шлюб.

Гаспар, почувши про великий посаг і подумавши, що це справа певна, відповів без вагань, що він готовий до цієї подорожі. Отож другого дня на зорі вони виїхали сами на добрих мулах.

Коли вони були у Фесірських горах, у місці, такому улюбленому грабіжниками і такому страшному для подорожніх, Бальтазар скочив на землю, сказавши, щоб і син зробив те саме. Юнак послухався і спитав, чому саме в такому місці треба злазити з мула.

— Зараз довідаєшся, — відповів старий, дивлячись на нього очима, повними розпачу й гніву, — ми не поїдемо до Меріди, і шлюб той вигадано тільки для того, щоб заманити тебе сюди. Мені відомо, невдячний, нелюдський сину, який злочин ти задумав. Я знаю, що мені мають подати отруту, приготовану тобою: але, хоч який ти божевільний, невже ти міг сподіватись, що таким чином безкарно позбавиш мене життя? Яка помилка! Подумай, що твій злочин був би незабаром відкритий і що ти загинув би від руки ката! Є для тебе безпечніший засіб задовольнити свою

лютість! — мовив він далі, — ти не наражатимешся на ганебну кару! Ми тут самі і в такому місці, де щодня когось убивають. Якщо ти так прагнеш моєї крові, то встроми мені в груди свій кинджал. Це вбивство звальять на розбійників.

На цьому слові Бальтазар відкрив груди і показав на те місце, де було його серце.

— Завдай сюди, Гаспар, смертельного вдару! — додав він. — Це буде мені кара за те, що я народив такого недолюдка, як ти!

Молодий Веласкес, вражений як громом цими словами, зовсім не намагався виправдуватись і раптом упав непритомний до батькових ніг. Цей добрий старий, побачивши його в такому стані, що здався йому початком каяття, не міг не піддатись батьківській слабості і поспішив допомогти йому. Але, прийшовши до пам'яті, Гаспар не міг витримати присутності так справедливо обуреного батька; він із зусиллям підвівся, хутко скочив на мула і помчав, не сказавши ні слова. Бальтазар не погнався за ним і, віддавши його гризотам, вернувся до Кордови, де через півроку довідався, що син став до севільського монастиря картезіанців і присвятив каяттю решту свого життя.

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ

Кінець історії Сціпіона

Поганий приклад призводить часом до дуже гарних наслідків. Поведінка молодого Веласкеса примусила мене серйозно подумати над своєю. Я почав боротися з своїми злочинськими нахилами і жити, як і годиться чесному хлопцеві. Я стільки разів тяг ті гроші, які

можна було взяти, що це зробилося в мене звичкою, і її нелегко було перемогти. Проте я сподівався дійти свого, бо мені часто доводилось чути, що треба тільки справді схотіти і станеш добродішним. Я взявся за це велике діло, і небо, здавалось, благословило мої намагання; я вже не дивився заздрим оком на скриню старого купця, думаю навіть, що якби й можна було витягти якусь торбу з неї, то я не зробив би цього. Проте, признатися, необачно було б наражати на таку випробу мою новонароджену чесність, і Веласкес був на сторожі.

Дон Манріке де - Медрана, молодий дворянин і кавалер ордену Алькантари, часто приходив до нас. Він був одним із найзначніших наших покупців, хоч платив і не дуже справно. Я мав щастя впадобатись цьому кавалеру, і, зустрічаючи мене, він кожного разу драгував мене словами та викликав на розмову, йому начебто приємно було слухати мою балаканину,

— Сціпіон,—сказав він мені одного разу,—якби в мене був такий лакей, як ти, то це був би для мене справжній скарб, і якби ти не служив у людини, яку я поважаю, то я нічого не пожалів би, щоб переманити тебе.

— Це неважко зробити, пане,—відповів я,—мене тягне до значного панства, це моя слабкість, мені подобаються їх манери.

— Гаразд,—сказав дон Манріке,—я попрошу сеньйора Бальтазара відпустити тебе до мене, не думаю, щоб він відмовив мені в цій ласці.

Справді, Веласкес згодився на це дуже охоче, бо втрату шахраюватого лакея не вважав за непоправну. Та і я радів із цієї зміни; лакей міщанина, на мою думку, був ніщо проти лакея кавалера ордену Алькантари.

Щоб змалювати вам правдивий портрет нового господаря, скажу, що цей кавалер був непоганий собою, і його лагідна вдача та добрий розум усім подобались. Крім того, він був і хоробрий, і чесний, бракувало йому тільки багатства. Він був молодший син у відомій, хоч і бідній родині, жити йому доводилось на утриманні старої тітки, що мешкала в Толедо; вона його любила, як сина, і давала йому потрібні гроші на видатки. Він був завжди гарно одягненим, його приймали скрізь. Він відвідував найзначніших дам міста і, між іншим, маркізу д'Альменару. Це була вдова сімдесяти двох років, яка своєю обхідністю та привітністю вабила до себе все кордовське дворянство; чоловіки, а так само й жінки, любили її розмови, і її дім називали добрим товариством.

Мій господар був один із найщиріших відвідувачів цієї дами. Раз увечері, коли він вернувся від неї, в нього був надзвичайно збуджений вигляд.

— Пане,—сказав я йому,—ви мабуть чимось схвильовані. Чи дозволено буде вашому відданому слугі поцікавитись, яка тому причина? З вами мабуть сталося щось надзвичайне?

Кавалер посміхнувся на моє запитання і признався, що він справді заклопотаний серйозною розмовою, яка допіру відбулась між ним та маркізою д'Альменарою.

— Мені хотілося б,—сказав я посміхнувшись,—щоб ця сімдесятилітня любка освідчилась вам у коханні.

— Не глузуй,—відповів він,—маркіза справді, мій друже, полюбила мене. — „Кавалере, — сказала вона мені, — я знаю, що ви небагатого, але благородного роду, мені ви подобаєтесь і, щоб забезпечити вас коштами, я вирішила одружитися з вами, бо іншого пристойного засобу

збагатити вас не маю. Певна річ, що з цього шлюбу кепкуватимуть у світі, про мене говоритимуть усякі лихі речі, одне слово, мене вважатимуть за стару божевільницю, якій схотілося ще раз вийти заміж. Та байдуже, я знаю пересуди, аби тільки ви мали приємну долю. Боюсь я лише одного,— додала вона, — щоб вам не гидко було згодитись з моїми намірами“.—Ось що сказала маркиза,—мовив далі кавалер,—і це тим дивніше для мене, що вона найрозумніша і найрозважливіша жінка в Кордові. Отож я відповів, що для мене честь мати її руку надто несподівана, бо весь час вона непохитна була в своїй думці жити удовою. На це вона відказала, що, маючи чимале багатство, дуже рада була б за життя поділитись ним з якимсь чесним і дорогим їй чоловіком.

— Ви мабуть вирішили переплигнути рівчачок? — спитав я.

— А ти можеш сумніватись у цьому?— відповів він.— У маркизи безмежне багатство, крім того, вона добра й розумна. Треба втратити розсудок, щоб випустити таке вигідне становище для себе.

Я цілком схвалив намір господаря використати таку прекрасну нагоду збагатити і радив поспішити, щоб не сталось якоїсь зміни. На щастя, дама ще більше, ніж я, цікавилась цією справою. Вона зовсім не думала кидати її і так добре взялась, що незабаром приготування до шлюбу були закінчені. Коли в Кордові взнали, що стара маркиза д'Альменара збирається одружитись з молодим дон Манріке де-Мадраною, насмішники почали кепкувати із старої вдови, та ні до чого були їх глузливі жарти — вони не відмовили їй від цієї вигадки, вона не зважала на те, що балакає все місто, і пішла із своїм кавалером до вінця. Їх весілля

було таким пишним, що це дало нову тему до пересудів.— „Молодій,— казали люди,— слід було б обійтись, заради сорому та пристойності, без пишноти й шуму; це не личить старій вдові, що бере молодого чоловіка“.

Маркіза ніяк не соромилась того, що в свій вік зробилась жінкою кавалера, а невимушено виявляла свою радість. У неї був великий обід із симфонічною музикою, і свято закінчилось балом, на який зібралось усе кордовське панство, чоловіки та жінки. Наприкінці балу молоді пішли до окремих покоїв і замкнулись там зо мною та покоївкою. Це дало товариству ще привід закидати маркізі надмірний темперамент. Але ця дама мала зовсім інший намір, ніж думали про неї. Залишившись наодинці з моїм господарем, ось що вона йому сказала :

— Дон Манріке, це ваші покої, а мої на іншій половині. Ніч ми проводитимемо в окремих кімнатах, а вдень будемо вкупі, як мати з сином.

Кавалер був попервах у замішанні, він подумав, що вона говорить так тільки для того, щоб викликати його на палке признання; і думаючи, що з чемності треба прикинутись пристрасним, він підійшов до неї і залюбки запропонував себе в камердинери; але вона не тільки не дозволила роздягти себе, а й суворо відштовхнула його.

— Стривайте, дон Манріке,— сказала вона,— якщо ви маєте мене за якусь ніжну бабусю, що одружилась із слабості, то ви помиляєтесь. Не для того я вийшла за вас, щоб ви платили за вигоди, які дає вам шлюбна умова. Це подарунок від щирого серця, і за це я вимагаю від вас тільки дружнього почуття.

На цьому слові вона покинула господаря зі мною в наших покоях, а сама із служницею пішла до себе, суворо заборонивши кавалеру проводити себе.

Після її виходу ми з дон Манріке стояли зовсім приголомшені тим, що допіру почули.

— Сціпіон,— сказав мені господар,— чи ти міг сподіватись, що вона скаже таке? Що ж ти думаєш про таку даму?

— Я думаю, пане, що другої такої жінки на світі немає. Яке це щастя для вас! Це однаково, що й одержати синекуру без справляння обов'язків.

— Щодо мене,— відказав дон Манріке,— то я зачарований дружиною з такою гідною шани вдачею і намагатимусь усілякою можливою увагою нагородити її за таку жертву її делікатності.

Порозмовлявши ще про ту даму, ми потім пішли спочивати, я — на лаву в чулан, а мій господар ліг на прекрасній постелі, приготовленій йому, і мабуть у глибині душі він був радий, що спить сам, хоч і міг би із вдячності забути про вік такої великодушної жінки.

Другого дня гулянка почалась знову, і молода, здавалось, була в такому прекрасному настрої, що це викликало чимало лихих жартів. Вона сама перша сміялась з того, що казали, навіть заохочувала насмішників, добродушно ставлячись до їх жартів. Та й кавалер видавався задоволенням не менше від своєї дружини і так ніжно дивився на неї та розмовляв з нею, ніби йому справді подобались старі жінки. Увечері це подружжя мало знову розлуку і вирішило, щоб не заважати один одному, жити так, як жили до шлюбу. Проте, слід сказати правду про дон Манріке,

що з пошани до дружини він повівся так, як небагато хто повівся б на його місці: він покинув одну міщанку, яку любив і яка його любила, бо не бажав підтримувати відносин, що були образливі для такого чемного поводження його дружини з ним.

Тим часом як він такими великими доказами доводив свою подяку цій старій дамі, вона сторицею платила за це, хоч і не знала його жертви. Вона зробила його господарем над своєю скринею, що була більшого варту, ніж скриня Веласкеса. За вдовства вона скоротила челядь у своєму домі, але тепер знову поставила його на ту саму ногу, як за першого чоловіка: збільшила число слуг, наповнила стайні кіньми та мулами, одне слово, завдяки її щедрості найбільшій кавалер ордену Алькантири зробився найбагатшим. Може, ви поцікавитесь тим, що я виграв від цього? Я одержав п'ятдесят пістолів від господині та сотню — від господаря, що призначив мене своїм секретарем із платнею в сто скуді. Він навіть мав таку довіру до мене, що захотів зробити мене своїм скарбничим.

— Скарбничим!— скрикнув я і перебив Сціпіона в цьому місці, зареготавши.

— Так, пане,— холодно й серйозно відказав він,— так, скарбничим. Насмілюсь навіть сказати, що я з честю виконав цю роль. Правда, може я дещо й завинив касі, бо платню собі брав вперед, і через те, що мені довелося несподівано покинути службу в кавалера, цілком можливо, що щось могло й залишитись за мною. В усякому разі, це останнє, в чому мені можна закинути, бо з того часу я почав жити бездоганно й чесно.

— Отож, я був секретарем та скарбничим у дон

Манріке,— мовив далі Сціпіон,— він був так само задоволеним з мене, як і я з нього, коли раптом з Толедо надійшов лист, в якому повідомлялось, що його тітка, донья Теодора Мускосо, при смерті. Його так стурбувала ця звістка, що він відразу виїхав до цієї дами, яка багато років була йому за матір. У цій подорожі супроводили його тільки я, камердинер та лакей. Усі ми четверо були на найкращих конях з наших стаєнь і швидко доїхали до Толедо. Донья Теодора була в такому стані, який давав нам надію, що її хвороба не смертельна; і справді, наші передбачення ствердились згодом, хоч старий лікар, який ходив біля неї, думав інакше.

Поки здоров'я нашої доброї тітки помітно кращало, мабуть не так від ліків, як від присутності її любого племінника, пан скарбничий якнайприємніше бавив час із молодиками, знайомство з якими давало нагоди переводити гроші. Вони познайомили мене з дамами, яким доводилося влаштовувати бенкети; крім того, затягали мене часом до шинків і спонукали грати з ними, а через те, що я був не таким тямущим на грі, як мій колишній господар дон Абель, то багато частіше програвав, ніж вигравав. Непомітно я втягся в гру, і якби ця пристрасть захопила мене цілком, мені, безперечно, не раз довелося б забирати з каси платню вперед, та, на щастя, любов урятувала і касу і мою чесноту. Якось, гуляючи біля церкви de los Reyes,¹²⁶ я помітив крізь жалюзі, в яких завіски були підняті, молоду дівчину, що здавалась мені скорше богинею, ніж смертною. Я б ужив і дужчого вислову, якби можна було висловити враження, яке вона справила на мене. Я розпитався за неї і, завдяки розпитах, дізнався, що

її звуть Беатріса і що вона покоївка доньї Юлії, молодшої дочки графа де - Полана.

Беатріса перебила Сціпіона голосним сміхом і потім сказала моїй дружині:

— Чарівна Антоніє, будь ласка, погляньте на мене, чи, на вашу думку, я схожа на богиню?

— Ви нею здавались тоді мені,—сказав їй Сціпіон,—а відтоді як я вже не підозріваю вас у невірності, ви здаєтесь мені прекраснішою, ніж будьколи.

Після такого чемного пояснення мій секретар почав оповідати далі свою історію.

— Це відкриття остаточно захопило мене, але, правду сказати, в мене не було чесних намірів. Щиро в цьому признаюсь. Мені здавалось, що перемога над її чесною буде легкою, якщо похитнути її подарунками. Але я погано знав незайману Беатрісу. Даремно я через продажних посередниць пропонував їй свій гаманець та упадання, вона гордо відкидала мої пропозиції. Її опір не погасив моїх бажань, а розпалив їх. Я вдався до останньої спроби, послав сватів до неї, і вона, дізнавшись, що я секретар та скарбничий у дон Манріке, згодилась. Вважаючи за потрібне якийсь час критись з своїм шлюбом, ми обвінчалися таємно у присутності пані Лоренси Сефори, Серафіниної дуеньї, та ще кількох слуг графа де - Полана. Після одруження Беатріса зробила так, що я міг бачитися з нею вдень і зустрічатись вночі в саду, куди входив через фірточку, від якої вона дала мені ключа. Мало знайдеться чоловіків та жінок, що були б такі задоволені один з одного, як ми. Обое ми однаково нетерпляче чекали години побачення, однаково хутко прибігали туди, і нам здавалось, що час минає надто швидко, хоч ми

подеколи довгенько бували вкупі. Одне слово, ми більше нагадували коханців, а не подружжя; але зазdra фортуна незабаром порушила наше блаженство. Одної ночі, що була така сама тяжка для мене, як попередні — гарні, я, збираючись входити до саду, здивувався, побачивши, що фірточка відчинена. Це стурбувало мене і здалось поганою призвісткою, я зблід і затремтів, ніби передчував, що станеться. Підійшовши поночі до бесідки, де звичайно ми розмовляли з дружиною, я почув чоловічий голос. Щоб краще було чути, я відразу спинився, і ті слова приголомшили мене.

— Не мучте мене далі, Беатрісо, зробіть мене щасливим, подумайте, що ваше щастя залежить від цього.

Мені не стало терпіння слухати далі; на мою думку, більше нічого не треба було чути. Несамовиті ревності опанували мою душу; охоплений помстою, я вихопив шпагу і враз ускочив до бесідки.

— Ах, підлий спокуснику, — скрикнув я, — хто б ти не був, але ти зганьбиш мене тільки тоді, як позбавиш життя.

На цьому слові я кинувся до того кавалера, що розмовляв з Беатрісою. Він мерщій почав оборонятись і бився, як чоловік, що далеко краще від мене володіє зброєю, бо я одержав у Кордові лише кілька лекцій із фехтування. Проте, не зважаючи на всю свою вправність, він не зміг відбити одного мого вдару, просто через те, що посковзнувся. Побачивши, що він падає, і подумавши, що він смертельно поранений, я з усіх ніг подався навітки, не відповідаючи Беатрісі, що голосно кликала мене.

— Еге ж, — перебила дружина Сціпіона, звернувшись

до нас,—я його кликала, щоб з'ясувати йому його помилку. Той кавалер, з яким я розмовляла в бесідці, був дон Фернандо де-Лейва. Цей сеньйор кохав мою господиню Юлію і вирішив викрасти її, думаючи, що добитись її можна тільки таким способом; щоб змовитися з ним про це викрадення, від якого, як він запевняв, залежало моє щастя, я сама призначила йому в бесідці побачення. Та даремно я кричала, кликавши свого чоловіка, засліпленого гнівом — він утік від мене, немов від невірної дружини.

— Я був у такому стані, що здатний був на все,— відказав Сціпйон.— Той, хто знає з власного досвіду, що таке ревності і до якого безглуздя вони доводять найздоровіший розсудок, не здивується, що вони запаморочили мій слабкий мозок. Я кидався від одної крайності до другої, ненависть заглушала в мене почуття ніжності, яке було в мене до моєї дружини мабуть за хвилину до того. Я заприсягся покинути її і проклясти в своїй пам'яті. Крім того, мені здавалось, що я вбив того кавалера, і, боячись через це потрапити до рук правосуддя, я переживав ту зловісну тривогу, яка, наче фурія, скрізь переслідує людину, що заподіяла допіру злочин. У такому жахливому стані я, думаючи тільки про порятунок, не вернувся навіть додому, а відразу вийшов із Толедо лише в тому, що було на мені. Правда, в кишені в мене було шістдесят пістолів — кошти, непогані для людини, що вирішила все життя прожити в наймах.

Я йшов, або, вірніше, біг усю ніч, бо думка про альгвазилів, що весь час не кидала мене, додавала мені сили. Зоря застала мене між Родільяс і Македою. Дійшовши до цього сільця, вже трохи зморений, я

зайшов до церкви, яку щойно відчинили, і після молитви сів на ослінчик спочити. Я почав думати про свої справи, а тут було над чим посушити голову. Але мені не стало часу гаразд поміркувати. Знадвору почулось ляскання батога, повз церкву мабуть проїздив якийсь погонич мулів. Я відразу встав, щоб поглянути, чи не помилився, і, підійшовши до дверей, помітив якогось чоловіка верхи на мулі, з двома вільними мулами на поводі.

— Стривай, друже,—сказав я йому,—куди їдуть мули?

— До Мадріда,—відповів він.—Я відвозив з відти сюди двох добрих ченців - домініканців, а тепер вертаюсь.

При такій нагоді мені захотілося з'їздити до Мадріда, я сторгувався з погоничем, сів верхи на одного з мулів, і ми рушили до Ільєскас, де мали заночувати. Скоро ми виїхали з Македи, як погонич, чоловік років тридцяти п'яти—сорока, почав співати на весь голос церковних пісень. Спочатку він показав ті молитви, які каноніки промовляють на утрєні, потім проспівав „Вірую“ так, як його співають на великих відправах, пізніше перейшов до вечєрні, не позбавивши мене й „Magnificat“. ¹²⁷ Хоч мені аж в ухах лящало, проте я не міг стриматись від сміху і навіть сам заохочував його, коли він спинявся перевести дух.

— Сміливіше, друже!—казав йому я.—І далі так робіть! Бог вам дав добрі легені, але ви й непогано користуєтесь з них!

— О, що ні, то ні,—скрикнув він.—Я, слава богу, не такий, як більшість візників, що співають тільки соромітних та нечестивих пісень. Я навіть ніколи не співаю романсів про наші війни з маврами, бо вони

хоч і не безсоромні, але все таки легковажні, і доброму христіанинові не личить займатись ними.

— У вас така непорочність у серці, що рідко трапляється між погоничами,— відказав я,— але скажіть, друже, при такому надзвичайно вибагливому виборі пісень ви мабуть дали обітницю додержуватись невинності в тих корчмах, де є молоді дівчата?

— Безперечно! — відповів він. — Стриманість — річ обов'язкова для мене в таких місцях. Я там думаю тільки про догляд за своїми мулами.

Мене дуже здивували такі слова погонича. Після того, як він досхочу наспівався, я, маючи його за людину добру й розумну, завів з ним розмову.

Надвечір ми прибули до Ільєскас. Діставшись до корчми, я покинув свого супутника поратись біля мулів і ввійшов до кухні, де звелів господареві приготувати нам добру вечерю. Він пообіцяв зробити її таку смачну, що я мабуть усе життя згадуватиму перебування в нього.

— Спитайте у вашого погонича, що я за чоловік,— додав він. — Їй-богу, жоден з мадрідських та толедських куховарів не зробить такої „ольї-подріди“ як я. Сьогодні ввечері я вас почастую рагу з кроляти, приготованим по-моєму. Сами побачите, чи в праві я вихвалитись так.

Тут, показавши мені кастрюлю, де вже була, за його словами, покришена кролятина, він мовив далі:

— Оце я гадаю дати вам на вечерю, крім смаженої баранячої лопатки. Коли я покладу туди перцю, солі, вина, пучок запашного зілля та ще деяких приправ, яких я вживаю в соусах, то сподіваюсь, що зготую для вас таке рагу, наче для контадор-майора.

Розхваливши себе так, господар почав готувати вечерю. Поки він там порався, я пішов до зали. Там знайшлась лава, на яку я ліг, а через те, що минулої ночі я зовсім не спочивав, то відразу від утоми й заснув. Через дві години погонич розбудив мене.

— Пане, — сказав він, — ваша вечеря готова, йдіть, будь ласка, сідайте за стіл.

У залі стояв накритий на дві особи стіл. Ми з погоничем сіли, і нам подали кролятину. Я з зажерливістю накинувся на неї, вона здалась мені дуже смачною, чи через те, що голод зробив її такою, чи то куховар зумів так її приправити. Потім нам подали шматок смаженої баранини. Помітивши, що погонич робить честь самій лише цій останній страві, я спитав його, чому він не їсть. Він з посмішкою відповів, що не любить рагу. Ця відповідь, а ще більше — його посмішка здались мені загадковими.

— Ви ховаєте від мене справжню причину свого небажання їсти, — сказав я. — Уважте, будь ласка, скажіть, чому це?

— Якщо вам так цікаво знати це, то скажу, що в мене немає охоти набивати собі шлунок цими рагу ще з того часу, як одного разу, по дорозі з Толедо до Куенси, мені ввечері подали в корчмі замість кролика посіченого кота. Отож, мені і гидкі стали ці кришеники.

Скоро погонич сказав ці слова, як я, не зважаючи на голод, відразу втратив апетит. Я забрав собі в голову, що я щойно їв фальшивого кролика, і кривився, дивлячись на рагу. Мій супутник зовсім не намагався прогнати від мене цю думку і сказав, що корчмарі в Іспанії частенько роблять таку заміну, однаково що

й пирожники. Ці розмови, як бачите, були дуже втішні, отож у мене не стало ніякого бажання знову братись за кролятину і навіть покуштувати смаженини,—я боявся, щоб баранина не була такою самою, що й кролик. Я встав зза столу, проклинаючи рагу, корчмаря та корчму, влігся на лаві і провів ніч спокійніше, ніж можна було сподіватись. Другого дня вдосвіта, заплативши господареві так щедро, ніби він мене дуже добре по-частував, я виїхав з Ільєскас, все ще думаючи про кролятину, і кожна зустрічна тварина здавалась мені кішкою.

Я прибув до Мадріда рано і, розрахувавшись з погоничем, наняв мебльовану кімнату біля Сонячної брами. Хоч я й звик до великого світу, але тут мене вразила численність панства, що звичайно буває у дзірському кварталі. Мене дивувала надзвичайна кількість карет, безмежне число дворян, пажів, лакеїв у почтах вельмож. Моє захоплення ще побільшало, коли, прийшовши на ранковий вихід короля, я побачив самого монарха, оточеного двірськими. Я був зачарований цим видовищем і казав самому собі: „Який блиск! Яке величчя! Не дивно, коли кажуть, що, не бачивши мадрідського двору, не знаєш, що таке пишнота. Добре, що я спинився тут, передчуття говорить мені, що тут станеться щось гарне для мене!“ — Проте, нічого не сталося, завелось лише кілька нікчемних знайомств. Поволі гроші вийшли, і я був дуже щасливий, ставши, не зважаючи на свою гідність, на службу до одного саламанкського викладача, якого родинні справи покликали на батьківщину до Мадріда, і з яким я випадково познайомився. Я зробився його довірником і, коли він вертався назад, поїхав з ним до його університету.

Прізвище мого нового патрона було дон Ігнасіо де-Іпінья. Він почав називатись „дон“ після того, як побув викладачем в одного герцога, що з подяки призначив йому довічну пенсію. Одержував він ще й другу пенсію, як заслужений професор своєї колегії, а крім того, мав щороку з публіки прибутків до трьох сот пістолів за морально-догматичні книжки, які мав звичку видавати. Його спосіб складання творів заслуговує на те, щоб як слід згадати його. Майже цілий день славетний дон Ігнасіо проводив за читанням єврейських, грецьких та латинських авторів, і кожен знайдений дотепний вислів чи якусь блискучу думку він занотував на квадратному папірці. У міру того, як поповнювались картки, я нанизував їх гірляндою на дротик, і кожна така гірлянда становила якийсь том. Скільки ми наробили поганих книжок! Не минало місяця, щоб у нас не було готових принаймні двох томів, і ми відразу віддавали їх до друку. Найдивнішим було те, що ці компіляції видавалися за оригінальні твори, і якщо критика насмілювалась закидати авторові грабування стародавніх письменників, він із зухвалою гордістю відповідав: *Furto laetamur in ipso* ¹²⁸.

З нього був великий коментатор, і в його коментаріях було стільки ерудиції, що часто він робив примітки до таких речей, що не варті були ніякої згадки; так само він на свої картки, часом зовсім не до речі, виписував сторінки з Гесіода та інших авторів. Проте, не зважаючи на все це, мені пішло на користь перебування в цього вченого, було б невдячністю не визнати цього. Завдяки переписуванню його творів, я набив собі руку; а він поводився зі мною скорше як з учнем, ніж з лакеєм, і намагався розвинути мене та дбав про мою мораль.

Почувши випадково, що якийсь слуга вчинив шахрайство, він казав мені:

— Дивись, Сціпіон, не бери, дитино, поганого прикладу з цього шахрая. Слуга повинен служити своєму господарю віддано й щиро і працею примушувати себе до чесноти, якщо, на нещастя, не має її зроду.

Одне слово, дон Ігнасіо не пропускав жодної нагоди вчити мене чесноти, і його напучування мало на мене такий добрий вплив, що за п'ятнадцять місяців життя в нього у мене не було й найменшої спокуси зіграти з ним якусь штуку.

Вже сказано, що доктор Іпінья був родом з Мадрида. У нього була там родичка, на ім'я Каталіна, що служила за покоївку в пані годувальниці принца. Ця служниця, що допомогла мені згодом звільнити сеньйора де - Сантільяну з Сеговійської башти, схотіла зробити послугу для дон Ігнасіо і ублагала свою господиню виклопотати для нього синекуру в герцога де - Лерми. Той міністр настановив його на гренадське архідіаконство, на яке — через те, що воно в завойованій країні — призначають з волі короля. Почувши про цю звістку, ми відразу виїхали до Мадрида. Перед тим, як вирушити до Гренади, доктор хотів подякувати своїм добродійникам. Я не раз мав нагоду бачитися з Каталіною і розмовляти з нею. Моя весела вдача і невимушена поведінка вподобалась їй, та й вона так припала мені до смаку, що я не міг не відповідати їй на дрібні вияви дружнього почуття до мене. Нарешті ми прив'язались один до одного. Пробачте це признання, люба Беатрісо, я вважав вас за зрадницю, і ця помилка повинна звільнити мене від ваших дорікань.

Тим часом доктор дон Ігнасіо зібрався від'їздити

до Гренади. Ми з його родичкою, злякані загрозою близької розлуки, вигадали засіб, який врятував нас,— я прикинувся хворим, скаржився на голову, скаржився на груди і удавав із себе людину, в якій всі хвороби на світі. Господар покликав лікаря; це спершу злякало мене, коли я подумав, що цей Гіппократ помітить, що я не хворий; на щастя, він, ніби змовившись зо мною, після пильного огляду щиро сказав, що хвороба моя серйозніша, ніж думають, і що, за всіма ознаками, мені довго доведеться побути в кімнаті. Дон Ігнасіо, дуже поспішаючи до свого собору, не схотів відтягати свого від'їзду і волів наняти іншого лакея. Він задовольнився тим, що покинув мене на доглядачку і дав їй грошей, які в разі моєї смерті мали піти на мій похорон, а в разі видужання — бути передані мені як подяка за послуги.

Довідавшись, що дон Ігнасіо виїхав до Гренади, я видужав від усіх своїх хвороб. Я встав, відпустив лікаря, в якого було стільки проникливості, і прогнав доглядачку, що вкрала половину тих грошей, які повинна була віддати мені. Поки я вдавав із себе хворого, Каталіна розігрувала іншу роль у своїй господині доньї Анни де-Гевари, яка, наслухавшись про мої таланти в інтригах, надумала обрати мене своїм агентом. Пані годувальниця, що з любові до багатства часто бралась за всякі прибуткові справи, потребувала таких людей, наняла мене до себе і незабаром випробувала. Вона дала мені доручення, що вимагали деякої спритності, і, не хвалячись, скажу, що я справлявся з цим непогано. Отож, наскільки вона була задоволена з мене, настільки я був сердитий на неї. Ця дама була така скупа, що мені не перепало й

найменшої частки цих прибутків, які діставались їй завдяки моїй вигадливості та праці. Вона гадала, що досить великодушно поводитись зі мною, виплачуючи мені зароблене. Така надзвичайна скнарість не подобалась мені і примусила б мене скоро кинути службу в цієї дами, якби не Каталіна, що з кожним днем закохувалась дужче і нарешті запропонувала мені формально одружитися з нею.

— Стривай, голубко,— сказав я їй,— ця церемонія не скоро станеться. Спочатку треба дізнатись, чи вмерла одна молода особа, яка попередила вас і якій я зробився чоловіком за свої гріхи.

— Іншим кажіть,— відповіла Каталіна.— Я не така дурна, щоб йняти віри тому, що ви говорите. Вам хочеться переконати мене, ніби ви одружені. А навіщо? На те, щоб чемно сховати свою неохоту до шлюбу зі мною.

Даремно я запевняв її, що це правда; моє щире признання здалось їй видумкою, і, почувавши себе ображеною, вона почала інакше поводитись зі мною. Ми не сварились, але наші відносини враз зробились холоднішими, і в них залишилась тільки зовнішня пристойність та чемність.

Отоді я й дізнався, що секретареві першого міністра іспанської корони, сеньйору Жіль Блазу, треба лакея, і ця посада була для мене тим приємнішою, що, за чутками, кращої не можна було знайти. Як сказали мені, сеньйор де - Сантільяна — кавалер великої гідності, людина, люба герцогу де - Лермі, і, з усього видно, далеко піде; до того ж він щедрий, і вкупі з його справами прекрасно можна робити і свої. Я представився сеньйору Жіль Блазу, який з самого початку

подобався мені і наняв мене, завдяки моєму обличчю. Я без вагань покинув ради нього пані годувальницю, і він, якщо на те буде воля божа, буде моїм останнім господарем.

На цьому Сціпіон скінчив свою історію. Потім, звертаючись до мене, промовив:

— Тепер я звертаюсь до вас,—запевніть, будь ласка, цих дам, що ви завжди знали мене, як вірного й щирого слугу. Ваше слово мені потрібне для того, щоб переконати їх, що син Косколіни виправився і чеснотою переміг погані нахили.

— Так, пані,—сказав я тоді,—за це можу ручитись вам. Якщо змалку Сціпіон був справжнім шахраєм, то згодом він так змінився, що став зразком бездоганного слуги. Я не тільки не маю чого закинути йому в поведінці, а повинен признатись, що дуже завдячений перед ним. Тієї ночі, коли мене схопили й повезли до Сеговійської башти, він урятував від грабунку і сховав у безпечному місці частину мого добра, яке можна було без будьякої кари привласнити. Він не тільки подбав про те, щоб зберегти моє майно, а з щирої приязні залишивсь зо мною у в'язниці, воліючи радощам волі сумну втіху поділяти мої злигодні.

КНИГА ОДИНАДЦЯТА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Про найбільшу радість, яку будьколи відчув Жіль Блаз, та про той сумний випадок, що прогнав її. Про зміни, що стались при дворі і порушили Сантільяну вернутись туди

Я вже казав, що Антонія та Беатріса жили у великій згоді; одна здавна звикла до життя слухняної покоївки, а друга скоро призвичаїлась бути господинею. З нас, тобто з мене та Сціпіона, були чоловіки дуже догідливі до жінок і дуже кохані ними, отож незабаром з'явилась надія бути батьками. Жінки завагітніли майже одночасно. Беатріса перша народила дочку, а через кілька днів, на превелику радість усім, Антонія дала мені сина. Радий з такої щасливої події, я відіслав до Валенсії свого секретаря переказати цю звістку губернаторові, який приїхав до Ліріаса з Серафіною та маркізою де-Плієго на хрестини, ще раз виявивши тим свою прихильність до мене. Мого сина, в якого за хрещеного був цей сеньйор, а за хрещену — маркіза, назвали Альфонсо, а пані губернаторша, щоб

я двічі мав честь бути їй кумом, хрестила зі мною дочку Сціпіона, яку ми назвали Серафіною.

Народження мого сина звеселило не тільки мешканців замку, а й ліріаські селяни відзначили його святами, довівши цим, що й сільце не байдуже до радощів свого сеньйора. Та лишенько, наші веселощі не довго тривали, або, вірніше кажучи, вони несподівано обернулись на стогін, скарги, голосіння — понад двадцять років я не можу забути цієї події, і вона завжди буде в моїй пам'яті. Мій син помер, а мати, не зважаючи на щасливі пологи, пішла слідом за ним: через чотирнадцять місяців після шлюбу мою любу дружину забрала гарячка.

Хай читач уявить собі, якщо це можливо, який розпач охопив мене! Я жив в якомусь безглуздому запамороченні, через своє горе я здавався нечутливим ні до чого. Днів із шість пробув я в цьому стані, їсти нічого не хотів, і без Сціпіона я мабуть помер би з голоду або збожеволів би; та цей спритний секретар зумів обдурити мій розпач, приноровлюючись до мене. Він знайшов таємницю, як примусити мене ковтати бульйон, будучи при цьому таким засмученим, ніби давав його не так для того, щоб зберегти мені життя, а щоб жити мій сум.

Цей відданий слуга написав до дон Альфонсо про те, яке нещастя сталося в мене і в якому жаючому стані я був. Цей ніжний і співчутливий сеньйор, цей великодушний друг скоро приїхав до Ліріаса. Не можу згадати без зворушення той момент, коли він з'явився до мене.

— Любий Сантільяна, — сказав він, обіймаючи мене, — не утішати вас приїхав я, а оплакувати разом з вами

Антонію, як і ви оплакували б зі мною Серафіну, коли б її парки забрали в мене.

Справді, в нього полилися сльози, і він зітхав разом зі мною. Не зважаючи на тягар свого лиха, я не міг не відчувати добрості цього сеньйора.

Дон Альфонсо довго розмовляв із Сціпіоном про те, що б зробити, аби я так не п'обивався. Вони вирішили, що на якийсь час мене треба вивезти з Ліріаса, де все безперестанно нагадувало про Антонію. Тому син дон Цезаря запропонував відвезти мене до Валенсії, а секретар мій так обстоював цю пропозицію, що я прийняв її. Я покинув Сціпіона з його дружиною в замку, бо життя в ньому справді тільки збільшувало мою тугу, і поїхав з губернатором. У Валенсії дон Цезар та його невістка нічого не жаліли, аби тільки розвіяти мій смуток; вони вдавались до забав, які могли б мене розважити, але, не зважаючи на усі їх домагання, я й далі сумував,— їм не під силу було звільнити мене від цього. І Сціпіон усе робив, щоб я заспокоївся, він часто наїздив з Ліріаса до Валенсії, щоб довідатись, що нового в мене; він вертався або веселішим, або ще сумнішим, залежно від того, чи я хоч трохи втішався. Така увага була мені приємна, я був вдячний за таку дружбу з його боку і радів, що маю такого відданого слугу.

Якось він увійшов до моєї кімнати дуже схвилюваний.

— Пане,— сказав він,— у місті поширилися чутки, що цікавлять кожного. Кажуть, що Філіпп III помер, а на трон став принц, його син. Ще говорять,— мовив він далі,— що кардинал герцог де-Лерма втратив свою посаду, що йому навіть заборонено з'являтись

до двору¹²⁹ і що тепер за першого міністра дон Гаспар де - Гусман граф д'Оліварес.¹³⁰

Не знаю чому, мене дещо зворушила ця новина. Сціпіон помітив це і спитав, чи не візьму я участі в такій великій зміні.

— Яку участь, по - твоєму, я можу взяти, мій хлопце? — відповів я. — Я покинув двір, і які б зміни там не сталися, мені байдуже.

— На людину вашого віку ви надто відвертаєтесь від світу, — відказав син Косколіни. — На вашому місці я б усе таки поцікавився.

— Чим поцікавився? — перебив його я.

— Слово честі, — сказав він, — я поїхав би показатися молодому монархові, щоб побачити, чи не впізнає він вас. Це було б мені приємно.

— Розумію, — мовив я, — ти хочеш, щоб я вернувся до двору, щоб ще раз спробувати щастя, або, вірніше, знову зробитись користолюбцем та честолюбцем.

— Чому вам боятися ще й тепер розбещеності? — відказав Сціпіон. — Треба більше покладатись на свою чесноту! Я ручусь вам за вас самих. Завдяки тим побожним міркуванням про двір, що їх викликала немилість, вам нема чого боятись небезпек. Сміливо пливіть по морю, в якому вам знайомий кожен підводний камінь.

— Замовч, улеснику, — скрикнув я, посміхнувшись, — тобі обридло моє спокійне життя? Я гадав, що мій спокій тобі дорожчий!

На цьому місці нашої розмови ввійшов дон Цезар із сином. Вони ствердили звістку про смерть короля, а також і про нещастя герцога де - Лерми. Вони ще сказали, що міністр просив дозволу виїхати до Рима,

але не дістав його, а одержав наказа рушати до свого маркізату Денії. Потім, ніби змовившись з моїм секретарем, вони порадили поїхати до Мадріда і представитись новому королю; я ж бо був знайомий йому і навіть робив такі послуги, за які значні особи віддячують з великою охотою.

— Щодо мене,— сказав дон Альфонсо,— то я не сумніваюсь, що він визнає їх. Філіпп IV повинен оплатити борги принца іспанського.

— І я такої ж думки,— сказав дон Цезар,— і подорож Сантільяни до двору вважаю за привід досягти значної посади.

— Справді, панове,— скрикнув я,— ви негаразд подумали над тим, що кажете.— Коли слухати вас, то здається, що варт з'явитись до двору, і відразу матимеш камергерський золотий ключ або якесь губернаторство. Ви помиляєтесь. Навпаки, я переконаний, що король не зверне ніякої уваги на мене, коли я з'явлюсь до нього. Якщо ви хочете, то можна спробувати, щоб розчарувати вас.

Сеньори де-Лейва піймали мене на слові, і я змушений був пообіцяти їм, що негайно поїду до Мадріда. Коли мій секретар побачив, що я вирішив зробити цю подорож, він відчув надзвичайну радість. Йому здавалось, що, ледве я покажусь перед новим королем, він відразу впізнає мене в натовпі і засипле почестями та багатством. Охоплений найспокусливішими надіями, він підносив мене на найвищі державні посади, а завдяки моєму підвищенню, ішов і сам угору.

Отож, я зібрався вертатись до двору, але незаради того, щоб приносити нові жертви фортуні, а щоб задовольнити дон Цезаря та його сина, які забрали

собі в голову, що я незабаром матиму володареву ласку. Правда, в глибині душі мені хотілось перевірити, чи мене впізнає цей молодий принц. З цією цікавістю без надії та бажання мати якісь вигоди від нового короля, я із Сціпіоном рушив до Мадріда, покинувши замок на Беатрісу, з якої була прекрасна господиня.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Жіль Блаз їде до Мадріда; він з'являється до двору; король впізнає його і рекомендує першому міністру. Наслідки цієї рекомендації

Раніше, ніж через тиждень, ми рушили до Мадріда. Щоб ми швидше впорались, дон Альфонсо дав нам пару найкращих своїх коней. Ми спинились у тому мебльованому готелі, де я жив раніш, у Вінсента Фореро, мого колишнього господаря, який дуже зрадив, побачивши мене.

Це був чоловік, який знав усе, що робиться при дворі і в місті; тому я спитав у нього про новини.

— Чимало всякої всячини,—відповів він.—Після смерті Філіппа III друзі та прихильники кардинала герцога де-Лерми дуже намагались підтримати його преосвященство на посаді міністра, але всі їх зусилля були марні. Їх переміг граф д'Оліварес. Гадають, що Іспанія нічого не втратила на такій зміні і що новий перший міністр має такі великі таланти, що здатний керувати цілим світом. Дай боже! Певне тільки те,—мовив він далі,—що в народі склалась дуже висока думка про його здатності. Далі видно буде, чи гарний, чи поганий в герцога де-Лерми заступник.

Розбалакавшись, Фореро докладно оповів мені про всі ті зміни, що сталися при дворі після того, як граф д'Оліварес став біля стерна державного корабля.

Через два дні після приїзду до Мадріда я по обіді пішов до короля і став на проході до його кабінету. Він навіть не поглянув на мене. Другого дня я знову прийшов на те саме місце і не був щасливішим. Третього дня він мимохідь кинув на мене оком, але без найменшої уваги до моєї особи. З мене цього було годі.

— Сам бачиш,—сказав я Сціпіону, що супроводив мене,—король не впізнає мене, а якщо й впізнав, то не хоче відновляти знайомства зі мною. Мабуть найкраще буде, якщо ми поїдемо назад до Валенсії.

— Не треба так поспішати,—відповів мій секретар,—ви сами краще від мене знаєте, що успіх мають при дворі тільки завдяки терпінню. Показуйтеся і далі володареві на очі; бачачи вас перед собою, він змушений буде уважніше поглянути на вас і згадати свого агента в зносінах із прекрасною Каталіною.

Щоб Сціпіон не дорікав мені, я з догідливості протягом трьох тижнів уживав тих самих засобів, і нарешті одного дня монарх звернув увагу на мене і звелів мене покликати.

Я ввійшов до його кабінету, все таки хвилюючись від того, що опинився наодинці з королем.

— Хто ви такий? — спитав він.— Ваше обличчя ніби знайоме мені. Де я вас бачив?

— Володарю,—відповів я, затремтівши,—раз уночі я мав честь проводити вашу величність із графом де-Лемосом до...

— Ах, пам'ятаю,—перебив мене монарх,—ви були секретарем у герцога де-Лерми, і, якщо не помиляюсь,

ваше прізвище Сантільяна. Я не забув, що тоді ви служили мені з великою відданістю і що вам досить погано заплатили за клопоти. У зв'язку з цією пригодою ви були ув'язнені?

— Так, володарю,— відказав я,— я півроку просидів у Сеговійській башті, але ви мали добрість звільнити мене.

— Цим я не розплатився з Сантільяною,— промовив він.— Вернути волю — це не все, я повинен нагородити його за все те лихо, яке він перетерпів із любові до мене.

Саме як монарх говорив це, до кабінету ввійшов граф д'Оліварес. Усе викликає підозру в фаворитів, і йому дивно було бачити тут незнайому людину, але він ще дужче здивувався, коли король сказав йому:

— Графе, передаю вам цього чоловіка, подбайте про нього, доручаю вам просунути його.

Міністр прикинувся, що йому дуже приємний такий наказ, і він оглянув мене з ніг до голови, намагаючись догадатись, хто я такий.

— Ідіть, друже,— додав монарх, зробивши мені знак вийти,— граф не забариться використати вас на користь мені і вам самим.

Я відразу вийшов із кабінету і вернувся до сина Косколіни, якому дуже кортіло взнати, що сказав мені король, і який неймовірно хвилювався. Але помітивши, що в мене задоволений вигляд, він сказав:

— Якщо вірити очам, то виходить, що ми не вернемось до Валенсії, а залишимось при дворі?

— Дуже можливо,— відповів я, і заподіяв йому велику радість, оповівши слово в слово нашу коротеньку розмову з монархом.

— Любий пане,— сказав тоді Сціпіон у надпориві,— чи віритимете ви надалі моїм віщуванням? Визнайте, що ви тепер не гніваєтесь на мене за пораду з'їздити до Мадріда. Я передбачаю, що у вас буде висока посада, ви зробитесь другим Кальдероном при графі д'Оліваресі.

— Цього я ніяк не бажаю,— перебив його я,— ця посада оточена такими прірвами, що мені зовсім її не хочеться. Мені б хотілось порядного місця, де не було б приводу чинити несправедливості, ані провадити ганебну торгівлю добродійствами володаря. Після того, як я в минулому використовував свій фавор, мені треба дуже обережно ставитись до користолюбства та честолюбства.

— Стривайте, пане,— сказав секретар,— міністр вам дасть якусь добру посаду, яку ви зможете виконувати, залишаючись чесним чоловіком.

Скорше завдяки умовлянню Сціпіона, ніж із власної цікавості, я другого дня пішов до графа д'Олівареса ще вдосвіта, бо чув, що він і влітку і взимку вислухує при свічках тих, хто має з ним говорити. Я скромно став у кутку зали, і коли граф з'явився, звідти спостерігав його, бо в королівському кабінеті я мало звернув на нього уваги. Це був чоловік, вищий від середнього зросту, що міг би зійти за гладкого у країні, де лише зрідка трапляються не худі люди. Плечі в нього були такі підняті вгору, що мені він видався горбанем, хоч цього й не було. Його надзвичайно велика голова була опущена на груди, волосся було чорне й рівне, обличчя — довге, смугляве, з западистим ротом і гострим та дуже задраним підборіддям.

Усе це зовсім не робило з нього красуня; проте,

вважаючи його за прихильного до себе, я мав його за людину приємну і дивився на нього поблажливо. Правда, він кожного приймав привітно й добродушно, а прохання від відвідувачів брав так ласкаво, що видався кращим на обличчя. Та коли я в свою чергу підійшов до нього, щоб привітатись та нагадати про себе, він кинув на мене лютий загрозовий погляд; потім повернувся до мене спиною, навіть не вислухавши мене, і пішов до себе в кабінет. І тоді цей сеньйор здався мені ще гидкішим, ніж був справді. Я вийшов із зали зовсім приголомшений таким суворим прийомом і не знав, що мені й думати.

Сціпіон чекав на мене біля дверей.

— Чи знаєш, як мене прийняли? — сказав я йому.

— Ні, — відповів він, — але це неважко відгадати, — міністр, бажаючи здійснити волю короля, безперечно запропонував вам якусь значну посаду.

— От у цьому ти й помиляєшся, — відказав я і разом з тим розповів йому про свій прийом.

Він вислухав мене дуже уважно і сказав:

— Це дивно! Мабуть, граф вас не впізнав або прийняв за когось іншого. Раджу ще раз відвідати його; не сумніваюсь, що він краще поставиться до вас.

Я послухався поради мого секретаря, вдруге з'явився перед міністром, і той повівся зі мною ще гірше, ніж уперше — насупився, поглянувши на мене, ніби йому неприємно було мене бачити, потім перестав на мене дивитись і вийшов, не сказавши ні слова.

Мене боляче образило таке його поводження, і мені кортіло відразу ж виїхати до Валенсії, але проти цього повстав Сціпіон, що ніяк не міг відмовитись від своїх надій.

— Хіба ти не бачиш, що граф хоче усунути мене від двору?—сказав я.—Монарх прихильно поставився до мене, а хіба цього мало для ненависті фаворита? Поступімось з доброї волі, хлопче, перед могутністю такого страшного ворога.

— Пане,—відповів він, розсержившись на графа д'Олівареса,—я так легко не здався б. Я захотів би взнати підстави такого образливого прийому. Я поскаржився б королю на те, що міністр не зважає на його рекомендацію.

— Погана порада, друже,—сказав я,—якби я зробив такий необачний вчинок, то відразу покаявся б. Не знаю навіть, чи мені безпечно пробувати в цьому місті.

При цих словах мій секретар схаменувся і, згадавши, що ми маємо справу з людиною, яка може знову кинути нас до Сеговійської башти, поділив мій страх. Він не противився моему бажанню покинути Мадрид, звідки я вирішив виїхати завтра.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

*Що завадило Жіль Блазу здійснити своє вирішення кинути двір,
і яку важливу послугу зробив йому Хосеф Наварро*

Вертаючись до мебльованого готелю, я зустрівся з колишнім моїм другом, буфетником дон Бальтазара де-Зуньїги, Хосефом Наварро. Якийсь час я вагався, чи прикинутись, що я його не впізнав, чи підійти до нього і попросити пробачення за те, що колись так погано повівся з ним. Я обрав останнє. Я привітався до Наварро і, учтиво підійшовши до нього, сказав:

— Чи впізнаєте ви мене? І чи будете ви такі добрі,

щоб вислухати негідника, який заплатив невдячністю за вашу дружбу до нього?

— Так ви визнаєте, що не дуже гарно повелись зо мною? — відповів він.

— Так, — відказав я, — і ви маєте право дорікати мені, — я заслужую на це, якщо каяття не затерло мого злочину.

— Якщо ви сами жалієте про свій гріх, то я не повинен вам про нього нагадувати, — промовив Наварро, обіймаючи мене.

Стиснув і я Хосефа в обіймах, і між нами відновились наші колишні відносини.

Він чув про моє ув'язнення та зруйнування, але про решту не знав. Я розказав йому все, навіть про останню розмову з королем, не сховав і поганого прийому в міністра, а також і наміру вернутись до свого притулку.

— Не поспішайте виїздити, — сказав він, — якщо монарх виявив прихильність до вас, то треба використати це. Між нами кажучи, граф д'Оліварес людина трохи чудна й особлива, у цього сеньйора чимало примх. Часом, як і в цьому разі, він поводитьсь обурливо, і тільки він сам знає причину цих дивних вчинків. Та які б не були в нього підстави так погано приймати вас, будьте наготові, можу вас запевнити, що він неодмінно використає прихильність володаря до вас. Сьогодні ввечері я скажу пару слів своєму господареві, сеньйору дон Бальтазару Зуньїгі, він доводиться дядьком графу д'Оліваресу і поділяє з ним труди правління.

Сказавши це, Наварро спитав мою адресу, і ми відразу розлучились.

Я скоро з ним побачився,— другого ж дня він прийшов до мене.

— Сеньйор де - Сантільяна,— сказав він,— у вас є заступник. Мій господар згоден підтримати вас. Почувши від мене гарне про вашу милість, він пообіцяв поговорити за вас із своїм племінником графом д'Оліваресом. Не сумніваюсь, що він приверне його до вас, і наслідуюсь запевнити, що ви можете розраховувати на це.

Мій друг Наварро, щоб зробити все залежне від нього, через два дні представив мене дон Бальтазару, який ласкаво сказав мені:

— Сеньйор де - Сантільяна, ваш друг Хосеф так розхвалив вас, що я зацікавився вами.

Я низько вклонився сеньйору де - Зуньїгі і відповів, що все життя буду щиро вдячний Наварро за те, що він здобув мені протекцію міністра, якого справедливо називають „світичем державної ради“. На цю влєсливу відповідь дон Бальтазар із сміхом поляпав мене по плечу.

— Завтра ж можете йти до графа д'Олівареса,— сказав він,— ви будете більш задоволені з нього.

Отож я втретє з'явився перед першим міністром. Помітивши мене в натовпі, він із посмішкою глянув на мене,— це здалось мені гарною призивісткою.

— Йдеться добре,— сказав я самому собі,— дядько оброзумив племінника.

Я чекав ласкавого прийому, і моє сподівання здійснилось. Відпустивши всіх відвідувачів, граф провів мене до себе в кабінет, де ласкаво сказав мені:

— Друже Сантільяна, пробач, що я з жарту поставив тебе в ніякове становище. Мені приємно було подрагувати тебе, щоб випробувати твою розважливість і

побачити, що ти зробиш у поганому настрої. Безперечно, ти уявив собі, ніби не подобаєшся мені; але якраз навпаки, дитино моя,—ти, признатись, уподобався мені якнайкраще. Так, Сантільяна! Якби мій володар король і не звелів би подбати про твою фортуна, то я сам це зробив би. До того ж, мій дядько дон Бальтазар де-Зуньїга, якому я ні в чому не можу відмовити, просив вважати тебе за людину, якою він цікавиться; а цього досить, щоб я взяв тебе до себе.

Від такого початку я розгубився. Я кинувся міністрові до ніг, він підняв мене і далі сказав ось що:

— Вертайся сюди після обіду і спитай мого управителя. Він повідомить тебе про мої накази.

На цьому слові його ясновельможність вийшов із кабінету і пішов до церкви. Це він звик робити кожного дня після аудієнції; а по тому він ходив до короля.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Жіль Блаз здобуває любов графа д'Олівареса

Після обіду я вернувся до першого міністра і спитав його управителя, якого звали дон Раймондо Капоріс. Коли я сказав йому своє ім'я, він з великою пошаною привітався до мене.

— Йдіть, будь ласка, за мною, сеньйоре,—сказав він.— Я вас проведу до покоїв, призначених вам у цьому домі.

З цими словами він повів мене невеличкими сходами до анфілади з п'яти-шести кімнат, які становили другий поверх крила будинку і були мебльовані досить скромно.

— Це — приміщення, призначене монсеньйором для вас, — промовив він, — у вас тут буде щодня стіл на шість осіб його коштом. Вам прислужуватиме його власна челядь, і завжди буде карета до ваших послуг. Це не все, — додав він, — його ясновельможність наказав мені поводитися з вами так, як із належним до дому Гусман.

— Що це все значить? — спитав я самого себе. — Як розуміти таку відзнаку? Чи не глузування це, і чи не з жарту думає ще раз міністр повестися зі мною з такою пошаною? Мабуть так і є, бо хіба личить міністрові іспанської монархії так приймати мене?

Поки я мучився цією невідомістю, переходячи від страху до надії, паж доповів, що граф просить мене до себе. Я відразу пішов і застав монсеньйора самого в кабінеті.

— Ну, Сантільяна, сказав він, — чи ти задоволений з приміщення та з наказів, даних мною дон Раймондо?

— Добродійства вашої ясновельможності здаються мені надмірними, — відповів я, — і я з страхом приймаю їх.

— Чому ж це? — спитав він, — хіба можу я зробити надто багато честі людині, яку звів мені король, і про яку, з його волі, я маю подбати? Безперечно, ні; виявляючи таку пошану, я тільки виконую свій обов'язок. Отож, не дивуйся з того, що я роблю для тебе і знай, що тебе чекає блискуча й солідна фортуна, якщо ти будеш мені відданим так, як герцогу де-Лермі.

— До речі, про цього сеньйора, — мовив він далі, — кажуть, що ти з ним жив за панібрата. Мені цікаво знати, як ви з ним познайомились і на якій посаді ти був у нього. Не крийся ні з чим від мене, я вимагаю щирого оповідання.

Тоді мені згадалось, як зникнув я при герцогу де-Лермі в подібному ж випадку і як виплутався. Мені й цього разу пощастило зробити це з великим успіхом,— у своєму оповіданні я пом'якшив неприємні місця і лише легенько торкнувся тих речей, що робили мені мало честі. Я також пошанував герцога де-Лерму, хоч моєму слухачеві мабуть більше приємності було б, якби цього не було. Щодо дон Родріго де-Кальдерона, то я не подарував йому нічого і докладно оповів усе те, що знав про продаж командорств, синекур та губернаторств.

— Те, що ти говориш про Кальдерона,—перебив мене міністр,—відповідає деяким запискам, поданим на нього. Там є ще важливіші обвинувачення. Незабаром почнеться його процес, і якщо ти бажаєш його поразки в цій справі, то гадаю, що твоє прагнення здійсниться.¹³¹

— Я не зичу йому смерті,—сказав я,—хоч не з його вини зостався живим у Сеговійській башті, куди він сподівався надовго засадити мене.

— Як,—мовив здивовано його ясненьможність,—невже це він винуватий у твоєму арешті? Цього я не знав. Дон Бальтазар, якому Наварро оповів твою історію, сказав мені тільки, що небіжчик король наказав ув'язнити тебе за те, що ти водив вночі принца в якесь підозріле місце, але я нічого більш не знаю і не можу догадатись, яку роль Кальдерон зіграв у цій п'єсі.

— Роль коханця, який помщається за образу,—відповів я і разом з тим докладно розказав про ту пригоду, яка здалась йому такою смішною, що, не зважаючи на всю свою поважність, він не міг стриматись від сміху і реготав до сліз. Перетворення Каталіни то в

онуку, то в племінницю, а так само й участь герцога де-Лерми в цій справі, надзвичайно розсмішили його.

Коли я закінчив своє оповідання, граф відіслав мене, сказавши, що завтра дасть мені роботу. Я відразу побіг до дому Зуньїги, щоб подякувати дон Бальтазару за його добру послугу і поділитися з моїм другом Хосефом Наварро своєю розмовою з першим міністром та повідомити його про ласку його ясновельможності до мене.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Про таємну розмову Жіль Блаза з Наварро і про першу роботу, яку дав йому граф д'Оліварес.

Побачивши Хосефа, я схвильовано сказав йому, що багато чого нового є в мене для нього. Він відвів мене до місця, де не було нікого, і там я оповів про все та спитав його думки.

— Думаю, що ви на шляху до великої кар'єри, — відповів він. — Усе вам посміхається; ви вподобались першому міністрові; має вагу також і те, що я можу вам зробити таку саму послугу, як мій дядько Мельхіор де-ла-Ронда за того часу, як ви служили в архієпископа гренадського. Він позбавив вас труда вивчати того прелата та його головних урядовців, описавши вам їх характери. За його прикладом, я ознайомлю вас з графом, з його дружиною — графинею, і з єдиною дочкою — доньєю Марією де-Гусман.

— Почнемо з міністра. Це людина жвавого, проникливого розуму, здатного на великі проекти. Він вважає себе за людину всебічно освічену, бо він поверхово обізнаний з усіма науками, і думає, що може вирішати

все. Він уявляє себе не абияким юристом, великим воєначальником, найвитонченішим політиком. Крім цього, він такий упертий у своїх думках, що не слухає нікого ніколи, щоб не подумали, що на нього хтось впливає. Між нами кажучи, ця влада може мати дивні наслідки для держави, хай бог береже її! Треба додати до цього, що він відзначається в державній раді даром красномовності і писав би так само добре, як і говорить, якби він не намагався, для більшої гідності свого стилю, робити його темним і надто вишуканим. Думає він якимось по-своєму. Як я, здається, вже говорив вам, він вередливий і химерний. Такий він щодо розуму. Тепер про вдачу. З нього великодушний і добрий друг. Кажуть, що він мстивий, але який іспанець не такий! Більш того, його обвинувачують у невдячності до герцога д'Узеди та отця Луїса Аліаги, яких він вислав, не зважаючи на свої зобов'язання перед ними. Та це можна дарувати: бажання бути першим міністром звільняє від подяки.

— Донья Агнеса де-Зуныґа-і-Веласко, графиня д'Оліварес,— мовив далі Хосеф,— на мою думку, має тільки одну хибу — вона на вагу золота продає виклопотані нею милості. Щодо доньї Марії де-Гусман, яка, безперечно, зараз найперша партія в Іспанії, то це досконала дівчина, і батько обожнює її. Зважайте на це, упадайте за цими дамами, виявляйте ще більшу відданість графу д'Оліваресу, ніж герцогу де-Лермі перед вашою подорожжю до Сеговії: завдяки цьому ви досягнете почестей і багатства.

— Раджу ще,— додав він,— час від часу відвідувати мого господаря дон Бальтазара, хоч він вам і непотрібний вже для кар'єри, але все таки не нехтуйте ним. Він

про вас гарної думки, збережіть його пошану та дружбу. Він може ще згодитись.

— Дядько й племінник разом керують державою,— сказав я до Наварро,— чи вони не заздрять дещо один одному?

— Ні, навпаки,— відповів він,— вони живуть у цілковитій згоді. Без дон Бальтазара граф д'Оліварес, мабуть, не був би першим міністром, бо після смерті Філіппа III всі друзі та прихильники дому Сандоваль дуже обстоювали одні—канцлера, другі—його сина; але мій господар — найспритніший з усіх двірських, та граф, такий самий тонкий царедворець, розбили їх заходи і діяли так правильно, що перемогли своїх ворогів. Зробившись першим міністром, граф д'Оліварес віддав частину керівництва своєму дядькові дон Бальтазару: він доручив йому зовнішні справи, а собі залишив внутрішні. Отож, скріпивши тим самим дружні зв'язки, які звичайно повинні бути між родичами, ці два сеньйори, незалежні один від одного, живуть між собою у згоді, що здається навіки непорушною.

Така була моя розмова з Хосефом, і я вирішив скористатися з неї як слід. Після цього я пішов подякувати сеньйору де-Зуньїгі за його добрість до мене. Він дуже чемно сказав, що не пропустить нагоди зробити мені приємне, і висловив велику радість з приводу мого задоволення з його племінника; він обіцяв ще раз поговорити з ним, бажаючи, мовляв, довести цим, які дорогі йому мої інтереси, і що тепер я матиму двох заступників замість одного. Отак дон Бальтазар із дружби до Наварро цікавився моєю долею.

Того ж самого вечора я покинув мебльований готель і переселився до першого міністра, де повечеряв із

Сціпіоном у своїх покоях. Треба було бачити нашу поведінку! Нам прислужували лакеї цього дому, які під час вечері, коли ми мали вигляд надзвичайно поважний, мабуть сами сміялися з такої вимушеної пошани до нас. Коли вони прибрали зі столу і вийшли, мій секретар, вже не стримуючи себе, почав говорити всякі дурниці через свій веселий настрій та свої надії. Але я, хоч і радів із такого блискучого початку, аж ніяк не був засліплений ним. Отож, лігши в постіль, я спокійно засну, не запаморочений тими приємними думками, які могли б хвилювати мене; а честолюбний Сціпіон майже не спав,—більшу половину ночі він підраховував, скільки посагу він зможе дати за своєю дочкою Серафіною, коли вона одружиться.

Вранці, ледве я одягся, як мене покликали до монсеньйора. Я незабаром з'явився до його ясновельможності, і він мені сказав:

— Ну, Сантільяна, подивимось, що ти вмієш робити. Ти казав мені, що герцог де-Лерма доручав тобі редагувати доповідні записки, і я думаю дати тобі на спробу одну таку. Зараз скажу тобі, в чому річ. Слухай уважно. Йдеться про те, щоб скласти таку статтю, яка б привернула публіку до мого міністерства. Я вже нишком поширив чутку, що застав справи у великому безладді. Тепер треба з'ясувати двору та місту, до якого-тяжкого стану доведена держава. Слід змалювати таку картину, щоб вона вразила народ і щоб він не жалів за моїм попередником. Після цього ти похвалиш заходи, вжиті мною для слави цього королювання, для процвітання держави та щастя підданців.

Сказавши це, монсеньйор дав мені папір, де занотовані були цілком справедливі скарги на колишній уряд;

і згадується мені, що там було аж десять пунктів, з яких і найнезначніший міг стривожити добрих іспанців; потім він провів мене до суміжного невеличкого кабінету і покинув мене там, щоб не заважати працювати. Я намагався написати статтю якнайкраще. Спочатку я змалював той тяжкий стан, в якому перебувало королівство: розтрати у фінансах, пороздавані прибічникам королівські доходи та зруйнований флот. Далі згадав я гріхи тих урядовців, що правили Іспанією за останнього короля, та прикрі наслідки, до яких це могло призвести. Одне слово, я показав державу в небезпеці і так розкритикував попереднє міністерство, що, за моєю статтею, втрата герцога де-Лерми була великим щастям для Іспанії. Сказати правду, я був не від того, щоб зробити йому цю добру послугу, хоч зовсім не був сердитим на нього. Отакі люди!

Отож, змалювавши жахливу картину того лиха, що загрожувало Іспанії, я далі заспокоював людей, майстерно переконуючи народи в прекрасній надії на майбутнє. Для цього я змалював графа д'Олівареса, як реставратора, посланого самим небом для порятунку вітчизни. Я обіцяв золоті гори. Одне слово, я до такої міри перенявся поглядами нового міністра, що він сам здивувався, прочитавши мій твір.

— Не думав я, Сантільяна, що ти здатен написати таку статтю,— сказав він.— Чи знаєш ти, що ти зробив працю, гідну державного секретаря? Тепер не дивуюсь, що герцог де-Лерма користався з твого пера. У тебе стиль стислий і навіть елегантний; але він дещо надто природний, на мою думку.

Разом з тим він позначив ті місця, що були йому не до смаку, та змінив їх, і з його поправок я переко-

нався, що він любив, як сказав мені Наварро, вишукані й темні вислови. Проте, хоч він і вимагав благородства чи, краще сказати, манірності в стилі, все таки дві третини моєї статті залишились без поправок. Щоб довести мені своє задоволення з приводу неї, він наприкінці обіду, через дон Раймонда, надіслав мені триста пістолів.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

На віщо вжив Жіль Блаз ці триста пістолів і яке доручення він поклав на Сціпіона. Успіх згаданої статті

Ця ласка міністра дала Сціпіону новий привід вітати мене з приїздом до двору, що він і зробив.

— Самі бачите, — сказав він, — що відносно вашої милості фортуна має великі плани. Чи ви й тепер жалієте, що покинули свій притулок? Хай живе граф д'Оліварес! Він зовсім не такий, як його попередник. Герцог де-Лерма, не зважаючи на вашу прив'язаність до нього, кілька місяців тримав вас надголодь, не подарувавши вам і пістоля, а граф дав вам таку нагороду, якої ви не сподівались одержати за довгу службу. Мені хотілося б, щоб сеньйори де-Лейва були свідками нашого щастя, — додав він, — або хоч знали про нього.

— Час повідомити їх, — відповів я, — і про це я допіру хотів поговорити з тобою. Безперечно, вони з великим нетерпінням чекають від мене звісток, але я чекав, поки з'ясується моє становище, щоб мати змогу остаточно оповісти їх, чи лишаюсь я при дворі, чи ні. Тепер я добре знаю, як воно буде, і ти можеш їхати до Валенсії коли хоч; ти розкажеш цим сеньорам про моє теперішнє становище, яке я вважаю за їхню справу

бо без них я напевно ніколи не наважився б поїхати до Мадріда.

— У такому разі дон Цезар та дон Альфонсо незабаром довідаються про ваші справи,—сказав син Косколіни.—З якою радістю вони слухатимуть про те, що з вами сталось! Шкода, що я ще не біля брами Валенсії, але я там буду за кілька днів. Коні дон Альфонсо готові. Я візьму з собою в дорогу монсеньйорового лакея. Крім того, що з компаньйоном їхати веселіше, самі знаєте, що ліврея першого міністра засліплює людей.

Мене мимоволі розсмішила така дурна пустославність мого секретаря; проте я сам, мабуть із більшої пустославності, ніж у нього, дозволив йому робити так, як хоче.

— Їдь і швиденько вертайся,—сказав я йому,—бо в мене є ще інше доручення для тебе. Я хочу послати тебе в Астурію — відвезти гроші матері. З неувважності я пропустив той термін, в який обіцяв надсилати їй по сто пістолів; ти ж сам зобов'язався власноручно їх віддавати їй. Це слово мусить бути священним для сина, і я дорікаю собі за неточність.

— Маєте рацію, пане,—відповів Сціпіон,—і я винуватий, що не нагадав вам про це. Але потерпіть, не пізніше, як за тижнів шість, я подам вам звіт про обидва відрядження. Поговорю з сеньйорами де-Лейва, заїду до замку і навідаюсь до Ов'едо, хоч і не можу згадати його, не пославши до біса більшу половину його населення.

Я відлічив сину Косколіни сто пістолів для матері та ще сотню для нього, щоб у цій довгій подорожі, в яку він рушив, йому нічого не бракувало.

Через кілька днів після його від'їзду, монсеньйор надрукував нашу статтю, і ледве вона з'явилась, усі заговорили про неї в Мадриді. Народ, охочий до нового, був у захопленні від цього писання. Вичерпання фінансів, змальоване такими яскравими барвами, викликало обурення проти герцога де-Лерми, і якщо не всім подобались напади на цього міністра, то вони все таки знаходили собі прихильників. Щодо розкішних обіцянок графа д'Олівареса і, між іншим, щодо наміру задовольнити, не утруднюючи підданців, державні видатки за рахунок розумної економії, то вони вразили всіх громадян взагалі і створили високу думку про його хист,— усе місто хвалило його.

Міністр, радий, що йому пощастило,— а він мав на меті цим твором тільки привернути до себе громадськість,— захотів справді придбати її прихильність якимсь похвальним і корисним для короля вчинком. Для цього він удався до вигадки імператора Гальби,¹³² тобто примусив повернути добро тих людей, що розбагатіли хто-зна як через збирання посередніх податків. Випустивши кров із цих п'явок і наповнивши королівські скрині, він задумав заощадити це все, скасувавши всі пенсії, не виключаючи і своєї, а також і грошеві нагороди, які видавались коштом володаря. Щоб цей план мав успіх,— а для цього довелося б неодмінно змінити урядову систему,— він доручив мені скласти нову доповідну записку, і сам накреслив її зміст і форму. При цьому він порадив піднести, наскільки це можливо, звичайну простоту мого стилю, щоб надати фразам більшого благородства.

— Розумію, монсеньйор, — сказав я, — вам хочеться більш пишноти й блиску. Я зроблю це.

Я замкнувся в тому самому кабінеті, де вже працював одного разу, і там став до праці, покликавши собі на допомогу красномовний геній архієпископа гренадського.

Я почав з того, що треба заощадити гроші королівської скарбниці і витратити їх тільки на державні потреби, вважаючи їх за священний фонд, який слід зберігати, щоб тримати в пошані ворогів Іспанії. Потім я доводив королю,— бо стаття зверталась безпосередньо до нього самого,— що, скасувавши пенсії та нагороди, які видавалися з його звичайних доходів, він не позбавить себе втіхи нагороджувати підданців, вартих його ласки; бо він і без своєї скарбниці має змогу давати великі нагороди: віце-королівства, губернаторства, рицарські ордени, військові посади—для одних, для других—командорства та пенсії з їх доходів, титули та магістратури, і нарешті, для осіб, що присвятили себе служінню вівтареві,—всілякі бенефіції.

Ця доповідна записка, багато довша від першої, забрала в мене майже три дні, та, на щастя, я зробив її так, як хотілось моєму господарю, який, побачивши, що вона написана високим стилем і повна метафор, без кінця хвалив мене.

— Я дуже задоволений з цього,— сказав він, показуючи мені найпишніші місця,— це вислови високої проби. Мужайся друже! передбачаю, що ти станеш мені у великій пригоді.

Проте, не зважаючи на такі щедрі похвали, він усе таки виправив мою записку. Він вніс до неї багато від себе і зробив її такою красномовною, що вона вподобалась королю і всьому двору. Місто теж похвалило її, як гарну призивітку майбутнього, і сподівалось, що

під керівництвом такої великої людини держава поверне собі колишній блиск. Його ясновельможність, бачачи, що й це писання принесло йому велику честь, нагородив мене за мою участь у ньому. Він звелів призначити мені пенсію в п'ятсот скуді коштом кас-тільського командорства. Це мені здалось чесною нагородою за працю і було тим приємніше, що це був не лихий заробіток, хоч і легко він мені дістався.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

При якому випадку, в якому місці та в якому стані Жіль Блаз здивався з своїм другом Фабріцієм та про що вони розмовляли між собою

Ніщо не завдавало такої втіхи монсеньйору, як довідуватись про те, що думають про його лінію в міністерстві. Він щодня питав у мене, що говорять про нього в світі. У нього навіть були шпиги, що за гроші доповідали йому достеменно все, що робиться в місті. Вони переказували йому найнезначніші балачки, які чули, і через те, що їм наказувалось бути щирими, його самолюбство часом терпіло від цього; бо народ такий нестриманий на язик, що не шанує нічого.

Зауваживши, що граф охочий до таких оповідань, я почав після обіду ходити в публічні місця і приста-вати до розмов статечних людей, якщо такі трапля-лись. Коли вони говорили про уряд, я уважно прислу-хався і, якщо вони казали щось варте уваги його ясновельможності, повідомляв його про це. Але треба зауважити, що я не передавав нічого неприємного для нього. Мені здавалось, що саме так слід поводи-тись з людиною такої вдачі, як цей міністр.

Раз, вертаючись з одного такого місця, я проходив повз госпіталь. Мені спало на думку зайти туди. Я пройшов, оглядаючись на всі боки, дві чи три зали, де лежали хворі. Між цими нещасними, що на них не можна було дивитись без співчуття, я помітив одного чоловіка, що вразив мене,—мені здалось, що це мій колишній товариш і земляк Фабріцій. Щоб ближче подивитись на нього, я підійшов до його ліжка, і тоді вже не сумнівався, що це був справді поет Нуньєс. Якийсь час я мовчки розглядав його; він теж впізнав мене і так само дивився на мене. Нарешті, я сказав:

— Чи не обманюють мене очі? Невже це справді я здибався тут із Фабріцієм?

— Так,—холодно відповів він,—і це не повинно тебе дивувати. З того часу, як ми розлучились, я весь час був письменником. Я писав романи, комедії, всякі інші твори. Я йшов своїм шляхом, і от тепер у госпіталі.

Ці слова, а ще більше той серйозний вигляд, з яким він їх говорив, розсмішили мене.

— Як,—скрикнув я,—тебе муза довела до такого місця! Погану штуку зіграла вона з тобою.

— Сам бачиш,—відповів він,—такі будинки часто бувають притулком для письменників. Ти добре зробив, хлопче, що пішов іншою дорогою, ніж я. Але ти, здається, вже не при дворі, і твої справи змінилися. Мені згадується навіть, ніби я чув, що ти був у в'язниці з наказу короля.

— Це казали правду,—мовив я.—Те чудове становище, в якому я був під час нашої розлуки, фортуна незабаром змінила, позбавивши мене всього мого добра і волі. Проте, друже, *post nubila Phoebus*.¹³³ Тепер у мене ще блискучіше становище, ніж тоді.

— Не може бути,— скрикнув Нуньєс.— У тебе тепер скромний і розумний вигляд. Ти видаєшся не таким пустославним і зухвалим, як це звичайно буває в добробуті.

— Немилості очистили мені чесноту,— відповів я,— і в школі злигоднів я навчився користатися з багатства, не піддаючись його владі.

— Скажи ж,— перебив мене Фабріцій, з радощів сівши на ліжку,— яка ж у тебе посада? Що ти тепер робиш? Чи ти за управителя в якогось зруйнованого вельможі, а чи в якоїсь заможної вдови?

— У мене краща посада,— відповів я,— але, будь ласка, звільни мене від обов'язку оповідати тепер більше. Я задовольню іншим разом твою цікавість. Зараз тільки скажу тобі, що я можу зробити тобі послугу, або, вірніше, забезпечити тебе на все життя, аби тільки ти пообіцяв мені, що кинеш писати як віршовані, так і прозові твори. Чи здатен ти принести мені таку велику жертву?

— Я вже зарікся перед небом,— сказав він,— коли був при смерті через цю хворобу, від якої тепер видужую. Один отець із домініканського ордену порушив мене зректись поезії, як розваги, яка хоч не містить у собі нічого злочинного, проте відвертає від мети мудрості.

— Вітаю тебе, любий Нуньєс,— мовив я,— ти дуже добре зробив, друже! Але бережись упасти вдруге!

— О, цього я зовсім не боюсь,— рішуче сказав він.— Я непохитно вирішив покинути муз. Коли ти ввійшов до цієї зали, я складав вірші, щоб сказати їм останнє прощай.

— Пане Фабріцію,— сказав тоді я, похитавши головою,— не знаю, чи треба нам з отцем домініканцем

вірити вашому зреченню; ви, мабуть, і досі безтямно закохані в цих учених дів.

— Ні, ні,— відповів він,— я порвав усі зв'язки з ними. Більше того, мені остогидла публіка, і моя ненависть до неї справедлива. Вона не варта того, щоб автори присвячували їй свою працю. Мені було б неприємно написати щось таке, що вподобалося б їй. Не думай,— мовив він далі,— що це я кажу з горя. Я говорю спокійно. Я однаково зневажаю і оплески, і свист публіки. Ніколи не визнаєш, що виграєш, а що втратиш з нею,— вона така вередлива, що сьогодні думає так, а завтра інакше. Які дурні драматичні поети, що пишуться своїми п'єсами, коли мають успіх! Як новини на сцені, вони викликають певний відгук, але після видрукування рідко затримуються, і якщо через якихсь двадцять років їх знову виставляють у театрі, то їх здебільшого сприймають досить погано. Теперішнє покоління обвинувачує в несмаку тих, що жили до нього, а наступне покоління засудить і його вироки. Це я помічав завжди, і з цього я зробив висновок, що автори, яких хвалять тепер, повинні чекати свисту в майбутньому. Так само з друкованими романами та іншими книжками для розваги: хоч спочатку їх усі хвалять, але непомітно й до них починають ставитися з зневагою. Отже, честь, що її дає успіх твору,— звичайнісінька химера, обман, солом'яний вогонь, від якого скоро і диму не залишається.

Хоч для мене було ясно, що астурійський поет говорить так тільки через свій поганий настрій, проте я вдав, що не помічаю цього.

— Я радий, що тобі остогидло художнє письменство,— сказав я йому,— і що ти остаточно вилікувався

від охоти до писання. Можеш розраховувати, що скоро я дам тобі посаду, де ти матимеш змогу збагатіти, не надто напружуючи розум.

— Тим краще,— скрикнув він,— розум, як на мене, смердить, і я вважаю його за найсумніший подарунок, який небо могло зробити чоловікові.

— Я бажав би, мій любий Фабріцію, щоб ти завжди так думав,— промовив я.— Якщо ти справді покинеш поезію, то повторюю тобі, я виклопочу для тебе почесну й вигідну посаду. Але до тієї послуги прошу тебе прийняти цей незначний доказ моєї дружби,— додав я, даючи йому гаманець, в якому було біля шістдесяти пістолів.

— О великодушний друже,— скрикнув з радощів і з подяки син голяра Нуньєса,— як же мені не дякувати богові за те, що він привів тебе до цього госпіталю, звідки я сьогодні ж виберуся з твоєю допомогою!

І справді, він звелів перенести себе до готелю. Але перед тим як піти, я записав йому свою адресу і запросив по видужанні відвідати мене. Він надзвичайно здивувався, коли я йому сказав, що живу у графа д'Олівареса.

— Який ти щасливий, Жіль Блаз,— сказав він,— тобі на роду написано подобатись міністрам! Я радію з твого щастя, бо ти робиш із нього добрий вжиток.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Жіль Блаз стає день відомо дня дорожчим своєму начальнику. Поворот Сціпіона до Мадріда і його звіт Сантільяні про свою подорож

Граф д'Оліварес, якого я віднині називатиму графом-герцогом, бо саме в цей час королю схотілось ушанувати його цим титулом, мав одну слабкість, яку

я відкрив у ньому не без користі для себе. Він бажав, щоб його любили. Коли він помічав, що хтось до нього прив'язується, то починав по-дружньому ставитись до того. Я не понехтував цим спостереженням. Я не тільки точно виконував його накази, а й виявляв при цьому таку ретельність, що вона йому дуже вподобалась. Я в усьому вивчав його смак, щоб принатуритись до цього, і по змозі попереджав його бажання.

Завдяки такій поведінці, що майже завжди досягає мети, я непомітно зробився фаворитом свого начальника, а через те, що в мене була однакова слабкість, що й у нього, то він заповнив мою душу всілякими доказами своєї прихильності. Я здобув у нього таку ласку, що поділяв його довіру з його першим секретарем, сеньйором Карнеро.

Щоб уподобатися його ясновельможності, Карнеро поводився так само, що й я, і йому так пощастило в цьому, що той звіряв йому деякі кабінетні таємниці. Отож, ми з цим секретарем були за довірників у цього міністра і за охоронців його таємниць, з тією тільки різницею, що з Карнеро він говорив тільки про державні справи, а зо мною — про особисті. Це, так би мовити, створювало два цілком відокремлені департаменти, і ми обидва були однаково задоволені. У нас не було ні заздрощів, ні дружби. У мене була підстава бути вдоволеним з своєї посади, — вона давала мені нагоду безперестанно бачитися з графом-герцогом, я мав можливість спостерігати його, бо, не зважаючи на свою природну потайливість, він перестав ховатись від мене, коли вже не сумнівався більше в щирості моєї прихильності до нього.

— Сантільяна, — сказав він мені одного разу, — ти

бачив, що герцог де-Лерма мав таку владу, що більше скидалась на могутність абсолютного монарха, ніж на владу улюбленого міністра. Проте, я ще щасливіший від нього за його найвищої слави. Він мав двох небезпечних суперників в особі свого сина, герцога д'Узеди, та сповідника Філіппа ІІ, а тепер при королі немає нікого, хто б міг якось пошкодити мені; я навіть нікого не можу запідозрити у ворожнечі проти себе. Правда,—мовив він далі,—ставши міністром, я подбав, щоб володаря оточували тільки ті люди, які зв'язані зі мною кривністю або дружбою. Я поробив віце-королями та послами всіх сеньйорів, що своєю гідністю могли б забрати в мене якусь частку прихильності монарха, бо я хочу, щоб це належало тільки мені. Отож, я можу сказати, що мені зараз жоден вельможа не стоїть на дорозі. Сам бачиш, Жіль Блаз, що я розмовляю з тобою щиро. Маючи підставу думати, що ти відданий мені, я вибрав тебе в довірники. Ти розумний, я вважаю тебе розважливим, обачним, скромним. Одне слово, ти мені видаєшся здатним виконувати всілякі доручення, на які треба спритного хлопця.

Мене не могли не вабити спокусливі образи, викликані цими словами. Якийсь дух користолюбства та честолюбства раптом запаморочив мені голову і збудив ті почуття, які нібито були переможені. Я заявив міністрові, що в міру своєї сили старатимусь для нього і сумлінно виконуватиму кожен наказ, яким він захоче вшанувати мене.

Поки я збирався таким чином споруджувати нові вівтарі фортуні, з подорожі вернувся Сціпіон.

— Моє оповідання буде недовгим,—сказав мені він.—Сеньйори де-Лейва дуже зраділи, почувши від мене

про те, як прийняв вас король, коли впізнав, та як по-
вівся з вами граф д'Оліварес.

Я перебив Сціпіона.

— Друже мій,— сказав я,— ще б більше вони зра-
діли, якби ти сказав їм, як я зараз живу з монсеньйором.
Навіть дивно, як швидко мені пощастило заповнити
серце його ясновельможності після твого від'їзду.

— Слава богу, любий пане,— відповів він,— я перед-
чуваю, що перед нами прекрасна доля.

— Годі про це,— сказав я,— поговорімо про Ов'єдо.
В якому стані ти покинув мою матір?

— Ах, пане,— відповів він і раптом зробився сум-
ний,— про це в мене тільки погана новина.

— О небо,— скрикнув я,— моя мати напевне вмерла!

— Півроку вже,— сказав секретар,— як ця добра
дама віддала свій останній борг природі, так само як
і ваш дядько Жіль Перес.

Материна смерть дуже засмутила мене, хоч змалку
я не мав від неї тих пестоців, без яких діти зчаста
не відчувають дяки згодом. Я оплакав і доброго кано-
ніка, як він того й заслужував за свої клопоти в
моєму вихованні. Кажучи правду, мій розпач недовго
тривав і згодом навіки перетворився на ніжний спо-
гад про батьків.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

*Як і з ким граф-герцог одружив свою єдину дочку і до яких
гірких наслідків призвів цей шлюб*

Через деякий час після того, як вернувся син Косколі-
ни, граф-герцог став задумливим і з тижднів залишався
таким. Мені здавалось, що він обмірковує якийсь дер-
жавний переворот, але він думав про свої родинні справи.

— Жіль Блаз,— сказав він якось після обіду,— ти мабуть помітив, що я заклопотаний. Так, мій хлопче, мене турбує одна справа, від якої залежить спокій мого життя. Я хочу оповісти тобі, в чому річ. Моя дочка донья Марія на виданні,— мовив він далі,— і багато сеньйорів змагається за неї. Граф де-Нієблес, старший син герцога де-Медіна-Сідонії, голови дому Гусманів, і дон Луїс де-Аро,¹³⁴ старший син маркіза де-Карпіо та моєї старшої сестри, здаються мені суперниками, найбільше вартими переваги. Особливо останній своєю гідністю настільки кращий від своїх суперників, що ніхто при дворі не сумнівається, що я виберу його за зятя. Проте, не вникаючи в причини, через які я виключив його, а так само й графа де-Нієблеса, скажу тобі, що я спинився на дон Раміро Нуньєс-де-Гусмані, маркізі де-Торалі, голові родини Абрадоських Гусманів. Цьому молодому сеньйору та дітям, які будуть від його шлюбу з моєю дочкою, я гадаю залишити все моє добро і закріпити за ними титул графа д'Олівареса, до якого я прилучу й звання гранда. Отже, мої онуки та їх нащадки, що походять тимуть із галузки Абрадосів та Оліваресів, будуть старшими в родині Гусманів. Ну, Сантільяна,— спитав він,— чи похвалюєш ти мій план?

— Пробачте, монсеньйор,— відповів я,— цей проект гідний того, хто його вигадав; але хай буде дозволено мені звернути увагу його ясновельможності на одну річ з приводу цього наміру. Я боюсь, щоб це не обурило герцога де-Медіна-Сідонію.

— Хай обурюється, скільки хоче,— відказав міністр,— це мене мало турбує. Я не люблю його родини, що вкрала в родини Абрадос право першості і титули,

зв'язані з ним. Його нарікання мене не так стривожить, як горе моєї сестри, маркізи де-Капріо, коли вона побачить, що моя дочка дісталась не її синові. Але все таки я хочу зробити по-своєму, і дон Раміро переможе своїх суперників. Це справа вирішена.

Прийшовши до цієї думки, граф-герцог здійснив її, ще раз виявивши свою особливу політику. Він подав королю записку, в якій просив його, а так само й королеву, одружити самим його дочку, описавши їм вдачі тих сеньйорів, що домагались її, і цілком покладаючись на їх вибір. Але, згадавши маркіза де-Торалю, він усе таки натякнув, що цей чоловік найприємніший йому з усіх. Отож, король, що сліпо довіряв міністрові, дав йому таку відповідь:

„Гадаю, що дон Раміро Нуньєс гідний доньї Марії. Проте, вибирайте самі. Хто для вас буде найкращим, той і мені вподобається.

Король“.

Міністр навмисне показував цю відповідь і, прикинувшись, що вважає її за наказ володаря, поквапився одружити дочку з маркізом де-Торалем. Цей швидкий шлюб дуже образив маркізу де-Капріо, а так само й усіх Гусманів, які мали надію одружитися з доньєю Марією. Проте, і ті, і ті, не маючи змоги завадити цьому шлюбові, навмисне відсвяткували його з якнайбільшими проявами радощів. Можна було б сказати, ніби весь рід радіє з цього; але незадоволені незабаром були відомщені дуже жорстоким для графа-герцога способом. Через десять місяців донья Марія народила дочку, яка відразу вмерла, а за кілька днів слідом за нею і мати стала жертвою пологів.

Яка була це втрата для батька! Він душі не чув у своїй дочці, до того ж через це в нього зруйнувався весь план позбавити права першості галузку Медіна-Сідонія. Його це так вразило, що він на кілька днів замкнувся і не хотів нікого бачити, крім мене, бо я співчував його горю і видавався таким же зворушеним, як і він. Треба сказати правду, цей випадок був мені приводом ще раз оплакати пам'ять Антонії. Те, що було спільного між її смертю та смертю маркізи де-Тораль, роз'ятрило мені незагоєну рану, і я так побивався, що міністр, не зважаючи на свій розпач, був вражений. Його здивувало, що мене так зворушує його нещастя.

— Жіль Блаз,— сказав він мені одного разу, коли я дуже сумував,— це гарна втіха для мене мати такого довірника, що так співчуває моєму горю.

— Ах, монсеньйор,— відповів я, удаючи, що вся журба моя через нього,— я був би дуже невдячним і дуже жорстоким, якби не відчував цього так боляче. Хіба не заплачеш разом з вами, подумавши, що ви оплакуєте єдину дочку? Вона ж була така гідна, і ви так ніжно її любили! Ні, монсеньйор, я надто вдячний вам за добрість до мене, щоб не поділяти з вами ваші радощі та горе протягом цілого життя.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Жіль Блаз випадково зустрічає поета Нуньєса, який повідомляє його, що написав трагедію і що її скоро виставлятимуть у королівському театрі. Про провал цієї п'єси та про дивне щастя, яке сталося через нього

Міністр почав утішатись, отже й мені повернувся гарний настрій. Раз увечері я виїхав сам у кареті на прогулянку. По дорозі мені зустрівся астурійський

поет, якого я не бачив після того, як він вийшов із госпіталю. Він був дуже пристойно вбраний. Я покликав його і посадив до себе в карету, і ми поїхали лугом Сен-Херонімо.

— Пане Нуньєс, це щастя, що я випадково здибався з вами,— сказав я,— інакше я не мав би цієї радості...

— Не дорікай, Сантільяна,— мерщій перебив він мене,— признаюсь щиро, я не хотів відвідувати тебе. Зараз скажу чому. Ти мені обіцяв добру посаду, аби тільки я відмовився від поезії; а я собі знайшов дуже поважне місце з умовою писати вірші. Я вибрав останнє, бо це більш пасує до моєї вдачі. Один з моїх друзів улаштував мене до скарбничого королівських галер, дон Бертрандо Гомес-дель-Рібєро. Цей дон Бертрандо хотів мати на своєму утриманні якогось поета, і через те, що йому мої вірші здались блискучими, він віддав мені перевагу проти тих п'яти-шести авторів, які бажали стати на посаду його секретаря.

— Дуже радий, мій любий Фабріцію,— сказав я,— цей дон Бертрандо мабуть вельми багатий.

— Ще б пак!— відповів він,— кажуть, що він і сам не знає всього свого багатства. Як би воно там не було, але мій обов'язок ось у чому полягає. Йому подобається упадати за жінками і мати славу красномовної людини, тому він листується з кількома дуже дотепними жінками, і я пишу для нього цікаві й чемні записки. Вони бувають і віршовані, і прозою; часом я навіть сам їх розношу, щоб показати різноманітність своїх талантів.

— Але ти не сказав того, що мені найбільше хочеться знати,— мовив я.— Чи добре платять тобі за твої епістолярні епіграми?¹⁸⁵

— Дуже щедро,— відповів він.— Не кожний багач великодушний, і я знаю, що між ними бувають справжні скнари, але дон Бертрандо поводитьсь зо мною дуже благородно. Крім двох пістолів платні, я час від часу одержую від нього невеличкі нагороди. Це дозволяє мені по-панському жити і весело провадити час з іншими письменниками, такими ж ворогами нудьги, як і я.

— А чи твій скарбничий справді має смак, щоб відчувати художні твори і помічати вади в них? — спитав я.

— О, ні,— відповів Нуньєс,— хоч він і поважно балакає, проте він зовсім не знавець. Йому хочеться удавати з себе Тарпу.¹³⁶ Він сміливий у вирішеннях, і так галасливо та вперто підтримує свою думку, що під час суперечки найчастіше доводиться поступатись йому, щоб уникнути граду неприємних висловів, якими він має звичку засипати своїх супротивників. Будь певен,— мовив він далі,— що я всіляко намагаюсь не перечити йому, який би привід не був у мене, бо крім лайки, на яку я невідмінно наразився б, мені, хто-зна, довелось б і позбутись посади. Я обачно згоджуюсь з тим, що він хвалить, і гуджу те, що йому не подобається. Завдяки такій догідливості, яка не коштує мені нічого, і вмінню пристосовуватись до корисних мені людей, я придбав пошану і дружбу в патрона. Він доручив мені написати трагедію і сам подав її ідею. Я працював над нею в нього перед очима, і якщо вона матиме успіх, то частиною своєї слави я буду зобов'язаний його порадам.

Я спитав у поета заголовок трагедії.

— Вона зветься „Граф де - Сальданьйо“. За три дні ця п'єса йтиме в королівському театрі,— відповів він.

— Бажаю їй великого успіху,— сказав я,— я досить гарної думки про твій талант, щоб сподіватись цього.

— І я теж сподіваюсь,— промовив він,— але немає облудливішої надії за цю. Автор ніколи не знає, що стане з його драматичним твором! Повсякчас помиляєшся в цьому.

В день прем'єри я не міг поїхати до театру,— цьому завадило якесь доручення від монсеньйора. Я міг тільки послати туди Сціпіона, щоб того ж вечора знати, який був успіх п'єси, що цікавила мене. Я нетерпляче чекав на нього, але він вернувся з таким виглядом, що не віщував нічого гарного.

— Ну, як прийняла публіка „Графа де-Сальданьйо“?— спитав я.

— Дуже погано,— відповів він,— ніколи ще так жорстоко не ставились до п'єси. Мене обурило нахабність партеру.

— А я сердитий на Нуньєса за те, що він пише драматичні твори,— сказав я.— От одержимий! Треба втратити розум, щоб воліти ганебні свистки глядачів тому становищу, яке я міг влаштувати йому.

Так я з дружби лаяв астурійського поета і журився через провал його п'єси, а тим часом він сам радів із цього.

Справді, через два дні він зайшов до мене надзвичайно веселий.

— Сантільяна, я прийшов поділитися з тобою своїм щастям,— скрикнув він.— Написавши погану п'єсу, я збагатів. Ти знаєш, як дивно прийняли „Графа де-Сальданьйо“? Усі глядачі були обурені, і цьому загальному обуренню я завдячений щастям свого життя!

Мене здивували такі слова Нуньєса.

— Як же так, Фабріцію,—сказав я,—невже це справді може статись, щоб провал твоєї трагедії викликав у тебе надзвичайну радість?

— Еге ж,—відповів він,—я вже казав тобі, що дон Бертрандо разом зо мною працював над п'єсою; отож, вона здавалась йому чудовою. Його образило, що глядачі незгодні з ним.— „Нуньєс,—сказав він мені сьогодні вранці,—*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*.¹³⁷ Якщо твоя п'єса не вподобалась публіці, то зате вона вподобалась мені; і це має задовольнити тебе. Щоб утішити тебе в поганому смаку сучасників, я даю тобі своїм коштом дві тисячі скуді ренти, ходім до нотаря, щоб скласти документ!“ Ми відразу пішли туди, скарбничий підписав дарчий акт і виплатив мені за перший рік вперед...

Я поздоровив Фабріція з нещасною долею „Графа де-Сальданьйо“, що дав таку користь авторові.

— Маєш рацію вітати мене з цим,—мовив він далі.— Чи знаєш ти, що для мене не могло бути більшого щастя, як не вподобатись партерові? Я щасливий, що мене так гучно обсвистали. Якби публіка була поблажливішою і вшанувала мене оплесками, до чого це призвело б? Ні до чого. Мені перепали б за працю якісь грошики, тим часом як свист несподівано забезпечив мене на все життя!

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Сантільяна влаштовує посаду Сціпіону, який від'їздить до Нової Іспанії.

Несподіване щастя поета Нуньєса викликало заздрість у мого секретаря; цілий тиждень він говорив мені про це.

— Дивні примхи у фортуни,— сказав він.— Часом вона осипає милостями якогось нікчемного письменника, а талановитих залишає у злиднях. Мені хотілося б, щоб вона й мене так несподівано збагатила.

— Це може статись, і раніше, ніж ти думаєш,— промовив я.— Ти живеш у самому її храмі, бо, мені здається, храмом фортуни можна назвати дім першого міністра, де роздають милості, від яких відразу багатіють.

— Це правда, пане,— відповів він,— але доводиться терпляче чекати на них.

— Ще раз повторюю, Сціпіон,— відказав я,— будь спокійним, може незабаром тобі пощастить мати якусь гарну справу.

Справді, через кілька днів з'явилась нагода вигідно влаштувати його на службу в герцога, і я схопився за це.

Раз уранці я розмовляв з дон Раймондо Капорісом, управителем першого міністра, і бесіда наша точилась про прибутки його ясновельможності.

— Монсенйор володіє командорствами всіх військових орденів,— сказав він,— це становить сорок тисяч скуді; а зобов'язаний він тільки носити хрест Алькантири. Більш того, його три посади оберкамергера, обершталмейстра та великого канцлера Вест-Індії приносять йому двісті тисяч скуді, і все це ніщо проти тих величезних сум, які він одержує з Вест-Індії. І знаєте, як саме? Коли королівські кораблі відпливають із Севільї та Ліссабона до тих країн, він наказує вантажити їх вином, олією та зерном із свого графства Оліварес, а мита не платить. Ці товари продаються в Індії вчетверо дорожче, ніж вони коштують

в Іспанії. На виторгуванні гроші купується коріння, фарби та інші речі, які майже нічого не коштують у Новому Світі і дуже дорого — в Іспанії. З такого торгу він нажив не один мільйон, не зробивши ніякої шкоди королю. Не дивно, — мовив він далі, — що люди, яким доручено провадити цю комерцію, вертаються багатіями; бо монсеньйор вважає, що це цілком правильно, коли вони за його справами і про себе не забувають.

Нашу розмову слухав син Косколіни, і він не зміг стриматись, щоб не перебити дон Раймондо.

— От, далебі, — скрикнув він, — я б з охотою був на місці одного з тих людей. Вже давно мені хочеться побачити Мексіку.

— Ваша цікавість, — сказав йому управитель, — буде скоро задоволена, якщо сеньйор де-Сантільяна не перечитиме. Хоч би як вибагливо я ставився до вибору тих людей, яких посилаю на цю торгівлю до Вест-Індії — а вибираю їх я — ви, безперечно, будете в моєму реєстрі, якщо цього захоче ваш господар.

— Це буде мені приємно, — сказав я дон Раймондо, — зробіть це з дружби до мене. Сціпіона я люблю, крім того, він хлопець дуже розумний і поводитиметься так, що на нього зовсім не доведеться нарікати. Одне слово, я ручусь за нього, як за себе самого.

— Цього досить, — відповів Капоріс, — хай не бариться і виїздить до Севільї. Через місяць кораблі мають відплисти до Вест-Індії. Перед від'їздом я передам йому листа до одного чоловіка, який навчить його, як збагатіти, не роблячи ніякої шкоди інтересам його ясновельможності, що повинні бути священними для нього.

Сціпіон, радий такій посаді, не гаючись, поїхав до Севільї, маючи від мене тисячу скуді, щоб купити вина та олії в Андалузії і мати можливість торгувати у Вест-Індії на власний рахунок. Проте, хоч який він був радий цій подорожі, від якої сподівався стільки вигоди, він не міг без сліз покинути мене, та і я не був байдужим до його від'їзду.

РОЗДІЛ ДВНАДЦЯТИЙ

Дон Альфонсо де-Лейва приїздить до Мадріда; причина його подорожі. Горе Жіль Блаза і його радість потім

Скоро в мене не стало Сціпіона, як паж міністра приніс мені записку, де було написано таке: „Якщо сеґґор де-Сантільяна потрудиться прийти до каплиці св. Гавриїла на Толедській вулиці, то він побачить там одного з своїх найкращих друзів“.

— Що це за друг, що не називає себе? — сказав я самому собі.— Чому він ховає своє прізвище? Йому мабуть хочеться вразити мене несподіванкою!

Я відразу вийшов, попростував на Толедську вулицю і, прибувши до зазначеного місця, надзвичайно здивувався, заставши там дон Альфонсо де-Лейву.

— Кого я бачу? — скрикнув я.— Це ви тут, сеньйоре!

— Так, любий Жіль Блаз,— відповів він, міцно стискаючи мене в обіймах,— перед вами сам дон Альфонсо.

— Що ж вас привело до Мадріда? — спитав я.

— Я вас здивую,— відказав він,— і засмучу, з'ясувавши вам причину моєї подорожі. Мене позбавили валенсійського губернаторства, і перший міністр запропонував мені з'явитися до двору, щоб дати звіт про свої справи.

З чверть години я мовчав, як дурень, і тільки тоді заговорив.

— У чому ж вас обвинувачують? — спитав я. — Ви напевне зробили якусь необачність.

— Я приписую свою немилість тому, що відвідав кардинала герцога де-Лерму, — сказав він, — три тижні тому я був у нього в його замку Денії, куди його вже з місяць як вислано.

— Еге, — перебив я його, — ви справді маєте рацію приписувати своє лихо цьому необдуманому візиту. Не варт шукати інших причин, і дозвольте мені вам сказати, що, побувши в цього міністра в немилості, ви не додержались своєї звичайної обережності.

— Гріха не вернеш, — сказав він, — і я, не ремствуючи, покорився своїй долі. Я збираюсь переїхати до замку Лейви і в спокої жити там до смерті. Мені прикро тільки те, що доводиться з'явитись до цього бундючного міністра, який може прийняти мене не дуже чемно. Це ж образа для іспанця! Проте, це доконечність; але перед тим, як піти на це, я хотів поговорити з вами.

— Сеньйоре, — сказав я йому, — дозвольте мені взятись за оцю справу. Не з'являйтесь до міністра, поки я не дізнаюсь, у чому вас обвинувачують. Може лихо ще можна виправити. Хоч би як воно там було, але ви, будь ласка, дозвольте вжити заради вас всіх заходів, яких від мене вимагає подяка й дружба.

На цьому слові я покинув його в його гостиниці, запевнивши, що скоро дам від себе звістку.

Після тих двох доповідних записок, які так похвально згадувалось, я не втручався до державних справ; тому я навідався до Карнеро і спитав його, чи правда, що

дон Альфонсо де-Лейву позбавили губернаторства міста Валенсії. Він відповів, що це справді так, але причина йому невідома. Тоді я без вагань вирішив звернутись до монсеньйора, щоб від нього самого дізнатись, які були підстави скаржитись на сина дон Цезаря.

Мене так схвилювала ця прикра подія, що мені не довелось прикидатись сумним, коли я з'явився перед герцогом.

— Що з тобою, Сантільяна? — відразу спитав він, побачивши мене. — Обличчя в тебе сумне, і навіть сльози от-от поллються з очей. Що це значить? Не крийся від мене ні з чим. Чи, може, хто чимсь образив тебе? Говори, ти будеш скоро відомщений.

— Монсеньйор, — відповів я, заплакавши, — якби я й хотів сховати від вас свій смуток, то не зміг би зробити цього. Я в розпачі. Мені допіру сказано, що дон Альфонсо де-Лейва вже більше не губернатор Валенсії. Ніщо не могло б завдати мені більшого смутку.

— Що ти кажеш, Жіль Блаз? — здивовано перебив мене міністр. — Чому тебе цікавить цей дон Альфонсо та його губернаторство?

Тоді я докладно оповів йому, як завдячений був сеньйорам де-Лейва; потім розказав йому, як мені пощастило дістати в герцога де-Лерми для сина дон Цезаря губернаторство, про яке йдеться.

Його ясновельможність з добрості до мене уважно вислухав мене до кінця.

— Осуши свої сльози, друже! — сказав він. — Я не знав того, що допіру почув від тебе, а крім того, признатися, дивився на дон Альфонса, як на креатуру кардинала де-Лерми. Постав себе на моє місце; чи

не здались би тобі підозрілими відвідини цього високопреосвященства? Проте, мені хочеться вірити, що, діставши свою посаду від того міністра, він міг зробити цей вчинок з подяки; тому і я прощаю його. Мені дуже прикро позбавляти посади людину, яка зобов'язана нею тобі. Але якщо я зруйнував твоє діло, то треба поправити його. Мені хочеться ще більше зробити для тебе, ніж герцог де-Лерма. Твій друг дон Альфонсо був тільки губернатором міста Валенсії, а я його зроблю віце-королем Арагонського королівства. Я дозволяю тобі переказати йому це, і ти можеш запропонувати йому з'явитися на присягу.

Почувши це, я перейшов від надзвичайного смутку до неймовірних радощів,— в якомусь запамороченні я почав дякувати монсеньйорові; але й нескладність моєї мови не була неприємною йому, і коли я повідомив, що дон Альфонс в Мадриді, він сказав, що йому сьогодні можна з'явитись до нього. Я відразу подався до каплиці св. Гавриїла, і син дон Цезаря зрадив, почувши про своє нове призначення. Він не міг повірити моїм словам — так важко йому було йняти віри, що перший міністр, хоч би яка була його дружба до мене, може з мого бажання роздавати віце-королівства. Я привів його до графа-герцога, і той прийняв його дуже чемно.

— Дон Альфонсо,— сказав він,— ви так добре впорались з своїм губернаторством міста Валенсії, що король, вважаючи вас за здатного до вищої посади, настановляє вас на віце-короля арагонського. Ця посада не вище від вашого походження,— додав він,— і арагонське дворянство не ремствуватиме на вибір двору.

Його ясновельможність не згадав про мене, і публіка

нічого не знала про те, яку участь я брав у цій справі. Це й урятувало дон Альфонса та міністра від пересудів, які могли бути у світі про призначення віце-короля з моєї волі.

Упевнившись в тому, що це правда, син дон Цезаря відіслав посланця до Валенсії, щоб повідомити про це батька та Серафіну, які незабаром приїхали до Мадріда. Вони насамперед відвідали мене і без кінця дякували. Як зворушливо і приємно було мені бачити, що троє найдорожчих мені в світі людей один поперед одного обіймають мене! Зворушені моєю щирістю й прихильністю, а так само й честю, якою вшанувала їх родину посада віце-короля, вони не переставали дякувати мені. Вони говорили зі мною, як з людиною рівного з ними стану, ніби забувши, що були колись моїми господарями. Їм здавалось, що вони не спроможні досить виявити мені свою дружбу. Щоб уникнути зайвих дрібниць, скажу, що дон Альфонсо, одержавши свої грамоти і давши звичайну присягу виїхав із родиною з Мадріда, щоб переїздити до Сарагосси. Він виїхав туди з надзвичайною пишнотою, а арагонці довели своїми вітаннями, що я дав їм дуже приємного для них віце-короля.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Жіль Блаз зустрічає в короля дон Гастона де - Когольйоса та дон Андреса де - Тордесільяса; куди вони пішли втрьох. Кінець історії дон Гастона і доньї Єлени де Галістео. Яку послугу зробив Сантільяна Тордесільясу

Я дуже радів з того, що так щасливо зробив віце-короля із зміщеного губернатора. Самі сеньйори де-Лейва були не такі захоплені з цього, як я. Незабаром

у мене була ще одна нагода вжити свого впливу для друга. Це слід, на мою думку, оповісти, щоб довести читачам, що я був уже не той Жіль Блаз, який за попереднього міністра продавав двірські милості.

Одного разу я був у королівських передпокоях і розмовляв із сеньйорами, які, знаючи, що мною дожить перший міністр, не гребували моєю бесідою. Випадково я помітив у натовпі дон Гастона де-Когольйоса, того державного в'язня, який zostався в Сеговійській башті. З ним був і комендант дон Андрес де-Тордесільяс. Я охоче покинув своє товариство і обняв цих двох друзів. Вони здивувались, побачивши мене тут, а я—ще більше. Після палких обіймів, дон Гастон сказав мені:

— Сеньйор де-Сантільяна, в нас чимало є запитань в одного до одного, але тут незручно розмовляти. Дозвольте провести вас до іншого місця, де ми з сеньйором де-Тордесільясом будемо дуже раді якнайдовше поговорити з вами.

Я згодився. Ми пробились крізь натовп і вийшли з палацу. Карета дон Гастона чекала нас на вулиці, ми сіли в неї і доїхали до великого базарного майдану, де відбувається бій биків. Там у дуже гарному готелі мешкав Когольйос.

— Сеньйор Жіль Блаз,—сказав мені дон Андрес, коли ми опинились у пишно обмебльованій залі,—здається, що під час від'їзду з Сеговії ви ненавиділи двір і мали думку навіки покинути його.

— У мене справді був такий намір,—відповів я,—і поки живий був покійний король, я не змінював своєї думки; але коли я довідався, що на трон став принц, його син, мені схотілось дізнатись, чи впізнає мене

новий монарх. Він мене впізнав, і я мав щастя бути ласкаво прийнятим. Він сам порекомендував мене першому міністру. Той полюбив мене, і з ним я живу далеко краще, ніж з герцогом де-Лермою. Оце я й мав сказати вам, сеньйор дон Андрес. А ви й досі комендантом Сеговійської башти?

— О, ні,— відповів він,— граф-герцог призначив на цю посаду когось іншого. Він мабуть вважав, що я надто відданий його попереднику.

— А мене випустили на волю з протилежної причини,— сказав тоді дон Гастон.— Коли перший міністр довідався, що я в Сеговійській в'язниці з наказу герцога де-Лерми, він відразу наказав звільнити мене. Тепер, сеньйор Жіль Блаз, слід оповісти вам, що зі мною сталося після того, як я вийшов на волю.

— Насамперед,— мовив він далі,— я подякував дон Андресу за його увагу до мене під час ув'язнення, а потім поїхав до Мадріда. Я з'явився до графа д'Олівареса, і він сказав мені:

— Не бійтесь, що нещастя, яке з вами сталося, хоч трохи пошкодить вашій репутації. Ви цілком виправдані. Я тим більше впевнився у вашій невинності, що маркіз де-Вільяреаль — а вас підозрівали в змові з ним — не винуватий. Дарма що він португалець і навіть родич герцога де-Браганси,¹³⁸ він цілком відданий моєму володареві, королю. Отож, не було підстав вважати за злочин вашу дружбу з ним; а щоб відшкодувати несправедливість, заподіяну вам обвинуваченням у зраді, король дає вам звання лейтенанта в іспанській гвардії.

Я прийняв цю посаду, випросивши в його ясновельможності дозвіл до початку служби з'їздити в Корію до тітки доньї Елеонори де-Лахарілья. Міністр дав

місяць на цю подорож, і я рушив у супроводі одного такея.

Ми вже проминули Кольменар і виїхали на шлях, що глибоко лежить між двома горами, коли помітили якогось кавалера, що хоробро оборонявся проти трьох чоловіків, які zarazом напали на нього. Я без вагань подався йому на допомогу і став на його бік. На початку бійки я помітив, що наші вороги в масках і що з них завзяті рубаки. Проте, не зважаючи на їх силу та спритність, вони були переможені: одного я заколов, а інші двоє відразу повтікали. Правда, перемога обійшлась нам дорого, ми були майже в такому ж стані, що й той нещасний, якого я вбив, бо і я і мій товариш були небезпечно поранені. Але уявіть собі мій подив, коли виявилось, що той кавалер — Комбадос, чоловік доньї Єлени! Не менш і він був здивований, впізнавши мене в своєму оборонці.

— Ах, дон Гастон! — скрикнув він, — невже це ви з'явилися мені на допомогу? Коли ви так великодушно стали на мій бік, ви мабуть не знали, що захищаєте чоловіка, який відняв у вас кохану.

— Я справді не знав цього, — відповів я, — але коли б і знав, то невже ви думаєте, що я завагався б зробити це? Невже ви такої поганої думки про мене і за такого підлого вважаєте мене?

— Ні, ні, — відказав він, — я кращої думки про вас, і якщо я помру від цих ран, то бажаю, щоб ваші рани не завадили вам скористатися з моєї смерті.

— Комбадос, — сказав я, — хоч я ще й не забув доньї Єлени, але я не хочу мати її за рахунок вашого життя. Я навіть радий, що допоміг вам врятуватись від трьох убивць, бо цей вчинок буде приємним вашій дружині.

Поки ми так розмовляли, мій лакей зліз з коня і, підійшовши до кавалера, що лежав на землі, зняв з нього маску. Коли ми побачили його обличчя, Комбадос відразу впізнав його.

— Це Капрара!— скрикнув він.— Цей лихий кузен, сердитий, що не йому дісталась багата спадщина, яку він несправедливо заперечував мені, давно вже збирався вбити мене і, нарешті, вибрав цей день для цього. Але сталося так, що він сам став жертвою свого замаху.

Тим часом кров дуже лилася з нас, і ми помітно слабіли. Проте, не зважаючи на свої рани, ми мали силу дістатись до сільця Вільярехо, що було за якісь два рушничні постріли від нашого бойовища. Заїхавши до першої ж корчми, ми покликали хірурга. Нам привели одного, якого хвалили за вправність. Він оглянув рани, і вони здались йому дуже небезпечними. Він зробив нам перев'язку, а другого дня, знявши бінти, сказав, що рани дон Бласа смертельні. Про мене він був кращої думки, і не помилився.

Комбадос, побачивши себе засудженим на смерть, думав тільки про те, щоб підготуватись до неї. Він відрядив посланця до дружини і повідомив її про те, що сталося, та про свій сумний стан. Незабаром донья Єлена прибула до Вільярехо. Вона приїхала туди, стривожена двома різними речами: небезпекою, на яку наражалось життя її чоловіка, і побоюванням, щоб при зустрічі зо мною не спалахнуло знову ледве загасле полум'я. Це надзвичайно розхвилювало її.

— Пані,— сказав дон Блас, коли вона з'явилась до нього,— ви прибули якраз вчасно, щоб попрощатися зі мною. Я помру, і дивлюсь на свою смерть, як на кару господню за те, що обманом забрав вас у дон Гастона.

Я зовсім не ремствую на це, а навпаки, сам раджу повернути йому серце, яке я вкрав у нього.

Донья Елена тільки заплакала на ці слова, і це справді була найкраща відповідь, яку вона могла дати. Вона ще не настільки відвернулась від мене, щоб забути той підступ, до якого він удався, щоб примусити її зрадити мене.

Сталось так, як віщував хірург,— не минуло і трьох днів, як Комбадос помер від ран, а я ніби скоро мав видужати. Молода вдова, дуже заклопотана тим, щоб перевезти до Корії тіло свого чоловіка і віддати почесні його останкам, виїхала з Вільярехо, спитавши, ніби з чемності, в якому я стані. Коли можна було рушити й мені, я теж поїхав до Корії, де зовсім поправився за короткий час. Тоді моя тітка, донья Елеонора, та дон Хорхе де-Галістео вирішили швиденько нас одружити, боячись, щоб фортуна не розлучила нас ще раз. Але через недавню смерть дон Бласа це весілля справили без пишноти, і за кілька днів я з доньєю Еленою вернувся до Мадріда. Через те, що відпустка, дана графом-герцогом мені на подорож, затяглась, я боявся, щоб міністр не дав комусь іншому обіцяної посади лейтенанта. Але цього не сталось, і він мав добрість зважити на причини мого спізнення.

— Отже, я лейтенант іспанської гвардії,— мовив далі Когольйос,— і моя посада подобається мені. У мене завелись гарні знайомства, і живу я з усіма добре.

— Мені хотілося б теж сказати таке,— скрикнув дон Андрес,— але я зовсім незадоволений із своєї долі; посади, з якої я жив, у мене не стало, а друзів, що дали б мені якесь поважне становище, в мене немає.

— Пробачте, дон Андрес,— перебив я його, посміхнувшись,— ви маєте в мені друга, який може дещо зробити для вас. Я вже казав, що граф - герцог більше любить мене, ніж герцог де - Лерма, а ви насмільюєтесь казати мені, що у вас немає нікого, хто міг би забезпечити вас якоюсь поважною посадою! Хіба я не робив уже вам такої послуги? Згадайте, що через архієпископа гренадського я призначив вас на посаду до Мексіки, де ви давно збагатіли б, якби любов не затримала вас у місті Аліканте. Тепер я можу зробити вам ще більшу послугу, бо маю довіру першого міністра.

— Прошу вашого заступництва,— відказав Тордесільяс,— але,— додав він і посміхнувся собі,— не посилайте мене, будь ласка, до Нової Іспанії. Мені не хотілося б їхати туди, якби мені навіть запропонували посаду голови мексиканського найвищого суду.

Тут розмову нам перебила донья Єлена. Вона ввійшла до зали, і її граціозний вигляд ствердив моє чарівне уявлення про неї.

— Пані,— сказав їй Когольйос,— знайомтеся з сеньйором де - Сантільяною. Я говорив вам про нього часом; його любе товариство часто розвіювало мені нудьгу у в'язниці.

— Так, пані,— сказав я,— дон Гастон каже вам правду. Йому подобалось розмовляти зі мною, бо ми говорили тільки про вас.

Дочка дон Хорхе скромно відповіла на мою чемність. Після цього я, висловивши свою радість з приводу того, що їх давнє кохання нарешті увінчалось шлюбом, попрощався з подружжям. Потім, звернувшись до Тордесільяса, я попросив його адресу і, коли, він написав її, сказав йому:

— Бувайте здорові, дон Андрес! Сподіваюсь, що за тиждень ви переконаєтесь не тільки в моїй добрій волі, а й у могутності.

Я сказав правду. Другого ж дня граф-герцог дав мені нагоду зробити послугу комендантові.

— Сантільяна,— сказав його ясновельможність,— звільнилось місце управителя королівської в'язниці у Вальядоліді. Воно дає триста пістолів на рік. Мені хотілося б дати його тобі.

— Мені не треба його, монсеньйор, коли б воно приносило й десять тисяч дукатів ренти,— відповів я.— Я зрікаюсь усякої посади, яка примусила б мене покинути вас.

— Але,— відказав міністр,— ти прекрасно можеш посідати цю посаду, перебуваючи в Мадриді, і тільки час від часу наїздити до Вальядоліда на огляд в'язниці. Як бачиш, це можна сполучати.

— Як хочете,— мовив я,— але я прийняв би цю посаду тільки при умові, щоб мені дозволили передати її одному доброму дворянину, на прізвище Андрес де-Тордесільяс. Він був комендантом Сеговійської башти, і я хочу зробити йому цей подарунок за його гарне поводження зо мною під час мого в'язнення.

Ці слова розсмішили міністра, і він сказав:

— Тобто ти, Жіль Блаз, хочеш призначити управителя королівської в'язниці так само, як призначив віце-короля? Гаразд, друже, дарую тобі це вільне місце для Тордесільяса; але скажи відверто, скільки тобі перепаде від цього? На мою думку, ти не такий дурний,— щоб уживати свого впливу за спасибі.

— Монсеньйор,— відповів я,— хіба не треба платити, свої борги? Дон Андрес даремно робив для мене все

приємне, що тільки міг. Хіба ж я не повинен поводитися з ним так само?

— Дуже безкорисним зробились ви, пане де-Сантільяна,— відказав його ясновельможність, зареготавши.— За попереднього міністра ви начебто були зовсім не таким.

— Я згоден,— відповів я,— поганий приклад псує людей: тоді все продавалось, тому я й собі пристосувався до цього; але тепер усе дарується, тому я знову зробився чесним.

Отож, я настановив дон Андреса де-Тордесільяса управителем королівської в'язниці у Вальядоліді і незабаром відрядив його до того міста. Він був такий радий із своєї нової посади, як і я з того, що відплатив йому за послуги.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Сантільяна йде до поета Нуньєса. Кого він там застав і про що точилась там розмова

Раз після обіду мені схотілось відвідати астурійського поета, бо цікаво було взнати, як йому живеться. Я поїхав до будинку сеньйора дон Бертрандо Гомес-дель-Рібєро і спитав Нуньєса.

— Він тут уже не живе,— сказав мені лакей, що стояв біля брами — тепер він мешкає там,— і показав на суміжний будинок,— у приміщенні на задньому дворі.

Я пішов туди і, перетнувши невелике подвір'я, ввійшов до зовсім порожньої зали, де мій друг Фабріцій сидів за столом з п'ятьма чи шістьма своїми товаришами, яких він частував сьогодні.

Обід у них уже закінчувався, отже вони були охочі до суперечок; але ледве я з'явився, їх галасливі ба-

лачки змовкли, і настала глибока тиша. Нуньєс мерщій встав назустріч мені.

— Панове,— скрикнув він,— мене вшановує своїм візитом сеньйор де - Сантільяна. Прошу вітати разом з мною в його особі улюбленця першого міністра.

На цьому слові всі гості повставали та вклонились і, завдяки даному мені титулу, почали висловлювати надзвичайно гречні чемності. Хоч мені не хотілось ні пити, ні їсти, та я не міг відмовитись сісти з ними за стіл і навіть випити кругову за моє здоров'я.

Моя присутність начебто заважала їм вільно розмовляти, тому я сказав:

— Панове, будь ласка, не соромтесь. Я, здається, перебив вам розмову. Прошу вас, говоріть далі, або ж я піду.

— Ці панове,— сказав тоді Фабріцій,— говорили про „Іфігенію“ Евріпіда.¹⁸⁹ Бакалавр Мельхіор де - Вільєгас, першорядний вчений, спитав у дон Хасінто де - Ромате, що його цікавить у цій трагедії.

— Так,— сказав дон Хасінто,— і я відповів йому, що мене цікавить небезпека, в якій перебуває Іфігенія.

— А я йому відказав,— промовив бакалавр,— і ладен це довести, що справжній інтерес п'єси — не ця небезпека.

— А що ж?— скрикнув старий ліценціат Габріель де - Леон.

— Вітер,— пояснив бакалавр.

Усе товариство зареготало на цю відповідь, яка й мені не здалась серйозною. Я подумав, що Мельхіор сказав це тільки для того, щоб звеселити бесіду. Та я не знав цього вченого,— ця людина зовсім не розуміла жартів.

— Смійтесь, скільки вам схочеться,— холодно сказав він,— а я обстою, що тільки вітер повинен цікавити, вражати, хвилювати глядача, а зовсім не небезпека Іфігенії. Уявіть собі,— мовив він далі,— величезне військо, що зібралось на облогу Трої, збагніть, як нетерпляче начальники та воїни рвуться до цього, щоб швидше вернутись до Греції, де вони покинули найдорожче їм — своїх домашніх богів, жінок та дітей; а тим часом клятий супротивний вітер затримує їх в Авліді, ніби прикував їх до порту, і поки він не зміниться, вони не зможуть обложити місто Пріама.¹⁴⁰ Отже, цей вітер і становить інтерес цієї трагедії. Я стаю на бік греків, мої думки заодно з їхніми, я бажаю тільки, щоб відплив їх флот, і мені зовсім байдуже, що Іфігенія в небезпеці, бо її смерть — це засіб дістати в богів щасливого вітру.

Коли Вільєгас скінчив говорити, з нього знову почали сміятись. Нуньєс прикинувся, що згоден з ним, щоб ще більше заохотити насмішників, які стали висловлювати всякі банальні жарти про вітри. Але бакалавр, дивлячись на них флегматично й гордовито, назвав їх не-уками й вульгарними людьми. Я кожної хвилини чекав, що ці панове розгарячаться і схоплять один одного за волосся, як звичайно кінчаються їх суперечки; але я помилився, вони тільки вилаялись і, попивши та поївши досита, розійшлись.

Коли не стало їх, я спитав Фабріція, чому він уже не живе у свого скарбничого і чи вони, бува, не посварились.

— Посварились! — відповів він.— Боронь боже! Я в кращих, ніж будьколи, відносинах із сеньйором дон Берtrandо, він тільки дозволив мені мешкати окремо.

Отож я й наняв це приміщення, щоб приймати тут друзів і зовсім вільно розважатися з ними. Це трапляється дуже часто, бо сам добре знаєш—я не з тих, що збирається залишити велике багатство спадкоємцям. Щастя для мене в тому, що я тепер можу дозволяти собі хоч щодня такі розваги.

— Радий цьому, любий Нуньєс,—сказав я,—і не можу стриматись, щоб ще раз не привітати тебе з успіхом твоєї останньої трагедії. Вісімсот драматичних творів великого Лопе не принесли йому і чверті того, що дав тобі твій „Граф де - Сальданьйо“.

КНИГА ДВАНАДЦЯТА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Міністр посилає Жіль Блаза до Толедо; наслідок його подорожі

Вже майже цілий місяць, як монсеньйор казав мені щодня:

— Наближається той час, коли я хочу скористатися з твоєї спритності.

А цей час не надходив. І раз його ясновельможність нарешті сказав мені ось що:

— Говорять, що в трупі толедських комедіантів є одна молода актриса, яка прогула своїм талантом. Ходить чутка, ніби вона божественно танцює й співає, що її декламація захоплює глядачів, запевняють навіть, що сама вона прекрасна. Така жінка варта того, щоб бути при дворі. Король любить театр, музику й танки,—не слід позбавляти його втіхи бачити й чути таку обдаровану особу. Отож я вирішив послати тебе до Толедо, щоб ти сам перевірив, чи це справді така чудова актриса. Я покладатимусь на твоє враження від неї, бо вірю твоєму смаку.

Я відповів монсеньйорові, що розкажу йому докладно про цю справу і зібрався в дорогу тільки з одним лакеєм, звелівши йому для більшої таємності скинути міністрову ліврею. Його ясновельможності це дуже вподобалось. Отож я рушив на Толедо і, по приїзді туди, спинився в гостиниці біля замку. Ледве я скочив на землю, як господар, прийнявши мене безперечно за якогось місцевого дворянина, спитав мене:

— Сеньйор кавалере, ви мабуть приїхали подивитись на урочисту церемонію ауто - да - фе,¹⁴¹ яка повинна відбутись завтра.

Я відповів, що це справді так, гадаючи, що краще залишити його при такій думці, ніж давати йому привід розпитувати про причини мого приїзду до Толедо.

— Ви побачите,— сказав він,— одну з найпрекрасніших процесій, які будьколи справлялись. Кажуть, що в'язнів понад сотню, і з них понад десяток повинно спалити.

Справді, другого дня, ще вдосвіта, почулось гудіння дзвонів в усьому місті. Цим передзвоном сповіщали народ, що ауто - да - фе має початись. Бажаючи подивитись на це жахливе свято,— а мені ще не доводилось його бачити,— я швиденько вбрався і пішов до палацу інквізиції. Зовсім близько звідси, вздовж тих вулиць, якими мала проходити процесія, стояли помости. На одному з них за гроші примістився і я. Незабаром з'явилися домініканці. Вони йшли перші, з корогвою інквізиції попереду, а слідом за цими преподобними отцями вели ті нещасні жертви, яких свята служба збиралась сьогодні скарати. Ці бідолахи йшли один за одним, з непокритою головою, босоніж, із

свічками в руці, і кожного з них супроводив хрещений.¹⁴² На одних були великі наплічники з жовтого полотна, розмальовані червоними андріївськими хрестами — це вбрання називалось с а н - б е н і т о ; на других були карочі, картонні ковпаки, на зразок цукрової голови, позначені полум'ям та чортами.

Я дуже уважно дивився на цих нещасних, і мені шкода їх було; але я намагався не виявити цього, щоб і мене не обвинуватили в злочині. Раптом я впізнав між тими, що в них голови були прикрашені карачами, преподобного отця Іларія та його товариша брата Амбросію. Вони пройшли зовсім близько від мене, і я не міг помилитись.

— Що я бачу? — сказав я самому собі. — Отже небо, розгніване розпусним життям цих нечестивців, віддало їх на суд інквізиції! — Жах охопив мене, коли я подумав про це. Я затремтів усім тілом, і голова моя так закрутилась, що я ледве не зомлів. Товаришування з цими шахраями, пригода в Хельві, одне слово, все те, що ми робили разом, раптом постало в моїй уяві, і я подумав, що ніколи не віддячу богові за те, що він зберіг мене від наплічників та карочі.

Після скінчення церемонії я вернувся до гостиниці, переляканий тим страшним видовищем, яке допіру бачив; але тяжкі образи, що заповнили мене, поволі розійшлись, і я став думати тільки про те, як мені добре виконати доручення свого господаря. Я нетерпляче чекав початку вистави, щоб піти до театру, гадаючи, що треба почати саме з цього. І коли надійшов цей час, я пішов туди і сів біля одного кавалера ордену Алькантари. Скоро ми розбалакалися з ним.

— Сеньйор,— сказав я йому,— дозвольте чужинцеві звернутись до вас із запитанням!

— Сеньйор кавалере,— відповів він надзвичайно чемно,— вважатиму це за честь собі.

— Мені дуже хвалили толедських комедіантів,— промовив я,— чи не даремно мені говорили стільки гарного про них?

— Ні,— відказав кавалер,— трупа в них непогана,— між ними є й великі артисти. Наприклад, ви побачите прекрасну Лукрецію. Їй чотирнадцять років, а вона здивує вас. Коли вона з'явиться на сцені, вам не треба буде її показувати, ви сами відрізните її.

Я спитав кавалера, чи вона грає сьогодні. Він відповів, що в цій п'єсі, яка зараз починається, в неї дуже блискуча роль.

Вистава почалась. З'явилися дві актриси, які робили все для того, щоб бути чарівними, але не зважаючи на сяйво їх бриліантів, я жодної з них не прийняв за ту, якої чекав. Кавалер ордену Алькантири так розхвалив мене Лукрецію, що я вже не міг мати за неї когось іншого. Нарешті, зза куліс вийшла ця прекрасна Лукреція, і її вихід на сцену привітали довгими загальними оплесками.

— Оце вона,— сказав я самому собі.— Який в неї благородний вигляд! Скільки грації! Які прекрасні очі! Які чари!— Я був дуже задоволений, або, вірніш, надзвичайно вражений нею. Ще як вона прочитала першу віршовану тираду, я знайшов її цілком природною, палкою, розумною не по літах і під час вистави охоче плескав разом з усією публікою.

— Ну,— сказав мені кавалер,— бачите, як публіка ставиться до Лукреції?

— Не дивуюсь,— відповів я.

— І ще менше дивувалися б, якби почули, як вона співає,— відказав він.— Це сирена! І нещастя тим, хто її слухає не так обачно, як Одиссей!¹⁴³ Страшні і її танки,— мовив він далі,— а хода така небезпечна, як і голос, вона зачаровує очі, покоряє серце.

— Треба признатись, що це справжнє диво,— скрикнув я.— Який же щасливий смертний переводить своє добро заради такої гарної дівчини?

— Про її коханців ніхто не знає,— сказав він,— і навіть лихослів'я не приписує їй жодної таємної інтриги. Проте,— додав він,— це може бути в неї, бо Лукреція живе під доглядом своєї тітки Естелли, безперечно найспритнішої жінки з усіх комедіанток.

При імені Естелли я мерщій перебив кавалера і спитав його, чи ця Естелла теж грає в толедській трупі.

— Це одна з кращих актрис,— сказав він.— Сьогодні вона не грає, а шкода! Звичайно вона має роль служниці і виконує її чудово. Скільки дотепу в її грі! Занадто навіть, але це така прекрасна вада, що її слід простити.

Отож кавалер наказав мені справжніх чудес про цю Естеллу, і, коли він змалював її портрет, не було сумніву, що це Лаура, та сама Лаура, про яку стільки говорилося у моїй історії, і яку я покинув у Гренаді.

Щоб перевірити це, я після вистави зайшов за куліси. Я спитав Естеллу і, шукаючи її скрізь очима, знайшов її у фойє, де вона розмовляла з кількома акторами, для яких мабуть була тільки тіткою Лукреції. Я підійшов і вклонився Лаурі, але — чи то з вередів, чи щоб покарати мене за покvapливий від'їзд із Гренади —

вона прикинулась, ніби не впізнала мене, і на моє привітання відповіла так сухо, що я трохи зніяковів. Замість поглузувати з її холодного прийому, я здуру розсердився, відразу повернувся і в гніві вирішив другого дня поїхати назад до Мадріда.

— Я помщусь на Лаурі,— подумав я,— і її племінниця не матиме честі з'явитись перед королем. Для цього треба тільки змалювати міністрові Лукрецію, як мені схочеться: я скажу, що вона танцює погано, що голос у неї нечистий, одне слово, що чарівна вона тільки через свою молодість, і я певен, що в його ясновельможності пропаде охота кликати її до двору.

Так гадав я помститись за поведінку Лаури зо мною, але моя досада тривала недовго. Другого дня, коли я збирався від'їздити, до мене в кімнату ввійшов маленький лакей і сказав:

— От записка, яку я маю передати сеньйору де-Сантільяні.

— Це мені, дитино,— відповів я, взявши від нього листа.

Я розпечатав його, і ось що прочитав.

„Забудьте про те, як учора вас прийняли в театральному фойє, і прийдіть туди, куди вас проведе цей посильний“.

Я відразу ж пішов з маленьким лакеєм, який, дійшовши до театру, провів мене до прекрасного будинку, де в дуже пристойних покоях я застав Лауру за туалетом.

Вона встала і обняла мене,

— Сеньйор Жіль Блаз,— сказала вона,— ясно, що у вас не було підстав бути вдоволеним з того, як я прийняла вас у театральному фойє, коли ви вклони-

лись мені. Такий старий друг, як ви, мав право сподіватись ласкавішого прийому; але скажу вам на своє виправдання, що я була в дуже поганому настрої. Коли ви з'явилися, у мене саме була розмова про лихі плітки щодо моєї племінниці, а її честь дорожча мені за мою власну. Ви враз відійшли,— додала вона,— я відразу схаменулась і тієї ж хвилини доручила своєму лакейчику піти за вами, щоб узнати вашу адресу і сьогодні виправити свою помилку.

— Вона вже виправлена, любо Лауро,— сказав я.— Годі говорити про це! Краще поділімось тим, що сталося після того нещасного дня, коли страх перед справедливою карою примусив мене поквапливо виїхати з Гренади. Якщо пригадуєте, ви були в досить скрутному стані. Як ви вийшли з нього? Признайтесь, що не зважаючи на ваш розум, це було нелегко зробити. Правда ж, вам довелось ужити всієї своєї спритності, щоб утихомирити свого коханого португальця?

— Аж ніяк,— відповіла Лаура,— хіба ви не знаєте, якими легкодушними бувають у таких випадках чоловіки? Адже жінкам часом не треба й виправдуватись! Я запевнила маркіза де - Маріальву,— мовила вона далі,— що ти мені брат. Пробачте, пане де - Сантільяна, що я говорю з вами так фамільярно, як колись; але я не можу збутись своїх старих звичок. Отже, скажу тобі, що перемогла я сміливістю.— „Чи ви сами не бачите,— сказала я португальцеві,— що все це від ревнощів і люті? Нарцисса, моя товаришка й суперниця, розгнівана тим, що я спокійно заволоділа серцем, яке їй не пощастило захопити, зіграла зо мною цю штуку. Та я прощаю її, бо помста ревнивої жінки звичайна річ. Вона підкупила помічника лампаря, а він у догоду

їй нахабно говорить, ніби бачив мене в Мадридi, як покоївку в Арсеніi. Це брехня! Вдова дон Антоніо Сельйо не така, щоб піти в найми до якоїсь театральної дiви. До того ж, несподіваний від'їзд брата доводить, що ці обвинувачення брехливі, а свідки підкуплені. Якби він був тут, він викрив би наклеп. Але Нарцісса, безперечно, вжила якихсь нових хитрощів, щоб примусити його зникнути.

— Хоч ці доводи були й невеликим виправданням мене,— мовила далі Лаура,— але маркіз мав добрість задовольнитись ними. Цей добрий сеньйор любив мене аж до самого від'їзду з Гренади до Португалії. Він поїхав скоро після тебе, і дружина Запати з насолодою побачила, що в мене не стало коханця, віднятого в неї. Після цього я ще кілька років прожила в Гренаді, потім у нашій трупі почались сварки (це часом трапляється в нас), і всі комедіантки розбрелись: ті поїхали до Севільї, ті — до Кордови, а я — до Толедо, де вже понад десять років живу із своєю племінницею Лукрецією. Ти бачив її вчора ввечері на сцені, бо був у театрі.

Та я не міг стриматись від сміху. Лаура спитала в мене, з чого це.

— Невже не догадуєтесь, — сказав я? — У вас не було ні брата, ні сестри, отже ви не можете бути й тіткою Лукреції. Крім того, коли я вирахував у пам'яті, скільки часу минуло після нашої розлуки, і пригадав обличчя вашої племінниці, мені здається, що ви мабуть ближчі родички.

— Розумію вас, пане Жіль Блаз, — трохи почервонівши, відповіла вдова дон Антоніо. — Та й точно ви вирахували час! Немає можливості примусити вас повірити! Гаразд! Так, мій друже, Лукреція — це моя

дочка від маркіза де-Маріальви. Я більше не критикує від тебе щодо цього.

— Чому вам так важко признаватись у цій таємниці, моя принцесо, — сказав я, — ви ж оповідали мені про свої витівки з економом госпіталю в Заморі! Більш того, Лукреція така обдарована дівчина, що публіка повинна дуже дякувати вам за такий подарунок. Добре було б, якби всі ваші товаришки зробили їй не гірший гостинець.

Якщо якийсь лукавий читач, згадавши мої розмови наодинці з Лаурою за того часу, як я був секретарем у маркіза де-Маріальви в Гренаді, запідозрить мене в праві заперечувати в цього сеньйора честь бути батьком Лукреції, то це підозріння я повинен, на свій сором, визнати безпідставним.

Я теж оповів Лаурі про свої головні пригоди і про теперішні справи. Вона слухала мене уважно, і це доводило, що вона не була байдужа до цього.

— Друже Сантільяна, — сказала вона, — як видно, ви граєте у світі досить значну роль. Не повірите, до якої міри я рада. Коли я відвезу Лукрецію до Мадріда, щоб віддати її до королівської трупи, то сподіваюсь, вона знайде в сеньйорі де-Сантільяні могутнього заступника.

— Не сумнівайтесь, — відповів я, — можете на мене розраховувати. Вашу дочку і вас я зумію влаштувати до королівської трупи, коли вам схочеться. Я можу обіцяти вам це, бо така справа цілком у моїй владі.

— Беру з вас слово, — відказала Лаура, — я б і завтра виїхала до Мадріда, якби не була зв'язана тут контрактом у трупі.

— Двірський наказ може порвати ці зв'язки, — ска-

зав я,— за це я берусь. Не мине й тижня, як ви одержите його. Я з насолодою вкраду Лукрецію у толедців. Така гарненька актриса створена для двірських людей. Ми маємо на неї право.

На цьому слові до кімнати ввійшла Лукреція. Можна було подумати, що це богиня Геба, така вона була миловидна й граціозна! Вона щойно встала, і її природна краса, розкішна й без штучних прикрас, являла собою чарівне видовище.

— Подякуйте, племіннице, панові за його доброзичливість до нас,— сказала їй мати.— Це один із колишніх моїх друзів, у нього великий вплив при дворі, і він подбає влаштувати нас обох у королівській трупі.

Ці слова начебто вподобались дівчинці. Вона низько вклонилась мені і сказала з чарівною посмішкою:

— Уклінно дякую вам за чемний намір. Але не знаю, сеньйоре, чи не піде це мені на шкоду: мене віді-ймуть у публіки, яка мене любить, а певності, що я вподобаясь у Мадріді, немає. Може, я програю від такої зміни. Я чула від тітки, що певні актори в одному місті греміли, а в іншому — провалювались. Глядіть, щоб до мене не поставилися з зневагою при дворі, а на вас не нарікали,— я боюсь цього!

— Ні того, ні того нам не треба лякатись, прекрасна Лукреціє,— відповів я.— Я більше боюсь того, що ви запалите серця і спричинитесь до сварок між вельможами.

— Побоювання моєї племінниці має більше підстав, ніж ваше,— сказала Лаура.— Але сподіваюсь, що і те, і друге даремне: якщо Лукреція не викличе шуму своєю вродою, то вона не така погана актриса, щоб її зневажали.

Наша розмова тривала ще якийсь час, і з усього, що сказала тоді Лукреція, я міг зробити висновок, що вона надзвичайно розумна дівчина. Потім, запевнивши їх, що незабаром вони одержать наказ від двору на приїзд до Мадріда, я попрощався з дамами.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Сантільяна дає звіт про своє доручення міністру, який покладає на нього викликати Лукрецію до Мадріда. Приїзд цієї комедіантки і її дебют при дворі

Коли я повернувся до Мадріда, графу - герцогу дуже кортіло почути про наслідки моєї подорожі.

— Чи бачив ти ту комедіантку, Жіль Блаз? — спитав він. — Чи вона варта того, щоб її кликати до двору?

— Монсеньйор, — відповів я, — звичайно гарних жінок перехвалюють, але про молоду Лукрецію кажуть ще недосить доброго. Це чудова дівчина як красою, так і талантами.

— Невже вона така гарна, як ти кажеш? — скрикнув міністр, і я прочитав в його очах таку радість, що подумав, чи не для самого себе, бува, він посилав мене до Толедо.

— Коли ви побачите її, то самі згодитесь, що її вроду неможливо похвалити так, як вона того варта, — мовив я.

— Сантільяна, розкажи мені всю правду про свою подорож, — сказав його ясновельможність, — мені дуже хочеться послухати тебе.

Тоді, щоб задовольнити свого господаря, я оповів йому все, не виключаючи і історії Лаури. Я повідомив

його, що ця актриса народила Лукрецію від маркіза де - Маріальви, португальського сеньйора, що, подорожуючи, спинився в Гренаді і закохався в неї. Нарешті, коли я докладно розказав про все, що сталося між комедіантками та мною, він сказав:

— Дуже радий, що Лукреція дочка значної особи. Це викликає в мене до неї ще більший інтерес. Треба привезти її сюди. Але, друже, раджу тобі одну річ,— додав він,—роби й далі так, як почав. Не вплутуй мене, хай все йде від Жіль Блаза де - Сантільяни.

Я пішов до Карнеро і сказав йому, що його ясно-вельможність хоче, щоб він приготував наказ про прийом до королівської трупи актрис толедського театру, Естелли та Лукреції.

— Гаразд, сеньйор де - Сантільяна, — відповів Карнеро з лукавою посмішкою, я відразу зроблю вам цю послугу, бо, з усього видно, ви цікавитесь цими дамами. Але, сподіваюсь, що, виконавши ваше бажання, догоджу і публіці.

Разом з цим секретар написав наказ і відразу віддав його мені, а я негайно відіслав його Естеллі з тим самим лакеєм, що супроводив мене до Толедо. За тиждень мати з дочкою прибули до Мадріда. Вони оселились у мебльованому готелі, за два кроки від королівської трупи, і насамперед попередили мене про це запискою. Я в ту ж мить пішов до них у готель, де, після пропонування тисячі послуг з мого боку і стількох же подяк з їхнього, покинув їх, щоб не заважати їм готуватись до дебюту, якому я побажав щастя і слави.

Вони анонсували себе як актриси, недавно приняті з двірського наказу до королівської трупи. Для

дебюту вони вибрали одну комедію, яку звикли з успіхом грати в Толедо.

В якому місці світу не люблять театральних новин? Того дня в залі театру зібралось надзвичайно багато глядачів. Певна річ, і я з'явився на виставу і, поки не почалась п'єса, трохи хвилювався. Який я не був певний у таланті матері та дочки, проте все таки боявся за них, — так близько я приймав їх інтереси. Але ледве вони заговорили, як у мене пропав страх, — їм заплескали. Про Естеллу говорили, як про актрису незрівнянну в комічних ролях, а про Лукрецію — як про справжнє диво для ролей закоханих. Вона покорила всі серця. Одні захоплювались красою її очей, других зворушувала ніжність її голосу, всі були вражені її грацією та палкою пишнотою її молодості і виходили зачаровані нею. Граф-герцог, що ще більше цікавився, ніж можна було думати, дебютом цієї актриси, того вечора теж був на виставі. Я бачив, як він виходив після закінчення п'єси і начебто був дуже задоволеним з наших комедіанток. Щоб узнати, чи справді вони справили на нього гарне враження, я пішов за ним і, прийшовши до кабінету, куди він щойно ввійшов, спитав:

— Як же воно, монсеньйор? Чи ваша ясновельможність задоволена дочкою Маріальви?

— Моя ясновельможність, — відповів він, посміхнувшись, — була б дуже вередливою, якби відмовилась приєднати свій голос до похвали публіки. Так, хлопче, твоя подорож до Толедо була щаслива. Я зачарований твоєю Лукрецією і не сумніваюсь, що король з охотою погляне на неї.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Лукреція має великий успіх при дворі і грає перед королем, який закохується в неї. Наслідки цього кохання

Дебют двох нових актрис скоро програв при дворі; другого дня на виході короля весь час говорили про це. Деякі сеньйори особливо розхвалювали молоду Лукрецію, вони так гарно озивались про неї, що монарх зацікавився, але, не виявляючи враження, яке ці розмови справили на нього, мовчав і ніби зовсім не вважав на це.

Проте, залишившись насамоті з графом-герцогом, він спитав у нього, що це за актриса, яку так розхвалюють. Міністр відповів, що це молода толедська комедіантка і що вчора ввечері вона дебютувала з великим успіхом.

— Цю актрису, — додав він, — звуть Лукреція. Ім'я дуже підхоже для осіб її професії.¹⁴⁴ Вона знайома Сантільяні, і він наговорив мені стільки гарного про неї, що я запросив її до трупи вашої величності.

Почувши моє ім'я, король посміхнувся. Може тієї хвилини йому згадалось, що саме я знайомив його з Каталіною, і в нього було передчуття, що й цього разу я зроблю йому таку саму послугу.

— Графе, — сказав він міністру, — мені хочеться завтра побачити гру цієї Лукреції. Доручаю вам переказати їй це.

Граф-герцог, оповівши мені про цю розмову і повідомивши про намір короля, послав мене попередити наших комедіанток. Я відразу ж пішов туди.

— Я зараз скажу вам велику новину, — сказав я Лаурі, яку зустрів першою. — Між вашими глядачами

завтра буде сам володар монархії. Це звелів переказати вам міністр. Не сумніваюсь, що ви з дочкою докладете всіх зусиль, щоб відповісти на ту честь, яку хоче зробити вам монарх; але раджу вибрати п'єсу з танками й музикою, щоб показати йому всі таланти Лукреції.

— Ми послухаємось вашої поради, — відповіла Лаура, — вона стане нам у пригоді, і не наша вина буде, якщо володар буде незадоволеним.

— Цього не станеться, — сказав я, дивлячись на Лукрецію, що ввійшла. В домашньому платті вона була ще чарівнішою, ніж у найрозкішнішому театральному вбранні. — Йому тим більше вподобається ваша люба племінниця, що він усьому воліє танки та співи. Цілком можливо, що йому заманеться кинути їй хустку.

— Мені зовсім не хотілося б, щоб у нього з'явилась так спокуса, — відповіла Лаура. — Хоч він могутній володар, але для здійснення його бажань можуть виникнути перешкоди. Лукреція вихована за театральними кулісами, але вона добродісна і, хоч би як їй було приємно викликати оплески на сцені, вона воліє славу чесної дівчини, а не гарної актриси.

— Тьотю, навіщо ще вигадувати та заперечувати? — сказала тоді маленька Маріальва, пристаючи до розмови. — Мені ніколи не доведеться нехтувати упаданням короля. Його добрий смак врятує його від докорів, що були б заслуженими, якби він принизився до мене.

— Але, чарівна Лукреціє, — сказав я їй, — якби трапилось, що цей володар схотів прив'язатись до вас і обрав вас собі коханкою, невже ви були б такою жорстокою, що дозволили б йому мучитись, як звичайному кавалеру?

— А чому ж ні? — відповіла вона. — Звісно, так; не кажучи вже про чесноту, я почуваю, що для мого самолюбства було б приємніше встояти проти його пристрасті, а не піддатись їй.

Я дуже здивувався, почувши це від Лауриної вихованки, і, похваливши матір за таке прекрасне виховання дівчини, пішов від них.

Другого дня король, якому не терпілось бачити Лукрецію, пішов до театру. Виставляли п'єсу з співами та танками, і в ній наша актриса справді красувалась. Від початку до кінця я не зводив очей з монарха і намагався відгадати, що він думає; але весь час у нього був такий поважний вигляд, що моя проникливість була ні до чого. Тільки другого дня я взяв те, про що так кортіло мені довідатись.

— Сантільяна, — сказав мені міністр, — я щойно від короля, і він так палко говорив про Лукрецію, що напевно закохався в цю молоду комедіантку; а через те, що я йому сказав, що це ти її викликав із Толедо, він, за його словами, буде дуже радий поговорити з тобою про це наодинці. Йди до дверей його покоїв, там уже дано наказ пропустити тебе. Біжи і негайно вертайся, розкажеш мені про розмову.

Я відразу полетів до короля і застав його самого. Чекаючи на мене, він великими кроками ходив по кімнаті і, здавалось, був у великому замішанні. Задавши кілька питань про Лукрецію, він змусив мене оповісти йому всю її історію, потім поцікавився, чи в цієї дівчинки не було вже любовних пригод. Дарма що в таких справах важко ручитись — я сміливо його запевнив, що ні. Це, як здалось мені, було надзвичайно приємно володареві.

— Гаразд, — промовив він, — я обираю тебе своїм агентом для Лукреції. Я хочу, щоб вона із твоїх уст узнала про свою перемогу. Повідом її про це, — додав він, давши мені шкатулку, в якій було більше, як на п'ятдесят тисяч скуді самоцвітів, — і скажи їй, що я прошу прийняти цей гостинець, поки не буде поважніших доказів мого кохання.

Перед тим, як виконати своє доручення, я сходив до графа - герцога і розказав йому всю правду про те, що сказав король. Мені здавалось, що міністр засмутився, а не зрадив; бо я вважав, що він сам має види на Лукрецію, і йому прикро буде мати свого володаря за суперника; але я помилився. Його це не тільки не засмутило, а навпаки, так звеселило, що він не стримався і проронив кілька слів, які не пройшли повз мою увагу.

— Далебі, Філіппе, — скрикнув він, — тепер ви в моїх руках! От коли ви боятиметесь справ!

Цей вигук відкрив мені весь план графа - герцога: я побачив, що цей сеньйор, боячись охоти принца до серйозних справ, намагався розважити його тим, що більш пасувало до його вдачі.

— Сантільяна, — сказав він мені по тому, — не гай часу! Поспішай, друже, виконати даний тобі важливий наказ. Чимало двірських сеньйорів мали б за славу таке доручення. Пам'ятай, — мовив він далі, — що в тебе тут немає графа де - Лемоса, який позбавив тебе кращої частини честі від такої послуги. Вся честь належить тобі, а крім того — вся вигода.

Так його ясновельможність позолотив мені пілюлю, яку я проковтнув слухняно, але не без гіркості, бо після в'язниці в мене виробилась звичка дивитись на все з погляду моралі, і роль головного меркурія

не здавалась мені такою почесною, як мене запевняли. Проте, я був не таким розбещеним, щоб виконувати її без гризоти, і не таким добродішним, щоб відмовитись від неї. Отож, я тим охочіше послухався короля, що мій послух був приємним міністрові, а в мене тільки й думки було, як йому догодити.

Мені здавалось, що найкраще буде спочатку звернутись до Лаури і поговорити з нею насамоті. Я обережно з'ясував їй свою місію і наприкінці показав їй шкатулку. Побачивши самоцвіти, ця дама, не здолавши приховати своєї радості, відверто виявила її.

— Сеньйор Жіль Блаз, — сказала вона, — перед найкращим і найстарішим з моїх друзів я не повинна стримуватись. Ні до чого прикидатись мені суворою та моральною і щось корчити перед вами. Так, не сумнівайтесь у мені, — мовила вона далі, — я рада, що моя дочка одержала таку велику перемогу; я розумію всі вигоди з цього. Але, між нами кажучи, я боюсь, що Лукреція інакше дивитиметься на це, ніж я. Хоч вона вихована в театрі, але така скромна, що відкинула прохання двох гарних і багатих молодих сеньйорів. Можете сказати, що це все таки були не королі, — мовила вона далі, — я згодна, і справді, любов коронованого коханця може приглушити чеснотність Лукреції; проте, мушу сказати, що це річ непевна, а своєї дочки я не неволитиму. Якщо вона скороминущу ніжність короля не вважатиме за шану для себе, а дивитиметься на цю честь, як на щось ганебне, то хай великий володар не гнівається, коли вона втече від нього. Приходьте завтра, — додала вона, — я вам скажу, яка буде відповідь королю: чи сприятлива, а чи ви повернете йому ці самоцвіти.

Я ніяк не сумнівався, що Лаура скорше умовлятиме Лукрецію відступитись від свого обов'язку, ніж додержуватись його, і дуже покладався на це умовляння. Проте, другого дня я із здивованням дізнався, що Лаурі так важко було порушити свою дочку до лиха, як іншим матерям — до добра. Ще дивнішим було те, що Лукреція після кількох таємних побачень з монархом пожаліла, що віддалась йому, вона раптом покинула світ і замкнулась у монастирі Інкарнасіон, де незабаром занедужала і скоро померла з горя. І Лаура, не можучи втішитись у втраті своєї дочки і дорікаючи собі за її смерть, також пішла в монастир Прикаяних Дів, щоб оплакувати там радощі свого веселого життя. Короля зворушила несподівана втеча Лукреції; але цей молодий володар був не такої вдачі, щоб довго сумувати, і він скоро втішився. Щождо графа-герцога, то хоч він начебто був зовсім байдужим до цього випадку, але насправді все таки дуже засмутився, — читачеві неважко буде повірити цьому.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Яку нову посаду дав міністр Сантільяні

Я дуже боляче відчував нещастя Лукреції, і мене мучило, що я сам допоміг цьому. Незважаючи на значний стан коханця, якому я догоджував у його любовних справах, я вважав себе за справжнього негідника і вирішив навіки відмовитись від кадуцея. Я навіть міністру признався, як гидко мені носити його, і попросив доручити мені щось інше.

— Сантільяна, — сказав він, — мені подобається твоя діткливість, і через те, що ти такий чесний хлопець,

я хочу дати тобі запяття більш відповідне до твоєї скромності. Ось у чому річ, слухай уважно, з чим я звіряюсь тобі.

— За кілька років до того, як я став у милості, — мовив він далі, — мені раз випадково зустрілась одна дама, яка здалась мені так добре складеною і такою гарною, що я пішов за нею. Виявилось, що вона генуезка, на прізвище донья Маргаріта Спінола, і живе в Мадриді на прибутки з своєї краси. Мені сказали також, що дон Франсіско де-Валеасар, двірський алькад, людина багата, стара і одружена, витрачає на цю кокетку великі гроші. Це оповідання повинно було б викликати тільки зневагу до неї, але замість того в мене виникло палке бажання поділяти її ласки з Валеасаром. Така спала мені примха, і, щоб задовольнити її, я вдався до одної посередниці в любовних справах, яка за короткий час зуміла влаштувати мені таємне побачення з генуезкою. Багато разів ми з нею зустрічались. Отож я і мій суперник були однаково шановані за наші подарунки. Можливо, що вона мала ще якогось коханця, такого ж щасливого, що й ми.

— Хоч як воно було, але Маргаріта, живучи із стількома чоловіками, непомітно зробилась матір'ю, і в неї народився син. Вона хотіла приписати його окремо кожному з своїх кавалерів; але жоден не міг по совісті похвалитись тим, що він батько цієї дитини, і ніхто не визнав її. Отож, генуезка примушена була вигодувати його на заробітки від своїх зв'язків. Так вона жила вісімнадцять років, після чого померла, покинувши свого сина без коштів і, що ще гірше, без освіти.

— Ось що я звірив тобі, — сказав далі монсеньйор, —

І я зараз викладу тобі свій великий план. Я хочу вирвати із злиднів цього нещасного хлопця і кинути його в іншу крайність, тобто визнати за сина і виховувати в почетах.

Почувши про цей екстравагантний намір, я не зміг мовчати.

— Та що ви, сеньйор, — скрикнув я, — невже ваша ясновельможність може дійти такої дивної думки? Пробачте за цей вислів, це вирвалось у мене з щирості.

— Коли я скажу тобі, які причини примусили мене дійти цього, ти побачиш, що це розумна думка, — поквапливо перебив він мене. — Мені не хочеться, щоб моїми спадкоємцями були побічні родичі. Ти скажеш, що я ще не такий старий, щоб зневіритись мати дітей від пані д'Оліварес. Але кожен сам себе знає. Досить тобі знати, що я даремно вживав усіх таємниць хемії, щоб зробитись батьком. Отже, тепер фортуна, замість природи, дає мені дитину, якій я, може, справді батько, то я усиновлю її. Це справа вирішена.

Побачивши, що міністр справді забрав собі в голову це усиновлення, я більше не перечив йому, знаючи його за людину, яка скорше зробить дурницю, ніж відступиться від свого.

— Тепер мова йде тільки про те, — додав він, — щоб дати виховання дон Енріке - Філіппу де - Гусману. Саме під цим ім'ям я збираюся ввести його до світу, аж поки він не буде в стані володіти тими титулами, які чекають на нього. І тебе, мій любий Сантільяна, я обрав у керівники йому. Я покладаюсь на твій розум та твою прив'язаність до мене і доручаю тобі влаштувати для нього дім, дати йому всіляких учителів — одне слово, зробити з нього справжнього кавалера.

Я хотів відмовитись від цієї ролі, доводячи графу-герцогу, що не гожусь для виховання молодих сеньйорів, бо ніколи не займався цим ділом, яке вимагає більшої освіти і здатності, ніж у мене; але він перебив мене і затулив мені рота, сказавши, що неодмінно хоче бачити мене вихователем свого сина, якого призначає до найвищих державних посад. Отже, щоб задовольнити монсеньйора, я почав готуватись до свого нового зобов'язку, а він, за цю послугу, збільшив мої невеличкі прибутки пенсією в тисячу скуді, яку виклопотав для мене, чи, вірніше, сам призначив із командорства Мамбри.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Син генуезки визнаний законним актом і названий дон Енріке - Філіппом де - Гусманом. Сантільяна влаштовує дім цьому сеньйору і дає йому всіляких учителів

Справді, незабаром герцог визнав сина доньї Маргаріти Спінола і визнавальний акт був погоджений і ухвалений королем.¹⁴⁵ Дон Енріке - Філіппа де - Гусмана (так назвали цю дитину від кількох батьків) оголосили єдиним спадкоємцем графства Оліварес і герцогства Сан-Лукар. Щоб усі знали про це, міністр звелів Карнеро переказати це оголошення чужоземним послам і грандам іспанським, які були надзвичайно здивовані. Довго потішались над цим мадрідські насмішники, і сатиричні поети не пропустили такої прекрасної нагоди для того, щоб пролити жовч із своїх пер.

Я спитав графа - герцога, де той хлопець, якого він хотів звірити на моє піклування.

— Він у місті,— відповів він,— під доглядом своєї тітки, в якій я відразу заберу його, коли ти влаштуєш йому дім.

Це незабаром було зроблено. Я наняв будинок, пишно обмеблював його, вибрав пажів, швейцарів, гайдуків і, за допомогою Капоріса, понабирав челяді. Коли вже все було готовим, я повідомив про це його ясно-вельможність, і він відразу послав по непевного нового паростка дому Гусманів. З'явився здоровий, досить гарненький хлопець.

— Дон Енріке,— сказав йому монсенйор, показавши пальцем на мене,— цього кавалера я вибрав вам у вихователі для вашої світської кар'єри. Я цілком вірю йому і даю йому повну владу над вами. Так, Сантільяна,— додав він, звернувшись до мене,— я передаю його вам і не сумніваюсь, що ви дасте мені добрий звіт у цій справі.

Міністр ще дещо говорив, радив юнакові слухатись мене, після чого я відвіз дон Енріке з собою до його дому.

Прибувши туди, я представив йому всю челядь, пояснивши роль кожного чоловіка в його домі. Його ніби ніяк не приголомшила така зміна в житті, і він так ставився до пошани і всілякої уваги до себе, що здавалось, наче завжди мав те, що випадково йому дісталось. Йому не бракувало розуму, але він був справжній неук і навіть ледве читав та писав. Я приставив до нього викладача, щоб навчити його основ латинської мови, і наняв учителів географії, історії та фехтування. Певна річ, що не забув я і про вчителя танків, але важко було зробити вибір,— на той час у Мадриді було так багато славнозвісностей, що я не знав, кого воліти.

Поки я клопотався про це, раз до двору нашого дому заїхав якийсь багато одягнений чоловік. Мені сказали, що він хоче зі мною говорити. Я вийшов до нього, подумавши, що це, принаймні, якийсь кавалер ордену св. Іакова або Алькантири, і спитав, чим можу служити йому.

— Сеньйор де - Сантільяна,— відповів він, зробивши кілька поклонів, в яких відчувалась його професія,— мені сказали, що ваша милість вибирає вчителів для сеньйора дон Енріке, тому я з'явився запропонувати свої послуги. Мене звуть Мартін Лігеро, і я, дякувати небу, маю деяку славу. Я не звик випрохувати собі учнів, бо це личить тільки звичайним учителям танків. Здебільшого я чекаю, поки мене самого запросять, але я вчу герцога де - Медіна - Сідонію, дон Луїса де-Аро та кількох інших сеньйорів із дому Гусман, яким я служу, так би мовити, з роду в рід; тому я вважаю за свій обов'язок попередити вас.

— Як бачу з ваших слів, ви саме та людина, яка нам потрібна,— відповів я.— Скільки ж ви берете за місяць?

— Чотири подвійні пістолі,— відказав він,— це звичайна ціна; і я даю тільки дві лекції на тиждень.

— Чотири дублони на місяць!— скрикнув я,— це багато.

— Чому багато?— здивовано промовив він,— ви напевно дали б пістоля на місяць якомусь учителю філософії!

Така потішна відповідь мимоволі розсмішила мене, я щиро зареготав і спитав у сеньйора Лігеро, невже він справді думає, що людина його професії стоїть вище від учителя філософії.

— Безперечно,— сказав він,— ми даємо в світі далеко більшу користь, ніж ті панове. Що то за люди, поки вони не пройшли через наш руки? Якись тюхтії, якись неуки; але наші лекції поволі розвивають їх, непомітно надають їм певної статури — одне слово, ми вчимо граціозно рухатись, завдяки нам тіло набирає благородного й поважного вигляду.

Я згодився з доказами цього вчителя танків і наняв його вчити дон Енріке за чотири дублони на місяць, бо така була ціна для великих майстрів його мистецтва.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Сціпіон вертається з Нової Іспанії. Жіль Блаз улаштовує його до дон Енріке. Про навчання цього молодого сеньйора. З якою пошаною ставились до нього і з якою дамою одружив його граф-герцог. Як Жіль Блаз мимоволі зробився дворянином

Я ще не набрав і половини челяді для дому дон Енріке, коли з Мексики вернувся Сціпіон. Я спитав у нього, чи він задоволений із своєї подорожі.

— Ще б пак,— відповів він,— я ж, крім трьох тисяч дукатів готівки, привіз сюди ще вдвоє більше краму на продаж.

— Вітаю тебе з цим, хлопче,— промовив я,— твоєму багатству покладено початок. Тепер уже залежить від тебе самого збільшити його, поїхавши ще раз до Вест-Індії найближчого року. Коли ж ти волієш не так далеко їздити по добро собі і мати в Мадріді гарну посаду, то тільки скажи. Я можу тебе влаштувати.

— Та мені нічого вагатись,— сказав син Косколіни,— краще посісти якусь гарну посаду біля вашої милості, ніж наражатись знову на небезпеки далекого плавання,

яке б воно вигідне не було. Поясніть, пане, якою роботою ви гадаєте наділити вашого слугу.

Щоб ясніше було йому, я розказав історію того молодого сеньйора, якого граф-герцог недавно ввів до дому Гусман. Оповівши цю цікаву річ і сказавши, що цей міністр призначив мене вихователем дон Енріке, я запропонував йому місце камердинера в цього прибраного сина. Сціпіону не хотілось нічого кращого, він охоче прийняв цю посаду і так добре впорався з нею, що за три-чотири дні придбав довіру й дружбу свого нового господаря.

Мені здавалось, що педагоги, яких я понаймав учити сина генуезки, даремно викладатимуть йому свою латинь, бо в такі роки важко починати науку; проте я помилився. Він розумів і легко пам'ягав усе те, що йому показували. Вчителі були дуже задоволені з нього. Я негайно пішов сказати про цю новину графу-герцогу, який надзвичайно зрадів.

— Сантільяна,— скрикнув він у захопленні,— мені дуже приємно почути, що в дон Енріке гарна пам'ять і придатність. Я впізнаю в ньому свою кров, а остаточно мене переконує в тому, що він мій син, та ніжність, яку я відчуваю до нього — ніби його народила пані д'Оліварес. Сам бачиш із цього, друже, що природа виявила себе.

Я остерігся казати монсеньйорові, що я думаю з приводу цього, і, шануючи його слабкість, дозволив йому тішитись думкою, що він батько дон Енріке.

Хоч усі Гусмани почували смертельну ненависть до цього новоспеченого молодого сеньйора, але з політики крились з цим, а деякі навіть запобігали його дружби. Посли і гранди, які були тоді в Мадридi, від-

відували його і віддавали йому всі почесті, як законному синові графа - герцога. Міністр, радий такому обожнюванню свого кумира, взявся прикрашати його відзнаками. Для початку він випросив у короля для дон Енріке хрест Алькантири та командорство з доходом у десять тисяч скуді. Незабаром після цього він зробив його камергером, а потім, надумавши одружити його з жінкою з благороднішого дому в Іспанії, вибрав донью Хуану де-Валеско, дочку герцога Кастильського^{14e} і, завдяки своїй владі, на досаду цьому герцогу та його родичам, зробив по-своєму та оженив їх.

За кілька днів до шлюбу монсеньйор покликав мене і, даючи мені папери, сказав:

— У мене новий гостинець для тебе, Жіль Блаз. Гадаю, що він буде тобі приємним. Це грамота на дворянство, яку я виклопотав для тебе.

— Монсеньйор,— відповів я, досить здивований цими словами,— вашій ясновельможності відомо, що я син дуеньї і зброєносця. Це, на мою думку, плямувати дворян — включити мене до них, і з усіх милостей, які може зробити для мене його величність, це найменш заслужена й бажана.

— Твоє походження — перешкода, яку легко усунути,— відказав міністр.— Ти займався державними справами за міністерства герцога де-Лерми і за мого. Крім того,— додав він із посмішкою,— хіба ти не робив монархові послуг, які варті нагороди? Одне слово, Сантільяна, ти гідний честі, яку я хочу тобі зробити. Більше того,— і це доказ незаперечний,— ти в мого сина стоїш на такій посаді, що мусиш бути дворянином. Признатись, це й спричинилось до того, що я даю тобі грамоти на дворянство.

— Слухаюсь, монсеньйор, якщо вашій ясновельможності неодмінно цього хочеться,— відповів я.

На цьому слові, сховавши в кишеню документи, я вийшов.

— Тепер я дворянин!— сказав я сам собі, опинившись на вулиці.— Я благородний, хоч нічим не зобов'язаний своїм батькам. Якщо мені схочеться, то примушу всіх називати мене дон Жіль Блазом. І коли хтось із знайомих засміється мені в обличчя, називаючи мене так, я покажу йому свої грамоти. Але прочитаймо їх,—і я витяг папери з кишені,—погляньмо лишень, як тут прикривається моє походження.

Отож я прочитав ці документи, де говорилося, що король за відданість, не раз доведену мною на службі на користь державі, вирішив нагородити мене грамотою на дворянство. Насмілюсь сказати на похвалу собі, що вона не викликала в мене ніяких гордощів. Ніколи не забуваючи про своє низьке походження, я більше соромився такої честі, а не чванився нею. Отож, я дав собі обіт замкнути свої документи в шафу і не похвалитись ними.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Жіль Блаз ще раз випадково натрапляє на Фабріція. Яка була в них остання розмова і яку важливу пораду дав Нуньєс Сантільяні

Астурійський поет, як це можна помітити, досить охоче нехтував мною. Але мені теж робота не дозволяла навідуватись до нього; отож я не бачився з ним ще з того дня, коли сталась суперечка про „Іфігенію“ Евріпіда. Випадково мені ще раз довелося з ним

зустрітись біля Соняшної брами. Він саме виходив із друкарні. Я підійшов до нього й сказав:

— Еге, пане Нуньєс, та ви з друкарні! Це значить, що ви загрожуєте публіці своїм новим твором.

— Вона справді повинна цього сподіватись,— відповів він,— скажу тобі, що я поклав написати одну брошуру. Оце вона якраз і друкується і напевно прогуде в письменницькій республіці.

— Я не сумніваюсь у вартості твоїх творів,— відказав я,— але мені дивно, що ти розважаєшся складанням брошур. Такі дрібниці начебто не велика честь розумові.

— Часом трапляються й гарні,— промовив він,— наприклад, моя належить до таких, хоч я й поквапливо її писав. Бо, признатись, злидні примусили мене до цього. Голод, як сам знаєш, виганяє вовка з лісу.

— Як, голод?— скрикнув я.— Невже це мені каже автор „Графа де-Сальданьйо“? Хіба може так говорити людина з двома тисячами скуді ренти?

— Стривай, друже,— перебив мене Нуньєс,— я вже не той щасливий поет, що мав так добре виплачувану пенсію. Несподівано викрилось безладдя у справах скарбничого дон Бертранда: він переводив, розтрачав королівське добро, тому все його майно конфісковано, а моя пенсія пішла до всіх чортів.

— Це сумно,— сказав я,— але невже в тебе не залишилось ніякої надії?

— Ні найменшої,— відповів він,— сеньйор Гомес-дель-Ріберо такий самий старець, як і його письменники; він розорений і, як кажуть, ніколи не впливе на верхню.

— Тоді, друже,— промовив я,— треба тобі дати якусь посаду, що втішила б тебе в утраті пенсії.

— Позбавляю тебе від цього клопоту,— сказав він.— Коли б ти навіть запропонував мені в міністерській канцелярії посаду з платою в три тисячі скуді, то й тоді я відмовився б. Урядовницька робота не личить годованцеві муз. Мені потрібні письменницькі розваги. Та що казати! Я народжений, щоб жити й померти, як личить поетові. Така моя доля! Проте,— мовив він далі,— не думай, що ми нещасні. Ми цілком незалежні і безтурботні хлопці. Думають, що ми часто їмо надголодь, як той Демокріт,¹⁴⁷ і помиляються. Кожен мій товариш, не виключаючи і складачів альманахів, неодмінно нахлібник у якомусь гарному домі. А мене аж в двох місцях приймають з радістю. Я маю два вірні місця за столом: в одного гладкого управителя економії, якому я присвятив роман, і в багатого мадрідського міщанина, в якого манія мати завжди за столом письменників. На щастя, він дуже вибагливий, а місто постачає йому їх скільки хоч.

— Мені вже не шкода тебе, коли ти сам задоволений з свого життя,— сказав я астурійському поетові.— Та хоч би що, а я знову заявляю тобі, що в Жіль Блазі ти завжди знайдеш друга, хоч і нехтуєш ним. Якщо тобі треба буде мого гаманця, сміливо заходь до мене. Не позбавляй себе з сорому надійної допомоги, і я з радістю зроблю тобі послугу.

— Впізнаю тебе, Сантільяна, в цій щедрості,— скрикнув Нуньєс,— і безмежно вдячний тобі за товариське ставлення. Треба дати тобі за це корисну пораду. Поки ще граф-герцог має владу, і ти в нього в ласці, не гай часу і багатій, бо, як мені казано, він висить на ниточці.

Я спитав Фабріція, звідки він узнав це, чи з надійного джерела.

Я чув цю новину від одного старого кавалера ордену Калатрави, в якого надзвичайний талант відкривати найтаємніші справи,—відповів він.—Цього чоловіка слухають як оракула, і ось що він сказав при мені вчора: „У графа-герцога багато ворогів, і всі вони змовились погубити його. Він надто покладається на свій вплив на короля, а, за чутками, монарх починає прислухатись до тих скарг, які доходять до нього“.

Я подякував Нуньєсу за його застереження, але не дуже зважав на нього і вернувся додому певний, що влада мого начальника непохитна. Він був для мене, як той дуб у лісі, в якого таке міцне коріння, що ніяка буря його не повалить.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

*Як Жіль Елаз дов'дався, що порада Фабріція мала підстави.
Подорож короля до Сарагосси*

Та те, що сказав мені астурійський поет, мало підстави. У палаці утворилась таємна спілка проти графа-герцога, на чолі якої нібито стояла королева, і все таки в публіці не знали, яких заходів вживають змовники, щоб змістити міністра. Понад рік минуло з того часу, і не помітно було, щоб його фавор хоч трохи зменшився.

Але повстання каталонців, підтримане Францією, і невдала війна проти цих повстанців викликали ремствування в народі, який скаржився на уряд. Ці скарги стали приводом до скликання ради під головуванням короля, який схотів, щоб на ній був і імперський посол при іспанському дворі, маркіз де-Грана. Що буде краще: чи залишитись королем в Кастилії, чи від'їхати

до Арагона показатись своєму війську. Граф-герцог, якому не хотілось, щоб володар їхав до війська, заговорив перший. Він висловив думку, що його королівській величності не личить кидати центр держави, і ствердив це всіма доказами, які тільки міг вигадати. Ледве він закінчив свою промову, як з його поглядом згодились одностайно всі члени ради, за винятком маркіза де-Грани, який, керуючись інтересами самого лише австрійського дому, з відвертістю своєї нації почав суперечити першому міністру і так обгрунтував свою зовсім протилежну думку, що король, вражений поважністю його доводів, став на його бік, хоч уся рада одноголосно була проти цього, і призначив день свого від'їзду до війська.

Вперше за своє життя монарх насмівився думати інакше, ніж його фаворит, який, вважаючи цю зміну за кривду образу для себе, був у великій досаді. В той час, як міністр ішов до себе в кабінет, щоб сховати там своє обурення, я трапився йому на очі. Він покликав мене і, повівши з собою, схвильовано розказав, що сталося в раді.

— От, Сантільяна,— промовив він, як людина, що не могла отямитись від подиву,— понад двадцять років король говорив тільки моїми устами і дивився на все моїми очима, а тепер віддає перевагу думці де-Грани супроти моєї. І ще як! Осипає похвалами цього посла, вихваляючи його відданість австрійському дому, ніби цей німець вірніший від мене! Легко догадатися з цього,— сказав далі міністр,— що проти мене склалась якась партія, і я маю всі підстави думати, що очолює її королева.

— Ах, монсеньйор, чого вам турбуватись? — сказав

я.— Чи вам боятись королеви? Понад двадцять років ця монархія звикла бачити вас володарем усіх справ, і хіба не ви сами призвичаїли короля обходитись без її порад? Щождо маркіза де-Грани, то монарх, може, згодився з ним тільки через те, що йому хочеться побачити своє військо і провести кампанію.

— Це не так,— перебив мене граф-герцог.— Краще скажи, що мої вороги сподіваються під час перебування короля у війську скрізь оточувати його тими вельможами, що поїдуть з ним, а між ними знайдеться багато більше, ніж треба, сердитих на мене; і вони насміляться несправедливо наговорити на моє міністерство. Але вони помиляються,— сказав він по тому,— я зумію під час подорожі зробити короля неприступним для вельмож.

І справді, він улаштував все так, що варт докладно оповісти.

Надійшов день від'їзду короля. Передавши королеві на той час, поки його не буде, урядову владу, король рушив до Сарагосси. Але по дорозі заїхав він до Аранхуеса, де життя йому здалось таким приємним, що він пробув там біля трьох тижнів. З Аранхуеса міністр повіз його до Куенси, де король потішався всякими розвагами, влаштованими на його честь, ще довше. В Моліні Арагонській цього монарха запалили радощі ловів, і тільки після цього його привезли до Сарагосси. Його військо стояло недалеко звідси, і він збирався від'їздити до нього, але граф-герцог відмовив його від цього, переконавши його, що він може наразитись на небезпеку полону: бо французи захопили всю Монсонську долину. Отож король, переляканий небезпечкою, якої зовсім не треба було боятись, вирішив

замкнено жити в себе дома, як у в'язниці. Через його страх і заради охорони його безпеки, міністр тримав його перед очима, так що вельможі, які поробили величезні видатки, щоб мати змогу їхати слідом за своїм монархом, не могли навіть добитись окремої аудієнції. Нарешті Філіпп, нудьгуючи в своєму поганому приміщенні в Сарагоссі і проводячи тут час ще гірше, незабаром вернувся до Мадріда. Так скінчив свою кампанію цей монарх, доручивши генералу свого війська, маркізу де - лос - Велесу, підтримати честь іспанської зброї.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Про революцію в Португалії і падіння графа - герцога

Через кілька днів після повороту короля в Мадрид поширилась погана чутка: говорили, що португальці, маючи каталонське повстання за прекрасну нагоду скинути іспанське ярмо, скористалися з цього, вдалися до зброї, обрали собі на короля герцога де - Брагансу¹⁴⁸ і, розраховуючи, що Іспанія, наживши ворогів у Німеччині, Італії, Франції та Каталонії, не скине його, вирішили підтримувати його на троні. Справді, в них не могло бути сприятливіших обставин, щоб звільнитись від ненависного для них панування.

Дивно було, що граф - герцог у той час, як двір і місто були пригнічені цією новиною, схотів поглузувати перед королем з герцога де - Браганси; але недоречні насмішки обертаються звичайно проти тих, хто їх говорить. Філіпп аж ніяк не зрадив з його поганих жартів і поставився до них так серйозно, що

це збентежило міністра, який відчув у цьому призвістку немилості. Він кинув сумніватись у своєму падінні, коли дізнався, що королева відверто повстала проти нього і почала сміливо обвинувачувати його в тому, що це його погане керівництво спричинилось до повстання в Португалії. Більшість вельмож а особливо ті, хто був у Сарагоссі, скоро тільки помітили, що над головою графа - герцога збирається буря, як стали на бік королеви. Останнього вдару завдав йому приїзд до Мадріда з Ліссабона колишньої правительниці Португалії герцогині - вдови Мантуанської, — вона ясно довела королю, що революція в цьому королівстві сталася з вини першого міністра.

Слова цієї принцеси справили на монарха те враження, яке ї повинні були справити, і він, нарешті, перестав бути прихильним до свого фаворита. Коли міністр дізнався, що король вислухує його ворогів, він вирішив написати йому листа з проханням дозволити йому піти у відставку і віддалитись від двору — через те, що всі нещастя, які стались у державі за його міністерства, несправедливо звалюють на нього. Йому здавалось, що цей лист справить велике враження, бо він думав, що монарх із дружби до нього не згодиться відпустити його; але в своїй відповіді його величність погодився з цим, дозволяючи йому жити де заманеться.

Ці слова, власноручно написані королем, були вдаром грому для монсеньйора. Він ніяк цього не сподівався. Проте, хоч це й приголомшило його, він удав із себе спокійного і спитав у мене, що я зробив би на його місці.

— Я легко покоровся б своїй долі,— сказав я,— я

покинув би двір і поїхав би до якогось свого маєтку спокійно доживати віку.

— Ти розумно думаєш,— відказав мій господар,— і я гадаю закінчити своє життя в Лечесі після останньої розмови з монархом. Треба довести йому, що я чесно робив усе, щоб нести важкий тягар, покладений на мене, але не від мене залежало запобігти тим сумним подіям, в яких мене обвинувачують. Я в них стільки ж винуватий, як той тямущий рулевий, що, не зважаючи на всі зусилля, бачить, як його корабель несуть вітер і хвилі.

Міністр іще сподівався, що в розмові з монархом він зможе залагодити справу і знову почує під собою ґрунт; але йому не пощастило мати аудієнцію, більше того—в нього попросили ключа, завдяки якому він міг, коли йому схочеться, входити до покоїв його величності.

Побачивши тоді, що вже немає ніякої надії, він справді вирішив виїхати. Він переглянув папери, з яких більшість обачно спалив, потім назвав тих службовців свого дому та лакеїв, яких хотів забрати з собою, дав розпорядження щодо від'їзду і призначив його на другий день. Щоб із нього не глузував натовп під час виїзду з палацу, він удосвіта вийшов кухонними дверми, сів у стареньку карету із своїм сповідником та мною і безпечно від'їхав до села Лечес, де він був сеньйором і де його дружина графиня збудувала розкішний жіночий монастир домініканського ордену. Не минуло й чотирьох годин, як ми дістались туди, а незабаром після нас прибув і весь почет.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Про тривоги та клопоти, що порушували спочатку спочиноч графа - герцога, і про щасливий спокій, що настав потім. Чим займався міністр у своєму притулку

Пані д'Оліварес відпустила свого чоловіка до Лечеса, а сама ще кілька днів після його від'їзду залишилась при дворі,— в неї була думка спробувати, чи завдяки її плачу та просьбам не повернуть назад її чоловіка. Та даремно вона падала до ніг його величності, король зовсім не зважав на її благання, хоч як майстерно були обдумані вони, а королева, що смертельно її ненавиділа, з радістю дивилась на її сльози. Дружину міністра не збентежило і це, вона принизилась до того, що почала запобігати перед фрейлінами королеви, та її приниження призвело лише до того, що до неї почували зневагу, а не жаль, і вона сама це помітила. В розпачі від того, що даремно зробила стільки негідних вчинків, вона поїхала до свого чоловіка, щоб сумувати разом з ним над утратою посади, яка, за такого короля як Філіпп IV, була мабуть першою в державі.

Оповідання цієї дами про те, в якому стані вона покинула Мадрид, ще дужче засмутило графа - герцога.

— Ваші вороги, — сказала вона, плачучи, — герцог де - Медіна - Селі та інші вельможі, які ненавидять вас, увесь час хвалять короля за те, що він позбавив вас міністерства, а народ із зухвалою радістю славить вашу немилість, ніби з вашим урядуванням кінчились усі нещастя в державі.

— Пані, — сказав їй мій господар, — візьміть з мене приклад, вгамуйте своє горе. Доводиться покоритись бурі, коли її не можна обминути. Правда, мені здавалось,

що я до самої смерті буду у фаворі. Але це звичайна ілюзія тих міністрів та фаворитів, які забувають, що їх доля залежить від монарха! А хіба герцог де - Лерма не помилився так само, що і я, думавши, що його пурпурне вбрання буде навіки надійною гарантією його влади?

Отак граф - герцог умовляв свою дружину озброїтись терпінням, а тим часом його самого щодня хвилювали ті депеші, які одержував він від дон Енріке. Цей прибраний син залишився при дворі, щоб стежити за подіями, і намагався точно інформувати його. Листи від молодого сеньйора привозив Сціпіон. Він ще й досі був у нього, а я перестав жити там після його шлюбу з доньєю Хуаною. У цих депешах завжди було повно прикрих новин, та, на лихо, іншого чогось ніхто й не сподівався. Він повідомляв, що вельможі не тільки радіють з відставки графа - герцога, а й спільними силами намагаються змістити його ставлеників з усіх посад і призначити замість них його ворогів. Іншим разом він писав, що дон Луїс де - Аро почав входити в фавор і, як з усього видно, зробиться першим міністром. З усіх тих сумних речей, про які дізнався мій господар, найбільше його засмутило зміщення віце - короля неаполітанського, — він любив герцога де - Медіна - де - Лас - Торреса, а двір навмисне, на досаду йому, замість нього призначив туди аміранта Кастілії,¹⁴⁹ якого він завжди ненавидів.

Можна сказати, що з місяців три монсеньйор у своєму притулку тільки хвилювався та сумував. Але його сповідник, чернець ордену домініканців, людина великої побожності і мужньої красномовності, зумів його втішити. Він настійно умовляв графа - герцога, що треба

думати тільки про порятунок душі, і з божою допомогою йому пощастило примусити його забути про двір. Його ясновельможність не схотів більше знати ніяких новин із Мадріда і думав тільки про те, щоб приготуватись до смерті. А пані д'Оліварес, досить гарно користаючися з свого притулку, знайшла в монастирі, якого вона була засновницею, втішення, приготоване промислом. Між черницями були праведні сестри, і їх розмови, повні благодаті, були їй запородою в життєвих болістях. У міру того, як мій господар забував про земні справи, він робився спокійнішим. Ось як у нього минав день: майже цілий ранок він, служив відправу у черничій церкві, потім ішов обідати пізніш розважався, гуляючи зі мною та ще з кількома найвідданішими слугами в усякі гри, після цього звичайно йшов до себе в кабінет і залишався там над захід сонця, а тоді прогулювався в саду, або ж їздив у кареті по околицях замку, чи то із сповідником, чи зі мною.

Раз, буди з ним наодинці і любуючись на спокій його обличчя, я насмілювався йому сказати:

— Монсеньйор дозвольте мені висловити свою радість. Ви такі задоволені, що можна подумати, що ваша ясновельможність починає звикати до свого притулку.

— Я вже зовсім звик,— відповів він,— і хоч здавна в мене виробився звичай займатись справами, але заявляю тобі, хлопче, з дня на день мені більше подобається таке тихе й мирне життя, як тут.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Граф - герцог раптом робиться сумним і задумливим. Про дивну причину його смутку і про прикрі наслідки

Заради різноманітності монсеньйор часом розважався також і роботою в саду. Раз, коли я дивився, як він працює, він жартівливо сказав мені :

— Бачиш, Сантільяна, як міністр, прогнаний від двору, зробився садівником у Лечесі.

— Це нагадує мені, монсеньйор,— відповів я йому таким самим тоном,— як Діонісій Сіракузький став учителем у корінфській школі.¹⁵⁰

Мій господар посміхнувся на мою відповідь, і видно було, що таке порівняння не розсердило його.

Усі ми в замку раді були бачити, що наш пан примирився з немілістю і знаходить певну принаду в житті, такому відмінному від колишнього; і раптом ми з смутком помітили, що він несподівано змінився. Він зробився похмурим, задумливим і поринув у глибоку меланхолію: перестав гуляти з нами, і ніби був зовсім нечутливим до всього того, що ми могли вигадати на розвагу йому. Після обіду він замикався в себе в кабінеті і залишався там сам аж до вечора. Ми гадали, що його туга викликана спогадами про минуле величчя, і з цією думкою послали до нього отця домініканця. Та, проте, його красномовність не могла прогнати меланхолії монсеньйора, яка не зменшилась, а ніби збільшилась.

Мені спало на думку, що міністр зажурився з якоїсь особливої причини, про яку ні з ким не хоче говорити, і в мене з'явився намір випитати в нього цю таємницю. Для цього я виждав такої хвилини, щоб порозмовляти

з ним без свідків, і, коли трапилась така нагода, я з пошаною та відданістю сказав йому:

— Монсеньйор, чи дозволено буде Жіль Блазу спитати про одну річ у свого господаря?

— Можеш говорити,— відповів він,— дозволяю.

— Де ділось те щастя, яке позначалось на обличчі вашої ясновельможності? Невже ви більше не маєте колишньої влади над фортуною? Чи у вас знову викликає жаль утрачений фавор? Чи ви знову впали в ту прірву нудьги, з якої вийшли завдяки своїй чесноті?

— Ні, дякуючи небу,— відказав міністр,— я вже не думаю про свою посаду при дворі і навіки забув про почесні, які мені давано.

— Чому ж тоді, якщо ви знайшли в собі силу не згадувати більше про це, піддалися ви меланхолії, що всіх нас непокоїть? Що з вами, мій любий господарю? — спитав я і впав перед ним навколюшки.— Вас мабуть гризе якесь таємне горе? Чому ж ви криєтесь від Сантільяни, знаючи його скромність, щирість і відданість? Через яке нещастя я втратив вашу довіру?

— Ти маєш її,— відповів міністр,— але, правду сказати, мені тяжко признатись у причині того смутку, що охопив мене. Проте я не можу встояти проти прохань такого слуги і друга, як ти. Знай же, в чому моє горе, тільки одному Сантільяні я можу наважитися звіритись. Так,— мовив він далі,— я тепер жертва чорної меланхолії, що поволі підточує мені життя. Щохвилини передо мною стоїть якийсь привид жахливого образу. Даремно я кажу собі, що це тільки ввижається мені, що це тільки мана, якої немає в дійсності — ці примари весь час з'являються передо мною і непокоять мене. В мене ще досить розуму, і я певний, що коли мені

ввижається привид, то цього немає в дійсності; але я тепер такий кволий, що мене мучать ці видива. Ось що ти примусив мене сказати,—додав він,—подумай сам тепер, чи даремно я ховаю від усіх причину своєї меланхолії.

Із смутком і здивованням я дізнався про цю незвичайну річ, що безперечно виявляла душевний розлад.

— Монсеньйор,—сказав я міністрові,—може це через те, що ви мало їсте? Ви надто помірні.

— Спочатку я сам так думав,—відповів він,—і щоб випробувати, чи це не через діету, я кілька днів тому почав їсти більше, ніж звичайно, але все це марно, привид не зникає.

— Він зникне,—промовив я, щоб утішити його,—і якби ваша ясновельможність схотіли ще трохи розважитись грою з своїми вірними слугами, то, думаю, ви скоро позбулися б своїх чорних привидів.

Невдовзі після цієї розмови монсеньйор занедужав і, почувуючи, що це справа серйозна, послав по двох нотарів до Мадріда, щоб скласти заповіт. Він також покликав трьох славетних лікарів, у яких була та слава, що вони часом виліковують хворих. Коли в замку поширилась чутка про їх приїзд, скрізь чулося тільки зітхання та плач, усі вважали, що господар скоро помре,—таке було упередження проти цих добродіїв! Вони привезли з собою аптекаря та хірурга, звичайних виконавців своїх приписів. Спочатку вони пустили нотарів, а тоді вже сами стали до праці. У них були принципи доктора Санградо, з першої ж консультації вони приписували кровопускання за кровопусканням і таким чином за шість днів довели графа-герцога до цілко-

витого виснаження, а на сьомий звільнили його від його привида.

Після смерті міністра у замку Лечес¹⁴⁸ усі тяжко й щиро зажурились. Уся челядь гірко плакала. Певність, що кожного згадано в заповіті, не могла втішити в його смерті, і кожен охоче відмовився б від своєї частки, аби тільки він зостався живий. Я був найдорощчим йому і щиро прив'язаним до нього, тому мене це зворушило ще дужче, ніж інших. За Антонією я мабуть плакав не більше, як за графом-герцогом.

РОЗДІЛ ДВНАДЦЯТИЙ

Про те, що сталося у замку Лечес після смерті графа-герцога і що надумав Сантільяна

За бажанням міністра, його поховали без пишноти і скромно в жіночому монастирі, під наші ридання. Після похорону пані д'Оліварес звеліла нам прочитати заповіт. Уся челядь мала підставу бути задоволеною. Кожному дісталась спадщина, відповідна до його посади, і найменша становила дві тисячі скуді. Моя була найбільшою. На ознаку своєї особливої прихильності до мене монсеньйор відказав мені десять тисяч пістолів. Не забув він і госпіталів і відписав щорічні внески кільком монастирям.

Пані д'Оліварес відіслала всіх слуг до Мадріда одержати спадщину в управителя дон Раймондо Капоріса, який мав наказ роздати її. Але я не міг виїхати з ними, на якийсь тиждень мене затримала в замку тяжка гарячка, що з горя сталася в мене. Увесь цей час отець домініканець не кидав мене. Цей добрий чернець відчув дружбу до мене і, дбаючи про поря-

тунок моєї душі, спитав, коли я видужав, що я далі робитиму.

— Не знаю, преподобний отче,— відповів я,— я ще сам гаразд не подумав над цим. Бувають хвилини, коли мене вабить замкнутися в келії на каяття.

— Прекрасні хвилини!— скрикнув домініканець,— ви добре зробите, сеньйор де-Сантільяна, якщо так поведетесь. По-дружньому раджу піти, наприклад, без постригу до нашого мадрідського монастиря, подарувати йому все своє добро і померти в рясі святого Домініка. Багато людей так кінчало світське життя.

Я був тоді в такому настрої, що ченцева порада не обурила мене, і його преподобію я пообіцяв поміркувати над цим. Але коли я порадився з Сціпіоном, що прийшов через якусь хвилину після ченця, він повстав проти цієї думки. Вона здалась йому безглуздою:

— Отакої! що вас може вабити в такому пристановищі?— сказав він.— Хіба в замку Ліріасі не краще? Якщо ви колись були зачаровані ним, то тепер, коли краса природи, через ваші літа, ще більше здатна зворушити вас, його принади ще більше вподобаться вам.

Синові Косколіни не важко було відмовити мене.

— Друже мій,— сказав я,— ти переміг отця домініканця. Бачу, що мені справді буде краще вернутись до свого замку. Я вибираю це. Ми виїдемо до Ліріаса відразу ж, як тільки здоров'я дозволить мені пуститись у дорогу.

Скоро гарячка минула, і за короткий час я відчув себе досить міцним, щоб виконати своє вирішення. Ми з Сціпіоном поїхали до Мадріда. Вид цього міста не дав мені такої втіхи, як раніше. Я знав, що майже всім мешканцям гидка пам'ять міністра, про якого в

мене залишився найніжніший спогад, і тому я не міг прихильно дивитись на нього,—отож я зостався тут днів із шість, поки Сціпіон не приготувався до від'їзду в Ліріас. Тим часом, як він клопотався про наш екіпаж, я відвідав Капоріса, від якого в дублонах одержав спадщину, побував у збирачів прибутків тих командорств, з яких мав пенсії, договорився з ними про виплату, одне слово, навів лад у всіх своїх справах. Напередодні від'їзду я спитав у сина Косколіни, чи попросився він з дон Енріке.

— Так,—відповів він,—сьогодні вранці ми розійшлися з ними по-хорошому. Він навіть признався мені, що йому прикро, що я його кидаю. Але якщо він задоволений з мене, то зате я не дуже задоволений з нього. Цього мало, коли служник подобається господареві, треба, щоб і господар подобався служникові, інакше вони не зживуться. До того ж,—додав він,—з нього жалюгідна постать при дворі, його всі зневажають, на вулиці на нього тикають пальцями і інакше не називають його, як сином генуезки. Подумайте сами, чи приємно чесному хлопцеві служити в такої зганьбленої людини.

Нарешті, одного прекрасного дня ми виїхали на світанку з Мадріда і рушили на Куенсу в такому порядку і з таким екіпажем: ми з моїм довірником були в колясці, запряженій парою мулів, якими правив почтар; за нами відразу йшли три мули, навантажені нашим майном і грішми — їх вели двоє стайничих; потім їхали верхи на мулах два здоровенних лакеї, озброєні до зубів; стайничі теж були при шаблях, а в почтаря в кобурах на сидлі була пара добрих пістолів. Нас було семеро чоловіків, з яких шестеро не боязких, і тому

я весело пустився в дорогу, не боячись за спадщину. По селах, якими ми проїздили, наші мули гордо дзвеніли балабончиками, селяни вибігали з дверей поглянути на наш екіпаж, і їм напевно здавалось, що це їде якийсь гранд приймати віце-королівство.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Про поворот Жіль Блаза до свого замку. Який радий він був, побачивши, що його хрещениця Серафіна вже на виданні; в яку даму він закохався

Півмісяця в мене пішло на подорож до Ліріаса, ніщо не примушувало поспішати; єдине, чого мені хотілось, це щасливо приїхати туди, і моє бажання здійснилось. При виді свого замку мене спочатку облягли сумні думки, згадалась Антонія; але незабаром я постарався розважитись і думати тільки про те, що могло бути мені приємним; та й ті двадцять два роки, які минули після її смерті, дуже ослабили почуття.

Скоро я в'їхав до замку, як мене вибігла поздоровити Беатріса з дочкою. Потім батько, мати та дочка почали обійматися з такою радістю, що любо було дивитись. І тоді я, уважно дивлячись на свою хрещеницю, що здалась мені дуже чарівною, сказав:

— Невже це та сама Серафіна, яку я покинув у колисці, коли виїздив з Ліріаса? Дуже радий, що вона така доросла і така гарна. Вже час подумати про одруження.

— Отакої, хрещений,— скрикнула хрещениця, трохи почервонівши від останніх слів,— якусь хвилину, як побачили мене, а вже думаєте спекатись.

— Ні, доню,— відказав я,— ми не збираємось втрачати

вас через одруження. Нам потрібний такий чоловік, що не забирав би вас у батьків і жив, так би мовити, вкупі з нами.

— Один такий є,— сказала тоді Беатріса.— Один ту-тешній дворянин побачив раз Серафіну під час відправи в каплиці нашого хутірця і закохався в неї. Він був у мене, освідчився в своєму коханні і спитав моєї думки; але подумайте сами, що я могла відповісти? — „Якби ви мали мою згоду,— сказала я йому,— то це мало чого дало б вам. Серафіна залежить від батька і хрещеного, тільки вони владні над нею. Єдине, що я можу зробити для вас, це листовно повідомити їх про ваше сватання, а воно — честь для моєї дочки“.— Справді, панове,— мовила вона далі,— про це я збиралася спитати вас, але тепер ви сами приїхали і зробите так, як вважатимете за краще.

— А що це за гідальго? ¹⁵² — спитав Сціпіон.— Чи не схожий він на інших? Мабуть пишається своїм дворянством і чваниться перед міщанами?

— О, щодо цього, то ні,— відповіла Беатріса,— це хлопець надзвичайно лагідний і чемний, до того ж собою гарний, і йому ще немає і тридцяти років.

— Ви описуєте цього кавалера дуже гарно,— сказав я Беатрісі,— а як же звуть його?

— Дон Хуан де - Хутелья,— відповіла Сціпіонова дружина,— недавно він одержав спадщину після батька і живе за милю звідси у своєму замку; з ним менша сестра, яку він виховує.

— Я колись чув прізвище цього дворянина,— промовив я,— це одна з найблагородніших родин Валенсійського королівства.

— Я не так поважаю родовитість, як сердечні та

розумові якості,—скрикнув Сціпіон,—і цей дон Хуан нам підходить, якщо він чесний чоловік.

— Про нього саме така слава,—сказала Серафіна, пристаючи до розмови,—ліріасці знають його, і всі якнайкраще говорять про нього.

На ці слова хрещениці я з посмішкою переглянувся з її батьком, який звернув на них увагу так само, як і я, і зробив із цього висновок, що жених подобається дочці.

Незабаром цей кавалер дізнався про наш приїзд до Ліріаса, бо через два дні з'явився в замку. Він справді був таким, як нам говорила Беатріса, і про його гідність у нас склалась дуже висока думка. Він сказав, що як сусіда приїхав поздоровити нас із щасливим приїздом. Ми прийняли його якомога ласкавіше, але цей візит був звичайною ввічливістю, пройшов у взаємному обміні чемностями, дон Хуан жодним словом не обмовився про свою любов до Серафіни і на прощання попросив тільки дозволу відвідувати нас, користуючися з сусідства, що мало бути йому дуже приємним. Коли він поїхав, Беатріса спитала нас, якої ми думки про цього дворянина. Ми відповіли їй, що він справив гарне враження і що, на нашу думку, кращої партії не можна знайти Серафіні.

Другого дня після обіду я з сином Косколіни поїхав до дон Хуана, щоб віддати йому візит. Ми виїхали з замку з проводирем, що через три чверті години сказав нам:

— Он замок сеньйора дон Хуана де-Хутельї.

Даремно ми оглядались на всі боки, довго нічого не бидно було, і тільки зблизу ми побачили цей замок,—він стояв біля підніжжя гори, в л.сі, ховаючись за

високим деревом від наших очей. На вигляд він був старий і руйнований, що виявляло не так достатки, як благородство господаря. Проте всередині охайність обмєбльовання надолужувала ветхість будівлі.

Дон Хуан прийняв нас у гарно прибраній залі і представив нам даму, свою сестру Доротею, дівчину років дев'ятнадцяти - двадцяти. Вона була пишно вбрана, ніби сподівалась нашого візиту і хотіла вподобатись нам; з'явившись передо мною в усіх своїх чарах, вона справила на мене таке саме враження, як колись Антонія, тобто я знімаю. Але я так добре сховав своє замішання, що навіть Сціпіон нічого не помітив. Наша розмова, як і напередодні, точилась про те, як нам приємно часом бачитись і жити в доброму сусідстві. Дон Хуан і цього разу нічим не обмовився про Се-рафіну, а ми теж нічого не сказали такого, щоб примусило б його освідчитись у своєму коханні. Під час розмови я часто поглядав на Доротею, хоч намагався якомога менше дивитись на неї, і кожного разу, як наші погляди зустрічались, нові стріли пронизували мені серце. Проте, щоб бути справедливим до своєї коханої, треба сказати, що вона була не красунею,— шкіра в неї була сліпучої білизни, а вуста червоніші від троянди, але ніс у неї був дещо надто довгий, а очі надто маленькі, проте все разом подобалось мені.

Одне слово, не таким я вийшов із замку Хутельї, як увійшов туди, і, вертаючись до Ліріаса, я весь час думав про Доротею, тільки її й бачив перед собою, лише про неї говорив.

— Еге, господарю,— сказав Сціпіон, здивовано дивлячись на мене,— та й заклопотані ви сестрою дон Хуана. Чи не закохала вона вас у себе?

— Так, друже,— відповів я,— і я червонію з сорому. О небо! після смерті Антонії я байдуже дивився на тисячі гарненьких жінок, і довелося ж зустрітись з такою, що в мої літа запалила мене, та ще й так, що я збутися цього не можу!

— Та ви, пане, повинні радіти з цього,— відказав син Косколіни,— а не скаржитись. Ви ще такого віку, що коли палко закохаєтеся, не смішно, і час ще не так ізсушив ваше обличчя, щоб пропала надія подобатись. Послухайте мене, коли вдруге побачитеся з дон Хуаном, сміливо сватайтесь до його сестри. Такій людині, як ви, він не може відмовити, а крім того, якщо для того, щоб одружитися з Доротеєю, треба неодмінно бути дворянином, то хіба ви не дворянин? У вас є грамота на дворянство, цього досить для ваших нащадків. Коли час укриє цю грамоту густим покривалом, як і походження всіх великих донів, то через якихсь п'ять поколінь рід Сантільяна буде одним із найславетніших.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Як справили разом подвійне весілля в Ліріасі і чим, нарешті, закінчується історія Жіль Блаза з Сантільяни

Своїми словами Сціпйон підбадьорив мене освідчитись Доротеї, прогнавши від мене думку, що я наражусь на відмову. Та я з страхом зважився на це. Хоч мені не можна було дати моїх літ, і я міг скинути собі добрий десяток років, та все таки мені не врилось, щоб я вподобався молодій красуні. Проте, я вирішив посвататись при першому побаченні з її братом,

який, із свого боку, не бувши певен, що за нього віддадуть хрещеницю, теж турбувався.

Другого дня вранці, коли я закінчував убирання, він знову з'явився до замку.

— Сеньйор де - Сантільяна, — сказав він, — я прибув сьогодні до Ліріаса, щоб поговорити з вами про дуже важливу справу.

Я провів його до кабінету, де він, відразу як увійшов, почав говорити про діло.

— Гадаю, — промовив він, — вам відомо, що саме мене привело. Я люблю Серафїну. Ви владні над її батьком. Прошу вас, приверніть його на мій бік. Допоможіть мені дістатись моєї коханої, я буду завдячений вам щастям свого життя.

— Сеньйор дон Хуан, — відповів я, — ви відразу дійшли до справи, тому не гнівайтесь, коли я візьму з вас приклад і, пообіцявши своє клопотання перед батьком моєї хрещениці, попрошу у вас такої ж самої послуги перед вашою сестрою.

На останньому слові дон Хуан виявив приємне здивування, і це здалось мені гарною приквіткою.

— Невже вчора Доротея так заповонила ваше серце? — скрикнув він.

— Вона зачарувала мене, — сказав я, — і я вважав би себе за найщасливішого з чоловіків, якби моє сватання було приємне вам обом.

— Можете бути певні в цьому, — відповів він, — не зважаючи на свою родовитість, ми не від того, щоб породичатися з вами.

— Дуже радий, — мовив я, — що походження зятя для вас не перешкода. За це я вас шаную ще більше. В цьому виявляється наш здоровий розум. Але якби

ви були такі пустославні, що згодились віддати сестрину руку тільки дворянинові, то в мене є чим задовольнити ваше самолюбство. Я двадцять років працював у міністерській канцелярії, і король, в нагороду за мої послуги державі, подарував мені грамоту на дворянство, яку я вам зараз покажу.

На цьому слові я виняв свої документи із скрині, де скромно ховав їх, і показав їх деорянинові, який уважно від початку до кінця прочитав їх із надзвичайною задоволеністю.

— От і добре,— сказав він, вертаючи їх,— Доротея ваша.

— А ви сподівайтесь Серафіни,— скрикнув я.

Отже, таким чином справа про ці два шлюби була вирішена між нами. Тепер треба було взнати, чи відданиці з доброї волі погодяться на це, бо ми з дон Хуаном з делікатності не мали на думці добиватись їх примусом. Дворянин поїхав назад до замку Хутельї, щоб поговорити про мене із своєю сестрою, а я зібрав Сціпіона, Беатрісу та хрещеницю, щоб передати їм розмови з цим кавалером. Беатріса була тієї думки, що без вагань треба прийняти його сватання, і з мовчанки Серафіни ясно було, що вона згодна з матір'ю. Щождо батька, то, правду сказати, і він так само думав, але його трохи непокоїв посаг, який, за його словами, треба було дати дворянинові на негайний ремонт замку. Я затулив рота Сціпіону, сказавши йому, що це стосується мене і що я дарую хрещениці на посаг чотири тисячі пістолів.

Ми побачилися з дон Хуаном того самого вечора.

— Ваші справи йдуть чудово,— сказав я йому,— хотілося б, щоб і мої були не гірші.

— Вони йдуть також якнайкраще,— відповів він,— мені не довелось примушувати до згоди Доротею. І ви, і ваші манери їй вподобались. Ви боялись, що не полюбитеся їй, а вона з більшою підставою боїться, що віддаючи вам тільки руку та серце...

— Чого ж мені хотіти ще?— надзвичайно радісно перебив я його.— Аби тільки Доротея була згодна зв'язати свою долю з моєю, більше я нічого не вимагаю. Я такий багатий, що можу одружитись і без посагу, і єдине моє бажання — володіти нею.

Ми з дон Хауном, дуже раді, що так щасливо стоять наші справи, вирішили швидше справити весілля і обійтись без зайвих церемоній. Для переговорів я звів дворянина з Серафініними батьками, і коли вони погодили між собою шлюбні умови, він попрощався з нами і пообіцяв приїхати завтра з Доротеєю. Бажання з'явитись гарним перед цією дамою примусило мене добрих три години одягатись та чепуритись, і все таки я був незадоволеним із себе. Для юпака, що готується до побачення із своєю коханою, це насолода, але для людини, що починає старіти, це серйозна справа. Проте, я був щасливішим, ніж заслужував. Під час побачення з сестрою дон Хуана вона так прихильно дивилась на мене, що мені здалось, ніби я ще чогось вартий. У мене була довга розмова з нею. Її вдача зачарувала мене, і я подумав, що обхідливістю та догідливістю я зроблюся дорогим, любим їй чоловіком. З цією прекрасною надією я покликав із Валенсії двох нотарів, які склали шлюбну умову, потім ми покликали з Патерни священника, який приїхав до Ліріаса і повінчав мене та дон Хуана з нашими коханими,

Отже, я вдруге запалив весільний світич, і в мене не було підстав жаліти про це. Доротея, як жінка добродісна, з радістю виконувала свій обов'язок. Її зворушило те, що я намагався попереджати її бажання, і вона незабаром прив'язалась до мене, як до молодого. З другого боку, дон Хуан та моя хрещениця були палко закохані одне в одного; і що дивно, так це те, що невістки щиро подружились. А я знайшов у зятєві стільки гарних рис, що відчував до нього справжню прихильність, яка не залишилась без відповіді. Одне слово, така згода була між нами, що ввечері, коли доводилось розійтись до завтра, то від цього нам робилось сумно. Це й була причина того, що ми вирішили з двох родин зробити одну і жити то в замку Ліріасі, то в Хутельї, яку для цього добре відремонтували на пістолі його ясновельможності.

Вже три роки, любий читачу, як я проваджу чудове життя з такими любими мені людьми. Понад усе щастя, бог обдарував мене двома дітьми, виховання яких стало мені розвагою на старість, і я щиро вважаю себе за їх батька.

Кінець Історії Жіль Блаза з Сантільяни

ПРИМІТКИ

ПРИМІТКИ ДО II ТОМУ

¹ В а к х (або Діоніс) — в античній міфології бог (і уособлення) вина; Ц е р е р а (або Деметра) — богиня (і уособлення) землі і хліба.

² Д у б л о н — іспанська золота монета в два пістолі (тобто приблизно в 15 крб).

³ Я к т о й П і л а т — комічне порівняння, яке викриває неуцтво католика-ремісника, оскільки Понтій Пилат — римський правитель Іудеї, що, за євангельською легендою, засудив Ісуса, — був, звичайно ж, римлянин, а не єврей.

⁴ І н к в і з и т о р и — члени інквізиції (чи „святої служби“) — католицького таємного церковного суду, утвореного для боротьби з єресьми, а також з єврейською і мусульманською релігією; інквізиція, особливо в Іспанії (1480 — 1808 і 1813 — 1831) і в Португалії (1516 — 1821), відзначалась надзвичайною лютістю та фанатизмом.

⁵ С п р а в л я є п а с х у: служник каже Pâques (мнж.), маючи на увазі великдень (що й значить це слово), а Ламела диктує pâque (одн.), що означає єврейську пасху.

⁶ К о с м а і Д а м і а н — легендарні християнські „мученики“, що їх смерть церковна агіографія відносить до 287 р., патрони лікарів і хірургів (хірурги посідали в медицині XVII — XVIII вв. другорядне місце і за роллю своєю більше скидались на пізніших фельдшерів, ніж на лікарів).

⁷ М у р с і я — область (колись королівство) в південно-східній частині Іспанії (головне місто теж зветься Мурсія).

⁸ М о н с е н ь о р — титул принців і найвищих вельмож католицької церкви (у французів).

⁹ Беотійці — жителі Беотії в давній Греції — мали в античності традиційну репутацію людей, нездатних до наук і мистецтв.

¹⁰ Кардинал Хіменес, Франсиско де-Сіснерос (1436 — 1517), відомий іспанський політичний і церковний діяч, великий інквізитор Касілії, один із засновників іспанського абсолютизму.

¹¹ Метрдотель — в багатих домах дьорецький, що завідує столом і кухнею.

¹² Наклав заборону — заборону відправляти церковну службу.

¹³ Каліграфія — чистописання, мистецтво гарного почерку.

¹⁴ Бенефіція — в католицькій церкві священицька посада, забезпечена прибутками з певного нерухомого майна.

¹⁵ Капуцинада — за ім'ям католицького чорного ордену капуцинів — фанатична проповідь, сповнена рсбленого істеричного пафосу.

¹⁶ Арістарх Самофракійський' або Александрійський (II в. до христ. ери) — редактор і коментатор давньогрецьких класиків (зокрема Гомера), найвидатніший представник античної літературної критики; туг він згаданий, як зразок невблаганно-суворої критики.

¹⁷ Меценат — великодушний оборонець патрон мистецтв і наук — за ім'ям Гая Цільнія Мецената (приблизно 74 — 8 до христ. ери), римського політика й літератора, що вславився своєю протекцією Віргілію, Горацію, Проперцію та іншим поетам своєї доби.

¹⁸ Граціозо — певне комічне амплуа в іспанському театрі.

¹⁹ Морейя — Морейський чи Пелопоннеський півострів у Південній Греції, що належав колись Венеціанській республіці.

²⁰ Біскайя — область на північному побережжі Іспанії. Біскайці, в часи, коли писався твір, мали традиційну репутацію людей лицемірних і підступних.

²¹ Сьомої заповіді: мається на увазі заповідь, що забороняє красти, яка звичайно числиться як восьма заповідь біблійського десятислів'я.

²² Аріадна — в античній міфології дочка крітського царя Міноса, що допомогла афінському царевичу Тезею втекти з крітського лабіринту й сама втекла з ним, але була по-зрадницькому покинута ним на острові Наксосі, де її знайшов і втішив бог Діоніс.

²³ *La famosa comedia, el Embaxador de si-mismo* — „Славетна комедія, Посол самого себе“, — відома комедія Фелікса Лопе де-Вега-Карпіо (1562 — 1635), одного з найвидатніших класиків іспанської поезії і насамперед драматургії.

²⁴ О й д о р — фінансовий радник.

²⁵ Котіс (чи Котітто) — давньофракійська богиня, що її екстатичний культ був зв'язаний з виявами крайньої розбещеності та розпусти.

²⁶ М е т о п о с к о п і я — ворожіння та визначання характеру по рисах обличчя, так само, як хіромантія — по лініях рук.

²⁷ Демокріт Абдерський (приблизно 470 — 361 до христ. ери) — відомий давньогрецький філософ і природознавець, найвидатніший представник античного атомістично - механічного матеріалізму.

²⁸ Філософський камінь — легендарна речовина, яка, за вченням середньовічних і пізніших алхіміків, ніби здатна перетворювати різні метали на зсото.

²⁹ П р и м а — старовинна гра в карти.

³⁰ Піфагор (приблизно 580 — 490 до христ. ери) — давньогрецький філософ, математик і фізик, засновник містично-ідеалістичної „піфагорейської“ філософії. Приписувані йому моральні й релігійні вислови, що збереглись до наших часів, безперечно підроблені в пізніші епохи.

³¹ П е н а т и — боги домашнього вогнища й родинного ладу, чий зображення давні римляни брали з собою при переселенні.

³² А в г у с т — Гай Юлій Цезар Октавіан Август (жив від 63 до христ. ери — 14 христ. ери), племінник і спадкоємець Юлія Цезаря, з 29 р. до христ. ери всемогутній володар Рима, засновник римської імперії.

³³ Г е р ц о г д е - Л е р м а, Франсіско де-Рохас де-Сандоваль (1555 — 1625) — кардинал, всемогутній міністр короля Іспанії Філіппа III (1598 — 1621) з початку його королювання аж до 1618; очолював найреакційніші політичні тенденції іспанської двірської аристократії.

³⁴ Р о д р і г о д е - К а л ь д е р о н — улюбленець герцога де-Лерми, який зробив його своїм першим секретарем і графом д'Оліва; після падіння герцога де-Лерми арештований (1618) і страчений (1621). Не мав нічого спільного з своїм однофамільцем і сучасником — великим поетом Кальдероном (див. нижче прим. 108).

³⁵ Сіре́ни — в античній міфології морські діви, що своїми чудовими співами заманювали мореплавців на скелі і доводили їх до загибелі.

³⁶ Командорства — в іспанській монархії почесні посади військово-чернечих орденів, забезпечені прибутками з їх нерухомого майна.

³⁷ Його католицька величність — титул іспанського короля.

³⁸ Контадор-майор — великий державний скарбничий.

³⁹ Аполлон (чи Феб) — в античній міфології бог світла, ладу, поезії та інших мистецтв.

⁴⁰ Плавт — Тіт Макцій Плавт (254 — 184 до христ. ери), класик давньоримської комедії; за античними біографічними відомостями (дуже непевними), він одного часу виконував службу раба.

⁴¹ Мігель Сервантес-де-Сааведра (1547 — 1616) — великий іспанський прозаїк, поет і драматург, класик іспанської художньої прози, автор всесвітньо-відомого „Дон-Кіхота Ламанчського“.

⁴² Луїс де-Гонгора-і-Арготе (1561 — 1627) — відомий іспанський поет, засновник т. зв. „гонгоризму“ — стилю, що зловживає вигадливими метафорами, важкозрозумілими зворотами та іншими формальними засобами поетичної мови.

⁴³ Луцілій — Гай Луцілій (180 — 103 до христ. ери), мало відомий нам сатирик, чиї твори були в багатьох відношеннях зразком для сатир Горация; проте цей останній, критикуючи стиль Луцілія, порівнює його з „брудним потоком“ (І книга сатир, 4, 11).

⁴⁴ Салійські жерці — в давньому Римі колегія жерців бога війни Марса Градіва; їх ритуальні співи зберігали таке архаїчне мовне оформлення, що були незрозумілі вже в I в. до христ. ери для самих римлян і потребували спеціального лексично-граматичного тлумачення.

⁴⁵ Лєтрильї — в іспанській поезії дрібні ліричні твори, переважно любовного змісту, адресовані певній особі.

⁴⁶ Сократ (429 — 399 до христ. ери) — давньогрецький філософ, засновник раціоналізму в античній етиці; Алкївід (450 — 404 до христ. ери) — один із його учнів, видатний афінський полководець і політик.

⁴⁷ Інтермедія — вставна частина в драматичному творі, не пов'язана безпосередньо з його сюжетом.

⁴⁸ Е л е а з а р — античний маг, що жив у часи римського імператора Веспасіана (69 — 79). За пізнішою легендою, він виганяв демонів із людей за допомогою свого персня.

⁴⁹ Н о в і й — висміюваний Горацієм персонаж у 6-ій сатирі його I книги.

⁵⁰ Д і а н а — тут як давньоримська богиня місяця, якій приписувалось і насилання лунатизму та інших психічних хвороб.

⁵¹ П л а т о н (429 — 348 до христ. ери) — давньогрецький філософ, засновник найвпливовішої в античності метафізично-ідеалістичної філософської системи „платонізму“.

⁵² Д і о н і с і й М о л о д ш и й — син І (368 — 344) наступник Діонісія Старшого, тирана Сіракуз у Сіцилії; підтримував протягом довгого часу мінливі політичні та інші зносини з Платоном.

⁵³ С в е т о н і й — Гай Светоній Транквілл (приблизно 75 — 160), римський історик, автор відомих „Біографій дванадцятьох цезарів“.

⁵⁴ К а л і г у л а — Гай Цезар Калігула (12 — 41), римський імператор (37 — 41), уславлений своєю зарозумілістю, примхливістю і нібито психічною ненормальністю.

⁵⁵ Я к ф і л о с о ф - ц и н і к : антична т. зв. „цинічна“ (чи „кінічна“) філософія, заснована учнем Сократа Антісфеном (444 — 365 до христ. ери), проповідувала цілковиту байдужість до зовнішніх життєвих обставин.

⁵⁶ О р д е н с в. І а к о в а (чи С а н т - Я г о) — іспанський військово-чернечий рицарський орден, заснований у XII в. для боротьби з маврами.

⁵⁷ Е д і п — у давньогрецькій міфології фіванський цар, що без відома й наміру вбив свого батька Лаїя і одружився з своєю матір'ю Іокастою, а довідавшись про ці свої злочини, сам себе осліпив з розпачу.

⁵⁸ О р д е н К а л а т р а в и — іспанський військово-чернечий рицарський орден, заснований 1158 р в місті Калатраві (в Новій Кастилії) для боротьби з маврами.

⁵⁹ О р д е н и с в. Д о м і н і к а і с в. Ф р а н ц і с к а — дуже впливові в XVII — XVIII в. католицькі чернечі ордени.

⁶⁰ Р і с а г о — шахрай, хитряк, негідник

⁶¹ Г р а ф д е - Л е м о с, Педро - Хуан (1560 — 1631) — іспанський політичний діяч, що ставився прихильно до Сервантеса і чинив йому протекцію.

⁶² Сантільяна — назва іспанського міста, з якого, очевидно, походила родина Жіл-Блаза; це, зрозуміла річ, не давало йому права зватись „сеньйор де-Сантільяна“, яке звання визначало б, що він або хтось із його предків володів цим містом.

⁶³ Ескуріал — палац, монастир і резиденція іспанських королів (в 50 км від Мадріда), збудований Філіппом II протягом 1562—1584 рр.

⁶⁴ Принц іспанський — син Філіппа III, майбутній король Філіпп IV (1605—1665), що вступив на трон 1621 р.

⁶⁵ Пільпай — легендарний індійський байкар, якому приписували авторство „Павчатантри“ — індійської збірки байок, що була складена (санскритською мовою) в перші століття христ. ери. Перекладена на персидську й арабську мови (VI—VIII в.в.), „Павчатантра“ проникла в передньоазійську і європейську середньовічну літературу і мала значне поширення.

⁶⁶ Дервіш — мусульманський чернець-жебрак.

⁶⁷ Кардинал Дієго де-Спіноза (краще д'Еспіноза, 1502—1572) — видатний іспанський політичний і церковний діяч, один із найвпливовіших міністрів Філіппа II (Не мав нічого спільного з славетним філософом Бенедиктом Спінзою (1632—1677)).

⁶⁸ Фурії (або Ерінії) — в античній міфології богині помсти, що неблаганно переслідують вбивцю.

⁶⁹ Капер — приватний власник корабля, що піратствує проти кораблів певної нації з відома й дозволу свого уряду.

⁷⁰ Альбурган (чи Альборан) — невеличкий острів у Середземному морі, між Іспанією і Марокко; Мелілья — місто на середземноморському побережжі Марокко; Картагена — місто на південно-східному побережжі Іспанії (в провінції Мурсії).

⁷¹ Берберія — давня назва північно-західної Африки.

⁷² Ітакський царевич — Телемах, син Одиссея й Пенелопи (в „Одіссеї“ Гомера).

⁷³ Великий Сципіон — натяк на Публія Корнелія Сципіона Африканського Старшого (35—183 до христ. ери), римського полководця й політика, прозваного „Великим“ за його перемогу над Ганнібалом і карфагенянами в другій Пунічній війні (202).

⁷⁴ Натихскнар, що... — натяк на слова снари в „Сатирах“ Горация (книга I, 1, 65—67):

Радий народ обвистати мене; але я собі в очах
сам заплещу, як тільки монети в шкатулці поплещу.

⁷⁵ Ісократ (436 — 338 до христ. ери) — ушлавлений афінський оратор і публіцист, один із засновників античної риторики.

⁷⁶ Марк Порцій Латрон (помер 4 р. христ. ери) — відомий римський ритор доби Августа, вчитель Овідія.

⁷⁷ Люцій Кассій Номентан — римський гастронм, висміюваний Горацієм в його „Сатирах“ (кн. II, 2, 224 і далі; 8, 23 і далі).

⁷⁸ Вірші, гідні царя Нуми: за давньоримською легендою, важкозрозумілі ритуальні співи салійських жерців (див. прим. 44) були складені Нумою Помпілієм, легендарним другим царем Рима (ніби 714 — 671 до христ. ери), засновником римського релігійного ритуалу.

⁷⁹ Анакреонт Теоський (563 — 478 до христ. ери) — славетний давньогрецький поет, класик т. зв. „анакреонтичного“ жанру в античній ліриці, присвяченого вину й кохання.

⁸⁰ Даная — в античній міфології мати міфічного героя Персея, якого вона родила від верховного бога Юпітера (Зевса), що оволодів нею у вигляді „золотого дощу“.

⁸¹ Позначаю його крейдою: так двірські кур'єри позначали під час королівських подорожей приміщення, призначені для короля та його почту.

⁸² Лета — в античній міфології річка забуття в підземному царстві мертвих.

⁸³ Епиктет — відомий грецький філософ-мораліст римської доби (другої половини I в.), популяризатор етики античної ідеалістичної філософської системи — стоїцизму.

⁸⁴ *Nasta porfiam* — чемний аж до обридливості.

⁸⁵ Терпсіхора — в античній міфології муза танців.

⁸⁶ Обидві Кастілії — Стара (північна) і Нова (південна) Кастілія.

⁸⁷ Олья-подріда — іспанське рагу з усякого м'яса; беренгена — певний сорт невеличких гарбузиків.

⁸⁸ *Au de mi!*... — іспанський романс:

Лихо! щастя рік минає,
мов легенький вітерець;
а хвилина горювання
цілим віком мук здається.

⁸⁹ Потойбічна Калабрія — давня назва найпівденнішої частини Італії (тієї, що міститься „по той бік“ Мессінської протоки).

⁹⁰ Брат Луїс д'Альяга — чернець („брат“), що став, за допомогою герцога де - Лерми, сповідачем короля Філіппа III.

⁹¹ Лібітіна — в давньоримській міфології богиня смерті й похорону.

⁹² Гесіод з Аскри — напівлегендарний давньогрецький поет (мабуть IX — VIII в. до христ. ери), засновник античного міфографічного й морально - дидактичного епосу.

⁹³ В одного вчителя — в Ігнасіо де - Іпіньї (див. про це детальніше в розд. 12 книги X).

⁹⁴ Два латинські вірші:

Гавань нарешті знайшов я. Надіє і щастя, прощайте!

Досить із вами я гравсь: з іншими грайтеся тепер!

⁹⁵ Павло V (Камілло Боргезе) — папа римський, 1605 — 1621; він призначив герцога де - Лерму кардиналом 1618 р., саме перед його падінням (див. нижче прим. 129).

⁹⁶ Неаполітанське королівство належало в XVI — XVII в.в. Іспанії; тому заснування інквізиції в ньому залежало від згоди короля Філіппа III. Пурпур — кардинальське вбрання.

⁹⁷ *Lapides clamabunt* (латинське прислів'я) — „каміння заголосить“.

⁹⁸ *Curgus triumphalis antimoniі* (латинське) — „тріумфальна колісниця антимонію“ (антимоній саме в XVI — XVII вв. почали вживати в медицині).

⁹⁹ Парацельс — Авреол - Філіпп - Теофраст Бомбаст фон - Гогенгейм, прозваний Парацельсом (1493 — 1541), славетний німецький медик і алхімік, що, не зважаючи на певні властиві йому риси містицизму й шарлатанства, в значній мірі поновив медицину своєї доби, запровадивши до неї ряд невживаних доти хемічних ліків (а також опіум).

¹⁰⁰ В першому томі — див. кн. I, розд 17; кн. II, розд. 1 — 2 і далі.

¹⁰¹ У гонитві за тінню кидає кістку — натяк на відому давньогрецьку байку про собаку, приписувану напівлегендарному байкареві Езопу (мабуть VII в. до христ. ери), засновнику байки, як окремого літературного жанру.

¹⁰² *Moço de mulas* (іспанське) — погонич мулів.

¹⁰³ Маравеліс — дрібна іспанська монета (приблизно в півкопійки).

¹⁰⁴ С в. С т е ф а н — легендарний христ'янський „мученик“, нібито побитий камінням в Єрусалимі 33 р.

¹⁰⁵ „К о л и м а в р и п а н у в а л и у В а л е н с і й с ь к о м у к о р о л і в с т в і“ — мабуть, навмисне прибільшення, бо це було не пізніше XIII віку.

¹⁰⁶ *La rosada de los representantes* (іспанське)—„дім акторів“, тобто театр.

¹⁰⁷ Г а б р і е л ь Т р і а к е р о — під цим ім'ям Лесаж критикує в наступному розділі драматичні твори славетного Вольтера, висміюючи їх успіх на французькій сцені і протиставлячи йому (під ім'ям Лопе де - Вега й Кальдерона) класиків французької трагедії — Корнеля й Расіна.

¹⁰⁸ К а л ь д е р о н д е - л а - Б а р к а, Педро (1600—1681)—великий іспанський драматург, класик іспанської трагедії і філософської та релігійної драми.

¹⁰⁹ О б о ж е с т в е н н и й Л о п е д е - В е г а . . . — в усій цій характеристиці насправді йдеться не про Лопе де - Вега, а про Корнеля, і не про Кальдерона, а про Расіна.

¹¹⁰ К а р т е з і а н ц і — католицький чернечий орден, заснований в XI в.

¹¹¹ В д в о х п е р ш и х т о м а х — I - г о видання, тобто в книгах I і V — VI.

¹¹² П р о к у р а т о р — довірник у юридичних справах.

¹¹³ А л ь б у н е я — легендарна римська сівілла (віщунка), чий священний гай біля міста Тібура на річці Аніо Горацій оспівує в своїх „Одах“ (кн. I, 7, 12).

¹¹⁴ В и м и к а н н я с а б і н я н о к р и м л я н а м и — відома легендарна подія з найдавнішої історії Рима, коли Ромул, засновник і перший цар Рима (ніби 753 — 715 до христ. ери) забезпечив своїх підданців жінками з суміжного італійського племені сабінян.

¹¹⁵ Л у к і а н і з С а м о с а т и (приблизно 120 — 200) — відомий грецький філософ - мораліст, публіцист і сатирик, автор славетних антирелігійних „Діалогів богів“ та інших сатиричних діалогів. — Про Г о р а ц і я див. прим. 4 до I тому. — Е р а з м Р о т т е р д а м с ь к и й (1467 — 1536) — відомий голландський філолог, критик і сатирик, один із засновників наукової філології, автор славетної „Похвали дурості“.

¹¹⁶ Б е р н а р д и н ц і — католицький чернечий орден, заснований Бернардом Клервоським у XII в.

¹¹⁷ Л а к е д е м о н ц і — жителі Лаконії в давній Греції (головне

місто — С п а р т а), що мали традиційну репутацію суворості та простоти побуту.

¹¹⁸ А н ж е л і к а — героїня славетної епічної поеми „Шалений Роланд“ великого італійського поета Лодовіко А р і о с т о (1474 — 1533), де фігурують і легендарні п а л а д и н и (рицарі - герої) імператора Карла Великого (800 — 814), засновника середньовічної германської імперії.

¹¹⁹ Б а с к и — плем'я в Західних Піренеях, що зберегло й досі чимало своєрідного в своєму побуті, а в XVII — XVIII в. користувалось в іспанському королівстві фактичною автономією. Тамбурин — італійський та іспанський музичний інструмент на зразок бубна.

¹²⁰ С а р а б а н д а — іспанський танець народного походження (в $\frac{3}{4}$ такта).

¹²¹ П е н е л о п а — вірна жінка міфічного царя Ітаки Одиссея, що протягом двадцятьох років терпляче чекала його повороту на батьківщину (в „Одіссеї“ Гомера).

¹²² Д л я л о с п і р о с — для „дітей“, тобто для сиріт.

¹²³ Д е к л і н а ц і ї — відміни іменників; к о н ь ю г а ц і ї — відміни дієслів (латинські граматичні терміни).

¹²⁴ С к у д і — італійська та іспанська срібна монета (приблизно в 2 крб.)

¹²⁵ „Б е н а в і д е с“ — сюжет, запозичений із середньовічної історії королівств Кастилії і Леона.

¹²⁶ D e l o s R o y e s — „чорних“ ченців (тобто одягнених у чорне за статутом свого ордену).

¹²⁷ M a g n i f i c a t (М а г н і ф і к а т) — „Величить (душа моя господа і т. д.)“ — церковний спів.

¹²⁸ F u r t o l a e t a m u r i n i p s o — піввірш із латинської поезії французького поета Іоанна Сантолія (чи Жана де - Сантея, 1630 — 1697) про потребу вживати латинську мову в написах на пам'ятниках:

Радіємо саме з крадіжки.

¹²⁹ Г е р ц о г д е - Л е р м а втратив свою посаду — історична неточність з боку автора, бо де - Лерма втратив посаду першого міністра й фавор при дворі ще 1618 р., будиши переможений своїм сином і суперником герцогом д'Узедою, а смерть Філіппа III і вступ на трон Філіппа IV відбулись 1621 р.; щоправда, зараз же після смерті Філіппа III герцог де - Лерма зробив марну спробу відновити свій вплив при дворі.

¹³⁰ Гаспар де-Гусман граф (пізніше герцог, тому й прозваний „граф-герцог“) д'Оліварес (1587 — 1645) — видатний іспанський політик, фаворит і перший міністр Філіппа IV, що марно намагався через свої показні внутрішні реформи та агресивну зовнішню політику затримати невпинний занепад іспанської монархії в XVII в.

¹³¹ Незабаром почнеться його процес... — див. про це вище, в прим. 34.

¹³² Гальба — Сервій Сульпіцій Гальба (від 5 до христ. ери — 69 христ. ери), римський імператор, що протягом свого короткого володарювання (66 — 69) намагався приборкати військово-двірську силу преторіанців — римської імператорської гвардії — і загинув від їхніх рук.

¹³³ *Post nubila Phoebus* (латинське віршоване прислів'я) — „Феб по негоді“, тобто: „по дощику сонце“.

¹³⁴ Луїс де-Аро (1598 — 1661) — видатний іспанський політик і дипломат, фаворит Філіппа IV після падіння графа д'Олівареса.

¹³⁵ Епістолярні епіграми — листовні поезії.

¹³⁶ Тарпа — Спурій Метій Тарпа, друг Горація, римський філолог і критик, якому Август доручив добір поетичних творів для Палатинської державної бібліотеки в Римі.

¹³⁷ *Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni* — цитата з епічної поеми „Фарсалія“ (про громадянську війну між Юлієм Цезарем і Помпеем) римського поета Марка Аннея Лукана (39 — 65):

До перемоги пристали боги, а Катон — до поразки.

(Мова йде про римського політичного діяча, проводиря сенатської аристократії Марка Порція Катона Утіцького (97 — 46 до христ. ери), що вперто боровся проти Юлія Цезаря та його партії).

¹³⁸ Герцог де-Браганса, Хуан (1601 — 1656) — претендент на португальський трон, що пізніше (1640) скинув іспанську владу в Португалії і став, під ім'ям Хуана IV (1640 — 1656), першим португальським королем із династії Браганса (1640 — 1910).

¹³⁹ „Іфігенія“ — „Іфігенія в Авліді“, відома трагедія славетного давньогрецького драматурга Евріпіда (480 — 406 до христ. ери). За сюжетом трагедії, союзне грецьке військо, що мало обложити малоазійське місто Трою (легендарна „троянська війна“), через гнів богів затрималось, за відсутністю попутного вітру для флота, в гре-

цькій гавані Авліді. Для зласкавлення богів мала бути принесена в жертву царівна Іфігенія.

¹⁴⁰ Місто Пріама — Троя, де царював легендарний цар Пріам.

¹⁴¹ Ауто - да - фе — в Іспанії і Португалії XV — XVIII вв. урочиста церемонія спалення єретиків та інших „ворогів католицької церкви“, за вироком інквізиції.

¹⁴² Хрещени й — „хрещеними батьками називають усіх осіб, призначених інквізитором супроводити засуджених на ауто - да фе і зобов'язаних відповідати за них“ (примітка Лесажа).

¹⁴³ Як Одиссей — Одиссей урятувався від згубних чар сірен (див. вище прим. 35) тим, що, перш ніж почути їхні співи, наказав прив'язати себе до мачти свого корабля й не відв'язувати, доки не мине дія чар.

¹⁴⁴ Ім'я дуже підхоже... — іронічний натяк на легендарну чеснотливість давньоримської Лукреції (див. прим. 16 до I тому).

¹⁴⁵ Герцог визнав сина доньї Маргаріти Спінола... — ця історична подія відбулась 1642 р., отже не перед повстанням португальців (див. розд. 9), а після нього.

¹⁴⁶ Герцога Кастильського — помилка Лесажа, бо „герцогів Кастильських“ не було; Хуана де - Веласко була дочка герцога де - Веласко, коннетабля королівства кастильського.

¹⁴⁷ Демокрит (див. прим. 27) мав, як кажуть пізніші його біографи, репутацію дуже стриманої й помірної людини.

¹⁴⁸ Герцог де - Браганса — див. прим. 138.

¹⁴⁹ Амірант — в Іспанії XVII — XVIII в. „великий адмірал“.

¹⁵⁰ Діонісій — Молодший — тиран Сіракуз (див. прим. 52) оселився, після свого остаточного скинення, в Корінфі і (за пізнішими дуже непевними відомостями) вчителював там.

¹⁵¹ У замку Лечес — помилка Лесажа, бо герцог д'Оліварес помер не в Лечесі (куди він спершу переїхав із Мадріда), а в Торо, куди його вислали пізніше.

¹⁵² Гідадьго — іспанський дворянин.

З М І С Т

Стор

К Н И Г А Ш О С Т А

<i>Розділ перший.</i> Про те, що зробили Жіль Блаз і його товариші, покинувши графа де-Полана, про важливий проект Амбросіо і про те, як його було виконано	5
<i>Розділ другий.</i> Про те, що надумали після цієї пригоди дон Альфонс і Жіль Блаз	16
<i>Розділ третій.</i> Після якої події дон Альфонс опинився на вершині радощів і з якої нагоди Жіль Блаза раптом спіткало щастя	20

К Н И Г А С Ь О М А

<i>Розділ перший.</i> Про кохання Жіль Блаза та пані Лоренси Сефори	23
<i>Розділ другий.</i> Що сталося з Жіль Блазом після того, як він вийшов із замку Лейви, і про щасливі наслідки його невдачі в коханні	31
<i>Розділ третій.</i> Жіль Блаз робиться улюбленцем архієпископа гренадського і роздавальником його милостей	38
<i>Розділ четвертий.</i> З архієпископом трапилась апоплексія. Скрута, в якій опинився Жіль Блаз, та як він її позбувся . .	44
<i>Розділ п'ятий.</i> Що надумав Жіль Блаз після того, як його	

	Стор.
звільнив архієпископ. Яким чином він зустрівся з ліценціатом, що був таким зобов'язаним перед ним, і як той віддячив йому	48
<i>Розділ шостий.</i> Жіль Блаз відвідує виставу гренадських комедіантів. Як він здивувався, побачивши одну актрису, і що сталося з цього	51
<i>Розділ сьомий.</i> Історія Лаури	57
<i>Розділ восьмий.</i> Як прийняли Жіль Блаза гренадські комедіанти і кого з своїх знайомих він побачив у театральному фойє	71
<i>Розділ дев'ятий.</i> З якою надзвичайною людиною він вечеряв того вечора і що було між ними	75
<i>Розділ десятий.</i> Яке доручення дав маркіз де-Маріальва Жіль Блазу. І як цей вірний секретар виконав його	78
<i>Розділ одинадцятий.</i> Про яку звістку дізнався Жіль Блаз і яка це була для нього несподіванка.	82
<i>Розділ дванадцятий.</i> Жіль Блаз оселяється в мебльованому готелі. Він знайомиться з капітаном Чінчільею. Що за чоловік був цей офіцер і яка справа привела його до Мадріда	86
<i>Розділ тринадцятий.</i> Жіль Блаз зустрічає при дворі свого любого друга Фабріція. Як дуже вони зраділи обое, куди пішли і яку цікаву розмову провадили між собою	94
<i>Розділ чотирнадцятий.</i> Фабріцій приміщає Жіль Блаза до графа Галіано, сіцилійського магната	104
<i>Розділ п'ятнадцятий.</i> Яку посаду дав Жіль Блазу граф Галіано у своєму домі	108
<i>Розділ шістнадцятий.</i> Що сталося з мавпою графа Галіано, як це засмутило сеньйора. Як занедужав Жіль Блаз і які були наслідки його хвороби	114

КНИГА ВОСЬМА

<i>Розділ перший.</i> Жіль Блаз заводить добре знайомство і знаходить посаду, яка його втішає в невдячності графа Галіано. Історія дон Валеріо де-Луни	123
<i>Розділ другий.</i> Жіль Блаз представляється герцогу де-Лермі, який приймає його в число своїх секретарів. Цей міністр дає йому роботу і задоволений з її виконання	129
<i>Розділ третій.</i> Він довідується, що його посада не без	

	Стор.
прикrosti. Як занепокоїла його ця звістка і як саме він змушений був поводитись через це	134
<i>Розділ четвертий.</i> Жіль Блаз добувається ласки герцога де - Лерми, і той звіряє йому важливу таємницю	138
<i>Розділ п'ятий.</i> Де Жіль Блаза спіткають радощі, честь і злидні	140
<i>Розділ шостий.</i> Як Жіль Блаз признався в своїх злиднях герцогу де - Лермі і як повівся з ним цей міністр	145
<i>Розділ сьомий.</i> Як добре він скористався з півтори тисячі дукатів, якою першою справою він зацікавився і яку користь вона йому принесла	150
<i>Розділ восьмий.</i> Історія дон Рогера де - Ради	153
<i>Розділ дев'ятий.</i> Яким чином Жіль Блаз за короткий час дуже збагатів і як він загордував	162
<i>Розділ десятий.</i> Жіль Блаз зовсім розбещується при дворі. Яке доручення дав йому граф де - Лемос і в яку інтригу він вступив з цим сеньйором	171
<i>Розділ одинадцятий.</i> Про таємний візит та подарунки, які принц іспанський зробив Каталіні	179
<i>Розділ дванадцятий.</i> Хто була Каталіна. Замішання Жіль Блаза, його турботи та до якої запобіжності він мусив вдатися, щоб заспокоїтись	183
<i>Розділ тринадцятий.</i> Жіль Блаз і далі вдає сеньйора. До нього доходять новини від родини; яке враження це справляє на нього. Він свариться з Фабріцієм	187

КНИГА ДЕВ'ЯТА

<i>Розділ перший.</i> Сціпіон хоче одружити Жіль Блаза і сватає за нього дочку відомого багача - ювеліра. Що було зроблено для цього	193
<i>Розділ другий.</i> З якої нагоди Жіль Блаз згадав про дон Альфонса де - Лейву і яку послугу зробив він йому з пустотливості	198
<i>Розділ третій.</i> Про готування до весілля Жіль Блаза і про ту важливу подію, що зробила це даремним	201
<i>Розділ четвертий.</i> Як поводитися з Жіль Блазом у Сеговійській башті і як він дізнався про причину свого ув'язнення	203

	Стор.
<i>Розділ п'ятий.</i> Про що він міркував цієї ночі перед сном і який шум розбудив його	207
<i>Розділ шостий.</i> Історія дон Гастона де - Когольйоса і доньї Єлени де - Галістео	211
<i>Розділ сьомий.</i> Сціпіон відвідує Жіль Блаза в Сеговійській башті і сповіщає йому багато новин	230
<i>Розділ восьмий.</i> Про першу подорож Сціпіона до Мадріда, про її причину та результат. Жіль Блаз занедужує. Наслідки його хвороби	233
<i>Розділ дев'ятий.</i> Сціпіон вертається до Мадріда. Як і на яких умовах він дістав волю Жіль Блазу. Куди вони рушили обидва після виходу з Сеговійської башти і про що розмовляли між собою	238
<i>Розділ десятий.</i> Що вони зробили по приїзді до Мадріда. Якого чоловіка Жіль Блаз зустрів на вулиці і що за подія сталась після цієї зустрічі	241

КНИГА ДЕСЯТА

<i>Розділ перший.</i> Жіль Блаз від'їздить до Астурії. Проїздом через Вальядолід він відвідує свого колишнього господаря доктора Санградо. Він випадково зустрічає управителя госпіталю сеньйора Мануеля Ордоннеса	249
<i>Розділ другий.</i> Подорожуючи далі, Жіль Блаз щасливо приїздить до Ов'єдо. В якому стані він застав батьків. Батькова смерть ; наслідки цієї смерті	258
<i>Розділ третій.</i> Жіль Блаз вирушає до Валенсійського королівства і нарешті прибуває до Ліріаса. Опис його замку, як його прийняли та на яких людей він тут натрапив	266
<i>Розділ четвертий.</i> Він їде до Валенсії і відвідує сеньйорів де - Лейва. Про їх розмову з ними та про гарний прийом у Серафіни	272
<i>Розділ п'ятий.</i> Жіль Блаз іде до театру, де дивиться виставу нової трагедії. Успіх п'єси. Характер валенсійської публіки.	277
<i>Розділ шостий.</i> Гуляючи валенсійськими вулицями, Жіль Блаз зустрічає ченця, що здається йому знайомим ; що за чоловік був той чернець	281
<i>Розділ сьомий.</i> Жіль Блаз вертається до свого замку Лірі-	

	Стор.
аса. Яку приємну новину сповістив йому Сціпіон та яке скорочення вони провели в своїй челяді	287
<i>Розділ восьмий.</i> Про кохання Жіль Блаза та прекрасної Антонії	291
<i>Розділ дев'ятий.</i> Весілля Жіль Блаза та прекрасної Антонії: як його справляли, хто був при цьому та які розваги супроводили його	297
<i>Розділ десятий.</i> Продовження весілля Жіль Блаза з прекрасною Антонією. Початок історії Сціпіона	303
<i>Розділ одинадцятий.</i> Продовження історії Сціпіона	328
<i>Розділ дванадцятий.</i> Кінець історії Сціпіона	340

КНИГА ОДИНАДЦЯТА

<i>Розділ перший.</i> Про найбільшу радість, яку будьколи відчув Жіль Блаз, та про той сумний випадок, що прогнав її. Про зміни, що стались при дворі і порушили Сантільяну вернутись туди	361
<i>Розділ другий.</i> Жіль Блаз їде до Мадріда; він з'являється до двору. Король впізнає його і рекомендує першому міністру. Наслідки цієї рекомендації	366
<i>Розділ третій.</i> Що завадило Жіль Блазу здійснити своє вирішення кинути двір, і яку важливу послугу зробив йому Хосеф Наварро	371
<i>Розділ четвертий.</i> Жіль Блаз здобуває любов графа д'Олівареса	374
<i>Розділ п'ятий.</i> Про таємну розмову Жіль Блаза з Наварро і про першу роботу, яку дав йому граф д'Оліварес	377
<i>Розділ шостий.</i> На вішо вжив Жіль Блаз ці триста пістолів і яке доручення він поклав на Сціпіона. Успіх згаданої статті	382
<i>Розділ сьомий.</i> При якому випадку, в якому місці та в якому стані Жіль Блаз здибався з своїм другом Фабріцієм та про що вони розмовляли між собою	386
<i>Розділ восьмий.</i> Жіль Блаз стає з дня відомим дорожчим своєму начальнику. Поворот Сціпіона до Мадріда і його звіт Сантільяні про свою подорож	390
<i>Розділ дев'ятий.</i> Як і з ким граф-герцог одружив свою дочку і до яких гірких наслідків призвів цей шлюб	393

Розділ десятий. Жіль Блаз випадково зустрічає поета Нуньєса, який повідомляє його, що написав трагедію і що її скоро виставлятимуть у королівському театрі. Про провал цієї п'єси та про дивне щастя, яке сталося через нього 396

Розділ одинадцятий. Сантільяна влаштовує посаду Сціпіону, який від'їздить до Нової Іспанії 400

Розділ дванадцятий. Дон Альфонсо де - Лейва приїздить до Мадріда; причина його подорожі. Горе Жіль Блаза і його радість потім 403

Розділ тринадцятий. Жіль Блаз зустрічає в короля дон Гастона де - Когольйоса та дон Андреса де - Тордесільяса; куди вони пішли втрюх. Кінець історії дон Гастона і доньї Єлени де - Галістео. Яку послугу зробив Сантільяна Тордесільясу . . 407

Розділ чотирнадцятий. Сантільяна йде до поета Нуньєса. Кого він там застав і про що точилась там розмова 415

КНИГА ДВАНADЦЯТА

Розділ перший. Міністр посилає Жіль Блаза до Толедо; наслідок його подорожі 419

Розділ другий. Сантільяна дає звіт про своє доручення міністру, який покладає на нього викликати Лукрецію до Мадріда. Приїзд цієї комедіантки і її дебют при дворі 429

Розділ третій. Лукреція має великий успіх при дворі і грає перед королем, який закохується в неї. Наслідки цього кохання 432

Розділ четвертий. Яку нову посаду дав міністр Сантільяні 437

Розділ п'ятий. Син генуезки визнаний законним актом і названий дон Енріке, - Філіппом де - Гусманом. Сантільяна влаштовує дім цьому сеньйору і дає йому всіляких учителів . . . 440

Розділ шостий. Сціпіон вертається з Нової Іспанії. Жіль Блаз улаштовує його до дон Енріке. Про навчання цього молодого сеньйора. З якою пошаною ставились до нього і з якою дамою одружив його граф - герцог. Жіль Блаз мимоволі зробився дворянином 443

Розділ сьомий. Жіль Блаз випадково натрапляє на Фабріція. Яка була в них остання розмова і яку важливу пораду дав Нуньєс Сантільяні 446

	Стор
<i>Розділ восьмий.</i> Як Жіль Блаз довідався, що порада Фабріція мала підстави. Подорож короля до Сарагосси	449
<i>Розділ дев'ятий.</i> Про революцію в Португалії і падіння графа - герцога	452
<i>Розділ десятий.</i> Про тривоги та клопоти, що порушували спочатку спочинок графа - герцога, і про щасливий спокій, що настав потім. Чим займався міністр у своєму притулку	455
<i>Розділ одинадцятий.</i> Граф - герцог раптом робиться сумним і задумливим. Про дивну причину його смутку і про прикрі наслідки	458
<i>Розділ дванадцятий.</i> Про те, що сталося у замку Лечес після смерті графа - герцога і що надумав Сантільяна	461
<i>Розділ тринадцятий.</i> Про поворот Жіль Блаза до свого замку. Який радий він був, побачивши, що його хрещениця Серафіна вже на виданні; в яку даму він закохався	464
<i>Розділ чотирнадцятий.</i> Як справили разом подвійне весілля в Ліріасі і чим, нарешті, закінчується історія Жіль Блаза з Сантільяни	468
Примітки до II тому	473

Надруковано з готових матриць
друкарні ВРШ ім. Г. І. Петров-
ського. Харків. Друкарня ім.
Фрунзе, Харків, Донець - Захар-
жевська, 6. Уповноважений Голов-
літу № 5356. Зам. 429. Тираж
8.000. 15¹/₈ друк. арк. Видання
№ 261. Папір ф. ⁴/₃₂ 82×110—48 кг.
7¹/₂ пап. арк. 1 пап. арк 102.000 літ.
Здано в роботу 15/XI 1934 р. Під-
писано до друку 10/IX 1935 р.

WILLIAM H. H. 75 R.
JANUARY 1886 24 R.
1886 1887

